5-6/2010

Samfunnsspeilet
5-6/2010 – 24. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut fem ganger i året, med årets siste utgave som dobbeltnummer om sosiale indikatorer. Tidsskriftet gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet.

Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Toril Sandnes (fung. red.), Natasza P. Sandbu, Even Høydahl, Ingrid Melby, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Jorun Ramm, Ole Sandvik og Kenneth Aarskaug Wiik.

Redigering: Gunn Bredevang, Liv Hansen og Helga Nordermoen (layout).

Foto: Eyolfsson («Vore dagers Kristiania», Oscar Pedersen), Hanne Marit Svensrud, Torbjørn Tjernsberg, Colourbox, Crestock, Studio Vest.

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Møklegaards Trykkeri AS

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut 28. februar 2010. Artiklene omtaler blant annet studenters inntekter og vedvarende fattigdom blant innvandrere. Av andre temaer kan nevnes samlivskvalitet i samboerskap og ekteskap, de moderne husmødrene og en artikkel om besteforeldre og barnebarn.

Internett: http://www.ssb.no/
E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7987-4 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7988-1 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603 Trykt versjon
ISSN 0809-4713 Elektronisk versjon

© Statistisk sentralbyrå, desember 2010.
Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.
Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Redaksjonen
Et oppslagsverk for alle 2

Anders Barstad og Toril Sandnes
Sosiale indikatorer 2010: Velferd i endring 3

Even Høydahl
Befolkning: Befolkningsvekst rundt Oslo 11

Jens-Kristian Borgan og Geir Hjemås
Helse: Bedret folkehelse siste 30 år 20

Per T. Tuhus
Utdanning: En av tre har høyere utdanning 26

Erik Herstad Horgen og Elisabeth Rønning
Arbeid og arbeidsmiljø: Stabil yrkesdeltakelse, men økt ledighet 33

Jon Epland og Eiliv Mørk
Inntekt og forbruk: Økte inntekter og høyere forbruk 44

Unni B. Grebstad og Harald Tønseth
Trygd og sosialhjelp: Sosialhjelp – sikkerhetsnett for hvem? 53

Jan-Petter Sæther
Boforhold og boligøkonomi: De fleste bor romslig i eide boliger 61

Odd Frank Vaage
Fritid og kultur: En av tre spiller et instrument 68

Stian Lid og Reid J. Stene
Kriminalitet: Mindre utsatt – men hvem utsettes hvor? 75

Tor Morten Normann
Sosial deltakelse: Svekket helse – mindre sosial kontakt 88

Pål Boug
Økonomi: Fra kjøpefest til edruelighet 98

Sosiale indikatorer 104

Siden sist 146

Et oppslagsverk for alle

Kjære leser

Hvert år, i Samfunnsspeilets dobbeltutgave nummer 5-6, presenterer vi et bredt utvalg av nøkkeltall om befolkningens levekår i Norge. På fagspråket heter disse tallene sosiale indikatorer.

Tabellene bak i tidsskriftet viser data for 1980, 1985, 1990 og 1995, deretter hvert år til og med 2009, gruppert i følgende emner: befolkning; helse; pleie og omsorg; utdanning; arbeid og arbeidsmiljø; inntekt, lønn og forbruk; trygd, sosialhjelp og barnevern; boforhold og boligøkonomi; sosial og politisk deltakelse; fritid og kultur; kriminalitet; økonomi. I Samfunnsspeilets nettutgave er alle årgangene med, fra og med 1980.

I tillegg til disse tabellene skriver en gruppe medarbeidere i Statistisk sentralbyrå om viktige endringer og tendenser de kan lese ut av tallmaterialet. Noen ganger velger vi et tema som vi ønsker å gi spesiell oppmerksomhet. Det har vi ikke gjort i årets utgave, og artiklene gjenspeiler derfor forfatternes eget valg av fokus.

Du vil også legge merke til at artikkelforfatterne viser til forskjellige årstall når de presenterer «siste nytt». De kan for eksempel bruke 2009-tall for arbeidsledighet, mens de nyeste tilgjengelige opplysningene om inntekt er fra 2008. Dette skyldes at noen registre tar lengre tid å bearbeide enn andre.

Noen data stammer fra årlige intervjuundersøkelser. Andre tall hentes fra levekårsundersøkelsene der utvalgte temaer gjentas hvert tredje år. Tidsbruksundersøkelsene og folke- og boligtellingene, som er omfattende og kostbare, gjennomføres hvert tiende år. Alle disse undersøkelsene gir opplysinger som kan ha verdi i lang tid.

Denne utgaven av Samfunnsspeilet kan altså brukes som oppslagsverk enten du trenger statistikken i ditt daglige arbeid som journalist, politiker, forsker, lærer eller student, eller om du rett og slett vil ha faktagrunnlag for å delta i den offentlige debatten.

Redaksjonen

Velferd i endring

Finanskrisen har antakelig bidratt til både økt arbeidsledighet og flere sosialhjelpstilfeller i løpet av det siste året. Men hovedbildet er at de endringer som har skjedd innenfor velferden det siste tiåret, har vært positive. Vi kan nevne flere positive utviklingstrekk som lengre levealder, større trygghet på flere områder og at færre er utsatt for betalingsproblemer. Noen utviklingstrekk er negative, for eksempel at flere barn vokser opp i familier med lav inntekt, og at frafall i videregående skole holder seg på et høyt nivå.

Anders Barstad og Toril Sandnes

Norge er i forandring. Verden kommer nærmere, både gjennom innvandring, hyppig reisevirksomhet og nye medier. Som det vises i artikkelen om befolkning har andelen av Norges befolkning som enten er født i utlandet eller har minst en forelder som er født i utlandet, økt fra 10 prosent i 2000 til 17 prosent i 2009. To tredjedeler av veksten i folketallet i 2009 kom fra innvandreroverskudd (flere innvandringer enn utvandringer) og en tredjedel fra fødselsoverskudd.

Internett og andre elektroniske medier øker mulighetene for internasjonale kontakter, og har hatt store konsekvenser for befolkningens tidsbruk. I 2000 var det ennå bare 7 prosent av befolkningen som brukte Internett på en gjennomsnittsdag, ni år seinere var andelen tidoblet, til hele 73 prosent (se artikkelen om kultur og fritid).

Befolkningen bor stadig mer urbanisert. Omegnskommunene til de store byene vokser sterkt, mens mange kommuner i Distrikts-Norge fikk færre innbyggere i løpet av 2000-tallets første tiår. Da det som oftest er de unge som flytter, øker gjennomsnittsalderen i områdene folk flytter fra.

Utdanningsnivået er sterkt økende. Stadig flere sitter på skolebenken fram til de er rundt 25 år gamle. Prosentandelen av årskullene blant unge jenter (19-24 år) som er under utdanning, har blitt mer enn tredoblet siden 1980. Tilbøyeligheten til å ta utdanning ved universitet og høgskole henger sammen med utdanningsnivået til foreldrene (se artikkelen om utdanning).

Det skjer store endringer også innenfor familiesfæren. Samlivene har blitt mer ustabile, og en økende andel bor alene, i hvert fall i perioder av livet. Den økonomiske veksten har vært betydelig de siste 25 årene, med noen unntak. På 2000-tallet kom det tydeligste fallet i 2008 og 2009, i forbindelse med finanskrisen (se artikkelen om økonomi).

Et bedre liv?

Men hva er så konsekvensene av endringene som har skjedd i løpet av de siste 30 årene? Har folk flest et bedre liv eller et dårligere liv? Har livskvaliteten blitt bedre? Vi skal ikke her prøve å gi noe endelig svar på hva som er det sosiale framskrittet i Norge, men ved hjelp av de sosiale indikatorene (vedleggstabellene til dette nummeret av Samfunnsspeilet) skal vi prøve å diskutere oss fram til retningen som samfunnsutviklingen tar. De sosiale indikatorene begrenser seg til å kun si noe om utvalgte sider ved autonomi og valgfrihet, og

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (anders.barstad@ssb.no)

Toril Sandnes er fungerende redaktør for Samfunnsspeilet og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (toril.sandnes@ssb.no)

for eksempel ikke noe om ytringsfrihet og politiske friheter.

Både nasjonalt og internasjonalt arbeides det med hvordan man kan måle velferd og livskvalitet, og hvordan dette feltet skal utvikles innenfor rammen av offisiell statistikk.

Viktig med god helse

Når folk blir spurt om hva som er viktig for dem, blir «god helse» alltid rangert høyt. Dårlig helse og en for tidlig død begrenser handlingsrommet og skaper sorg og fortvilelse, ikke bare for personen som rammes, men også for familie og venner.

Folk med god helse har også gjennomgående høyere inntekt og utdanning enn dem med dårlig helse, noe som forsterker ulikheter i valgmulighetene for dem som har god helse, sammenliknet med dem som har dårlig helse. I tillegg er god folkehelse viktig for samfunnet. En sunn befolkning med god livskvalitet gir høy arbeidsproduktivitet og er på alle måter positivt for samfunnet som helhet.

Som vist i artikkelen om helse er det mye som tyder på at vi i dag har bedre helse enn for 30 år siden. Den forventede levealderen har økt, både blant menn og kvinner. Færre dør av hjerte- og karsykdommer, og andelen som røyker, er halvert siden 1980. Selvmordsraten blant menn har gått ned, en utvikling som er gledelig fra et livskvalitetsperspektiv, siden selvmord ofte rammer unge mennesker og fører til svært negative konsekvenser for de etterlatte.

Ikke alle helseproblemer viser samme tendens. Til tross for at kreftdødeligheten er på vei ned, har det, både blant menn og kvinner, vært en kraftig økning av antallet krefttilfeller siden 1980-tallet. Andre helseproblemer, som fedme og høyt alkoholkonsum, har også utviklet seg i negativ retning de siste årene. Misbruk av rusmidler – alkohol, narkotika og legemidler – beskrives av Folkehelseinstituttet som et økende folkehelseproblem (Folkehelseinstituttet 2010).

Utviklingen av det offentlige helsetilbudet ser i stor grad ut til å følge den økonomiske veksten. Årsverksinnsatsen og pengebruken har økt jevnt og trutt, det samme er tilfelle innenfor eldreomsorgen. Opptrappingsplanen for psykisk helsevern har nådd sine mål, med unntak av målsettingen om å stoppe reduksjonen av antallet døgnplasser.

Positive utviklingstrekk i arbeidslivet

Innenfor arbeidslivet er det også lett å peke på positive utviklingstrekk. I artikkelen om arbeid og arbeidsmiljø pekes det blant annet på at både prosentandelen undersysselsatte og midlertidig sysselsatte er rekordlav. Sykefraværet gikk ned fra 2009 til 2010, og er nå noe lavere enn det var i 2001. Færre ansatte opplever at jobben gir dårlige muligheter for utvikling, og noen av de fysiske arbeidsmiljøproblemene ser ut til å være mindre utbredt enn før. Prosentandelen av de ansatte som i høy grad selv kan bestemme hvordan arbeidet skal utføres, økte fra 2006 til 2009. Sammenlignet med 1996 var graden av selvbestemmelse omtrent uendret.

Vi ser en negativ utvikling når det gjelder arbeidsledighet, da det siden 2008 igjen har blitt flere arbeidsledige. Konjunkturtendensene fra Statistisk sentralbyrå tilsier en økning i ledigheten fram til 2012, og først deretter en nedgang. Dermed vil arbeidsledigheten nærme seg nivået fra 2003-2004 (om lag 4 prosent).

Andre minusposter vi kan lese ut av artikkelen om arbeid og arbeidsmiljø, er de langsiktige tendensene til at flere av de ansatte oppgir å ha et monotont arbeid, der man gjør de samme arbeidsoppgavene time etter time, og at flere har gått ut av arbeidslivet gjennom å bli uførepensjonister. Det er særlig blitt flere unge uføre. Det er også mange ikke-sysselsatte funksjonshemmede som ønsker arbeid, om lag en av fire.

Noen velferdsproblemer ser ut til å holde seg nokså konstante. Opplevelsen av tidspress i arbeidslivet ser ikke ut til å ha endret seg på 2000-tallet. Følelsen av tidspress er svært utbredt. I 2009 mente nesten halvparten (49 prosent) av alle sysselsatte at de alltid eller ofte har for mye å gjøre, ifølge levekårsundersøkelsen, og 14 prosent mente at krav fra jobb alltid eller ofte forstyrret hjemmeliv og familieliv.

Utviklingen i arbeidsmarkedet påvirker også, etter all sannsynlighet, hvor mange som trenger sosialhjelp. I 2009 mottok 2,4 prosent av Norges befolkning sosialhjelp, og vi ser for første gang en tydelig økning siden 1993 (se artikkelen om trygd og sosialhjelp). 43 prosent av sosialhjelpsmottakerne hadde stønaden som hovedinntektskilde i 2009.

Inntekt og materielle goder

Penger gir valgfrihet. Fra 2000 til 2008 økte medianinntektene for husholdningene med hele 33 prosent i faste priser. Medianinntekten er inntekten til den husholdningen som befinner seg midt i fordelingen, etter at landets vel 2,1 millioner husholdninger har blitt sortert etter størrelse (se artikkelen om inntekt og forbruk). Høyere inntekter gir større forbruksmuligheter. De siste 50 årene har det private forbruket blitt tredoblet. Flere eier både en og to biler, og en økende andel av befolkningen har fått god plass å boltre seg på i boligene.

Andelen som bodde svært romslig, økte fra 28 prosent i 1991 til 32 prosent i 2009, ifølge levekårsundersøkelsene (se artikkelen om boforhold og boligøkonomi).

Det har vært en nedgang i utbredelsen av rapporterte betalingsproblemer. Undersøkelser tyder på at stram økonomi kan være en psykisk belastning, og påvirke den subjektive livskvaliteten på en negativ måte (Hansson mfl. 2008). Mens 14 prosent av befolkningen rapporterte om slike problemer i 2003, var andelen 8 prosent i 2008. Fra 2008 til 2009 var det igjen en liten økning, som sannsynligvis har sammenheng med finanskrisen og økt arbeidsledighet. Derimot har det ikke vært noen nedgang i andelen personer som har lav husholdningsinntekt, sammenlignet med inntektsnivået blant folk flest.

Flere barn i lavinntektsgruppen

Et av de mest entydig negative utviklingstrekkene er økningen av andelen barn som tilhører lavinntektsgruppen. Dette skyldes delvis endringer i befolkningssammensetningen (flere innvandrere), men også at flere av stønadene som er viktige for barn i lavinntektsgruppen, særlig barnetrygden, har blitt mindre (se artikkelen om inntekt og forbruk). Andre negative utviklingstrekk er større inntekts- og formuesulikhet, samt at enkelte grupper som fra før hadde relativt lav inntekt, har sakket akterut i inntektsutviklingen. Dette gjelder framfor alt yngre aleneboende.

Holdningsundersøkelser tyder på at det store flertallet av befolkningen ser på øke inntekts- og formuesforskjeller som et problem (Hellevik 2008).

Fra barnehage til universitet

I takt med at samfunnet utvikler seg, endres også befolkningens deltakelse i utdanning, fra barnehage til universitet. Som en følge av myndighetenes satsing på barnehager har dekningsgraden økt betydelig gjennom 2000-tallet. Rett til barnehageplass ble innført 1. januar 2009. Undersøkelser viser at barnehagene er viktige lærings- og utviklingsarenaer, og at de kan ha stor betydning for utdanningsnivå og arbeidsmarkedstilknytning seinere i livsløpet (NOU 2009:10).

Et mer negativt utviklingstrekk er tendensen (siden 2005) til at færre barnehageansatte har godkjent førskolelærerutdanning. Fordelingsutvalget (NOU 2009:10) har pekt på behovet for å gjøre noe med pedagogtettheten i barnehagene, og at mangelen på førskolelærere er bekymringsfull. Kun 10 prosent av dem som jobber i barnehager, er menn, til tross for den politiske målsettingen om 20 prosent menn i barnehagene innen utgangen av 2007.

Frafallet i videregående skole har fått stor oppmerksomhet, og har vært omtrent uendret de siste årene. Blant elevene som startet på grunnkurs i 2004, hadde nesten en av fem (18 prosent) sluttet i løpet av femårsperioden. Disse elevene oppnådde verken studie- eller yrkeskompetanse. Dette var omtrent samme andel som for 1994-kullet (20 prosent).

Sosial bakgrunn, som foreldrenes utdanningsnivå, viser seg å gi store utslag i graden av gjennomføring i videregående opplæring. 88 prosent av elever som hadde foreldre med lang høyere utdanning, 65 prosent av elever som hadde foreldre med videregående utdanning, og 45 prosent av elever som hadde foreldre med grunnskoleutdanning, fullførte videregående opplæring etter fem år.

Mindre utsatt for kriminalitet

Kriminalitet, framfor alt hvis den medfører voldshandlinger, skaper utrygghet og i verste fall død eller alvorlige helseproblemer. Vi må antakelig mer enn 20 år tilbake for å finne mindre kriminalitet enn det vi har i dag, men lovbruddsbildet er endret, og nedgangen gjelder ikke for alle typer lovbrudd (se artikkelen om kriminalitet).

Etter en topp i 2002 har det vært en nedgang i antallet på anmeldte lovbrudd i Norge. Fra midten av 1990-tallet til begynnelsen av 2000-tallet ble antallet anmeldte narkotikaforbrytelser tredoblet når en tar hensyn til befolkningsutviklingen. Etter 2001 har det imidlertid blitt registrert en viss nedgang i anmeldte tilfeller av slike lovbrudd.

De siste ti årene har det totale omfanget av anmeldt voldskriminalitet vært stabilt. Ifølge levekårsundersøkelsene har andelen av befolkningen som har vært utsatt for vold eller trusler om vold, endret seg svært lite i løpet av de siste 25 årene.

Mer fritid

Tidsbruksundersøkelsene har tidligere vist at befolkningen har fått mer fritid enn tidligere. I tillegg har tilbudet av en rekke forskjellige kultur- og medieaktiviteter blitt større. Det er noen svingninger opp og ned, men hovedtendensen er helt klart en økning av tilbudet i form av flere konserter, teaterforestil-

linger, kunstutstillinger, ballett-/danseforestillinger, bokutgivelser med mer. Tilbudet av underholdning og informasjon gjennom elektroniske medier har også vært sterkt økende – ikke minst på grunn av Internett.

Mange aleneboende plaget av ensomhet

Flere enn før bor alene, en utvikling som isolert sett peker i retning av mindre kontakt og fellesskap. Analysen i artikkelen om sosial deltakelse viser at nesten halvparten av alle som bor alene, er plaget av ensomhet, og at det å bo alene gir et kraftig utslag på ensomhet selv når det tas hensyn til en rekke andre faktorer som påvirker ensomhetsopplevelsen. Etter årtusenskiftet ser det imidlertid ut til at andelen aleneboende i befolkningen har stabilisert seg.

For øvrig har det skjedd små endringer i det sosiale kontaktmønsteret i løpet av det siste tiåret. Det har blitt noen flere som har liten kontakt med familien. I et lengre tidsperspektiv ser vennskapsforholdene ut til å ha blitt styrket, særlig ved at flere oppgir å ha en fortrolig venn.

Et godt samfunn er avhengig av engasjerte medborgere, og forskning tyder på at politisk aktivisme og frivillig arbeid også kan ha positive konsekvenser for deltakernes egen livskvalitet. Organisasjonsdeltakelsen har vært nokså stabil i løpet av det siste tiåret. Derimot kan det registreres en viss nedgang i andelen av de sysselsatte som er aktive i fagforeninger og yrkesorganisasjoner. Sammenlignet med 1980-årene deltar færre i politiske partier, men det har ikke skjedd noen endringer i løpet av de siste årene.

Hvordan livet og samfunnet oppleves

Opplever befolkningen at de lever «gode og meningsfulle liv»?

Det finnes en rekke kilder som kan si noe om hvordan livskvaliteten har utviklet seg. En viktig indikator er andelen av befolkningen som har psykiske lidelser, og som derfor er sterkt plaget av tristhet, angst, ensomhet og andre negative følelser. Forekomsten av psykiske lidelser ser ut til å ha vært nokså stabil i Norge de siste tiårene (Mykletun mfl. 2009).

En annen indikator er opplevelsen av ensomhet. Nyere forskning viser at ensomhet er en risikofaktor for dårlig helse, både fysisk og psykisk (Hawkley og Cacioppo 2010). Som nevnt i artikkelen om sosial deltakelse var andelen av befolkningen som oppgav at de var plaget av ensomhet, omtrent den samme i 2008 som i 1998.

På ett område peker opplevelsesdimensjonen nokså entydig i en positiv retning, og det er trygghet. Levekårsundersøkelsene viser at klart færre enn tidligere er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler i nærmiljøet sitt. Opplevelsen av økonomisk trygghet ser også ut til å ha blitt styrket i Norge, og likeledes er det færre som har frykt for å oppleve innbrudd og tyveri (Hellevik 2008).

Høy tilfredshet og valgfrihet i Norge

Internasjonalt sett kommer Norge godt ut når det gjelder tilfredshet og valgfrihet. Nylig lanserte FNs utviklingsprogram, UNDP, sin årlige Human Development Report (UNDP 2010). Her blir Norge kåret til det landet i verden som har kommet lengst i «menneskelig utvikling». Denne kåringen baserer seg på en svært enkel indeks (Human Development Index), bestående av kun tre dimensjoner: forventet levealder, utdanning og bruttonasjonalinntekt. Nytt av året er at rapporten inneholder en rekke tall for subjektiv livskvalitet som omfatter de fleste av verdens land, og er hentet fra en gigantisk undersøkelse som er gjennomført av meningsmålingsinstituttet Gallup.

De subjektive målene som er gjengitt i UNDP-rapporten, plasserer ikke Norge helt på toppen, men vi skårer høyt på det meste. Bare befolkningen i to land, Danmark og Costa Rica, ga uttrykk for større tilfredshet med livet enn befolkningen i Norge. En svært høy andel av den norske befolkningen, 93 prosent, ga også uttrykk for at de var tilfreds med sin valgfrihet. Bare danskene var enda mer fornøyd. I et land som Cuba var det til sammenligning bare 26 prosent som var fornøyd med sin valgfrihet.

Samtidig tyder de internasjonale sammenligningene på at det langt fra er noe entydig forhold mellom velstandsnivå og tilfredshet med livet. For eksempel framstår befolkningen i Norge som noe mindre fornøyd enn befolkningen i Costa Rica, på tross av at nasjonalinntekten per capita er nesten seks ganger så høy.

Velferd og livskvalitet i det norske samfunnet

Det er vanskelig å trekke noen helt entydig konklusjon om velferd og livskvalitet i det norske samfunnet. Og det er neppe mulig, eller ønskelig, å oppsummere disse utviklingstrekkene i ett enkelt tall, eller en indeks, som noen har tatt til orde for.

På hvilke områder utviklingen går i feil retning, og på hvilke områder det er stillstand, på tross av en stadig forbedring av allmenn velstand, finnes det naturligvis ingen fasitsvar på. Men vi avslutter med en oppsummering av noen utvalgte utviklingstrekk i det norske velferdssamfunnet, med fokus på det siste tiåret. Noen utviklingstrekk peker i retning av bedre velferd og livskvalitet, slik som lengre levealder, større trygghet for liv og eiendom og at færre er utsatt for betalingsproblemer.

På den annen side er det også negative utviklingstrekk, slik som økende arbeidsledighet i forlengelsen av finanskrisen, at flere barn tilhører lavinntektsgruppen, og at flere unge blir uføre. Vi ser også økende inntekts- og formuesulikhet, samt økt alkoholskonsum og fedme som begge er risikofaktorer for sykdom og død.

Vi kan også nevne noen områder hvor det har skjedd liten endring det siste tiåret, men hvor nettopp mangelen på positive endringer kan sies å være en del av problemet, slik som tidspress i arbeidslivet, eller det at mange funksjonshemmede ønsker arbeid men ikke får det, samt frafall i videregående skole, forekomst av psykiske lidelser og ensomhet.

Noen av disse problemene er gjengangere i den politiske debatten, og er sentrale i Fordelingsutvalgets innstilling. Utvalget har fremmet en rekke forslag, blant annet å oppjustere barnetrygden og gjeninnføre søskentillegget for å motvirke fattigdom blant barn, og å utrede en ordning med tidsubestemt lønnstilskudd for personer med nedsatt arbeidsevne (NOU 2009:10). Andre områder har fått mindre politisk oppmerksomhet, slik som den utbredte ensomheten, hvor usikkerheten antakelig er større med hensyn til hvilke politiske tiltak som kan ha betydning.

Referanser

Folkehelseinstituttet (2010): *Folkehelserapport 2010. Helsetilstanden i Norge*, Rapport 2010:2.

Hansson, A., Y. Forsell, J. Hochwälder og P. Hillerås (2008): Impact of changes in life circumstances on subjective well-being in an adult population over a 3-year period, *Public Health* **122**, 1392-1398.

Hawkley, Louise og John T. Cacioppo (2010): Loneliness Matters: A Theoretical and Empirical Review of Consequences and Mechanisms, *Ann. Behav. Med.* 40, 218-227.

Hellevik, Ottar (2008): Jakten på den norske lykken. Norsk Monitor 1985-2007.

Mykletun, Arnstein, Ann Kristin Knudsen og Kristin Schjelderup Mathiesen (2009): Psykiske lidelser i Norge: Et folkehelseperspektiv, Rapport 2009:8, Folkehelseinstituttet.

NOU 2009:10: Fordelingsutvalget.

UNDP (2010): Human Development Report 2010. 20th Anniversary Edition. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development, United Nations Development Programme.

Befolkningsvekst rundt Oslo

Over halvparten av landets befolkningsvekst det siste tiåret har kommet innenfor ti mil fra Oslo. Regionen har både innvandringsoverskudd, nettoinnflytting fra resten av landet og nesten halvparten av landets fødselsoverskudd. Kommunene rundt Gardermoen har hatt størst befolkningsvekst. Her har det vært stor innflytting av innvandrere og deres norskfødte barn, men enda større innflytting av personer uten innvandrerbakgrunn. Samtidig ville flere av kommunene i ytterkanten av Oslo-regionen hatt nedgang i folketallet, hadde det ikke vært for innvandring og innflytting av innvandrere fra andre deler av landet.

Even Høydahl

At et bilde forteller mer enn tusen ord, er en etablert sannhet. Et kart forteller kanskje ikke riktig så mye. Likevel er kart en effektiv måte å presentere statistikk på. Et kjapt blikk gir raskt en oversikt over de mønstre som måtte finnes. Og tar man seg litt bedre tid, kan man lese mange detaljer, uten at oversikten forsvinner. Denne artikkelen beskriver den demografiske utviklingen for Oslo og kommunene som ligger innenfor ti mil fra Oslo, ved hjelp av temakart. Området omtales her som Oslo-regionen, noe som kan være forvirrende, da det finnes en organisasjon og en region som dekker et lignende, men ikke helt sammenfallende område (se www.osloregionen.no).

Oslo-regionen som beskrives i denne artikkelen, har det meste av landets befolkningsvekst. Med denne veksten følger også en del andre demografiske endringer som er beskrevet her. Men først en liten gjennomgang av status for 1. januar 2010 for landet som helhet og demografiske endringer i 2009.

Stor innflytting og høy fruktbarhet

Da vi gikk inn i året 2010 var det ifølge Folkeregisteret 4 858 000 innbyggere i Norge. I løpet av 2009 var vi blitt 59 000 flere på grunn av nettoinnvandring (innvandring minus utvandring) på 38 600 og fødselsoverskudd (antall fødte minus antall døde) på 20 400. 65 200 hadde flyttet fra utlandet til Norge, og 26 600 hadde flyttet fra Norge til andre land. Og 61 800 ble født, mens 41 400 døde.

Fruktbarheten i Norge – målt ved antall barn en gjennomsnittskvinne vil føde i løpet av sitt liv – er høyere enn i de fleste andre land i Europa. Hvis kvinner i Norge fortsetter å føde like mange barn framover som i 2009, vil hver kvinne i gjennomsnitt føde 1,98 barn i løpet av livet. Til tross for mange fødsler blir befolkningen likevel eldre, siden folk lever stadig lenger.

Periferien forgubbes

Det var registrert 379 000 flyttinger innenfor kommuner og 200 000 mellom kommuner i 2009. Flyttingene mellom kommunene går på kryss og tvers, fra nord til sør og fra sør til nord, fra byen til landet og fra landet til byen. Tall for nettoinnflytting, som er innflytting minus utflytting, gir et bilde av de samlede virkningene av flyttingene. Her er hovedmønsteret likt fra år til år. Det går strømmer fra Nord-Norge og Vestlandet til Østlandet. Og generelt fra små steder til store steder.

Even Høydahl er geograf og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk. (even.hoydahl@ssb.no)

I områder folk flytter fra, øker gjennomsnittsalderen, siden det er de unge som flytter, mens de eldre blir igjen. Og omvendt blir befolkningen forynget der det kommer innflyttere. Da det er unge kvinner som føder barn, blir også en stadig større del av barna født i de mest sentrale delene av landet.

Innvandrere og deres barn står for mye av folketilveksten

To tredjedeler av veksten i folketallet i 2009 kom fra innvandreroverskudd (flere innvandringer enn utvandringer) og en tredjedel fra fødselsoverskudd. I 1990 var det 168 000 innvandrere og norskfødte barn av to innvandrerforeldre her i landet (se tekstboks). I 2000 var antallet økt med nesten 70 prosent, til 282 000, og fra 2000 til 2010 var antallet igjen nesten fordoblet, til 552 000. De utgjør i dag 11 prosent av befolkningen i Norge. I tillegg har 237 000 personer én forelder som er født i Norge, og én i utlandet.

17 prosent av Norges befolkning er enten født i utlandet eller har minst én forelder som er født i utlandet. Andelen var 10 prosent i 2000. Veksten i denne gruppen sto for 89 prosent av befolkningsveksten som har vært siden år 2000. Innvandrere sto for 58 prosent av veksten, norskfødte med to innvandrerforeldre 13 prosent og norskfødte med én innvandrerforelder 16 prosent, mens utenlandsfødte med én norskfødt forelder sto for 2 prosent av veksten.

Halvparten av innvandrerne har kommet fra Europa. En fjerdedel av dem som er født i Norge av to innvandrerforeldre, har foreldre fra et annet europeisk land, mens for flertallet av dem som har én forelder født i utlandet, er denne forelderen født i Europa.

Vekst i og rundt byene

Nesten samtlige kommuner i landet har innvandring hvert år, i mange kommuner utgjør utplasserte flyktninger en vesentlig andel av innvandringen. Mange av flyktningene flytter imidlertid videre, spesielt fra små, perifere kommuner til mer sentrale strøk (Høydahl 2010).

Det er områder med innenlands innflytting i alle deler av landet, og det de fleste av disse områdene har til felles, er at de består av byer av en viss størrelse med noen kommuner rundt, der mange av dem som arbeider i byene bor.

Av dagens 430 kommuner var det 211 som vokste i folketall fra 2000 til 2010, mens 219 mistet innbyggere. Oslo hadde størst vekst, med 79 000, mens Andøy i Nordland mistet flest, med 740. Ullensaker (med Gardermoen) hadde størst relativ vekst, hele 44 prosent i perioden 2000 til 2010. I alt 17 omlandskommuner til Oslo, Stavanger og Bergen hadde en vekst på mer enn 20 prosent i løpet av tiåret. Samtidig mistet Loppa, Hasvik, Gamvik og Vardø i Finnmark og Torsken og Ibestad i Troms over 20 prosent av sine innbyggere. Både ekstrem vekst og ekstrem tilbakegang medfører utfordringer for lokalsamfunnene, kanskje mer hyggelige utfordringer der det er vekst, enn der det er tilbakegang.

Oslo-regionen

I 1990 bodde 20,6 prosent av Norges innbyggere i Oslo og Akershus, i 2000 var andelen 21,8 prosent og i 2010 var den 23,1.

Denne artikkelen omtaler Oslo og de kommunene som ligger inntil ti mil fra Oslo etter vei, eller mer presist kommuner der rådhuset ligger innenfor ti mil fra rådhuset i Oslo. Foruten Oslo er det i alt 62 kommuner i Østfold, Akershus,

Definisjoner

Innvandrere er personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre, og som har innvandret til Norge.

Norskfødte med innvandrerforeldre er født i Norge, men har to foreldre som er innvandrere.

Nettoinnvandring er innvandring minus utvandring, som er det samme som innvandringsoverskudd.

Fødselsoverskudd er antall døde minus antall døde.

Innvandrerbakgrunn. En person med innvandrerbakgrunn er her definert som en person som enten selv har innvandret, eller har to foreldre som er innvandrere.

EU etc. vil si EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand.

Afrika, Asia etc. vil si Afrika, Asia, Latin-Amerika, Oseania utenom Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS.

Hedmark, Oppland, Buskerud og Vestfold. Disse kommunene, som dekker 6 prosent av landets areal, har 35 prosent av landets befolkning. Sirkelen skal bare utvides til 25 mil ut fra Oslo for å få med halvparten av landets befolkning, men her konsentrerer vi oss altså om de innerste ti milene, som vi kaller Oslo-regionen (se figur 1).

Størst befolkningsvekst rundt Gardermoen

De fleste kommunene i trekanten mellom Eidsvoll, Kongsberg og Sarpsborg har hatt en befolkningsvekst på mer enn 10 prosent fra 2000 til 2010. Områdene nord og øst for dette triangelet har hatt lavest vekst.

Fem kommuner som alle ligger mellom Oslo og Gardermoen – Nannestad, Ullensaker, Gjerdrum, Sørum og Skedsmo – har alle hatt over 20 prosent befolkningsøkning i løpet av ti år. Det samme har Vestby og Ås, samt Hole i Buskerud (se figur 2). Flere av disse kommunene har det til felles at de både har høyest befolkningsvekst og lavest andel vekst av personer med innvandrerbakgrunn. Skedsmo (Lillestrøm) skiller seg noe ut i så måte, med 23 prosent vekst, derav 62 prosent av veksten fra innvandrere og deres norskfødte barn. Landet som helhet har hatt en befolkningsvekst på 8,5 prosent siden år 2000, 52 prosent av denne veksten kom som nevnt i Oslo-regionen.

Figur 1. **Befolkningstetthet i Oslo-regionen. 1. januar 2010**

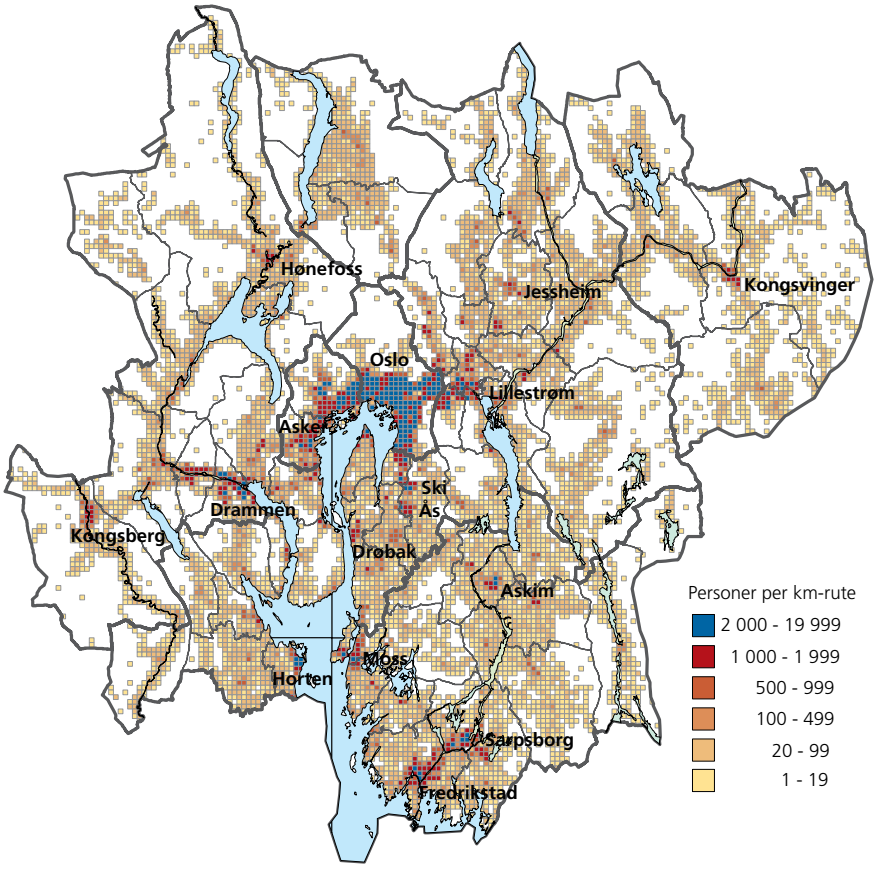

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Figur 2. **Befolkningsutvikling i Oslo-regionen. 2000-2010. Prosent**

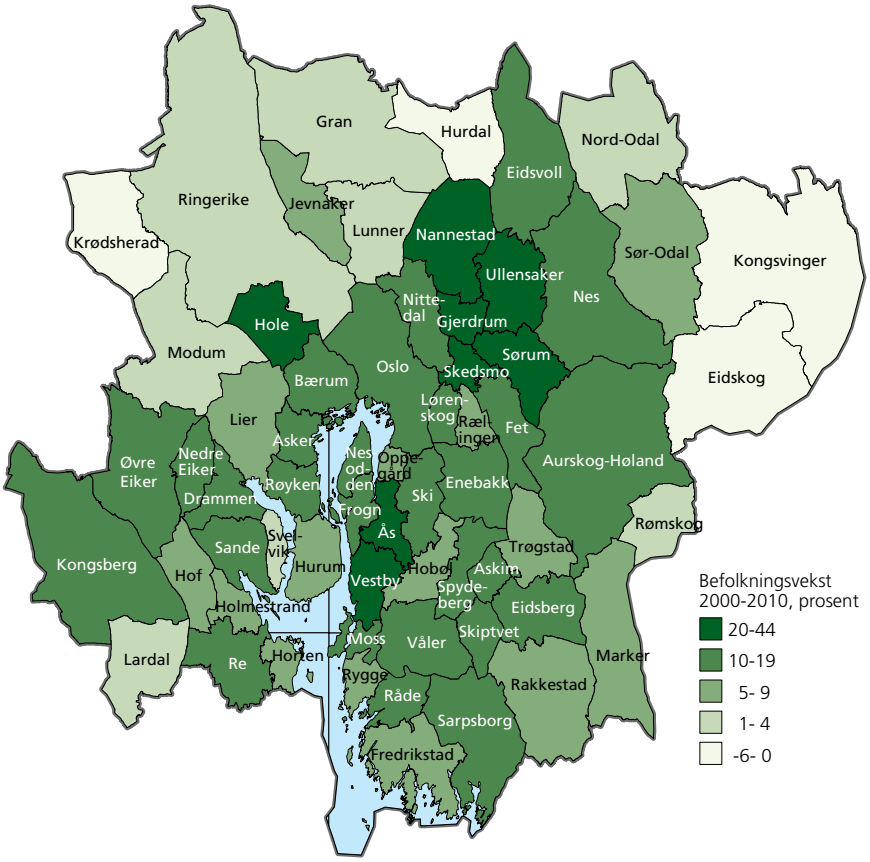

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Arbeidsplasser, boligpriser og reiseavstand

Lokaliseringen av arbeidsplasser forklarer mye av den sterke befolkningsveksten i Oslo-regionen. Folk vil helst ikke bo for langt fra arbeidsstedet. Samtidig er det store forskjeller mellom de ulike delene av regionen i stedenes kvaliteter som bosted. Innenfor Oslo-regionen formes bosettingsmønsteret i skjæringspunktet mellom arbeidsmarked og boligmarked, med pendling over kortere eller lengre avstander som en tilpasning for mange husholdninger. På samme måte som i andre regioner. En viktig forskjell er likevel at det er så mange flere arbeidsplasser i Oslo-regionen enn i noen annen region i landet.

En region med mye pendling

Oslo og Bærum er regionens næringsmessige sentrum, med om lag 120 000 flere arbeidsplasser enn yrkesaktive bosatte. Ullensaker har over 6 000 flere arbeidsplasser enn yrkesaktive bosatte, Drammen har 3 400 og Kongsberg 2 300 (registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå).

Hele 37 av de 62 kommunene i Oslo-regionen har netto utpendling som tilsvarer mer enn 25 prosent av de sysselsatte som bor i kommunen. Denne andelen er størst i en del kommuner like i nærheten av Oslo. Kombinasjonen av sterk konsentrasjon av arbeidsplasser og arealmessig små kommuner gir store pendlingsstrømmer over kommunegrensene. Så om Oslo kommune hadde blitt slått sammen med noen av kommunene rundt, der de fleste sysselsatte som jobber i Oslo bor, hadde det blitt store endringer i pendlingsstatistikken, uten at dette ville gitt færre biler på veiene.

Reiseavstand er svært viktig for hvor aktuelt det er å pendle (se figur 3, der hvert punkt er en kommune). Forholdet mellom avstand og andel som pendler, er tydelig. Den kommunen som skiller seg mest ut fra mønsteret, er Nesodden, noe som kommer av at avstandene her er avstand etter vei, mens de aller fleste som bor på Nesodden og arbeider i Oslo eller Bærum nesten halvparten av de sysselsatte ikke kjører bil eller tar buss den lange veien, men tar båt fra Nesoddtangen til Aker brygge.

Avstand til Oslo bestemmer ikke alt

Variasjonen mellom kommuner med lik avstand til Oslo sier noe om alternative muligheter på arbeidsmarkedet. I Oppegård, som ligger 17 km fra rådhuset i Oslo, arbeider 55 prosent av de yrkesaktive i Oslo/Bærum. Sentrum av

Skedsmo ligger 18 km fra Oslo, men her er det «bare» 41 prosent som har arbeidssted i Oslo eller Bærum, noe som kan forklares med større muligheter i bostedskommunen (Lillestrøm) og dessuten på Gardermoen. Nok et eksempel er Lier, som ligger 35 km fra Oslo, der 23 prosent jobber i Oslo/Bærum. Også i Enebakk, 34 km fra Oslo, jobber 39 prosent i Oslo/Bærum. Grunnen til dette er selvfølgelig at mange av dem som bor i Lier, arbeider i nabokommunen Drammen.

Figur 3. **Andel av bosatte sysselsatte som arbeider i Oslo/Bærum, og avstand til Oslo i km. 4. kvartal 2009. Prosent**

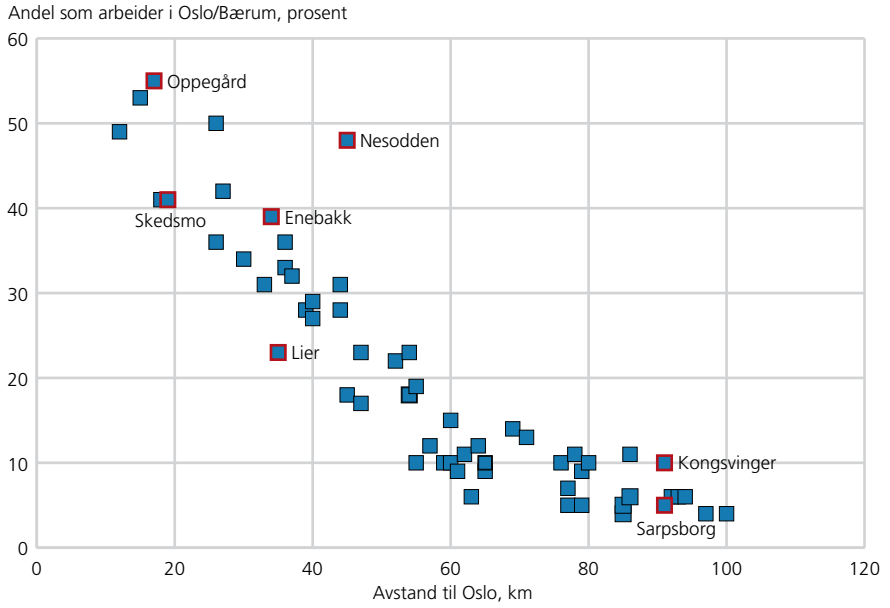

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Så mye som 10 prosent av de sysselsatte som bor i Kongsvinger, 9 mil fra Oslo, arbeider i Oslo/Bærum, mot bare 5 prosent av dem fra Sarpsborg (også 9 mil). Den største forskjellen mellom disse to kommunene er også alternative jobbmuligheter i egen kommune og i nabokommunene. Sarpsborg ligger ikke langt fra Fredrikstad, Halden og Moss, mens nabokommunene til Kongsvinger, som er Eidskog, Odalskommunene og Grue, ikke gir de samme mulighetene.

Hovedtrekket er likevel utvilsomt at avstand fra bostedet langt på vei bestemmer hvor mange som arbeider i Oslo og Bærum. Det er imidlertid ingen grunn til å tro at det er antall mil som er viktigst, men heller reisetid, reisemåte og kanskje kostnader. Derfor er bedre veier og kollektivtilbud til Oslo et viktig satsingsområde for kommuner i utkanten av regionen som ønsker å øke innbyggertallet.

Halvparten av landets fødselsoverskudd og befolkningsvekst

Befolkningen i Oslo-regionen vokste med 197 000 fra 2000 til 2010, som er 52 prosent av veksten i Norge i løpet av disse ti årene. Oslo-regionen har nå 35 prosent av befolkningen i Norge, mot 34 prosent for ti år siden. Mye tyder på at denne konsentrasjonen vil fortsette, noe som også vises i Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivninger (befolkningsframskrivinger, Statistisk sentralbyrå).

Fra 2000 til 2009 hadde Oslo-regionen nesten halvparten av landets fødselsoverskudd. Et område med 35 prosent av befolkningen har altså 46 prosent av fødselsoverskuddet, på grunn av en kombinasjon av mange fødsler og få dødsfall i en relativt ung befolkning.

Innvandrerne og deres norskfødte barn spiller en stor rolle i denne utviklingen. Av dem som selv har innvandret (både voksne og barn) til Norge, bodde 52 prosent i Oslo-regionen. Og så mye som 68 prosent av dem som var født i Norge av to innvandrerforeldre, bodde innenfor ti mil fra Oslo, 41 prosent innenfor Oslo kommune.

Mange innvandreres flyttehistorier ender i Oslo-regionen

200 000 personer innvandret fra utlandet til Oslo-regionen i perioden 2000-2009, og 122 000 utvandret til utlandet, det gir en nettoinnvandring på 78 000 (se tabell 1). Dette er bare 34,5 prosent av nettoinnvandringen til Norge fra utlandet, som betyr at regionen ikke fikk mer enn «sin» del av nettoinnvandringen i forhold til folketallet. Samtidig hadde regionen innenlands nettoinnflytting på 46 500, og innvandrere og norskfødte barn av innvandrere som opprinnelig har bodd i andre deler av landet, sto for en stor del av denne innflyttingen. Det er spesielt mange flyktninger med en slik flyttehistorie.

Innvandrerne og deres norskfødte barn sto for 69 prosent av befolkningsveksten i Oslo-regionen fra 2000 til 2010. For landet som helhet sto imidlertid denne gruppen for hele 71 prosent av veksten. Så selv om de med innvandrerbakgrunn sto for en så stor andel av veksten i Oslo-regionen, var gruppens andel av det som er av vekst i resten av landet, faktisk enda større. Det som skiller Oslo-regionen fra andre deler av landet som har befolkningsvekst, er altså ikke en større vekst blant innvandrere og deres barn. Regionen som helhet skiller seg ut med større vekst i den øvrige befolkningen. Her er det imidlertid store forskjeller mellom kommunene i regionen (se figur 4).

Tabell 1. **Demografi innenfor ti mil fra Oslo. 1. januar 2010 og endringer 2000-2009. Antall og prosent**

	Antall	Prosent av landet
Befolkning 1. januar 2010		
I alt	**1 717 900**	**35,4**
Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre	298 200	54,0
Innvandrere	235 100	51,2
Personer født i Norge med to innvandrer-foreldre	63 000	68,0
Innvandere fra EU etc.	89 800	45,4
Personer født i Norge med to foreldre fra EU etc.	6 600	51,6
Innvandere fra Afrika, Asia etc.	145 300	55,6
Personer født i Norge med to foreldre fra Afrika, Asia etc.	56 500	70,6
Øvrig befolkning	1 419 700	33,0
Endringer 2000-2009		
Fødte	213 600	36,8
Døde	140 900	33,2
Fødselsoverskudd	72 700	46,3
Innvandring fra utlandet	200 100	43,2
Utvandring fra Norge	122 100	50,8
Nettoinnvandring	78 000	34,9
Innflytting (innenlands)	823 300	41,5
Utflytting (innenlands)	776 800	39,2
Nettoinnflytting (innenlands)	46 500	:
Folketilvekst	197 100	51,9

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

De med bakgrunn fra Afrika, Asia etc. bor helst i bystrøk

Tallene viser videre at innvandere og deres norskfødte barn med bakgrunn fra Afrika, Asia etc. er mer konsentrert i Oslo-regionen enn dem med bakgrunn fra EU etc. De med bakgrunn fra Afrika, Asia etc. utgjør en større del av innvandrerne og deres barn i kommuner som har tettsted av en viss størrelse, enn kommuner som ikke har et slikt tettsted. Andelen er høy i Kongsvinger (67 prosent), Hønefoss (57), Horten (66), Moss (68), Fredrikstad (69), Sarpsborg (69), Askim (74) og Oslo (73), mens den er betydelig lavere i mange kommuner med små tettsteder. I slike kommuner finner vi en større andel med bakgrunn fra europeiske land, som stort sett er arbeidsinnvandrere. Innvandrere som kommer til landet for å jobbe, slår seg ned der det finnes arbeid, også på små steder og utenfor Oslo-regionen.

Av landets øvrige befolkning – de uten innvandrerbakgrunn – bor 33 prosent innenfor ti mil fra Oslo. De med innvandrerbakgrunn er altså langt mer konsentrert om Oslo enn resten av befolkningen.

Flere kommuner ville hatt nedgang i folketallet uten innvandrere

Figur 4 viser mye informasjon på en gang. *Fargen* på kommunene viser hvor stor del av befolkningsveksten innvandrerne og deres norskfødte barn har stått for i perioden 2000-2009. *Tallene* på kartet viser hvor stor andel av de bosatte med innvandrerbakgrunn som hadde bakgrunn fra EU etc. per 1. januar 2010. For eksempel kan vi se at i både Fredrikstad og Sarpsborg besto 80-99 prosent av veksten fra 2000 til 2010 av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Videre ser vi at tallet at i begge kommunene hadde 31 prosent av de bosatte med innvandrerbakgrunn per 1. januar 2010 bakgrunn fra EU etc. Altså hadde 69 prosent bakgrunn fra Afrika, Asia etc., da de som ikke har bakgrunn fra EU etc., har bakgrunn fra Afrika, Asia etc.

Kommunene med den mørkeste fargen på kartet har hatt nedgang, eller ville hatt nedgang i folketallet i perioden hadde det ikke vært for veksten i antall innvandrere og deres barn. De fleste av disse kommunene ligger i utkanten av regionen. Både Lørenskog, Kongsvinger og Ringerike (Hønefoss) hadde en

nedgang i folketallet dersom vi holder dem med innvandrerbakgrunn utenfor, mer enn 300 fra 2000 til 2010. I Lørenskog vokste befolkningen likevel med 11 prosent, da det ble 3 600 flere med innvandrerbakgrunn i kommunen.

Innvandrerne og deres norskfødte barn sto altså for hele 69 prosent av befolkningsveksten i regionen som helhet. Kartet viser de store forskjellene mellom ulike deler av regionen. I Oslo og i bykommunene Drammen, Fredrikstad og Sarpsborg utgjorde veksten blant dem med innvandrerbakgrunn mer enn 80 prosent av befolkningsveksten. Og i Asker, Bærum, Horten og Moss var andelen mellom 60 og 79 prosent.

Lavest var andelen i Re, nabokommunen til Horten, med 11 prosent. Ellers sto de med innvandrerbakgrunn for mer enn 20 prosent av veksten i resten av kommunene, og mer enn halvparten i 37 av de 62 kommunene. Innvandrerne og deres barn har altså uansett stor innvirking på veksten i folketallet i alle deler av Oslo-regionen.

Figur 4. **Vekst av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i Oslo-regionen som andel av befolkningsveksten. 2000-2010. Andel innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre som har bakgrunn fra EU etc. 1. januar 2010. Prosent**

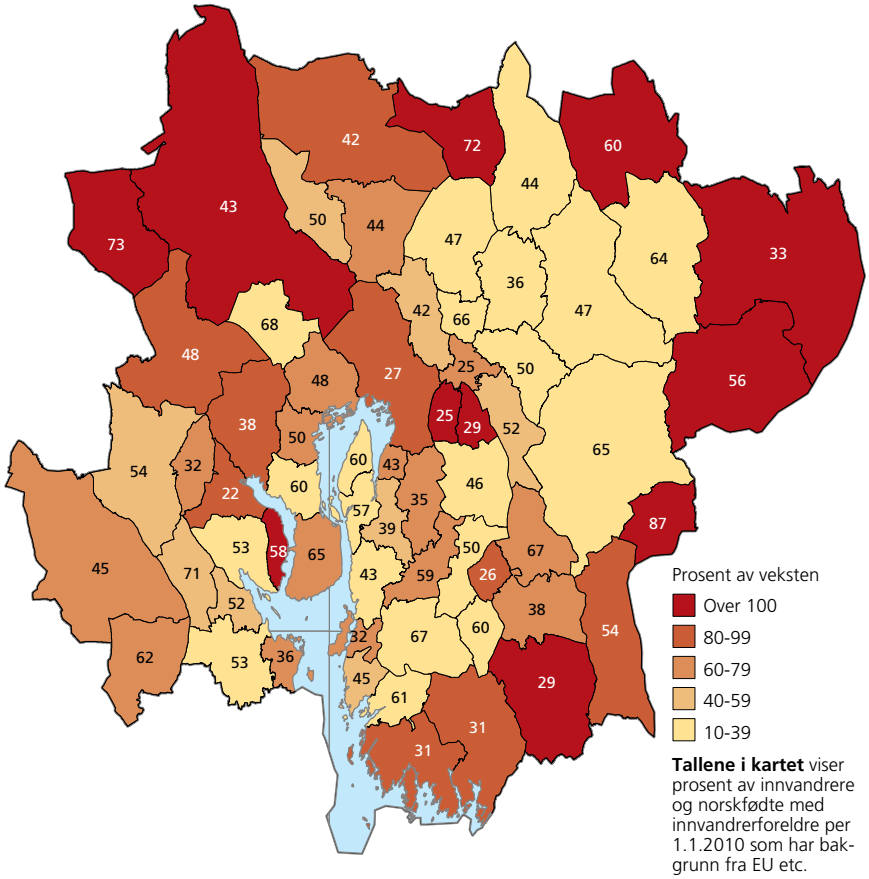

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Noen områder med størst vekst i den øvrige befolkningen

Nesten alle kommuner nordøst i Akershus, samt Sør-Odal i Hedmark, har hatt relativt lav vekst av innvandrere og deres norskfødte barn på 2000-tallet (lyseste farge på kartet). Altså har veksten i den øvrige befolkningen vært spesielt stor her. I dette området har Gardermoen hatt stor effekt, og her ligger også kommunene med størst befolkningsvekst i perioden. Mange av kommunene med størst vekst har altså spesielt stor innflytting av personer uten innvandrerbakgrunn.

Som en U ligger et annet område der det har vært størst vekst i den øvrige befolkningen, fra Nesodden i nordvest, et stykke ned i Østfold og opp til Enebakk like sør for Oslo. Innvandrerne og deres barn har likevel stått for en betydelig del av veksten også i kommunene med størst befolkningsvekst. For eksempel var det 3 000 flere innvandrere og barn av to innvandrere i Ullensaker i 2010 enn i 2000.

Få barnefamilier i Oslo, men mange like utenfor

De fleste som flytter, er unge. Noen har barn, mens andre får barn ikke så lenge etter at de har flyttet. Områder med innflytting har derfor ofte mange barnefamilier, mens det blir igjen relativt få barnefamilier i områder folk flytter fra. Med vedvarende høy befolkningsvekst har det derfor med tiden

Datakilder
Befolkningsstatistikken er laget fra data i Statistisk sentralbyrås statistiske befolkningsregister (BeReg). Opplysningene om pendling er hentet fra Statistisk sentralbyrås registerbaserte sysselsettingsstatistikk.

blitt en opphoping av barnefamilier rundt Oslo. Kommunene i ytterkanten av regionen har både lav befolkningsvekst og få som bor i barnefamilier.

Ellers er det tydelig at barnefamiliene foretrekker å bo utenfor de største byene, men ikke langt unna (se figur 5). Spesielt Oslo har mange familier uten barn, det samme er også tilfellet med Horten, Drammen, Moss, Fredrikstad og Sarpsborg. Det er naturlig utvikling i et livsløp at ungdom og unge voksne flytter til byene for å arbeide. Og ettersom de danner familie og får barn, er det mange som flytter ut av sentrum, gjerne til nabokommuner, for å få mer bolig for pengene etter hvert som de får behov for mer plass.

I landet som helhet bor 49 prosent av befolkningen i en familie som har barn på under 18 år. I sju av kommunene i Akershus bor mer enn 56 prosent av befolkningen i barnefamilier. Krødsherad og Oslo har den laveste andelen i barnefamilier, men av helt ulike grunner. Krødsherad har få barnefamilier fordi ungdom som har flyttet ut, for eksempel til Oslo, ikke kommer tilbake

for å la sine barn vokse opp der. Oslo, derimot, har altså en liten andel barnefamilier på grunn av at det hele tiden flytter inn nye unge mennesker uten barn, som erstatter de barnefamiliene som flytter ut. Kommunene umiddelbart rundt Gardermoen har både stor befolkningsvekst og en stor andel av befolkningen i barnefamilier.

I landet for øvrig er andelen som bor i barnefamilier høyest, med rundt 60 prosent, i en del omlandskommuner til Trondheim, Bergen og Stavanger. Ellers er det en del små kommuner i Hedmark og Nord-Norge som har enda lavere andel av befolkningen i barnefamilier enn kommunene ytterst i Oslo-regionen.

Kontrasten er stor mellom Oslo-regionen og andre deler av landet. Oslo-regionen er likevel ikke det eneste området i landet med vekst. De andre storbyregionene vokser også, og har mange av de samme demografiske trekkene som Oslo og kommunene rundt. Oslo-regionen er imidlertid unik i og med at veksten her er større enn i og rundt de andre storbyene.

Figur 5. **Personer i barnefamilier som andel av befolkningen i Oslo-regionen. 1. januar 2010. Prosent**

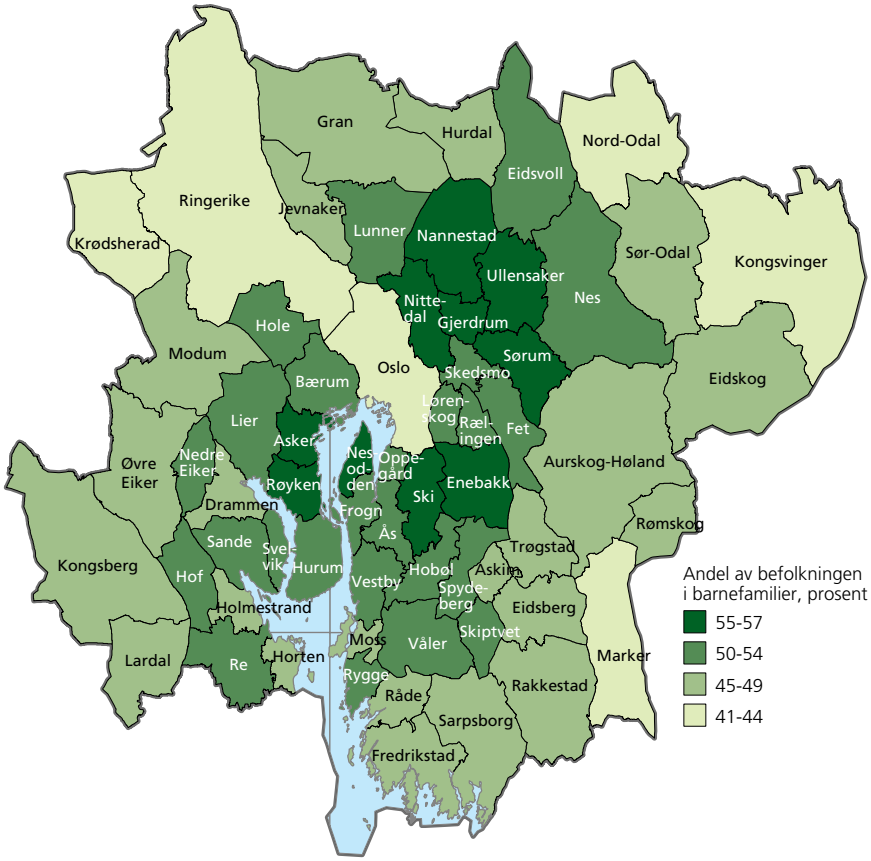

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Referanser

Høydahl, Even (2010): *Monitor for sekundærflytting. Sekundærflytting blant flyktninger bosatt i Norge 1999-2008*, Rapporter 41/2010, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (15. juni 2010): «Fortsatt høy befolkningsvekst» (http://www.ssb.no/folkfram/).

Statistisk sentralbyrå (15. juni 2010): «Nedgang i sysselsettingen i alle fylker» (http://www.ssb.no/regsys/).

Bedret folkehelse siste 30 år

Mye tyder på at vi i dag har bedre helse enn for 30 år siden. I levekårsundersøkelsene om helse svarer fire av fem at de har meget god eller god helse. Vi lever i gjennomsnitt fem år lenger i dag enn i 1980. Dødelighet av hjerte- og karsykdommer er mer enn halvert, og kreftdødeligheten er på vei ned til tross for at antall krefttilfeller øker. Det er blitt færre selvmord, og spedbarnsdødeligheten har gått ned. Andelen som røyker, er halvert siden 1980. I psykisk helsevern har kapasiteten økt gjennom flere behandlere og flere konsultasjoner.

Jens-Kristian Borgan og Geir Hjemås

Når folk blir spurt om hva som er viktig for dem, blir «god helse» alltid rangert høyt. God helse øker mulighetene for livsutfoldelse, mens dårlig helse begrenser valgmulighetene for den enkelte. Folk med god helse har også gjennomgående høyere inntekt og utdanning enn dem med dårlig helse, noe som forsterker ulikheter i valgmulighetene for dem med god helse sammenliknet med dem med dårlig helse. Dårlig helse blant voksne i en familie kan derfor også begrense barns muligheter for livsutfoldelse. I Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser om helse (se tekstboks) svarer fire av fem at de har meget god eller god helse. Yngre har bedre helse enn eldre. Enslige forsørgere rapporterer dårligere helse enn par med barn.

Datakilder
Artikkelen bygger blant annet på levekårsundersøkelsene fra 1998, 2002, 2005 og 2008, hvor de som blir intervjuet, er i alderen 16 år og over. I tillegg er Statistisk sentralbyrås (SSB) undersøkelser om tobakksbruk, SSBs dødsårsaksstatistikk og SSBs statistikk over spesialisthelsetjenesten med.

Helse er viktig for den enkelte, men også for samfunnet er god folkehelse viktig. En sunn befolkning med god livskvalitet gir god arbeidsproduktivitet og er på alle måter positivt for samfunnet som helhet. Helsemyndighetene setter derfor i gang mange tiltak for å bedre folkehelsa. Da vi vet at god og dårlig helse ikke er likt fordelt etter sosioøkonomisk status, har myndighetene satt i gang flere tiltak for å utjevne helseforskjellene.

Det er bred politisk enighet i Norge om at alle skal få den helsehjelpen de trenger, uavhengig av inntekt og bosted. Derfor finansieres det meste av helseutgiftene over offentlige budsjetter. Siden helseutgiftene (inklusive pleie- og omsorgstjenesten) har så stor plass på de offentlige budsjettene både på sentralt og lokalt nivå, får disse områdene også en vesentlig plass i den politiske diskusjonen og er viktige valgkamptemaer ved de fleste valg.

Røyking en viktig faktor for dårligere helse

Røyking er en av de viktigste årsakene til dårligere helse. Enkelte sykdommer som lungekreft og KOLS (kronisk obstruktiv lungesykdom) er sterkt røykerelatert. I tillegg øker røyking risikoen for å få en rekke andre sykdommer, selv om det også er andre faktorer som påvirker denne risikoen. For å redusere røykingen og særlig hindre at yngre mennesker begynner å røyke, har helsemyndighetene innført restriksjoner helt siden 1970-tallet og fram til i dag.

Lov om vern mot tobakkskader, som trådte i kraft i 1975, omfattet blant annet forbud mot tobakksreklame og aldersgrense for kjøp av tobakk. Et viktig tillegg kom i 1988 da rett til vern mot passiv røyking ble innført. Dette innebar forbud mot røyking i lokaler og i transportmidler hvor allmennheten hadde adgang. Serveringssteder var opprinnelig unntatt forbudet, men det kunne fastsettes nærmere regler i forskrift til loven. Fra 1. juli 1993 ble det i henhold til forskrift satt krav om røykfrie arealer på restauranter, hoteller og andre

Jens-Kristian Borgan (t.v.) er aktuar og statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (jens-kristian.borgan@ssb.no)

Geir Hjemås er sosiolog og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (geir.hjemas@ssb.no)

overnattings- og serveringssteder. I 1998 ble det innført sterkere restriksjoner på disse områdene, og fra 1. juni 2004 ble serveringssteder helt røykfrie.

Det at andel dagligrøykere blant menn har gått ned, kan tyde på at røykerestriksjoner har hatt betydning for røykeatferden, selv om en slik sammenheng selvsagt ikke er bevist. Fra 1980 og fram til 1988 var om lag 40 prosent av menn i alderen 16-74 år dagligrøykere (se figur 1). Kort tid etter 1988 falt nivået med om lag 8 prosent og lå på dette nivået fram til 1993. Og fra 1993 til 1995 gikk røykeandelen ned med ytterligere 8 prosent. Dette skjedde samtidig med at det ble innført røykerestriksjoner på serverings- og overnattingssteder. Nye restriksjoner i 1998 falt sammen i tid med starten på en nedadgående røyketrend som fortsatt varer. I dag er det bare halvparten så stor andel av voksne menn som er dagligrøykere (21 prosent) sammenliknet med situasjonen for 30 år siden.

Figur 1. **Andel dagligrøykere, etter kjønn. 1980-2009[1]. Prosent**

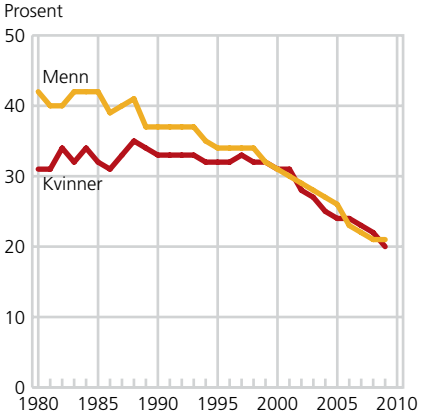

[1] Restriksjoner i røykeloven i 1988, 1993, 1998 og 2004.
Kilde: Røyking i Norge, Statistisk sentralbyrå.

En av fem kvinner røyker

Fra 1980 og fram til tusenårsskiftet lå andelen voksne kvinner som var dagligrøykere, konstant på om lag 30 prosent. Fra slutten av 1990-tallet er det liten forskjell i røykeatferd blant kvinner og menn, og den nedadgående trenden etter årtusenskiftet har vært lik for begge kjønn. De siste årene har det vært en tilnærmet lineær nedgang fra 30 til 20 prosent røykere blant begge kjønn.

At vi ikke finner samme mønster i kvinners røykeatferd før slutten på 1990-tallet, som vi fant blant menn, skyldes at tidligere generasjoner av kvinner hadde en mye lavere røykeandel enn menn. Etter hvert som nye generasjoner kvinner med røykeatferd på linje med menn fortrengte generasjoner med lav røykeandel, gikk andelen kvinner som var dagligrøykere, opp. Dette skjedde til tross for at nedgangen i røyking blant de yngste (16-24 år) startet allerede på 1970-tallet og for aldersgruppen 25-34 år tidlig på 1990-tallet.

Lungekreft er som nevnt en sykdom som er sterkt relatert til røyking. Etter at det nå er få arbeidsplasser igjen i Norge hvor arbeiderne er eksponert for kreftframkallende stoffer i åndedrettsorganene, er røyking den helt dominerende årsaken til lungekreft. Sykeligheten (nye tilfeller) av lungekreft økte lenge blant menn, men har etter tusenårsskiftet stabilisert seg og til og med vist en svakt fallende trend.

Den aldersstandardiserte raten for nye tilfeller av lungekreft blant menn, standardisert med WHOs verdensstandard (se tekstboks), falt med 3 prosent fra toppnivået 1994-1998 til femårsperioden ti år senere. Da det er lav overlevelse blant dem som får lungekreft, er det liten forskjell på trendene for sykelighet og dødelighet av denne diagnosen.

Kvinners reduksjon av røyking kom så seint at det ikke synes på lungekreftstatistikken ennå. I samme tiårsperiode som nevnt over økte lungekreftraten med nær 40 prosent blant kvinner. Likevel er andelen kvinner som fikk lungekreft, fortsatt bare to tredeler av andelen blant menn. Det er sannsynlig at sykeligheten og dødeligheten av lungekreft blant kvinner vil stige til et nivå på høyde med menn før trenden snur nedover.

Aldersstandardisert dødelighet med WHOs standard

Den aldersstandardiserte dødelighetsraten beregnes ved at de aldersbestemte dødelighetsratene (antall dødsfall i en aldersgruppe i et år, dividert med middelfolkemengden i samme aldersgruppe i samme år) multipliseres med vektene gitt nedenfor, og produktene summeres over alle aldere. Summen deles så med 100. Den alderstandardiserte dødelighetsraten i et år vil være lik dødelighetsraten i dette året (uavhengig av alder) hvis befolkningen dette året hadde en relativ aldersfordeling lik fordelingen i standardbefolkningen.

Aldersgruppe	Vekt, europeisk standard	Vekt, verdens-standard
Sum	**100**	**100**
0-4	8	12
5-9	7	10
10-14	7	9
15-19	7	9
20-24	7	8
25-29	7	8
30-34	7	6
35-39	7	6
40-44	7	6
45-49	7	6
50-54	7	5
55-59	6	4
60-64	5	4
65-69	4	3
70-74	3	2
75-79	2	1
80-84	1	0,5
85-89	1	0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

KOLS øker blant de eldste

I likhet med lungekreft er KOLS (kronisk obstruktiv lungesykdom) en sykdom som er sterkt røykerelatert, og vi finner flest tilfeller blant de eldste. Både blant menn og kvinner var dødeligheten av KOLS relativt stabil på 1980-tallet med rundt 30 tilfeller per 100 000 innbyggere blant menn og 10 blant kvinner. På 1990-tallet var det imidlertid en økning på om lag 10 prosent blant menn og om lag 50 prosent blant kvinner. KOLS-dødeligheten blant menn under 65 år ble redusert allerede på 1990-tallet. Blant menn over 80 år er den fortsatt økende. KOLS-dødeligheten blant kvinner under 75 år er blitt redusert etter tusenårsskiftet, men den øker blant de eldste.

Det tar lang tid før endrede røykevaner i befolkningen får utslag på statistikken over KOLS-dødsfall. For det første tar det flere år å utvikle KOLS. De som dør av denne sykdommen, vil også ha vært syke i flere år før de dør.

Som nevnt over skyldes en del av røykenedgangen at nye generasjoner ungdom som ikke begynner å røyke, erstatter eldre generasjoner som hadde flere røykere. Det er derfor sannsynlig at sykelighet og dødelighet av røykerelaterte sykdommer vil avta blant de yngste først. Dette skyldes at disse årskullene røyker mindre enn hva de i tilsvarende alder gjorde noen år tidligere.

Flere nye krefttilfeller

I tillegg til lungekreft øker røyking risikoen for å få flere andre kreftformer som ikke er så sterkt knyttet til røyking som lungekreften er. Da det er mange andre faktorer enn røyking som har betydning for forekomsten av kreft, er det vanskelig å se noen sammenheng mellom den totale krefthyppigheten og dødelighet og endringer i røykevaner. Sannsynligheten for å overleve er også høyere for de fleste andre kreftformer enn for lungekreft.

Den aldersstandardiserte kreftdødeligheten standardisert med WHOs europastandard (se tekstboks) endret seg ikke på 1980- og 1990-tallet verken for menn eller kvinner. På 2000-tallet var det en nedgang på 10 prosent i kreftdødeligheten blant menn og noe mindre nedgang blant kvinner (se figur 2).

Mens det lenge var en stillstand i endringen i kreftdødelighet, har det vært en økning i den aldersstandardiserte raten for nye tilfeller av kreft fra 1980 og fram til i dag. Økningen i nye krefttilfeller har pågått kontinuerlig og er i alt 40 prosent for menn og 30 prosent for kvinner over hele trettiårsperioden.

At flere blir kreftsyke uten at flere dør av disse sykdommene, kan skyldes flere forhold. Først og fremst skyldes nok dette bedre behandlingsmetoder i helsevesenet. Andre årsaker kan være bedre diagnostiske verktøy som fører til at flere sykdomstilfeller blir oppdaget. Det er også en tendens til at kreftformer som har høyere overlevelse, øker mer enn kreftformer med lavere overlevelse. Dette gjelder særlig prostatakreft blant menn, som er en hyppig forekommende og økende kreftform som samtidig har en høy sannsynlighet for overlevelse.

Blant kvinner er bildet mer sammensatt. Kreft i åndedrettsorganene er blant kreftformene som øker sterkest hos kvinner samtidig som den har lav overlevelse. Grunnen til denne økningen blant kvinner og ikke blant menn er som tidligere nevnt at røyking blant kvinner ble vanlig mye senere enn blant menn. Siden det tar noe tid mellom diagnostisering av en kreftsykdom til

eventuell død på grunn av sykdommen, vil det være en viss forskyvning i tid mellom trender for krefttilfeller og kreftdødsfall.

Færre dør av hjerte- og karsykdommer

Røyking er en vesentlig risikofaktor også for hjerte- og karsykdommer. Det er imidlertid mange flere faktorer som spiller inn, så det er vanskelig å lese noen direkte sammenheng også mellom statistikkene for røykeatferd og dødelighet av hjerte- og karsykdommer.

Fra 1980 til 2009 økte den forventede levealder blant menn med vel seks år, fra vel 72 til knapt 79 år, for kvinner fire år, fra 79 til 83 år. Den aldersstandardiserte dødsraten, det vil si antall dødsfall i forhold til innbyggertallet når vi tar hensyn til ulikheter i aldersfordelingen over tid, beveger seg noenlunde i takt med levealderen, men motsatt vei, da lavere dødelighet gir høyere levealder og omvendt. Dødelighetsratene er redusert med knapt 40 prosent blant menn og 30 prosent blant kvinner siden 1980.

Hjerte- og kardødeligheten er redusert kraftig fra 1980 både blant kvinner og menn. En vesentlig del av nedgangen i dødeligheten siden 1980 faller på denne sykdomsgruppen. I løpet av 1980-årene ble dødeligheten redusert med om lag 10 prosent både blant kvinner og menn. Nedgangen fortsatte gjennom 1990-årene med om lag 20 prosent og en enda større relativ nedgang på 2000-tallet.

Figur 2. **Aldersstandardisert dødelighet og sykelighet (nye krefttilfeller) per 100 000 innbyggere. 1980-2008**

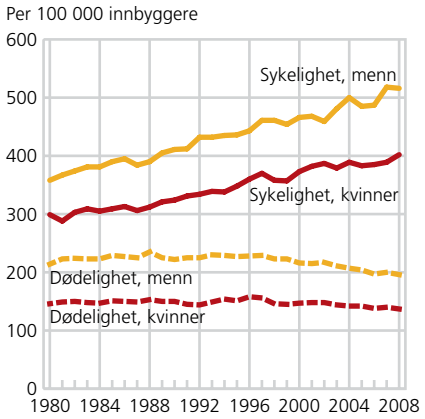

Kilde: Kreftregisteret og Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Fra 1980 til 1994 skyldes all nedgang i dødeligheten den sterke reduksjonen i hjerte- og kardødeligheten blant menn. Blant kvinner var det før 2003 en ubetydelig nedgang i dødeligheten av årsaker utenom hjerte- og karsykdommer. Siden all dødelighetsnedgang skyldtes en dødsårsaksgruppe over så lang tid, kunne en tenke seg at nedgangen i dødelighet ville stoppe opp når potensialet for dødelighetsreduksjon av hjerte- og karsykdommer var uttømt. De senere årene har også andre dødsårsaker gått ned, særlig kreft. Hvis denne nedgangen fortsetter, er det grunn til å vente ytterligere lavere dødelighet i framtida, også etter at hjerte- og kardødeligheten har falt til et stabilt lavt nivå.

Dødeligheten forårsaket av ulykker er blitt lavere de siste tretti årene. Særlig var nedgangen sterk på 1990-tallet, om lag 20 prosent både blant kvinner og menn. Til tross for at dødeligheten har hatt en sterkere nedgang blant menn enn blant kvinner, er fortsatt menns ulykkesdødelighet dobbelt så høy som blant kvinner.

Flest selvmord på slutten av 1980-tallet

Både blant kvinner og menn var selvmordsdødeligheten høyest på slutten av 1980-tallet og nådde sitt høyeste nivå i 1988 med vel 700 selvmord. Siden da har dødeligheten gått ned og er tilbake på nivået som på 1970-tallet. Etter tusenårsskiftet har det årlig vært vel 500 selvmord i Norge, tilsvarende 6 og 14 selvmord per 100 000 innbyggere blant kvinner og menn.

Fra 1980 og fram til 2004 var selvmordsdødeligheten knapt tre ganger så høy for menn som for kvinner. I 2004 sank dette forholdstallet til vel to ganger så høyt og har siden holdt seg om lag på dette nivået.

Figur 3. **Antall oppholdsdøgn og polikliniske konsultasjoner per 1 000 innbyggere innenfor psykisk helsevern. 1980-2009**

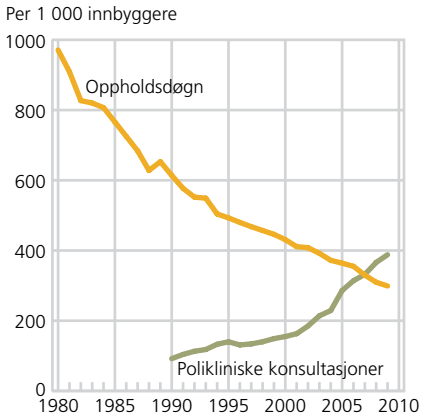

Kilde: Spesialisthelsetjenestestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Antall årsverk per 10 000 innbyggere for psykologer og leger innenfor psykisk helsevern. 1980-2009**

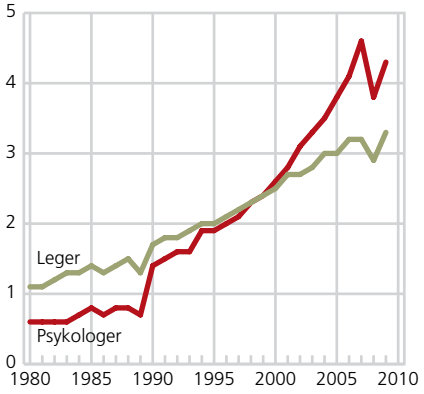

Kilde: Spesialisthelsetjenestestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tidligere var skyting og bruk av eksplosive stoffer den vanligste selvmordsmetoden blant menn. Fra midt på 1990-tallet overtok hengning og kvelning som vanligste selvmordsmetode samtidig som skyting og bruk av eksplosive stoffer ble mer sjelden. Bruk av gift har vært den vanligste selvmordsmetoden blant kvinner i samme periode. Skyting og bruk av eksplosive stoffer har hele tiden vært meget sjelden blant kvinner.

Lavere spedbarnsdødelighet

Gjennom hele 1980-tallet døde om lag 8 promille av de levende nyfødte i løpet av det første leveåret. I løpet av det neste tiåret falt denne dødeligheten til 4 promille. På 2000-tallet har dette nivået vært i overkant av 3 promille.

På 1980-tallet utgjorde dødsfall ved plutselig uventet spedbarnsdødelighet, krybbedødsyndromet, en hyppig og stigende andel av dødsfall i løpet av første leveår. Denne dødsfallsraten steg fra 1,2 per 1 000 levende fødte i 1980 til sitt høyeste nivå noen sinne i 1989 da i alt 142 barn døde av dette i løpet av første leveår. Dette tilsvarer 2,4 døde per 1 000 levendefødte i dette året, eller i alt 30 prosent av dødsfallene i løpet av første leveår. Etter 1989 falt dødeligheten ved krybbedød raskt og har fra slutten av 1990-tallet hatt et nivå på vel 10 prosent av det som ble observert i 1989. Eneste ytre forklaring til dette raske dødelighetsfallet er at det ble anbefalt at spedbarn burde sove på ryggen i stedet for på magen.

Varierende aborthyppighet

Aborthyppigheten, målt som aborter per 1 000 kvinner i alderen 15-49 år, har variert mellom 12,5 og 15,5 i de tretti årene det har vært selvbestemt svangerskapsavbrudd i Norge i de første tolv ukene av svangerskapet. De høyeste abortratene ble registrert på slutten av 1980-årene, mens det laveste nivået var kort tid etter årtusenskiftet. I de senere årene har det vært en viss økning i aborthyppigheten, bortsett fra i 2009 da det igjen var en nedgang. Da lov om selvbestemt abort trådte i kraft, hadde aldersgruppen 15-19 år den høyeste aborthyppigheten. Nå er det aldersgruppen 20-24 år som har den høyeste hyppigheten, om lag dobbelt så høy som for tenåringsgruppen.

Opptrappingsplanen i psykisk helsevern

Opptrappingsplanen for psykisk helsevern (St.prp. nr. 63: 1997-1998) ble iverksatt i 1996 med avslutning i 2006 (senere utvidet til 2008). Øremerkede midler ble satt av for å gi psykisk helsevern et løft i form av blant annet økt aktivitet og ressursbruk.

Et av målene i Opptrappingsplanen var å holde antall døgnplasser stabilt på nivå fra 1996. Antall døgnplasser fra 1980 til 1996 hadde blitt halvert, og Opptrappingsplanen skulle forhindre en ytterligere nedgang. På tross av dette har reduksjonen av døgnplasser fortsatt, og antall døgnplasser har siden Opptrappingsplanens start gått ned med over 30 prosent.

Som en konsekvens av nedgangen i døgnplasser har også antall oppholdsdøgn gått ned (se figur 3). Omfanget av utskrivinger/avsluttede døgnopphold har imidlertid gått opp under Opptrappingsplanen, noe som innebærer at målsettingen med å behandle flere pasienter og begrense liggetiden per

innleggelse er oppfylt. Deler av økningen i utskrivinger/avsluttede døgnopphold kan trolig også forklares med at pasienter legges inn igjen hyppigere enn tidligere, såkalte «svingdørspasienter».

Polikliniske konsultasjoner ble i Opptrappingsplanen foreslått økt med 50 prosent i tidsrommet 1996-2006. Denne målsettingen ble nådd til gagns, økningen i perioden var på 155 prosent. Fra og med 2005 ble det en endring i takstsystemet som førte til at man også fikk refusjon for telefonkonsultasjoner. Ser man bort fra disse, økte de polikliniske konsultasjonene med 111 prosent.

I opptrappingsperioden har det i gjennomsnitt kommet 57 nye legeårsverk i året. I perioden 1990-1996 var økningen lavere, 27 nye årsverk per år (se figur 4). Det har vært en sterkere vekst i antall psykologårsverk, en økning på 104 nye årsverk per år i opptrappingsperioden, mot en økning på 47 nye per år i 1990-1996. I 2000 ble det for første gang flere psykologer enn leger innenfor psykisk helsevern. Opptrappingsplan har, med unntak av døgnplasser, nådd de målene som ble satt. På den annen side har trendene, som vist i figur 3 og 4, innenfor psykisk helsevern fra 1980 og fram til i dag holdt seg relativt stabile.

Årsverk

Den store økningen i årsverk i 1990 kom som en konsekvens av at man begynte å inkludere poliklinikkene i årsverksstatistikken. I 2008 fikk man et brudd i årsverksstatistikken da man endret innsamlingskilde fra skjema til administrative registre. Tallene er derfor ikke direkte sammenliknbare.

Referanser

Kreftregisteret: Cancer in Norway, http://www.kreftregisteret.no/

Lovdata: Lov om vern mot tobakkskader (tobakkskadeloven) http://www.lovdata.com

Sosial- og helsedepartementet (1998): St.prp. nr. 63 (1997-1998) Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2006.

En av tre har høyere utdanning

Antallet studenter har økt de siste ti årene, og i 2009 var det 235 000 studenter ved universiteter og høgskoler. Kvinnene er i flertall blant studentene i høyere utdanning. Sju av ti gjennomfører videregående opplæring i løpet av fem år. En større andel av elevene ved allmennfaglige studieretninger fullfører innen fem år sammenlignet med elever ved yrkesfaglige studieretninger. Menn fullfører videregående opplæring i mindre grad enn kvinner. Jenter oppnår i gjennomsnitt bedre karakterer enn gutter i alle fag i grunnskolen, bortsett fra i kroppsøving.

Per T. Tuhus

I takt med at samfunnet utvikler seg, endres også befolkningens deltagelse i utdanning, fra barnehage til universitet. I 2009 ble det lovfestet rett til plass i barnehage i Norge. Det har blitt bygd mange nye barnehager de senere årene, og de aller fleste barn i barnehagealder har i dag tilbud om barnehageplass. Rett og plikt til grunnskole og rett til videregående opplæring bidrar til at hele befolkningen har samme mulighet til å gjennomføre grunnopplæring. Likevel viser det seg at det å gjennomføre videregående opplæring er en utfordring for mange.

Høyere utdanning som tidligere var for mindretallet, er i ferd med å bli mer vanlig enn uvanlig, og kvinner leder an. Mange bakgrunnsfaktorer spiller inn i utdanningsforløpet til den enkelte. Kjønn, foreldrenes utdanningsnivå og innvandringsbakgrunn kan påvirke hva slags resultater eleven oppnår i grunnskolen, om eleven gjennomfører videregående skole, og om han eller hun velger å ta høyere utdanning.

Datakilder
Denne artikkelen bygger i hovedsak på datagrunnlag hentet fra Statistisk sentralbyrås (SSB) offisielle utdanningsstatistikk.

I statistikken over studenter ved universiteter og høgskoler er også norske studenter i utlandet inkludert.

Antall studenter i høyere utdanning øker

I 2009 ble det registrert 235 000 studenter ved universiteter og høgskoler. Fra 2008 til 2009 økte tallet på studenter i høyere utdanning med 10 000, eller litt over 4 prosent. Fra 1999 til 2009 økte studenttallet med 33 500. Kvinnene sto for den største økningen. En av grunnene til at tallet på studenter øker, er at det har blitt flere i aldersgruppen 19-24 år de siste årene, men det er også en større andel av årskullene som studerer. Tallet på norske studenter i utlandet økte også i 2009 og bidro til vekst i det totale studenttallet. Til sammen var det 12 380 som valgte å studere i utlandet i 2009, en økning på 1 100 fra året før.

I 2009 var 31 prosent av alle menn og kvinner i aldersgruppen 19-24 år registrert som student ved et universitet eller en høgskole, mot 28 prosent i 2001. Andelen i aldersgruppen 25-29 år som studerer, har vært relativt stabil det siste tiåret, og lå i 2009 på 15 prosent.

Per T. Tuhus er filolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for utdanningsstatistikk.
(per.tuhus@ssb.no)

Tilbøyeligheten til å ta utdanning ved universitet og høgskole henger sammen med utdanningsnivået til foreldrene. Andelen av aldersgruppen 19-24 år som var i gang med høyere utdanning i 2009, varierte fra 58 prosent av dem som hadde foreldre med lang høyere utdanning, til 14 prosent blant dem som hadde foreldre med grunnskoleutdanning (utdanningsstatistikk, studenter ved universiteter og høgskoler, Statistisk sentralbyrå).

Blant innvandrere i aldersgruppen 19-34 år er andelen som studerer lavere enn for hele befolkningen (se figur 1). I 2009 var 8 prosent av innvandrermennene og 11 prosent av innvandrerkvinnene i alderen 19-34 år i gang med høyere utdanning. Den lave deltagelsen blant innvandrerne kan delvis skyldes at noen befinner seg i grunnskole eller i videregående skole dersom de mangler skolegang fra hjemlandet (Henriksen 2006). For norskfødte menn med innvandrerforeldre var 24 prosent i aldersgruppen 19-34 år i høyere utdanning, mot 30 prosent av kvinnene i samme aldersgruppe. Kvinnene har i flere år vært i flertall både blant innvandrere og blant norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning.

Figur 1. **Andel studenter i høyere utdanning i prosent av registrerte årskull (19-34 år), etter innvandringskategori og kjønn. 2009. Prosent**

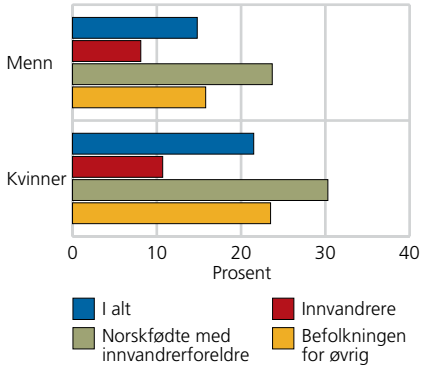

Kilde: Utdanningsstatistikk, studenter ved universiteter og høgskoler, Statistisk sentralbyrå.

Fag innenfor helse, sosial og idrett øker mest

I takt med at tallet på studenter har økt de siste 10 årene, har også fordelingen av studenter innenfor de forskjellige fagretningene endret seg. Mens det har blitt mange flere studenter på noen fagfelt, har det blitt færre på andre fagfelt. I 2009 var det flest studenter innenfor helse-, sosial- og idrettsfag på universitetene og høgskolene, vel 22 prosent av alle studenter i høyere utdanning. Ti år tidligere, i 1999, var det flest studenter ved naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag. I tiåret mellom 1999 og 2009 har veksten i studenter innenfor helse-, sosial- og idrettsfag vært på nærmere 47 prosent, eller 17 000 studenter (se figur 2). Til sammenligning har veksten ved naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag vært på under 1 prosent i den samme perioden.

Det har vært en økning i studentmassen innenfor samfunnsfag og juridiske fag på 37 prosent fra 1999 til 2009. Økonomiske og administrative fag har i det samme tidsrommet hatt en økning på 28 prosent. Humanistiske og estetiske fag, og lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk har begge hatt nedgang i antall studenter fra 1999 til 2009, henholdsvis 9 og 3 prosent.

Figur 2. **Antall studenter i høyere utdanning i Norge og norske studenter i utlandet, etter fagfelt. 1999 og 2009**

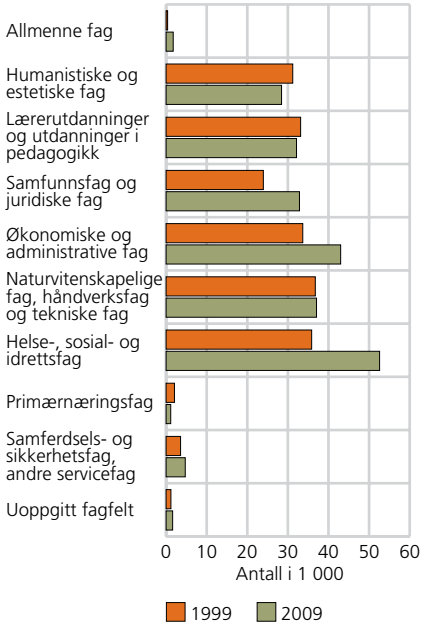

Kilde: Utdanningsstatistikk, studenter ved universiteter og høgskoler, Statistisk sentralbyrå.

Flest kvinner fullfører høyere utdanning

I studieåret 2008/09 ble det fullført 34 100 utdanninger ved universiteter og høgskoler her til lands. Det var en liten nedgang i fullførte utdanninger på lavere nivå fra året før, og en tilsvarende oppgang i fullførte utdanninger på høyere nivå (se tekstboks). Det ble avlagt 1 084 doktorgrader, en nedgang på 147 fra året før.

I studieåret 2008/09 fullførte kvinner flest utdanninger på både lavere nivå og høyere nivå, mens menn fullførte flest doktorgrader. 64 prosent av fullførte utdanninger på lavere nivå, 56 prosent på høyere nivå, og 46 prosent av alle doktorgrader ble fullført av kvinner. Andelen kvinner som tar utdanning på høyere nivå og doktorgrad har økt betraktelig. I 1998/99 var andelen kvinner blant de som fullførte høyere grad og doktorgrad henholdsvis 44 prosent og 36 prosent.

Utdanning på lavere/høyere nivå
Universitets- og høgskoleutdanninger på lavere nivå tilsvarer utdanninger på fire år eller mindre, men samtidig minst to år. Universitets- og høgskoleutdanninger på høyere nivå tilsvarer utdanninger på mer enn fire år – doktorgrader er her ikke inkludert.

Figur 3. **Andel kvinner blant dem som fullførte høyere utdanninger innenfor realfag, alle nivåer. 1998/99 og 2008/09. Prosent**

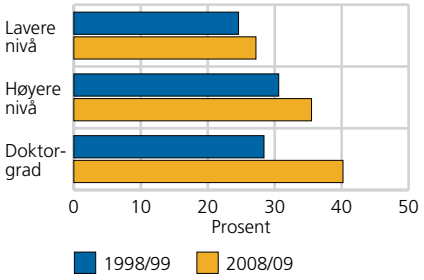

Kilde: Utdanningsstatistikk, fullførte utdanninger ved universiteter og høgskoler, Statistisk sentralbyrå.

Personer som har ukjent utdanningsnivå, er ikke med i beregningen av prosentandeler for befolkningens utdanningsnivå. Denne gruppen er langt større i Oslo enn i andre fylker, og består nesten utelukkende av innvandrere.

Figur 4. **Andel med høyere utdanning, personer 16 år og over, etter kjønn og alder. 2009. Prosent**

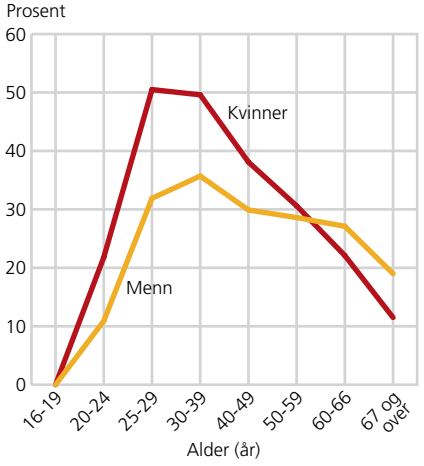

Kilde: Utdanningsstatistikk, befolkningens utdanningsnivå, Statistisk sentralbyrå.

Andelen kvinner innenfor realfag øker

Det er flest menn som fullfører utdanninger innenfor naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag (her kalt realfag), og samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag. Kjønnsfordelingen ved disse fagfeltene er fremdeles ujevn, men har jevnet seg noe ut det siste tiåret. Kvinneandelen ved fullførte realfag, lavere nivå, var 27 prosent i studieåret 2008/09, noe som er en økning på 2 prosentpoeng fra 10 år tidligere.

Av alle som fullførte realfagsutdanning på høyere nivå i 2008/09, var 35 prosent kvinner, en økning på 4 prosentpoeng fra 1998/99. 40 prosent av alle som fullførte doktorgrad i realfag i 2008/09 var også kvinner, mot 28 prosent 10 år tidligere (se figur 3). Innenfor enkelte kvinnedominerte utdanninger har kjønnsfordelingen blitt enda skjevere de siste 10 år.

I 2008/09 var 82 prosent av alle som fullførte lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk på høyere nivå kvinner, og det samme gjaldt 72 prosent av alle som tok utdanning innenfor helse-, sosial- og idrettsfag på høyere nivå. 10 år tidligere lå andelen kvinner på henholdsvis 75 og 60 prosent.

Av alle studenter som fullførte en høyere utdanning i 2008/09, var 2 700, eller 8 prosent, innvandrere. Av alle innvandrermenn som fullførte en høyere utdanning i 2008/09, hadde 33 prosent studert realfag (naturvitenskaplige fag, håndverksfag og tekniske fag), mens 14 prosent hadde studert økonomiske og administrative fag. Av innvandrerkvinnene som fullførte høyere utdanning samme år, hadde 30 prosent studert helse-, sosial- og idrettsfag, mens 17 prosent tok lærerutdanninger og pedagogiske fag.

45 prosent av alle studenter som fullførte en femårig mastergrad i studieåret 2007/08, fullførte innen seks år etter første gangs registrering i høyere utdanning. Menn er i mindretall når det gjelder antall avlagte mastergrader, men de fullfører raskere enn kvinner. 53 prosent av mennene hadde fullført mastergraden etter seks år, mens 39 prosent av kvinnene gjorde det samme.

27 prosent har høyere utdanning

Andelen av befolkningen med høyere utdanning fortsetter å øke. I 2009 var 27 prosent av befolkningen over 16 år registrert med høyere utdanning (se figur 4). Ti år tidligere var det bare 21 prosent som hadde høyere utdanning. I 2009 hadde mer enn 50 prosent av alle kvinner i aldersgruppen 25-29 år høyere utdanning, og det samme gjaldt nesten 50 prosent av kvinnene i aldersgruppen 30-39 år. For menn i aldersgruppene 25-29 år og 30-39 år lå andelen med høyere utdanning betydelig lavere, på henholdsvis 32 og 36 prosent.

I overkant av 6 prosent av befolkningen over 16 år hadde i 2009 lang høyere utdanning (mer enn fire år), mens 21 prosent hadde kort høyere utdanning (fire år eller mindre). Det er flere menn enn kvinner som har lang høyere utdanning. 8 prosent av alle menn over 16 år hadde lang høyere utdanning, mot 5 prosent av alle kvinner over 16 år. Mindre enn 30 prosent av befolkningen hadde grunnskole som høyeste utdanning i 2009, mens 43 prosent hadde videregående skoles nivå som høyeste fullførte utdanning.

Norge høyt oppe internasjonalt

OECDs publikasjon Education at a Glance 2010 presenterer blant annet statistikk om utdanningsnivået i OECD-landene. I gjennomsnitt for alle OECD-land hadde 28 prosent av befolkningen i alderen 25-64 år høyere

utdanning i 2008. Andelen i Norge var 36 prosent og har i gjennomsnitt økt med 1 prosentpoeng årlig mellom 1998 og 2008. I det samme tidsrommet har andelen med grunnskole som høyeste oppnådde utdanning gått ned med 1,6 prosentpoeng årlig.

Sammenlignet med Norge var det sju OECD-land som hadde lik eller høyere andel med universitets- og høgskoleutdanning. Danmark, Sverige og Island hadde alle lavere andel med høyere utdanning enn Norge, med henholdsvis 33, 32 og 31 prosent. Canada hadde høyest andel med høyere utdanning av alle OECD-landene, der hele 49 prosent av befolkningen i alderen 25-64 år hadde utdanning på universitets- og høgskolenivå i 2008.

Sju av ti har fullført videregående opplæring etter fem år

Av elevene som startet i videregående opplæring i 2004, hadde 69 prosent fullført med studie- eller yrkeskompetanse etter fem år, men graden av gjennomføring varierer mye etter studieretning, kjønn, sosial bakgrunn og innvandringskategori.

En større andel av elevene ved allmennfaglige studieretninger fullfører videregående opplæring innen fem år sammenlignet med elever ved yrkesfaglige studieretninger (se tekstboks). Etter fem år hadde 83 prosent av alle elever som begynte ved allmennfaglige studieretninger i 2004, fullført videregående opplæring. Høyest andel som hadde fullført, finner vi ved musikk, dans og drama, hvor 81 prosent fullførte etter normert tid, og hele 89 prosent hadde fullført etter fem år.

Ved de yrkesfaglige studieretningene hadde 56 prosent av elevene som begynte i 2004, fullført videregående opplæring etter fem år. 33 prosent fullførte med yrkeskompetanse/fagbrev, mens 23 prosent fullførte med studiekompetanse. Fullføringsgraden varierer mye etter studieretning. 75 prosent av elevene ved medier og kommunikasjon fullførte på normert tid, mens etter fem år hadde hele 83 prosent fullført. Ved trearbeidsfag fullførte bare 25 prosent på normert tid, og etter fem år var det 41 prosent som hadde fullført.

Statistikk om gjennomstrømning

Statistisk sentralbyrå har publisert statistikk om gjennomføring av videregående opplæring siden 2004. Statistikken er basert på data fra Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB) ved Seksjon for utdanningsstatistikk.

Statistikken om gjennomstrømning tar utgangspunkt i et gitt startår og alle som for første gang er registrert på et grunnkurs i videregående opplæring dette året. Måleenheten er personer ved 16 års alder, etter bostedsfylke.

Gjennomføringen måles etter såkalt normert tid, og etter fem år. I 2010 vil de nyeste tallene vise status per september 2009 for dem som begynte i videregående opplæring for første gang høsten 2004. Hva som er normert tid, varierer for ulike utdanningsløp:

Studiekompetanse og yrkeskompetanse med vitnemål oppnås etter tre år ved normal progresjon. Ordinært løp for lærlinger er to år i skole pluss to år i lære. Noen lærefag har opplæring i skole i tre år før læretida, og normert opplæringstid er fem år for enkelte fagbrev. Fremdeles måles fullføringsgraden for Reform 94.

Menn fullfører i mindre grad enn kvinner

Av elevene som startet på allmennfaglige studieretninger i 2004, fullførte 78 prosent av kvinnene på normert tid, og etter fem år hadde 86 prosent fullført. Tilsvarende for menn var henholdsvis 70 og 79 prosent. Det er enda større forskjeller mellom kvinner og menn ved de yrkesfaglige retningene. Mens 48 prosent av kvinnene fullførte på normert tid, var det bare 32 prosent av mennene som gjorde det samme. Det jevner seg likevel litt ut etter fem år, da 61 prosent av kvinnene og 53 prosent av mennene hadde fullført med studie- eller yrkeskompetanse.

Sosial bakgrunn, som foreldrenes utdanningsnivå, gir store utslag i graden av gjennomføring i videregående opplæring. 88 prosent av elever som har foreldre med lang høyere utdanning, 65 prosent av elever som har foreldre med videregående utdanning, og 45 prosent av elever som har foreldre med grunnskoleutdanning, fullførte videregående opplæring etter fem år.

Figur 5. **Andel elever som startet i grunnkurs for første gang høsten 2004, etter fullført videregående opplæring med studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år. Prosent**

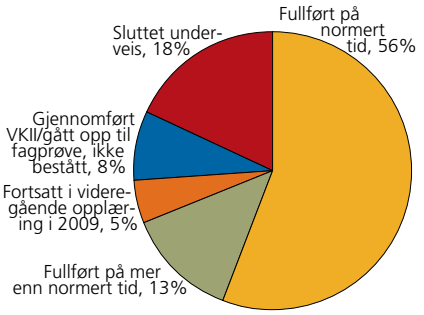

Kilde: Utdanningsstatistikk, gjennomstrømning i videregående opplæring, Statistisk sentralbyrå.

Innvandrere fullfører videregående i mindre grad enn resten av elevmassen. Av innvandrerne som begynte på videregående i 2004, hadde 52 prosent fullført fem år etter. Norskfødte med innvandrerforeldre gjennomfører videregående omtrent på samme nivå som resten av elevmassen, 67 prosent av 2004-kullet hadde gjennomført etter fem år.

Høyest frafall innen yrkesfag

Av elevene som begynte på videregående i 2004, og som ikke hadde oppnådd studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år, var det en stor andel som sluttet underveis. I alt var det 18 prosent som valgte å avslutte studiene (se figur 5). Størst andel elever som avbrøt studiene, var det på yrkesfaglige studieretninger, hvor 28 prosent sluttet underveis. Til sammenligning var det bare 7 prosent ved de allmennfaglige studieretningene som sluttet. Med unntak av medier og kommunikasjon var det høyere frafall ved alle de yrkesfaglige studieretningene enn på de allmennfaglige studieretningene.

Gjennomføring av og frafall fra videregående opplæring har store samfunnsmessige konsekvenser. En ting er ressursene som brukes til å undervise dem som likevel ikke oppnår studie- eller yrkeskompetanse. Dessuten blir det vanskeligere å komme seg ut i arbeid når man ikke har fullført videregående opplæring. I en rapport fra Senter for økonomisk forskning (SØF) publisert i 2010 blir det blant annet dokumentert faktiske sammenhenger mellom gjennomføring av videregående opplæring og sannsynligheten for å bli arbeidsledig, motta uføretrygd eller sosialhjelp, eller å bli fengslet (Falch og Nyhus 2008).

Jenter oppnår bedre karakterer i grunnskolen

Jenter får bedre karakterer i alle fag i grunnskolen, bortsett fra kroppsøving, hvor guttene i snitt oppnår bedre resultat. Av elevene som gikk ut av grunnskolen i 2009, fikk jentene i gjennomsnitt 41,5 grunnskolepoeng (se tekstboks), mens guttene i gjennomsnitt fikk 37,6.

For elevene som gikk ut av grunnskolen i 2009, var det en klar sammenheng mellom elevens resultater og foreldrenes utdanningsnivå. Gjennomsnittet av grunnskolepoeng varierer med hele 12 poeng, fra 33,6 poeng for elever med de lavest utdannede foreldrene, til 45,6 poeng for barn av foreldre med lang høyere utdanning. Sammenhengen mellom karakterer og foreldrenes utdanningsnivå var mest markert i teoretiske fag, særlig i matematikk. 32 prosent av elevene som hadde foreldre med høyere utdanning, fikk karakteren 5 eller 6, mens 12 prosent av elevene som hadde foreldre uten høyere utdanning, fikk det samme. Tilsvarende fikk nesten en tredjedel av elevene med lavest utdannede foreldre karakteren 1 eller 2, mens en av ti som hadde foreldre med høyere utdanning, fikk det samme resultatet.

I 2009 fikk innvandrere i gjennomsnitt lavere karakterer enn den øvrige befolkningen. Den største forskjellen var i norsk hovedmål og engelsk skriftlig, hvor innvandrerelever i gjennomsnitt fikk standpunktkarakteren 3,2, mens elever uten innvandrerforeldre fikk 3,9. Norskfødte med innvandrerforeldre hadde høyere gjennomsnittskarakterer enn innvandrerelever, men i de fleste fag litt lavere enn den øvrige befolkningen (utdanningsstatistikk, karakterer, avsluttet grunnskole, Statistisk sentralbyrå).

Grunnskolepoeng

Grunnskolepoengene kan ses på som et samlemål for alle karakterene. De oppsummerer elevenes resultater i forskjellige fag, og er med på å danne grunnlaget for opptak til videregående skole. Poengene blir regnet ut ved at hver tallkarakter (standpunkt eller eksamenskarakter) får tilsvarende poengverdi som karakteren. Poengsummen får en ved å summere alle tallkarakterene, og deretter dele på antall karakterer. Dette gjennomsnittet, med to desimaler, multipliseres med ti. Dersom eleven mangler karakterer i mer enn halvparten av fagene, settes grunnskolepoeng til null. I statistikken er elever med grunnskolepoeng lik null ikke inkludert.

Det blir færre grunnskoler i Norge

I skoleåret 2009/10 var det 2 997 ordinære grunnskoler i Norge. De siste ti årene har antallet grunnskoler gått ned med 275. Fra skoleåret 2008/09 til 2009/10 gikk tallet på grunnskoler ned med 62. Nedgangen skyldes at det blir lagt ned flere skoler enn det blir etablert nye. Trenden med færre skoler er langvarig, men har akselerert de siste årene. Til tross for at det blir færre grunnskoler i Norge, er det fortsatt mange små grunnskoler. I 2009/10 hadde en av tre grunnskoler færre enn 100 elever.

Utdanningsdirektoratet gjennomførte våren 2010 en kartlegging av alle skolenedleggelser i perioden 2007/08-2009/10. Totalt ble 154 skoler lagt ned i perioden, og vel 6 000 elever ble berørt av nedleggelsene. Lavt elevtall, dårlig kommuneøkonomi og ønske om bedre ressursutnyttelse blir oppgitt som hovedårsakene til at skoler blir lagt ned. Nedslitte skolelokaler, dårlig pedagogisk tilbud og lite fleksibelt lærings- og arbeidsmiljø ble også oppgitt som årsaker for å legge ned skoler.

Det er særlig små kommunale barneskoler det blir færre av. Noen av disse blir erstattet med private skoler. I en del tilfeller ønsker foreldre fortsatt skoledrift selv om kommunen mener det ikke er grunnlag for det. Dersom lokalmiljøet eller foreldrene ønsker fortsatt skoledrift, gir privatskoleloven mulighet for å starte skole med statstilskudd på religiøst grunnlag eller med anerkjent pedagogisk retning.

Ni av ti barn går i barnehage

Som en følge av myndighetenes satsing på barnehager har dekningsgraden økt betydelig gjennom 2000-tallet. 88 prosent av alle barn i alderen 1-5 år hadde plass i barnehage i 2009. Til sammenligning hadde 63 prosent i den samme aldersgruppen barnehageplass i 2001. Andelen som går i barnehage øker med alder. I 2009 lå dekningsgraden på 77 prosent for barn i alderen 1-2 år, 96 prosent for barn i alderen 3-5 år og 97 prosent blant 5-åringene. Dekningsgraden varierer likevel mellom fylker og kommuner. I 2009 hadde Oslo fylke lavest dekningsgrad, med 83 prosent for alle barn 1-5 år, mens Nord-Trøndelag hadde høyest, med 93 prosent.

I takt med at barnehagedekningen øker, har også andelen barn med heltidsplass økt. I 2009 hadde mer enn 90 prosent av alle barn i barnehage heltidsplass. Fra 2008 til 2009 har andelen barn med heltidsplass økt med 1,5 prosent.

Andelen minoritetsspråklige barn (se tekstboks) i barnehager har økt jevnt de siste årene. Vel 9 prosent av alle barn i barnehage i 2009 tilhørte språklige minoriteter, mens det tilsvarende tallet for 2005 var 6 prosent.

Bare en av ti ansatte i barnehage er menn

Totalt var det 85 000 ansatte i barnehagene i 2009, en økning på 3 400 fra året før. Snaut 10 prosent av alle ansatte i barnehager er menn. Andelen ansatte menn har gått opp med 1 prosentpoeng siden 2006. Barne- og familiedepartementet satte seg som mål 20 prosent menn i barnehagene innen utgangen av 2007 (Barne- og familiedepartementet 2004-2007). Regjeringen har uttalt at den ønsker å videreføre dette målet. Kunnskapsdepartementet har nedfelt at et av de prioriterte hovedmålene er at kjønnsbalansen blant ansatte i barnehage og grunnopplæring skal bedres (Kunnskapsdepartementet 2008-2010).

Barnehager

Dekningsgraden er definert som andel barn i barnehage i prosent av alle barn i tilsvarende aldersgruppe.

Heltidsplass i barnehage er definert som avtalt oppholdstid på 33 timer eller mer per uke.

Med minoritetsspråklige barn menes i denne sammenhengen barn med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk eller engelsk.

Referanser

Education at a glance. OECD indicators 2010: http://www.oecd.org/edu/eag2010

Falch, Torberg og Ole Henning Nyhus (2008): Frafall fra videregående opplæring og arbeidsmarkedstilknytning for unge voksne, Senter for økonomisk forskning AS.

Henriksen, K (2006): Studievalg i innvandrerbefolkningen – Bak apotekerdisken, ikke foran tavla, *Samfunnsspeilet* 4, 2006, Statistisk sentralbyrå.

KOSTRA, statistikk basert på Kommune-Stat-Rapportering: http://www.ssb.no/kostra/

Statistisk sentralbyrå: Publiseringer statistikk befolkningens utdanningsnivå: http://www.ssb.no/utniv/

Statistisk sentralbyrå: Publiseringer statistikk barnehager: http://www.ssb.no/barnehager/

Statistisk sentralbyrå: Publiseringer statistikk grunnskole: http://www.ssb.no/utgrs/

Statistisk sentralbyrå: Publiseringer statistikk grunnskole: http://www.ssb.no/kargrs/

Statistisk sentralbyrå: Publiseringer statistikk gjennomstrømning i videregående opplæring: http://www.ssb.no/vgogjen/

Statistisk sentralbyrå: Publiseringer statistikk høyere utdanning: http://www.ssb.no/utuvh/

Statistisk sentralbyrå: Publiseringer statistikk høyere utdanning: http://www.ssb.no/eksuvh/

Stabil yrkesdeltakelse, men økt ledighet

Yrkesdeltakelsen var noe lavere i 2009 enn i rekordåret 2008. Men arbeidsledigheten økte i samme periode, spesielt blant menn. De arbeidsledige brukte lengre tid på å finne seg arbeid i 2009 enn året før. Flere kvinner jobber heltid, og andelen midlertidig ansatte var rekordlav. Det fysiske arbeidsmiljøet har over tid bedret seg på en del områder. Omtrent like mange opplever manglende tilbakemelding fra sjefen i 2009 som i 2006, og de som jobber skift- eller turnus, opplever dette i større grad enn andre. De har også mindre grad av selvbestemmelse i jobben enn andre ansatte.

Erik Herstad Horgen og Elisabeth Rønning

Sysselsettingen falt med rundt 10 000 personer fra 2008 til 2009, og arbeidsledigheten økte med 15 000 ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU) (se tekstboks). Det betyr at arbeidsstyrken, som er summen av disse, falt med rundt 5 000 personer. Arbeidsstyrken som andel av befolkningen (yrkesdeltakelsen) sank med 1,1 prosentpoeng fra det rekordhøye nivået i 2008, til 72,8 prosent i 2009. 82 000 personer var arbeidsledige i 2009, noe som utgjorde 3,2 prosent av arbeidsstyrken (se tekstboks om sentrale begreper). I første halvår 2010 viser sesongjusterte tall en vekst i sysselsettingen og en stabil utvikling i arbeidsledigheten.

Omslag i arbeidsmarkedet

Fra 2007 til 2008 ble det 84 000 flere personer i arbeidsstyrken, eller en økning på 3,4 prosent ifølge AKU. Vi må helt tilbake til 1976 for å finne en høyere prosentvis økning i arbeidsstyrken sammenlignet med året før (4,2 prosent økning). I løpet av utgangen av 2008 og første halvdel av 2009 flatet imidlertid veksten ut, og i tredje kvartal 2009 sank antallet personer i arbeidsstyrken med 20 000 personer sammenlignet med tilsvarende kvartal året før. Antallet personer i arbeidsstyrken i de to første kvartalene av 2010 har ligget på omtrent samme nivå som de to tilsvarende kvartalene i 2009. Siden befolkningen i alderen 15-74 år er økende, innebærer dette en viss nedgang i yrkesdeltakelsen.

Menn deltar i noe større grad enn kvinner i yrkeslivet. I 2009 var yrkesdeltakelsen 75,6 prosent for menn og 69,8 prosent for kvinner. Fra 2008 til 2009 har det vært størst nedgang blant de unge. Andelen menn og kvinner 15-24 år i arbeidsstyrken sank med henholdsvis 4,1 og 2,3 prosentpoeng (til 58,0 og 59,2 prosent). En av forklaringene på nedgangen er at færre unge velger å jobbe eller forsøker å finne en jobb ved siden av skolegangen eller studiene når det lav etterspørsel etter arbeidskraft. I løpet av 2009 og 2010 har det vært en økning i antallet unge utenfor arbeidsstyrken som oppgir utdanning

Sentrale begreper

Arbeidsstyrken er summen av antall sysselsatte og arbeidsledige. *Sysselsatte* er personer med inntektsgivende arbeid. *Arbeidsledige* er personer uten inntektsgivende arbeid, men som forsøker å skaffe seg arbeid, og som kan begynne i arbeid straks.

Arbeidsledighetsprosenten regnes av arbeidsstyrken. *Yrkesfrekvens/yrkesdeltakelse* omfatter både sysselsatte og arbeidsledige og viser forholdet mellom arbeidsstyrken og befolkningen. Andelen sysselsatte viser forholdet mellom sysselsatte og befolkningen.

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

AKU er en utvalgsundersøkelse på nasjonalt nivå som dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i utvalget senket fra 16 til 15 år.

På grunnlag av Det sentrale folkeregisteret trekkes det tilfeldig ut et antall familieenheter bestående av til sammen 24 000 personer (per kvartal) i den aktuelle aldersgruppen. Hvert familiemedlem i denne alderen intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere spesifisert referanseuke. Intervjuobjektene deltar i alt åtte ganger i løpet av åtte påfølgende kvartaler, slik at utvalget fornyes med 1/8 hvert kvartal. Svarprosenten er om lag 86 prosent.

Erik Herstad Horgen er statsviter og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (erik.horgen@ssb.no)

Elisabeth Rønning er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (elisabeth.ronning@ssb.no)

Figur 1. **Personer i arbeidsstyrken, etter kjønn og aldersgruppe. 15-64 år. Utvalgte land. 2009. Prosent av personer i hver gruppe**

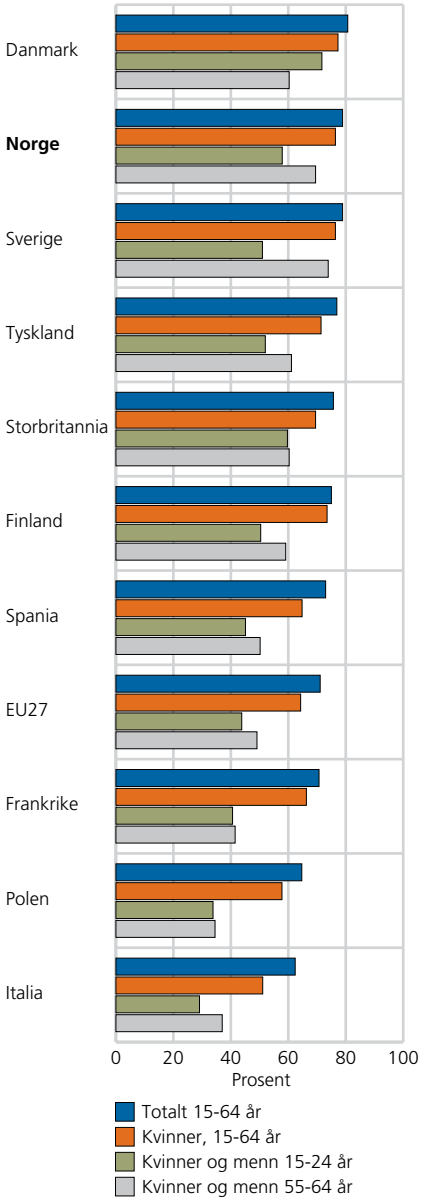

Kilde: Eurostat.

som sin hovedsakelige virksomhet. Blant de eldre 55-66 år har yrkesdeltakelsen holdt seg stabil.

Yrkesdeltakelsen er svært høy i Norge og resten av Skandinavia sammenlignet med mange andre europeiske land. I 2009 utgjorde arbeidsstyrkens andel av befolkningen 79 prosent eller høyere for de i alderen 15-64 i alle de tre skandinaviske landene, mens gjennomsnittet for EU var 71 prosent. En av årsakene til dette er at kvinner og eldre i Skandinavia deltar i arbeidslivet i høyere grad enn i andre europeiske land (se figur 1). Yrkesdeltakelsen blant unge er også høyere i Skandinavia enn i EU sett under ett fordi mange unge skandinaver velger å jobbe ved siden av skolegang eller studier.

Færre sysselsatte

Fra 2008 til 2009 sank antallet sysselsatte med om lag 10 000 personer – til 2 508 000 i 2009 (AKU). Andelen sysselsatte av befolkningen i alderen 15-74 år sank med 1,3 prosentpoeng til 70,5 prosent. Antall sysselsatte kvinner holdt seg stabilt fra 2008 til 2009, men andelen sank fra 68,8 til 67,9 prosent. Det ble rundt 12 000 færre menn blant de sysselsatte i dette tidsrommet, og andelen sank med 1,9 prosentpoeng til 72,9 prosent.

Ifølge den registerbaserte sysselsettingsstatistikken (se tekstboks) var det en nedgang i sysselsettingen i sekundærnæringene på 3,7 prosent fra fjerde kvartal 2008 til samme kvartal 2009. Nedgangen kom innenfor industri og bygge- og anleggsvirksomhet, mens det var en økning innenfor bergverksdrift, utvinning av olje og gass samt produksjon av elektrisitet, vann og renovasjon. For de tjenesteytende næringene var det samlet sett en nedgang i sysselsettingen på 0,4 prosent fra 2008 til 2009. Det var i privat tjenestesektor at nedgangen kom, mens det var vekst i både statlig og kommunal forvaltning. Varehandel, transport, hotell- og restaurantvirksomhet samt forretningsmessig tjenesteyting hadde alle stor nedgang, mens det var en større vekst innenfor offentlig administrasjon, forsvar, undervisning og helse- og sosialtjenester.

Høyere arbeidsledighet ...

Arbeidsledigheten i 2009 var 3,2 prosent (AKU), mot 2,6 prosent året før. Dette tilsvarte 82 000 personer og var en økning på 15 000 fra året før. Dette er fortsatt lavere enn nivået vi hadde i periodene 1989-1997 og 2003-2005 (se figur 2). Hittil i 2010 har arbeidsledigheten ligget på mellom 3,4 og 3,6 prosent (sesongjusterte tall), eller mellom 88 000 og 94 000 personer. Det er en god del lavere enn nivået i mange andre land. EU hadde i mai 2010 en gjennomsnittlig arbeidsledighet på 9,6 prosent, men det er store forskjeller blant medlemslandene (se figur 3). Mens Spania hadde en arbeidsledighet på hele 20 prosent, lå for eksempel Nederland mye nærmere nivået i Norge med sine 4,3 prosent.

Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken

Statistikken omfatter bosatte personer 15-74 år som har utført arbeid av minst én times varighet i referanseuken, eller som var midlertidig fraværende fra slikt arbeid. Data for den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er basert på flere ulike registre. De viktigste er NAVs arbeidsgiver-/arbeidstakerregister, lønns- og trekkoppgaveregisteret og selvangivelsesregisteret administrert av Skattedirektoratet, registeret over vernepliktige og sivilarbeidere fra henholdsvis Vernepliktsverket og Siviltjenesteadministrasjonen, og Enhetsregisteret/Bedrifts- og foretaksregisteret.

Av de 82 000 arbeidsledige i 2009 var 49 000 menn. Fra 2008 til 2009 økte arbeidsledigheten med 15 000, hvorav 11 000 var menn. Men ettersom menn i større grad jobber i konjunkturutsatte næringer, blir de i høyere grad enn kvinner rammet av økt arbeidsledighet under økonomiske nedgangstider. I figur 2 ser vi at ledigheten har vært høyere blant menn enn blant kvinner i periodene med lavkonjunktur og høy arbeidsledighet.

Figur 2. **Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken, etter kjønn. 15-74 år. 1972-2009. Prosent av personer i hver gruppe**

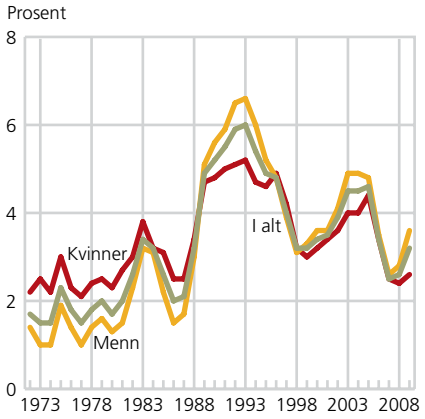

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

På grunnlag av konjunkturtendensene anslår Statistisk sentralbyrå (2. september 2010) at arbeidsledigheten når en topp i 2012 med 3,8 prosent, og at den deretter kommer til å synke. Sysselsettingen forventes å øke i 2011, og det samme antar man at arbeidsledigheten gjør, fordi arbeidsstyrken forventes å øke noe mer enn sysselsettingen. De gjeldende prognosene er noe mer optimistiske når det gjelder arbeidsmarkedet enn prognosene fra desember 2008 til mai 2009, som alle antydet en arbeidsledighet på minst 4,5 prosent i 2011 (Statistisk sentralbyrå, 4. desember 2008, 19. februar 2009 og 28. mai 2009).

... og flere langtidsledige

Antallet langtidsledige økte ifølge AKU fra 12 000 i 2008 til 20 000 året etter, og denne gruppen utgjorde dermed en fjerdedel av de arbeidsledige i 2009. Langtidsledige er personer som har vært arbeidsledige i mer enn 26 uker. Nesten hele økningen kom blant menn. I 2009 var det derfor omtrent dobbelt så mange langtidsledige menn som kvinner. Dette kan ha sammenheng med at menn i større grad enn kvinner jobber i konjunkturutsatte næringer. Kvinner jobber i større grad i offentlig sektor og i næringer som generelt er mindre utsatt for virkningene av konjunkturendringer. De arbeidsledige i 2009 hadde i gjennomsnitt søkt etter jobb i 21,2 uker. Dette var tre uker lenger enn året før, og gjennomsnittlig ledighetsperiode har fortsatt å stige i 2010.

Flere kvinner på heltid

I 2009 var det 696 000 kvinner som hadde heltid som avtalt/vanlig arbeidstid, en økning på 5 000 fra året før. Dette tilsvarte 58,6 prosent av de sysselsatte kvinnene. Selv om andelen var omtrent på samme nivå som året før, var det likevel det høyeste årsgjennomsnittet som er registrert i AKU. Helt fram til slutten av 1980-tallet jobbet under halvparten av de sysselsatte kvinnene heltid. Heltidsarbeid er likevel fortsatt langt vanligere blant menn, 86,1 prosent i 2009.

Figur 3. **Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken (sesongjustert). 15-74 år. Utvalgte land. Mai 2010**

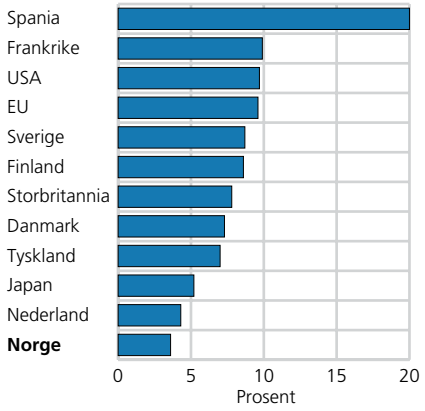

Kilde: Eurostat.

Blant menn som jobber deltid, er det vanligere å jobbe kort deltid (1-19 timer i uken) enn lang deltid (20-36 timer), mens blant kvinner er det motsatt. Andelene som jobber kort deltid, er 7,9 prosent blant menn og 17,8 prosent blant kvinner, mens de tilsvarende andelene som jobber lang deltid, er henholdsvis 5,9 og 23,6 prosent. Dette henger blant annet sammen med at deltidsarbeidende menn, i mye større utstrekning enn blant kvinner, er ungdom som arbeider ved siden av studier. For kvinner er deltidsarbeid en mye mer vanlig tilpasning også blant voksne. I den kvinnedominerte helse- og sosialnæringen arbeidet mer enn hver fjerde sysselsatte lang deltid i 2009. I de to mannsdominerte næringene industri og bygge- og anleggsvirksomhet var det samme år henholdsvis 89 og 93 prosent som jobbet heltid.

Over halvparten av de deltidsarbeidende jobber enten innenfor varehandel eller helse- og sosialnæringen. Dette utgjorde henholdsvis 38 og 45 prosent av de sysselsatte i disse to næringene. Deltidsarbeid er også svært vanlig innenfor overnattings- og serveringsvirksomhet og innenfor personlig tjenesteyting

Figur 4. **Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte. 15-74 år. 1989-2009**

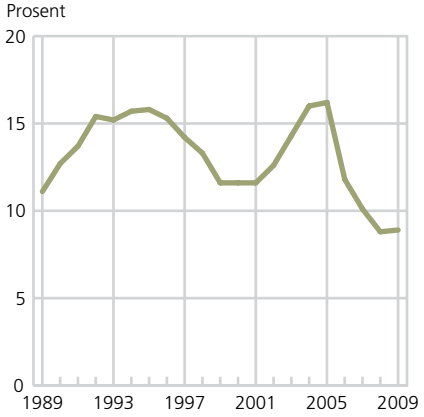

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

(henholdsvis 47 og 42 prosent), men disse to næringene sysselsetter langt færre personer enn de to ovennevnte næringene.

Fortsatt få undersysselsatte

I 2009 var det 60 000 undersysselsatte, noe som tilsvarte 9 prosent av de deltidssysselsatte (se figur 4). Undersysselsatte er sysselsatte med deltid som avtalt arbeidstid og som har forsøkt å få mer arbeid. Dette var omtrent på samme nivå som i 2008, da andelen undersysselsatte var rekordlav. I perioden 1992-1996 og 2004-2005 var andelene helt oppe i 15 og 16 prosent. Det store flertallet av de undersysselsatte er kvinner, og dette henger sammen med at deltidsarbeid er mye vanligere blant kvinner enn blant menn. I 2009 utgjorde kvinnene mer enn tre fjerdedeler av de undersysselsatte (46 000).

I 2009 var det 186 000 midlertidig ansatte i Norge, noe som tilsvarte 8,1 prosent av de ansatte i alt. Dette var den laveste andelen midlertidig ansatte siden målingene av dette startet på midten av 1990-tallet. I 2009 var andelen midlertidig ansatte 9,7 prosent blant kvinner og 6,4 prosent blant menn. I hele perioden fra 1996 til 2009 har andelen midlertidig ansatte vært 3-5 prosentpoeng høyere blant kvinner enn blant menn. Nedgangen i antallet midlertidig ansatte var på 24 000 personer fra 2008 til 2009, 16 000 færre kvinner og 8 000 færre menn. Halvparten av nedgangen kom innenfor undervisning og innenfor helse- og sosial, med 6 000 færre midlertidig ansatte i hver næring.

Nedgang i sykefraværet

I andre kvartal 2010 falt sykefraværet med 10,7 prosent sammenlignet med samme kvartal året før (se tekstboks). Det totale sykefraværet, målt i sykefraværsdagsverk i prosent av avtalte dagsverk, lå dermed på 6,3 prosent andre kvartal i år (se figur 5). I andre kvartal 2001, som var året da den første avtalen om et inkluderende arbeidsliv ble inngått, var det totale sykefraværet 7 prosent. Dette tilsvarer en nedgang på 9,4 prosent fra 2001 til 2010. Også i første kvartal 2010 var det en nedgang i det totale sykefraværet sammenlignet med samme kvartal året før.

Figur 5. **Totalt sykefravær for arbeidstakere 16-69 år (legemeldt og egenmeldt), etter kjønn. 2. kvartal 2000-2. kvartal 2010. Tapte dagsverk i prosent av avtalte dagsverk**

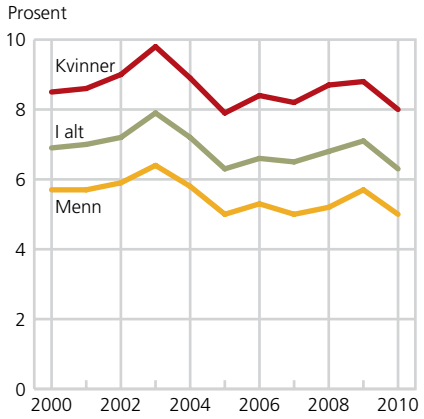

Kilde: Den sentrale sykefraværsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Statistikk om sykefravær

Sykefraværsprosenten viser forholdet mellom sykefraværsdagsverk og avtalte dagsverk.

Tallene er hentet fra Den sentrale sykefraværsstatistikken (http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratot/). Den viser egenmeldt og legemeldt sykefravær for arbeidstakere. Statistikken baserer seg på et register hos NAV over alle sykmeldinger utfylt av leger (Sykmeldingsregisteret) og en utvalgsundersøkelse til om lag10 000 bedrifter som dekker egenmeldt fravær. Statistikken omfatter ikke selvstendig næringsdrivende, vernepliktige eller fravær på grunn av barns sykdom eller omsorgs- og fødselspermisjoner.

Det var en kraftig nedgang i det legemeldte sykefraværet som gjorde at det totale sykefraværet gikk ned fra andre kvartal 2009 til samme kvartal i 2010. Mens det egenmeldte sykefraværet holdt seg uendret, gikk det legemeldte sykefraværet ned med 12,3 prosent. Den samlede nedgangen var større blant menn (12,2 prosent) enn blant kvinner (9,5 prosent). Sykefraværsprosenten for kvinner og menn lå på henholdsvis 8 og 5 prosent i andre kvartal 2010. Nedgangen i sykefraværet i andre kvartal 2010 kom i alle næringer, men blant de største næringene var den sterkest innenfor bygge- og anleggsvirksomhet

samt informasjon og kommunikasjon. Nedgangen var her på henholdsvis 16,9 og 15,3 prosent.

En av to funksjonshemmede i arbeid

I andre kvartal 2010 oppga om lag en sjettedel av personer i alderen 15-66 år at de hadde en funksjonshemning ifølge tilleggsundersøkelsen til AKU om funksjonshemmede (se tekstboks). Dette tilsvarte 574 000 personer. Av disse var 43,6 prosent i arbeid, og dette var omtrent på samme nivå som i fjerde kvartal 2009. Andelen sysselsatte menn i alderen 15-66 år med en funksjonshemning var 45,8 prosent i begynnelsen av 2010, mens tilsvarende andel blant kvinner var 41,8 prosent.

Forskjellen i andel sysselsatte mellom funksjonshemmede og befolkningen totalt er klart mindre blant de yngste enn blant de eldre. I alderen 15-24 år er differansen 8 prosentpoeng, mens den ligger på nær 35 prosentpoeng i aldersgruppene over dette. Blant de eldste, mellom 60 og 66 år, er imidlertid differansen nede i 25 prosentpoeng. 44 prosent av de sysselsatte funksjonshemmede var deltidsarbeidende i 2010, sammenlignet med 26 prosent av de sysselsatte i alt. Utviklingen de siste tre årene går i retning av en økende andel på heltid blant kvinner, i tråd med den generelle trenden.

En av fire ikke-sysselsatte funksjonshemmede (24 prosent) oppga at de ønsket arbeid i 2010, omtrent det samme som i 2009. Dette tilsvarte 78 000 personer, hvorav 20 000 ble klassifisert som arbeidsledige ut fra kriteriene om aktiv søking og tilgjengelighet i arbeidsmarkedet. Arbeidsledigheten blant funksjonshemmede var dermed 3,5 prosent, noe som var 0,4 prosentpoeng høyere enn for befolkningen totalt. Dette innebar en liten økning sammenlignet med fjerde kvartal 2009, som for befolkningen totalt.

Tilleggsundersøkelsen om funksjonshemmede

Tilleggsundersøkelsen til AKU om personer med funksjonshemning på arbeidsmarkedet blir vanligvis gjennomført andre kvartal hvert år. Men i 2009, som vi sammenligner de siste resultatene med, ble den lagt til fjerde kvartal. Dette kan ha en viss betydning for sammenlignbarheten med foregående undersøkelser, selv om sesongsvingninger for denne gruppen antas å være relativt beskjedne. Siden tallene er basert på intervju med et utvalg av befolkningen, vil det være en viss statistisk usikkerhet knyttet til endringstallene.

Økt ledighet også blant innvandrere

Den registrerte arbeidsledigheten blant bosatte innvandrere økte med 0,6 prosentpoeng fra mai 2009 til mai i 2010 (se tekstboks). Til sammenligning var økningen i resten av befolkingen på 0,1 prosentpoeng. Den registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere var i mai 2010 7,3 prosent, nesten 21 000 personer. Den registrerte ledigheten var 2,7 prosent i befolkningen totalt på samme tidspunkt.

Høyest ledighet var det blant innvandrere fra Afrika (13,5 prosent), EU-land i Øst-Europa (9,3 prosent) og Asia (8,2 prosent). Den høye ledigheten blant innvandrere fra Afrika må blant annet sees i lys av at det er svært mange flyktninger i denne gruppen av innvandrere. Deretter fulgte innvandrere fra Øst-Europa ellers og Sør- og Mellom-Amerika, med henholdsvis 7,2 og 7,0 prosent ledige. Som vanlig var nivået på ledigheten betydelig lavere blant innvandrere fra Nord-Amerika og Oseania (2,7 prosent), Norden (3,2 prosent) og Vest-Europa ellers (3,5 prosent).

Statistikken for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre

Som *innvandrer* regnes her personer som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre. *Norskfødte med innvandrerforeldre* er personer som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre.

Tallene er hentet fra registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere (http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/ og http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/). Statistikken gjelder bare dem som er registrert bosatte, det vil si at de ifølge Folkeregisteret forventes å oppholde seg i landet i minst seks måneder.

I alle gruppene som er nevnt ovenfor, var ledigheten størst blant menn – og de største forskjellene var blant innvandrerne fra EU-land i Øst-Europa. Her var den registrerte ledigheten 10,7 prosent blant menn og 6,2 prosent blant kvinner. Dette skyldes blant annet konjunkturnedgangen som har rammet den mannsdominerte bygge- og anleggsnæringen. Det er også med på å forklare det høye ledighetsnivået i senere tid blant innvandrere fra EU-land i Øst-Europa (se tekstboks).

EU-land i Øst-Europa
Estland, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ungarn, Romania og Bulgaria

Norskfødte med innvandrerforeldre utgjør foreløpig en liten gruppe på arbeidsmarkedet da de fortsatt er svært unge. I mai 2010 var det i overkant av 700 registrerte arbeidsledige i denne gruppen. De fleste var i alderen 15-29 år, og i denne aldersgruppen var ledigheten 5,3 prosent. Dette var hele 2,8 prosentpoeng lavere enn blant jevnaldrende innvandrere i samme alder, men likevel 1,1 prosentpoeng høyere enn i den øvrige befolkningen. Av disse tre gruppene var det norskfødte med innvandrerforeldre som hadde den høyeste vekst i ledigheten.

Størst nedgang i sysselsettingen blant dem fra Afrika

Andelen sysselsatte innvandrere gikk ned fra 64,2 prosent i fjerde kvartal 2008 til 61,7 prosent i samme kvartal 2009. Det var 251 100 sysselsatte innvandrere i det siste kvartalet i 2009. Dette tilsvarte en vekst på rundt 10 000 personer sammenlignet med samme kvartal året før. Når andelen sysselsatte innvandrere sank på tross av at *antallet* økte, skyldes det vekst i befolkningsgrunnlaget som følge av økt innvandring. Det var innvandrere fra Afrika som hadde størst nedgang i andelen sysselsatte, 4,4 prosentpoeng. Nedgangen i andelen sysselsatte fra EU-landene i Øst-Europa, Asia og Sør- og Mellom-Amerika var på rundt 3 prosentpoeng, mens det i de øvrige gruppene var en nedgang på 1-2 prosentpoeng. Ingen av innvandringsgruppene hadde nedgang i *antallet* sysselsatte.

Innvandrermenn hadde en større nedgang i sysselsettingen enn kvinner, en nedgang på henholdsvis 3,4 og 1,6 prosentpoeng. Som tidligere nevnt var nedgangen i sysselsettingen for hele befolkningen også større blant menn enn blant kvinner. Blant innvandrere var forskjellen i andelene sysselsatte menn og kvinner større enn for befolkningen for øvrig. I fjerde kvartal 2009 hadde innvandrermenn en sysselsettingsprosent på 65,9, mens den tilsvarende prosenten for innvandrerkvinner var 57,1.

Færre på korttidsopphold

Det var i overkant av 74 600 lønnstakere på korttidsopphold i Norge i fjerde kvartal 2009, nesten 5 800 færre personer enn i samme kvartal året før (se tekstboks). Den sterkeste nedgangen blant lønnstakere på korttidsopphold kom blant personer fra EU-land i Øst-Europa. Antallet sysselsatte bosatte innvandrere fra disse landene økte imidlertid på samme tid, slik at veksten samlet sett var på om lag 1 000 personer. Den største gruppen av lønnstakere på korttidsopphold kom fra Norden utenom Norge (litt under 30 500 personer). Sammen med lønnstakere fra EU-land i Øst-Europa utgjorde de det store flertallet (nesten 74 prosent) av lønnstakere på korttidsopphold i fjerde kvartal 2009.

Statistikk om korttidsopphold
Med korttidsopphold menes opphold *under seks måneder*, det vil si at disse personene ikke blir registrert i Det sentrale folkeregisteret som bosatte. Tallene er hentet fra statistikken over sysselsatte på korttidsopphold (http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/).

Selv om personene ikke regnes som bosatte i Norge, kan de ha arbeid i Norge som strekker seg over flere år. Dette vil typisk gjelde personer som er bosatt i våre naboland, og som daglig eller ukentlig pendler over grensen for å arbeide, samt utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller på norske skip i utenriksfart. En spesiell gruppe er asylsøkere som er i arbeid, men som ikke har fått oppholdstillatelse. Statistikken omfatter foreløpig ikke selvstendig næringsdrivende og sjøfolk som er bosatt utenfor EØS-land.

Den største næringen blant lønnstakere på korttidsopphold var utleie av arbeidskraft, med over en femtedel av lønnstakerne i fjerde kvartal 2009. Deretter fulgte bygge- og anleggsvirksomhet (18 prosent) og industri (13 prosent). De to sistnevnte næringene er klart mannsdominerte, noe som gjenspeiles i at de fleste personer på korttidsopphold i Norge er menn. Av lønnstakere på korttidsopphold fra Norden utenom Norge var det omtrent dobbelt så mange menn som kvinner i fjorårets siste kvartal, og blant lønnstakere fra EU-land i Øst-Europa var bare hver tiende person en kvinne.

En av tre jobber utenom vanlig dagtid

I 2009 jobbet 761 000 personer, eller 33 prosent av alle ansatte, utenom vanlig dagtid (mandag–fredag klokken 06–18) i sin hovedjobb, ifølge AKU. Dette er et noe lavere nivå enn i perioden 2001-2008, da andelen lå på mellom 34 og 36 prosent. Det er vanligst med arbeid utenom vanlig dagtid innenfor overnattings- og serveringsvirksomhet og innenfor transport og lagring, der henholdsvis 72 og 62 prosent hadde slikt arbeid i 2009. For overnattings- og serveringsvirksomhet var dette en nedgang på 4 prosentpoeng og for transport og lagring en økning på 6 prosentpoeng fra 2008. I helse- og sosialnæringen hadde 51 prosent arbeid utenom vanlig dagtid både i 2008 og 2009. I bygge- og anleggsvirksomhet og undervisning jobbet rundt 10 prosent av de ansatte utenom vanlig dagtid i 2009.

Andel ansatte kvinner med arbeid utenom vanlig dagtid var klart høyere enn for menn, med 37 mot 29 prosent. Den viktigste årsaken til dette er at langt flere kvinner enn menn er ansatt i helse- og sosialnæringen. Arbeid utenom vanlig dagtid er svært vanlig i denne næringen, som i tillegg sysselsetter svært mange personer. Selv om det totalt sett er vanligst med slik arbeidstid blant kvinner, er variasjonene mellom næringene stor. I 2009 var for eksempel andel av ansatte med arbeid utenom vanlig dagtid høy blant menn i næringene industri, transport og lagring.

Figur 6. **Midlertidig ansatte, etter arbeidstidsordning. 2009. Prosent**

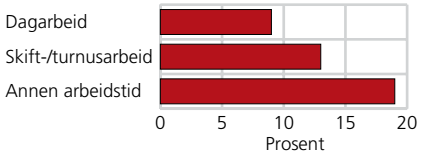

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Arbeid utenom vanlig dagtid er en praktisk måte å kombinere arbeid og studier på for mange unge. Blant ansatte 15-29 år var det 46 prosent med slikt arbeid i 2009. I aldersgruppen 30-54 år arbeidet 30 prosent utenom vanlig dagtid, mens andelen blant ansatte 55-74 år var 26 prosent. Som vi har nevnt tidligere, gikk sysselsettingen noe ned blant ungdom fra 2008 til 2009, og det var blant dem med arbeid utenom vanlig dagtid at nedgangen var sterkest (20 000 færre i alderen 15-29 år).

Arbeidstidsordning har betydning for arbeidsmiljøet

Arbeidstid og når på døgnet man jobber, kan ha betydning for arbeidsmiljøet generelt. En av tre jobber utenom vanlig dagtid (Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2009). Som nevnt tidligere i artikkelen viser tall fra arbeidskraftundersøkelsen at 8,1 prosent av alle ansatte er midlertidig ansatt. I levekårsundersøkelsen, som også kartlegger midlertidige ansettelser, ser vi at når det gjelder hvem som er midlertidig ansatt, har arbeidstidsordning betydning. Det er færrest midlertidig ansatte blant personer med dagarbeid (se figur 6), flere blant skift- og turnusarbeidere og flest blant dem som har andre arbeidstidsordninger utenom dagarbeid (se tekstboks).

Arbeidstidsordninger i levekårsundersøkelsen

Vi skiller mellom:

1) dagarbeid (mellom klokken 06.00–18.00),

2) skift eller turnusarbeid,

3) andre arbeidstidsordninger (for eksempel kvelds- eller nattarbeid, eller dagarbeid som begynner før klokken 06.00 eller slutter senere enn 18.00).

Arbeidstidsordning har også betydning for opplevelse av tilhørighet og egne vurderinger av utviklingsmuligheter i jobben. Mens 80 prosent av alle sysselsatte svarer at de føler en høy grad av tilhørighet til virksomheten eller bedriften de jobber i, svarer 76 prosent av skift- og turnusarbeiderne det samme. Andelen som føler tilhørighet til bedriften, har fra 2006 til 2009 gått ned blant alle sysselsatte så vel som blant skift- og turnusarbeidere.

Ansatte skift- og turnusarbeidere oppgir dessuten at de har dårligere utviklingsmuligheter på jobb enn ansatte generelt. 12 prosent av ansatte skift- og turnusarbeidere svarer at de har dårlige muligheter til å utnytte utdanning og arbeidserfaring, mot 8 prosent blant alle ansatte. Videre svarer 27 prosent av ansatte skift- og turnusarbeidere at de har dårlige muligheter til å videreutvikle seg faglig, mens 19 prosent blant alle ansatte svarer det samme. Imidlertid har utviklingen over tid vært mer positiv; det er færre ansatte som opplever at utviklingsmulighetene på jobben er dårlige i dag enn tidligere, og dette gjelder både ansatte generelt og ansatte skift- og turnusarbeidere (se figur 7).

Figur 7. **Utviklingsmuligheter på jobb og usikker jobbtilknytning. Ansatte. 1989-2009. Prosent**

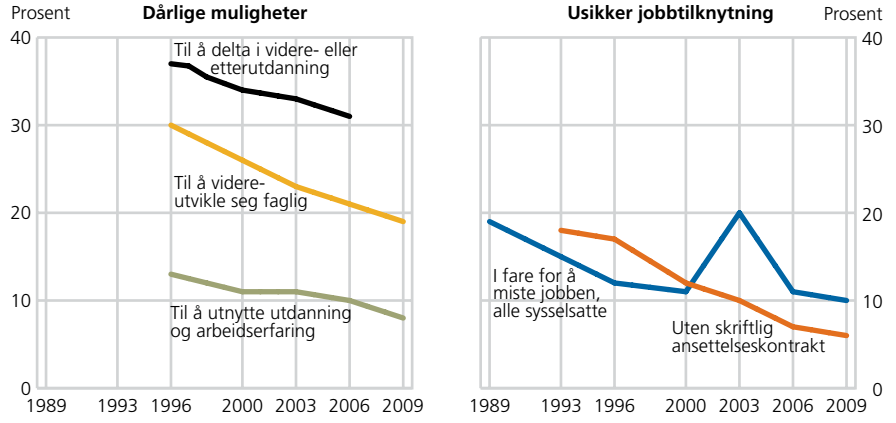

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2009, Statistisk sentralbyrå.

Færre jobber uten kontrakt

Fra midten av 1990-tallet og fram til i dag har det vært en vesentlig nedgang i andelen sysselsatte som jobber uten skriftlig ansettelseskontrakt (se figur 7). Men til tross for nedgang i andelen er det fortsatt visse næringer som skiller seg ut i negativ retning. Innenfor jordbruk, skogbruk og fiske samt overnattings- og serveringsvirksomhet og varehandel svarte henholdsvis 16, 13 og 11 prosent at de var uten skriftlig ansettelseskontrakt i 2009. Fra 2000 til 2003 var det en sterk økning i andelen sysselsatte som mente de sto i fare for å miste jobben. I 2006 og 2009 var denne andelen igjen nede på samme nivå som 2000.

Figur 8. **Opplevelse av dårlig forhold mellom ansatte og ledelse og mellom ansatte. Ofte eller av og til. Ansatte. 1989-2009. Prosent**

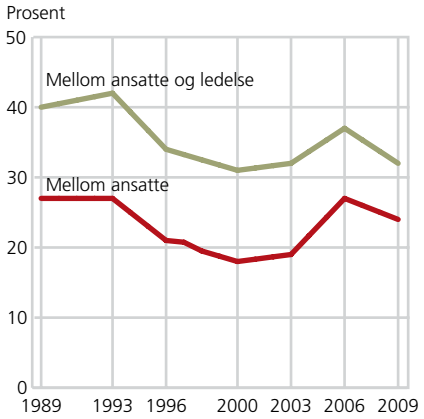

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2009, Statistisk sentralbyrå.

Dårlige relasjoner på jobben

Andel ansatte som opplever dårlige forhold mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse, var på sitt høyeste på begynnelsen av 1990-tallet men gikk deretter gradvis ned før vi fikk en ny topp i 2006. I 2009 gikk andelene igjen ned (se figur 8). Personer med skift- og turnusarbeid opplever dette i større grad enn personer med andre arbeidstidsordninger. Fortsatt er det flere kvinner enn menn som opplever dårlige forhold i arbeidslivet, og særlig gjelder dette sykepleiere og pedagoger.

Nesten en av ti ansatte er selv involvert i ubehagelige konflikter med overordnede eller arbeidskollegaer på arbeidsplassen. Selv om mange opplever dårlige forhold og konflikter på arbeidsplassen, betyr det ikke at man selv er involvert i konflikter. Men det kan se ut som om ansatte innenfor skift- og turnusarbeid er noe mer involvert i konflikter enn ansatte ellers. Det er imidlertid ikke slik at kvinner generelt er mer involvert i konflikter enn menn, selv om de i større grad enn menn opplever dårlige personforhold.

Nær tre av ti ansatte oppgir at de sjelden eller aldri får tilbakemelding fra overordnede på hvordan de utfører jobben sin (se figur 9). Dette er omtrent på samme nivå som i 2006, men noe færre enn i 2003. Skift- og turnusarbeidere er noe overrepresentert også på dette området. Samtidig viser tallene at en av tre ansatte blir møtt med uvilje fra sjefen hvis de kommer med kritiske synspunkter på arbeidsforholdene. Også dette forholdet har holdt seg relativt stabilt. Her er skift- og turnusarbeidere kraftig overrepresentert, da hele 44 prosent oppgir slike arbeidsforhold, mot 34 prosent blant alle ansatte.

Skift- og turnusarbeidere har mindre selvbestemmelse

En av tre ansatte bestemmer i høy grad hvilke arbeidsoppgaver de skal få, mens to av tre bestemmer i høy grad hvordan de skal utføre arbeidet i 2009. Vi finner ingen endringer fra 2006, men noe økning i forhold til målepunktene i 2000 og 2003. Nær åtte av ti kan selv bestemme når de vil ta pauser, mens vel halvparten kan bestemme eget arbeidstempo. Et generelt trekk vi ser igjen år etter år, er at kvinner har mindre grad av selvbestemmelse over eget arbeid enn det menn har (se figur 10) og at selvbestemmelse øker med alder. Her er det store forskjeller mellom ansatte med ulike arbeidstidsordninger, der skift- og turnusarbeidere i mindre grad enn andre ansatte kan bestemme arbeidstempo, hvordan man skal utføre arbeidet, når de tar pauser og om de kan påvirke beslutninger som er viktig for eget arbeid.

I tillegg viser tallene fra undersøkelsen i 2009 at kvinner og skift- og turnusarbeidere er overrepresentert i yrker som krever kunde- og klientkontakt. Seks av ti sysselsatte har «ansikt til ansikt-kontakt» halvparten av arbeidsdagen eller mer, samme andel som i 2006. Blant kvinner er denne andelen åtte av ti. Nær to av ti sysselsatte må i høy grad forholde seg til sterke følelser hos kunder/klienter i sitt arbeid, omtrent det samme som i 2006. Andelen blant kvinner er nær tre av ti. Vi vet også at det er flest kvinner som har skift- og turnusarbeid (Arbeidskraftundersøkelsen 2010, Statistisk sentralbyrå).

3 prosent har opplevd trakassering på arbeidsplassen ...

I undersøkelsen fra 2009 oppgir 3 prosent av alle sysselsatte å ha vært utsatt for trakassering i form av uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer og lignende. Denne andelen har holdt seg ganske stabil i årene dette har blitt kartlagt. Kvinner er mer utsatt enn menn, spesielt unge kvinner, der hele 12 prosent svarer at de har vært utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer eller lignende et par ganger i måneden eller oftere. Dette er på samme nivå som i 2006. Blant ulike yrkesgrupper skiller sykepleiere og salgs- og serviceyrker seg ut med høyere andeler.

2 prosent av alle sysselsatte svarer at de er utsatt for plaging eller erting fra arbeidskamerater et par ganger i måneden eller mer. Like mange oppgir at de plages eller ertes av overordnede. Andelen sysselsatte som er utsatt for dette, har vært omtrent på samme nivå i alle årene det har blitt kartlagt.

... og 4 prosent har vært utsatt for vold

I 2009 oppgir 4 prosent av alle sysselsatte at de er blitt utsatt for vold på arbeidsplassen de siste tolv månedene. 3 prosent har blitt utsatt for trusler om vold. Skift- og turnusarbeidere er overrepresentert blant voldsutsatte. Dette skyldes nok at en stor gruppe av dem som har skift- og turnusarbeid, jobber innenfor helse- og sosialnæringen. Sykepleiere er sterkt overrepresentert blant de voldsutsatte. Hele to av ti sykepleiere svarer i 2009 at de er blitt utsatt for vold på arbeidsplassen i løpet av de siste tolv månedene. Personer i

Figur 9. **Tilbakemelding fra overordnede, etter arbeidstidsordning. Ansatte. 2003-2009. Prosent**

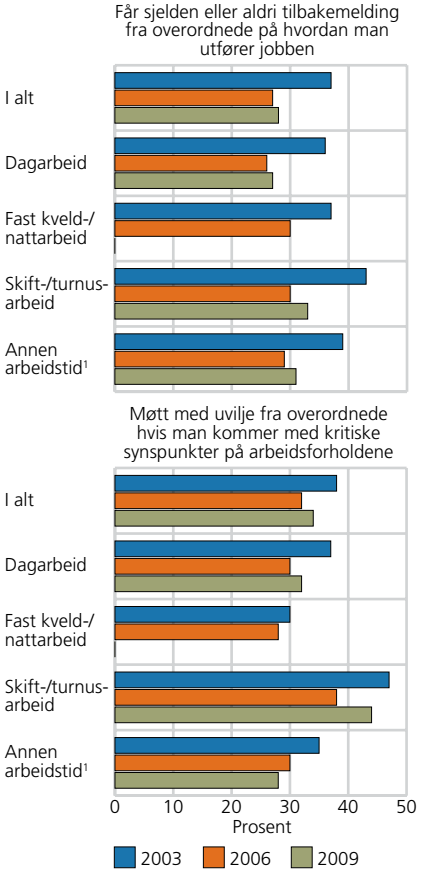

[1] Inkluderer fast kvelds-/nattarbeid i 2009.
Kilde: Levekårsundersøkelsene 2003-2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. **Selvbestemmelse på jobben, etter arbeidstidsordning og kjønn. Ansatte. 2009. Prosent**

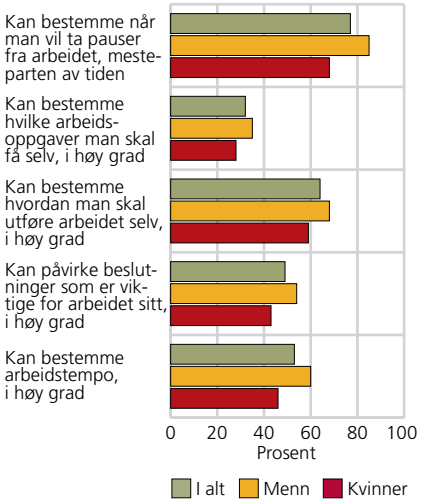

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. **Fysisk og kjemisk arbeidsmiljø. Sysselsatte. 1989-2009. Prosent**

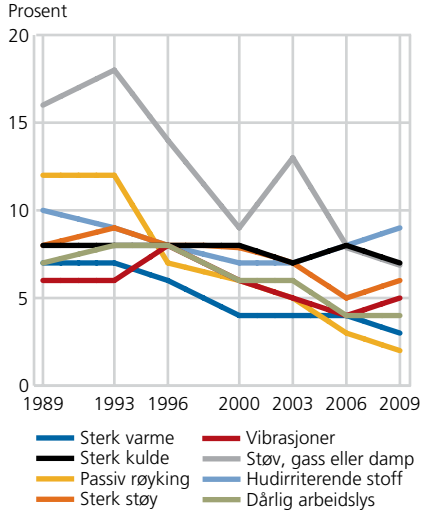

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2009, Statistisk sentralbyrå.

salgs- og serviceyrker er også særlig utsatt; en av ti oppgir å ha blitt utsatt for vold i løpet av de siste tolv månedene.

Bedre fysisk arbeidsmiljø ...

Det fysiske arbeidsmiljøet har bedret seg på en del områder de siste 20 årene. Negative faktorer som dårlig arbeidslys, utsatthet for passiv røyking, sterk varme, støv, gass eller damp har alle vist nedgang i denne perioden. Når det gjelder utsatthet for forhold som sterk kulde, støy, vibrasjoner og hudirriterende stoffer, har andelene holdt seg relativt stabile i de 20 årene dette er kartlagt (se figur 11). Mindre enn en av ti av alle sysselsatte er utsatt for disse forholdene.

Det er store variasjoner mellom yrkesgrupper og ulike næringer når det gjelder utsatthet for ulike fysiske og kjemiske arbeidsmiljøforhold; ulike yrker og næringer er eksponert for ulike forhold. Likevel ser det ut som om det generelle bildet også stemmer for de fleste enkeltyrkene; det fysiske arbeidsmiljøet har holdt seg stabilt eller blitt noe bedre. En tendens som fortsatt gjelder, er at ungdom synes å være noe mer utsatt for dårlig fysisk arbeidsmiljø enn eldre sysselsatte. En forklaring på dette kan være at mange av de sysselsatte i aldersgruppen 18-24 år verken har eller er i ferd med å ta høyere utdanning, og dermed i stor grad jobber i ufaglærte yrker med et tøffere fysisk arbeidsmiljø.

... og færre tunge løft

Ergonomiske belastninger i arbeidslivet kartlegges gjennom spørsmål om ulike arbeidsstillinger, tunge løft og hvor ofte dette forekommer. 7 prosent av alle sysselsatte må sitte på huk eller på kne mesteparten av arbeidstiden. En like stor andel må mesteparten av tiden arbeide med hendene løftet. En av tre sysselsatte oppgir at de arbeider med gjentatte eller ensidige bevegelser mesteparten av tiden. Langt færre enn tidligere oppgir nå å måtte arbeide framoverbøyd uten støtte, en nedgang fra 12 prosent i 1989 til 6 prosent i 2009. Det samme ser vi for daglige tunge løft. 18 prosent svarte at de måtte løfte 20 kg eller mer fem eller flere ganger daglig i 1989. 20 år senere er denne andelen 12 prosent. De mest utsatte yrkesgruppene er bønder, sykepleiere, håndverkere og operatører/sjåfører. Men også for disse yrkesgruppene har andel tunge løft blitt redusert med årene.

Statiske arbeidsstillinger der man sitter foran en PC-skjerm, er derimot blitt svært utbredt. Syv av ti sysselsatte har en slik jobb i 2009. Dette varierer imidlertid i stor grad etter yrke. Nær sagt alle sysselsatte i akademiske yrker (98 prosent) svarer at de arbeider med tastatur eller datamus, mens relativt få bønder og fiskere, operatører og sjåfører og håndverkere svarer det samme. 29, 32 og 35 prosent innenfor disse yrkene arbeider foran en PC-skjerm.

Flest kvinner med yrkesrelaterte helseplager

I overkant av en av ti sysselsatte har smerter i nakke, skuldre eller øvre del av ryggen som de oppgir helt eller delvis skyldes arbeidet. Dette er den helseplagen som flest oppga skyldtes arbeidet. Det var noen færre med slike plager i 2006 og 2009 enn tidligere år. Kroppslige helseplager som skyldes forhold på arbeidsplassen, stiger med økende alder. Flere kvinner enn menn oppgir slike plager.

Andelen som har vært utsatt for arbeidsulykker de siste tolv månedene holdt seg stabil på 3 prosent fra 1989 til 2006. I 2009 svarer 2 prosent at de har vært utsatt for dette. Det er en tendens til at unge menn i større grad enn andre er utsatt for arbeidsulykker. Det er store forskjeller mellom yrkesgruppene, og håndverkere er i størst grad utsatt, med 5 prosent i 2009.

Levekårsundersøkelsen

Levekårsundersøkelsen er en årlig utvalgsundersøkelse med varierende tema som gjentas hvert tredje år. Fra og med 2006 er utvalget i levekårsundersøkelsen, når arbeidsmiljø er tema, om lag 19 000 personer i alderen 18-66 år. Dette gir økte muligheter til detaljerte analyser av arbeidsmiljøet i ulike yrkesgrupper og næringer.

Det er også opprettet et panel, det vil si at de samme personene som ble trukket ut til å delta i 2006, er blitt intervjuet igjen i 2009, og de vil bli kontaktet hvert tredje år framover. For mer informasjon om undersøkelsene, se Wilhelmsen (2010), Dalsgaard-Rørvik (2007) og Normann (2006).

Referanser

Dalsgaard-Rørvik, Therese Dorothea (2007): Samordnet levekårsundersøkelse 2006 – tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 47/2007, Statistisk sentralbyrå.

Normann, Tor Morten (2007): Arbeidsmiljøundersøkelsen 2006: Stor satsing på arbeidsmiljødata, *Samfunnsspeilet 2,* 2007, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (4. desember 2008): «Kraftig konjunkturnedgang i vente» (http://www.ssb.no/kt/arkiv/)

Statistisk sentralbyrå (17. februar 2010): «Færre jobber utenom vanlig dagtid» (http://www.ssb.no/akutidord/)

Statistisk sentralbyrå (19. februar 2009): «Kraftig konjunkturnedgang» (http://www.ssb.no/kt/arkiv/)

Statistisk sentralbyrå (28. mai 2009): «Den verste produksjonsnedgangen bak oss» (http://www.ssb.no/kt/arkiv/)

Statistisk sentralbyrå (2. september 2010): «Nær konjunkturbunnen?» (http://www.ssb.no/kt/)

Wilhelmsen, Marit (2010): Samordnet levekårsundersøkelse 2009 – Tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 2010/16, Statistisk sentralbyrå.

Økte inntekter og høyere forbruk

Det var et godt år for økonomien i norske husholdninger i 2008, selv om inntektene økte noe mindre enn året før. Inntektene økte for alle husholdningsgrupper, men mest blant de eldste. Den mest synlige konsekvensen av finanskrisen, som slo inn for fullt høsten 2008, var at mange aksjonærer solgte aksjer med store tap. Dette førte til at inntektsfordelingen ble jevnere. Pengeforbruket vårt fortsetter å øke, men det er stor variasjon i forbruksmønsteret mellom ulike husholdningsgrupper. Det er husholdninger med barn som har høyest forbruk, men disse husholdningene er da også størst.

Jon Epland og Eiliv Mørk

Fra 2000 til 2008 økte medianinntekten til husholdningene med om lag 33 prosent i faste priser, til 392 100 kroner etter skatt. Medianinntekten er husholdningsinntekten til den husholdningen som befinner seg midt i fordelingen, etter at landets vel 2,1 millioner husholdninger har blitt sortert etter størrelse.

Det er særlig de siste årene at inntektene har økt mye. Bare i 2007 økte inntektene (realveksten) med vel 6 prosent, mens veksten var noe lavere i 2008, vel 3 prosent. Realverdien framkommer ved å justere inntektene for pristigningen (her konsumprisindeksen) i samme periode.

Alle grupper av befolkningen har nytt godt av inntektsveksten de siste årene, men det er blant de eldste at inntektene har økt mest. Aleneboende alderspensjonister og pensjonistektepar hadde en realvekst i medianinntektene på henholdsvis 41 prosent og 45 prosent mellom 2000 og 2008. Til sammenligning økte inntektene til par med barn med om lag 30 prosent, mens enslige forsørgere økte inntektene med om lag 26 prosent. Den dårligste inntektsutviklingen har aleneboende under 45 år, med en realvekst i medianinntektene på 17 prosent. Den gunstige inntektsutviklingen til pensjonistene skyldes dels gode trygdeoppgjør, men også at nye pensjonister har et bedre pensjonsgrunnlag enn tidligere pensjonistkull.

Datakilder
Inntektsstatistikken er en heldekkende statistikk som omfatter alle personer som bor i privathusholdninger i landet ved utgangen av året.

Inntektsopplysninger er innhentet fra ulike administrative registre, så som selvangivelsesstatistikken, likningsregisteret, lønns- og trekkoppgaveregisteret, NAV, Husbanken, befolkningsstatistikken og så videre. Inntektsstatistikken er fra 2008, som er det siste tilgjengelige året for lignings- og selvangivelsesdataene.

Høyeste inntektsnivå i Norden

Sammenlignet med resten av Norden har norske husholdninger et klart høyere inntektsnivå når en tar hensyn til at prisnivået her til lands er noe høyere enn i våre naboland. I tillegg har forskjellen i inntekt mellom norske familier og andre familier i Norden økt de siste årene. Ifølge Eurostat ligger den kjøpekraftsjusterte (KKP) medianinntekten til norske husholdninger i 2007 mellom 30 og 40 prosent høyere enn medianinntektene til danske, svenske og finske husholdninger (se figur 1). Når inntekten er kjøpekraftsjustert, betyr det at en prøver å ta hensyn til at landene har ulikt prisnivå, og at det eksisterer valutaforskjeller mellom land. Dette betyr at et visst beløp, når det omregnes fra ulike valutaer ved hjelp av KKP-faktorer, kan kjøpe samme mengde varer og tjenester («handlekurv») i alle landene. For en nærmere omtale av beregninger av KKP viser vi til Eurostat (2010).

Noe jevnere inntektsfordeling

En måte å si noe om fordelingen av inntekt innenfor befolkningen er å se på hvor stor del av husholdningens inntekt etter skatt som tilfaller personer med lave, middels og høye inntekter. Befolkningen kan nå sorteres etter størrelse

Jon Epland (t.v.) er statsviter og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk.
(jon.epland@ssb.no)

Eiliv Mørk er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk.
(eiliv.mork@ssb.no)

på inntekt etter skatt per forbruksenhet, det vil si korrigeres for stordriftsfordeler og ulik sammensetning av husholdningene (se tekstboks om å sammenligne husholdningsinntekter) og deretter deles de inn i ti like store grupper, gjerne kalt inntektsklasser eller desiler.

Om inntektene hadde vært likt fordelt i befolkningen, ville hver inntektsklasse hatt 10 prosent av de samlede inntektene. Slik er det ikke. Den tidelen med de aller høyest inntektene hadde 20,8 prosent av inntektene i 2008, mens den nederste tidelen hadde knapt 4 prosent.

De siste årene har inntektsfordelingen i Norge endret seg lite. Går vi tilbake til perioden 2001-2005, var det derimot en betydelig økning i ulikheten over tid, ved at den rikeste tidelen av befolkningen disponerte en økende andel av totalinntekten. Dette skyldes for en stor del svært store utbetalinger av aksjeutbytte, som er en inntektskilde som er svært skjevt fordelt i befolkningen. På grunn av endrede skatteregler for beskatning av aksjeutbytte har denne inntektskilden blitt betydelig redusert de siste årene.

Sammenlignet med året før ble inntektsfordelingen likevel noe jevnere i 2008, siden den rikeste tidelen av befolkningen fikk redusert sin andel av totalinntekten. Hovedforklaringen er at i kjølvannet av finanskrisen solgte mange aksjene sine med store tap, noe som først og fremst påvirket inntektene til husholdningene i toppen av fordelingen.

Figur 1. **Disponibel medianinntekt per forbruksenhet. 2003-2007. Norden. Kjøpekraftsjustert euro (1 000)**

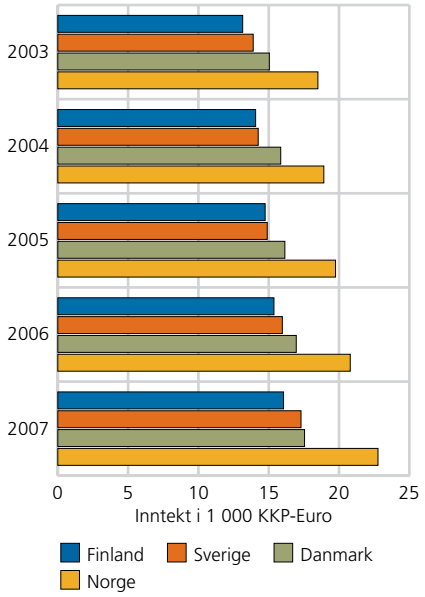

Kilde: Eurostat.

Færre pensjonister i lavinntektsgruppen

En vanlig metode for å belyse utviklingen i lavinntekt i befolkningen er å vise hvor mange som har et inntektsnivå som ligger betydelig lavere enn det folk flest har. Det kan imidlertid være vanskelig å avgjøre hva som menes med både «betydelig lavere» og «folk flest». I det følgende benytter vi derfor den definisjonen av lavinntekt som er vanlig å benytte i EU (se tekstboks), der alle personer som har en ekvivalentinntekt under 60 prosent av medianinntekten i befolkningen, defineres som tilhørende lavinntektsgruppen. I 2008 var denne inntektsgrensen om lag 170 000 kroner. Dette tilsvarer en husholdningsinntekt etter skatt på 357 000 kroner for en husholdning med 2 voksne og 2 barn.

Å sammenligne husholdningsinntekter

Når man sammenligner husholdningsinntekter, må det tas hensyn til at husholdninger ikke er like i størrelse eller sammensetning. Husholdningene er ulike både når det gjelder hvor mange som bidrar med inntekt, og hvor mange personer husholdningsinntekten skal forsørge.

I denne artikkelen har vi prøvd å ta hensyn til slike forskjeller. De enkelte husholdningenes inntekter korrigeres for husholdningsstørrelse og forsørgelsesbyrde. Korrigeringer ved hjelp av såkalte ekvivalensskalaer (se egen tekstboks) tar også hensyn til de antatte stordriftsfordelene man oppnår i store husholdninger (for eksempel når det gjelder bil, TV, vaskemaskin, avis, bredbåndstilknytning, elektrisitetsutgifter og så videre).

Den korrigerte inntekten kalles *inntekt etter skatt per forbruksenhet*. Med en slik korrigering kan inntektene i større grad sammenlignes på tvers av husholdningstyper. Imidlertid vil den økonomiske situasjonen til en husholdning også være avhengig av andre forhold, som for eksempel geografiske forskjeller i utgifter til bolig, transport, fyringsutgifter og så videre. Vi tar ikke hensyn til slike forskjeller i kostnadsnivå i denne artikkelen.

Ekvivalensskalaer/forbruksvekter

Det finnes flere typer ekvivalensskalaer. I denne artikkelen benyttes *EU-skalaen*. Ifølge denne skalaen skal første voksne husholdningsmedlem ha vekt lik 1,0, neste voksne får vekt lik 0,5, og barn får en vekt lik 0,3 hver. En husholdning på *to voksne og to barn* vil dermed ifølge EUs definisjon måtte ha en samlet inntekt som er *2,1 ganger inntekten til en enslig*, for å ha samme økonomiske levestandard.

I 2008 hadde om lag 10 prosent av befolkningen en inntekt under denne lavinntektsgrensen, som var samme andel som i 2000. Sammensetningen av lavinntektsgruppen har imidlertid endret seg. De siste ti årene har det blitt stadig færre alderspensjonister i lavinntektsgruppen, mens andelen barn har økt (se figur 2). Det kan være flere forklaringer på denne utviklingen, men når det blir stadig færre eldre med lavinntekt, skyldes dette for en stor del at dagens eldre har et klart bedre pensjonsgrunnlag enn gårsdagens pensjonister, der mange kun mottok minstepensjon. De fleste av dagens pensjonister har i tillegg betydelige tilleggsinntekter i form av private tjenestepensjoner og kapitalinntekter. Men også minstepensjonistene har fått klart bedre økonomi de siste årene, på grunn av opptrapping av pensjonene.

Andelen barn i lavinntektsgruppen har økt de siste årene, fra om lag 7 prosent i 2000 til 10 prosent i 2008. Innvandrerbarn har klart større sannsynlighet for å tilhøre husholdninger med inntekter under lavinntektsgrensen. I 2008 var 39 prosent av alle innvandrerbarn og norskfødte barn med innvandrerforeldre i lavinntektsgruppen, mens dette var tilfelle for kun 6 prosent av de barna som ikke var innvandrere.

Kombinasjonen av økt innvandring de siste årene og en relativt høy sannsynlighet for at innvandrerbarn tilhører lavinntektsgruppen, er derfor en viktig faktor som forklarer økningen i lavinntekt blant barn. Mange av innvandrerbarna i lavinntektsgruppen er videre kjennetegnet av at de tilhører store familier, og ved at de voksne har svak yrkestilknytning. Dette fører ofte til at ekvivalentinntekten for husholdningene blir lavere enn lavinntektsgrensen. I tillegg har flere av stønadene som er viktige for barn i lavinntektsgruppen, først og fremst barnetrygden, blitt redusert de siste årene. Dette har også bidratt til at flere barn har havnet under lavinntektsgrensen (NOU 2009:10).

Figur 2. **Andel barn under 18 år og alderspensjonister med husholdningsinntekt etter skatt, per forbruksenhet under 60 prosent av medianinntekten. 1996-2008. Prosent**

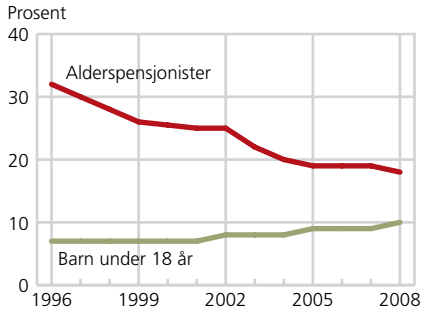

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Hva lever vi av?

Den viktigste inntektskilden til personer i yrkesaktiv alder er inntekt fra eget arbeid. I tillegg mottar mange kapitalinntekter, tjenestepensjoner og ulike typer overføringer fra det offentlige. Sammenlignet med de fleste land er yrkesdeltakelsen i Norge svært høy. Ifølge OECD (2009) var det bare Island og Sveits som hadde flere sysselsatte personer i yrkesaktiv alder enn Norge i 2007. Dette trekker isolert sett i retning av at arbeidsinntektens andel av total inntekt er relativt høy i Norge. På den annen side er også omfanget av velferdsordninger (overføringer fra det offentlige) høyt, noe som trekker i motsatt retning. Disse forholdene gjenspeiler seg også i inntektssammensetningen til hver enkelt person i yrkesaktiv alder.

Dersom vi deler inn alle de 3,1 millioner personene i befolkningen mellom 18 og 66 år inn etter hovedinntektskilde, finner vi at vel 2,4 millioner personer, eller 78 prosent, hadde inntekter fra en privat kilde som største inntektskilde i 2008. Private kilder er her definert som summen av yrkesinntekter, kapitalinntekter og tjenestepensjoner.

Det var 549 000 personer, eller 18 prosent, som hadde offentlige stønader som sin hovedinntektskilde. Offentlig stønad omfatter her summen av alle pensjoner og trygder i tillegg til andre offentlige ytelser som sykepenger, foreldrepenger, sosialhjelp, barnetrygd, kontantstøtte med videre. Den største gruppen blant dem med offentlig stønad som hovedinntektskilde er de med uførepensjon. Dette var tilfelle for om lag 237 000 personer. Siden tallet på personer med pensjonsstatus som uførepensjonist ifølge NAV er om lag 100 000 høyere enn dette, tyder dette på at mange uførepensjonister har arbeidsinntekter og andre private inntekter som i sum er større enn de offentlige stønadene.

Tabell 1. **Antall og andel personer, etter hovedinntektskilde. Kvinner og menn i alderen 18-66 år. 2008**

Hovedinntektskilde	Antall personer			Prosent		
	Alle	Kvinner	Menn	Alle	Kvinner	Menn
I alt	**3 079 100**	**1 510 000**	**1 569 100**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Offentlige ytelser, i alt	**549 300**	**342 100**	**207 200**	**17,8**	**22,7**	**13,2**
Av dette						
Uførepensjon	236 800	132 400	104 400	7,7	8,8	6,7
Attførings- og rehabiliteringspenger	86 900	50 600	36 300	2,8	3,4	2,3
Sykepenger	53 800	32 300	21 500	1,7	2,1	1,4
Foreldrepenger	39 300	39 000	300	1,3	2,6	0,0
Arbeidsledighetstrygd	14 700	6 200	8 500	0,5	0,4	0,5
Sosialhjelp	28 000	10 600	17 500	0,9	0,7	1,1
Private kilder	**2 404 600**	**1 098 900**	**1 305 700**	**78,1**	**72,8**	**83,2**
Av dette						
Lønn	2 155 900	1 010 600	1 145 300	70,0	66,9	73,0
Næringsinntekt	131 300	35 900	95 500	4,3	2,4	6,1
Kapitalinntekt	64 600	29 600	34 900	2,1	2,0	2,2
Tjenestepensjon	51 400	21 600	29 700	1,7	1,4	1,9
Studielån/ stipend	**94 700**	**53 200**	**41 500**	**3,1**	**3,5**	**2,6**
Uten inntekt	**18 900**	**11 600**	**7 300**	**0,6**	**0,8**	**0,5**
Negativ inntekt	**11 600**	**4 200**	**7 400**	**0,4**	**0,3**	**0,5**

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

I 2008 var det vel 95 000 studenter som hadde støtte fra Lånekassen som hovedinntekt (både lån og stipend). Det finnes også en liten gruppe personer i yrkesaktiv alder som er helt uten egen inntekt. Dette gjelder 19 000 personer i 2008. Nærmere 80 prosent av dem som er helt uten personlige inntekter, har innvandrerbakgrunn, de fleste kvinner. I tillegg kan det nevnes at 12 000 personer i yrkesaktiv alder har negativ inntekt etter skatt. Dette vil enten være næringsdrivende med underskudd eller personer som har solgt aksjer med tap.

Det er forskjeller mellom menn og kvinner når det gjelder viktigste inntektskilde. Det er klart flere kvinner (23 prosent) enn menn (13 prosent) som har en offentlig ytelse som hovedinntektskilde (se tabell 1). Det er først og fremst en overvekt av kvinner med uførepensjon, sykepenger og attføringspenger som hovedinntektskilde. I tillegg er det selvsagt flere kvinner enn menn som har foreldrepenger og kontantstøtte som sin hovedinntektskilde. For noen typer av inntekter, for eksempel sosialhjelp og bostøtte, kan det være tilfeldig hvem av de voksne i husholdningen som blir registrert som mottaker.

Færre med stønad som hovedinntekt

Andelen personer som har sin hovedinntekt fra henholdsvis offentlige ytelser eller fra private kilder (det vil si yrkesinntekter, kapitalinntekter og private pensjoner), varierer i stor grad med konjunkturene (se figur 3). Går vi tilbake til 1993, hadde knapt 76 prosent av alle i yrkesaktiv alder hovedinntekten fra en privat kilde, mens nær 18 prosent hadde en offentlig stønad som hovedinntekt. Siden vi ikke kan skille ut sykepenger og fødselspenger fra lønn før inntektsåret 2004, var trolig andelen med stønad som hovedinntektskilde reelt sett høyere enn 18 prosent i 1993. Det vil for eksempel gå fram av figur 3 at andelen med stønad som hovedinntektskilde i 2008 økte fra 15 til 18 prosent når sykepenger og foreldrepenger defineres som stønad i stedet for lønn (privat kilde). Den høye andelen stønadsmottakere i 1993 skyldes blant

Figur 3. **Andel personer med hovedinntekt fra private kilder og fra offentlige ytelser. 18-66 år. 1993-2008. Prosent**

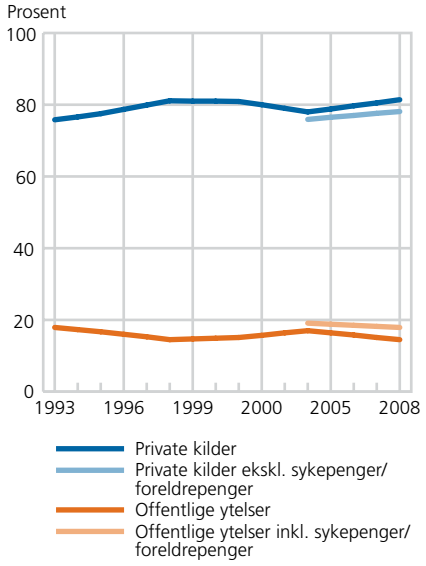

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

annet at dette var et år med relativt høy arbeidsledighet. Mange hadde derfor arbeidsledighetstrygd som viktigste inntektskilde, i tillegg til at mange også mottok sosialhjelp.

Da tidene ble bedre utover på 1990-tallet, ble det også færre med stønad som hovedinntektskilde, mens andelen med hovedinntekten fra private kilder, først og fremst lønn, økte. I 1998 hadde for eksempel andelen med offentlig stønad som hovedinntektskilde falt til 15 prosent, mens hele 81 prosent hadde hovedinntekten fra private kilder. Ved inngangen til 2000-tallet økte på nytt arbeidsledigheten, med den følge at også stønadspopulasjonen ble større. I 2004 økte andelen med en offentlig ytelse som hovedinntekt til 17 prosent, mens andelen med hovedinntekten fra en privat kilde falt til 78 prosent. Den resterende delen av befolkningen i yrkesaktiv alder vil være personer som enten mottar studiestøtte, er uten egen inntekt, eller har negativ inntekt.

Lavkonjunkturen midt på 2000-tallet var imidlertid kortvarig slik at andelen stønadsmottakere falt raskt fram til 2008, mens en rekordsterk sysselsettingsvekst førte til at andelen med hovedinntekt fra private kilder økte. I 2008 hadde igjen knapt 15 prosent av alle i yrkesaktiv alder offentlige stønader som hovedinntektskilde, mens i overkant av 81 prosent hadde hovedinntekten fra private kilder (der altså sykepenger og foreldrepenger inngår). Det har i tillegg vært en markant nedgang i antall personer helt uten personlige inntekter.

Andelen personer med stønad som hovedinntektskilde øker selvsagt når en har muligheten til å definere sykepenger og foreldrepenger som stønad, det vil si fra og med inntektsåret 2004. Men selv om en inkluderer disse ytelsene blant de offentlige stønadene, endrer ikke dette på bildet vi har av utviklingen de siste årene. Våre nyeste inntektsdata er for 2008. Siden arbeidsløsheten økte noe gjennom 2009 og 2010, er det rimelig og anta at andelen med offentlig stønad som hovedinntektskilde kan ha økt noe etter dette.

Skjevere formuesfordeling

Når vi skal se på formuesfordelingen, må vi basere oss på data fra selvangivelsen. Dette datagrunnlaget har imidlertid noen klare svakheter som gjør det vanskelig å gi et korrekt bilde av hvilke oppsparte midler husholdningene faktisk besitter. Det er først og fremst de lave ligningstakstene på boliger og annen realkapital som volder problemer. Det er en kjent sak at ligningsverdiene bare utgjør en brøkdel av den faktiske markedsverdien til boligen (Statistisk sentralbyrå 2009).

Statistikken gir likevel et godt bilde på fordelingen av husholdningenes finansformue. Finansformue omfatter i tillegg til bankinnskudd også verdien av aksjer og andre verdipapirer. Dersom vi deler alle husholdninger inn i ti like store klasser, sortert etter størrelsen på formuen, finner vi at den rikeste tidelen disponerte hele 70,4 prosent av all finansformue i 2008. Dette var en økning fra 69,8 prosent året før. På den annen side disponerte den halvparten av husholdningene som hadde lavest formue, bare 3,5 prosent av finansformuen, litt mindre enn året før (3,6 prosent).

Stabil gjeldsbelastning etter 2006

I løpet av 2000-tallet har de norske husholdningene lånt stadig mer penger, og mange husholdninger har nå en svært høy gjeld i forhold til inntekten. I 2008 hadde for eksempel 13 prosent av husholdningene en gjeld som var

minst tre ganger større enn samlet inntekt (se figur 4). Dette var en dobbelt så høy andel som i 2000 (6 prosent).

Den høyeste andelen med så høy gjeld i forhold til inntekt finner vi blant unge i etableringsfasen. Nesten hver fjerde husholdning der hovedinntektstakeren var mellom 25 og 35 år hadde en gjeld tre ganger større enn samlet husholdningsinntekt i 2008. Også i denne gruppen har det blitt flere med mye gjeld i forhold til inntekt. I 2000 hadde kun 11 prosent av denne aldersgruppen en så høy gjeldsbelastning. De siste årene er det likevel tegn til at gjeldsbelastningen flater ut. I 2008 var det ikke særlig flere med høy gjeldsbelastning enn i 2006 og 2007. Dette gjelder for befolkningen totalt og for unge i etableringsfasen.

Figur 4. **Andel husholdninger med gjeld større enn tre ganger samlet husholdningsinntekt. 2000-2008. Prosent**

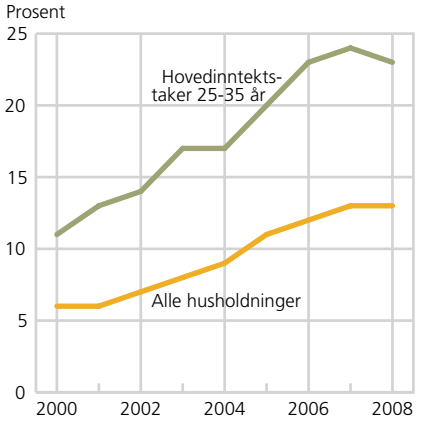

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Økt pengeforbruk

Statistisk sentralbyrå har siden 1958 laget forbruksundersøkelsen slik vi kjenner den i dag, og siden da har vi kunnet følge med på veksten i forbruket i norske husholdninger. I 1958 hadde gjennomsnittshusholdningen en total forbruksutgift på 11 100 kroner i året, mens en gjennomsnittshusholdning i 2009 brukte 395 100 kroner. Regner vi om 1958 beløpet til 2009-kroner, får vi en utgift på 123 500 kroner i 1958. I 2009-kroner har altså forbruket blitt tre ganger større på disse 50 årene. Riktignok ble metoden for beregning av boutgifter endret på midten av 1990-tallet (se tekstboks), men dette endrer ikke hovedtendensen med en sterk vekst.

Bolig, reiser og transport samt kultur og fritid har siden 1999 vært de største utgiftspostene på husholdningenes budsjett, og til sammen utgjør disse postene 60 prosent av de totale utgiftene i 2009, eller 237 000 i kroner. Vi bruker over 123 000 kroner i gjennomsnitt per år per husholdning på bolig, lys og brensel, noe som utgjør 31 prosent av de totale utgiftene (forbruksundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå). Transportutgiftene utgjør 64 500 kroner i året, som tilsvarer 16 prosent av forbruket. Utgiftene til kultur og fritid ligger på 13 prosent, eller 49 300 kroner.

Endret forbruksmønster

Det har vært en kraftig vekst i forbruket totalt de siste 50 årene, men forbruksmønsteret har også endret seg. I 1958 brukte husholdningen i gjennomsnitt snaue 40 prosent av de totale utgiftene på mat, i 1982 21 prosent, mens

Beregning av boutgifter

Fra 1996 har Statistisk sentralbyrå tatt i bruk en ny internasjonal klassifisering av forbruket etter formål (Classification of Individual Consumtion by Purpose). Innføringen av denne vare- og tjenesteklassifiseringen krevde en ny beregningsmåte for boutgifter som inkluderer «leieutgift» for eiere av egen bolig, samtidig som man utelater renteutgifter.

Dette betyr at fra og med 1996 blir ikke lenger renter regnet som forbruksutgift. For husholdningene som eier egen bolig, blir det nå beregnet en husleie som legges til som boligforbruk. Denne husleien beregnes på grunnlag av opplysninger fra husleieundersøkelsen og tildeles etter boligtype, boligstørrelse og bosted. Verdien av fri bolig er satt til lignet beløp ved siste skatteligning. Den nye beregningsmetoden medfører brudd i statistikken, men man kan allikevel si noe om den generelle utviklingen i forbruket. Beregningsmetoden førte til at boutgiftene for eiere av egen bolig ble oppjustert noe.

Figur 5. **Andel av utgiftene som går til mat bolig[1], transport, kultur og fritid og annet. 1958, 1980-1982 og 2007-2009. Prosent**

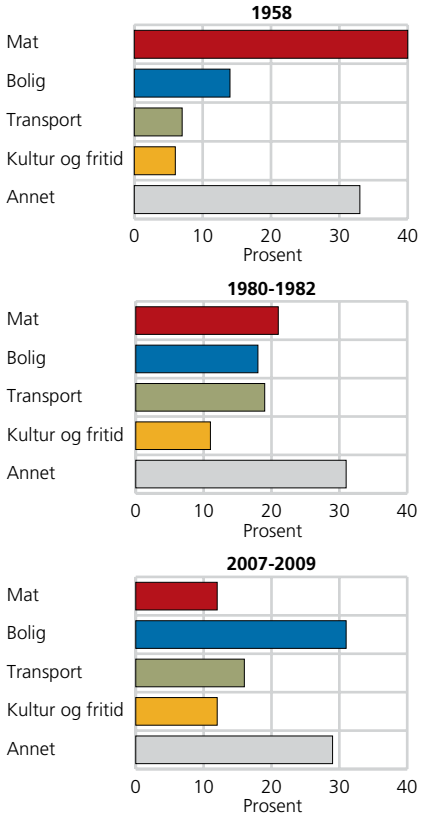

[1] Endring i beregningsmetode for boutgifter i 1996 gir brudd i tallene.
Kilde: Forbruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. **Forbruk av utvalgte matvarer per person per år. 1958-2009. Kilo**

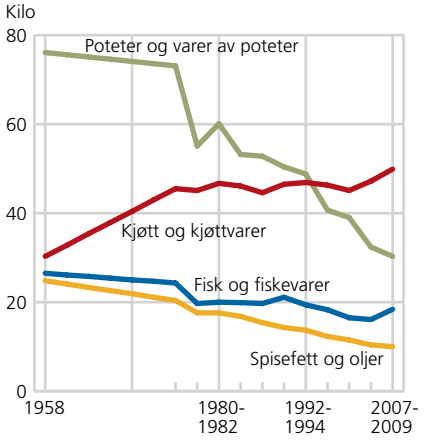

Kilde: Forbruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

i 2009 var andelen nede på 12 prosent (se figur 5). Det er helt vanlig å bruke en prosentvis mindre andel av inntekten på matvarer jo høyere inntekten blir, også kjent som Engels lov (Engel1857).

At norske husholdninger bruker en mindre andel på mat nå enn før, er et uttrykk for utviklingen i velstand som har funnet sted de siste 50 årene. I 1958 utgjorde utgiftene til mat omregnet til 2009-kroner, 48 900 kroner. I 1982 44 800 2009-kroner og i 2009 brukte husholdningene 46 500 kroner på mat. Det er bare mat som blir kjøpt til hjemmet som registreres som mat i undersøkelsen. Vi bruker altså ikke bare vesentlig mindre andel av pengene våre på mat, men også noe mindre i realverdi. Dette skyldes nok delvis at vi spiser mer utenfor hjemmet på restaurant, kafé og lignende enn før, men også at gjennomsnittshusholdningen er blitt mindre i størrelse med tiden.

Vi bruker mindre penger på mat, men også matvanene har endret seg. Siden 1958 er forbruket av poteter mer enn halvert, til 30 kilo per person i året (2009). Også forbruket av margarin og oljer er nær halvert. Vi har spist stadig mindre fisk og fiskevarer, men det ser ut til å ha snudd de siste årene (se figur 6).

Det er ikke bare andelen av utgiftene til mat som har gått ned. Mens utgiftene til klær og sko utgjorde 13 prosent av det totale forbruket i 1958, sank andelen til 9 prosent i 1982 og til 5 prosent i 2009. Omregnet til 2009-kroner utgjorde dette 15 600 kroner i 1958, 19 000 kroner i 1982 og 20 900 i 2009. I realverdi bruker vi altså allikevel mer på klær og skotøy nå enn i 1958. Tar en i betraktning at klær også er blitt betydelig billigere de senere årene på grunn av import fra lavprisland i Østen, og at toll- og avgiftsbarrierer er fjernet, viser dette at vi kjøper svært mye klær og sko (se figur 7).

Bil er en selvfølge

Bolig, bil og fritidsbolig er de viktigste varige forbruksgodene i private husholdninger. I 1980 hadde 62 prosent av husholdningene bil. I begynnelsen av 1990-årene var tallet 76 prosent. I 2009 eide 83 prosent bil.

Det som er avgjørende for om en husholdning eier bil eller ikke, synes å være transportbehovet, ikke så mye husholdningens økonomiske evne. Særlig mange parhusholdninger har bil. Henholdsvis 94 og 99 prosent av par med små og med store barn eide bil i 2009. Så mange som 92 prosent av par uten barn eide bil. Blant enslige under 65 år hadde 65 prosent bil i 2009. Dessuten hadde drøye 25 prosent av husholdningene flere enn én bil i 2009. Andelen her har økt mest blant par uten barn, fra 15 prosent 1988 til 37 prosent i 2009.

I tillegg eier 20 prosent av husholdningene fritidsbolig. Denne andelen har holdt seg stabil siden 1980 tallet. Anskaffelse av fritidsbolig er i større grad enn anskaffelse av bil knyttet til husholdningens økonomiske evne. Arv og overføringer mellom generasjoner spiller også en betydelig rolle. Den største

husholdningsgruppen som eier fritidsbolig, er par med store barn (yngste barn 7-19 år) med 36 prosent.

Store forskjeller mellom husholdningstypene

Forskjellene i forbruksmønsteret mellom ulike husholdningstyper er store, men har endret seg lite over tid. For eksempel har husholdninger med bare en person den laveste utgiften til bolig i 2009 sammenlignet med andre typer husholdninger, med 96 300 kroner per år i gjennomsnitt (se tabell 2). Men bildet blir annerledes hvis vi ser på boutgiftens andel av totalutgiftene. Da har de samme husholdningene den høyeste boutgiftsandelen blant alle husholdningstypene, 38 prosent.

Det er par med barn, hvor yngste barn er over seks år, som har høyest boutgift, med 166 900 kroner i gjennomsnitt i året. Men de er samtidig den husholdningstypen som bruker lavest andel av totalutgiftene på bolig, 27 prosent. Det samme forholdet gjelder for par med små barn hvor yngste barn er 0-6 år. Disse husholdningene har en boutgift på 153 600 kroner, noe som også utgjør 27 prosent av det totale forbruket.

Figur 7. **Utgift per husholdning per år, utvalgte varer og tjenester. 1958-2009[1]. Prosent**

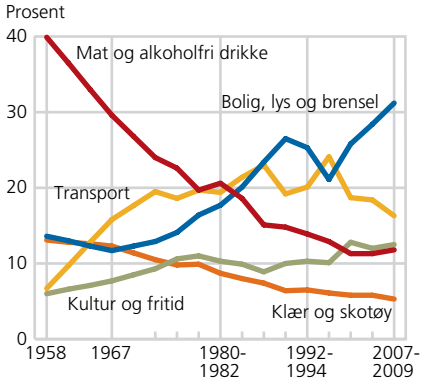

[1] Endring i beregningsmetode for boutgifter i 1996 gir brudd i tallene.
Kilde: Forbruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. **Utgift per husholdning per år i forskjellige husholdningstyper. 2007-2009. Kroner og prosent**

	Alle husholdninger	Enperson-husholdninger	Par uten barn	Par med barn, yngste barn 0-6 år	Par med barn, yngste barn 7-19 år	Mor eller far med barn, yngste barn 0-19 år	Andre husholdninger
				Kroner			
Forbruksutgift i alt	**395 100**	**251 600**	**437 100**	**567 100**	**618 000**	**352 300**	**426 700**
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	46 500	24 900	50 700	70 100	79 700	43 300	57 500
Alkoholdrikker og tobakk	10 300	8 500	12 800	9 500	13 600	6 500	11 300
Klær og skotøy	20 900	10 800	20 200	35 600	37 700	23 700	22 600
Bolig, lys og brensel	123 400	96 300	130 100	153 600	166 900	117 500	131 900
Møbler og husholdningsartikler	23 300	12 900	29 100	37 700	33 600	19 000	25 700
Helsepleie	10 100	7 000	12 300	10 400	13 500	9 500	13 000
Transport	64 500	31 200	82 600	98 900	114 200	46 200	68 500
Post og teletjenester	7 600	4 700	7 500	9 600	11 200	10 500	10 400
Kultur og fritid	49 300	30 900	53 400	65 900	91 000	39 400	49 400
Utdanning	900	600	400	500	2 000	1 300	1 700
Restaurant- og hotelltjenester	13 600	10 500	14 600	18 400	19 400	11 400	12 700
Andre varer og tjenester	24 700	13 500	23 600	57 000	35 100	24 000	22 000
				Prosent			
Forbruksutgift i alt	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	12	10	12	12	13	12	14
Alkoholdrikker og tobakk	3	3	3	2	2	2	3
Klær og skotøy	5	4	5	6	6	7	5
Bolig, lys og brensel	31	38	30	27	27	33	31
Møbler og husholdningsartikler	6	5	7	7	5	5	6
Helsepleie	3	3	3	2	2	3	3
Transport	16	12	19	17	19	13	16
Post og teletjenester	2	2	2	2	2	3	2
Kultur og fritid	13	12	12	12	15	11	12
Utdanning	0	0	0	0	0	0	0
Restaurant- og hotelltjenester	3	4	3	3	3	3	3
Andre varer og tjenester	6	5	5	10	6	7	5

Kilde: Forbruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Datakilder
Dataene er hentet fra forbruksundersøkelsen, en årlig undersøkelse hvor Statistisk sentralbyrå samler inn opplysninger om utgifter i private husholdninger. På grunn av små årlige utvalg kan vi bare publisere tall for tre år slått sammen. Resultatene tidfestes da for eksempel 1980-1982 og 2007-2009, men i teksten refererer vi til siste år, 1982 og 2009. Resultatene er prisomregnet til siste året. Forbruket blir målt for husholdningen under ett, ikke for enkelte medlemmer, for eksempel barn. Skal vi se på enkeltpersoner, må vi bruke data for aleneboende.

Forbruk omfatter husholdningens utbetalinger, unntatt utgifter til direkte skatter, trygdepremie, gitte gaver, realinvesteringer (for eksempel kjøp av bolig og utgifter til bygging og påbygging av bolig) og kontraktmessig sparing (pensjonsinnskudd, avdrag på lån, livsforsikring med videre). I tillegg til utbetalingene omfatter forbruk verdien av forbruket av egenproduserte varer og mottatte gaver.

Etter 2009 vil forbruksundersøkelsen bli lagt om fra årlig til periodisk undersøkelse. Neste datainnsamling vil bli i 2012 med publisering av resultater i 2013.

Artikkelen omtaler ikke lønn. For tall om dette viser vi til den sosiale indikatoren 6.8 bak i tidsskriftet, og ellers til tidligere utgaver av Samfunnsspeilet.

Referanser

Eurostat (2010): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/introduction

Engel, Ernst (Dresden, 1857): Die Lebenskosten Belgischer Arbeiter-Familien früher und jetzt.

NOU (2009:10): *Fordelingsutvalget*, Departementenes servicesenter. Oslo

OECD (2009): Society at a Glance 2009. OECD Social Indicators.

Statistisk sentralbyrå (1. april 2009): «Dyre boliger har lav ligningsverdi» (http://www.ssb.no/sbolig/).

Statistisk sentralbyrå (9.juni 2010): «Fortsatt regionale forskjeller i forbruket» (http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu)

Ikke overraskende er det par med store barn som har høyest total forbruksutgift. I gjennomsnitt er det også disse parene som, sammen med sine barn, bruker mest på transport. Disse husholdningene har en transportutgift på godt og vel 114 200 kroner i gjennomsnitt per år. Dette utgjør en andel av totalutgiftene på 19 prosent i 2009.

I det hele tatt er det husholdningene med barn som forbruker mest, men disse husholdningene er da også størst. Med flest munner å mette bruker de også mest på mat av alle husholdningstypene. Som andel av forbruket er matforbruket allikevel ikke særlig større enn for de andre husholdningstypene, drøye 12 prosent.

Det er par med barn i alderen 7-19 år barn som bruker mest både i penger og som andel av forbruket når det kommer til kultur og fritidsaktiviteter, 91 000 kroner eller 15 prosent. Husholdninger med ungdom har et mer utadrettet kultur- og fritidsliv som avspeiler seg i forbruksmønsteret. For andre varer og tjenester er det par med små barn som har høyest forbruk, 57 000 kroner eller 10 prosent av forbruket. Men her inngår da også utgifter til pass av barn.

Sosialhjelp – sikkerhetsnett for hvem?

I 2009 mottok 117 700 personer sosialhjelp, noe som utgjør 2,4 prosent av befolkningen. For første gang siden 1993 har vi sett en tydelig økning i sosialhjelpsmottaket her i landet. Situasjonen på arbeidsmarkedet har i alle år påvirket utviklingen i sosialhjelpstallene. 43 prosent av sosialhjelpsmottakerne har stønaden som hovedinntektskilde i 2009, en nedgang på 3 prosentpoeng fra ti år tilbake. Det at færre mottar stønaden, kan skyldes innføring av andre ordninger som avlaster sosialhjelpen.

Unni B. Grebstad og Harald Tønseth

Utviklingen i antall sosialhjelpsmottakere henger sammen med hvordan arbeidsmarkedet utvikler seg. I 2009 mottok 117 700 personer sosialhjelp, en økning på 8 300 personer fra året før. 2,4 prosent av Norges befolkning mottok dermed sosialhjelp i 2009. Arbeidsledigheten begynte å øke i 2008, og dette har mest sannsynlig påvirket sosialhjelpstallene. Hvor lenge man har vært mottaker av sosialhjelp, og om sosialhjelp er den viktigste inntektskilden, har mye å si for om stønaden for den enkelte er varig eller midlertidig.

Både langtidsmottakere, det vil si de som har mottatt sosialhjelp minst seks måneder i løpet av året, og de med sosialhjelp som viktigste inntektskilde, har en langt løsere tilknytning til arbeidsmarkedet enn dem som mottar sosialhjelp over en kortere periode eller som har et annet hovedinntektsgrunnlag enn sosialhjelpen. De sistnevnte har også et mer forbigående behov for stønad, ofte knyttet til å komme over en økonomisk «kneik» eller en familiesituasjon i forbigående endring.

Mottakere som er uten lønnsinntekt over lengre tid, har vanskeligere for igjen å bli uavhengig av hjelp jo lengre tid som går uten at tilknytningen til arbeidsmarkedet gjenopprettes. Man snakker her ofte om personer som har en opphopning av «barrierer» mot arbeidsmarkedet, i form av sosiale, helsemessige eller andre tilleggsbelastninger som gjør dem mindre egnet for arbeidslivet, uten at de har inntektssikring i form av noen trygdeytelse (Danziger 2002). En betydelig del av sosialhjelpsmottakerne befinner seg i denne utsatte gruppen; personer som har sosialhjelp som hovedinntektskilde utgjør i overkant av 40 prosent av alle mottakere.

Endringer i sosialpolitikken

I siste halvdel av 1990-tallet kom et politikkskifte som medførte at sosialhjelp, og især langtidsmottak, skulle bekjempes gjennom mer aktive tiltak som skulle sette deltakerne i stand til å komme i vanlig jobb og ut av mottakerrollen. Det var en utbredt optimisme når det gjaldt utsiktene til å lykkes med slik re-integrering, bare man fant de «rette» tiltakene. Dette var også i tråd med intensjonene bak sosialhjelpsordningen, som egentlig skal være en korttidsytelse rettet mot å løse forbigående problemer.

Erfaringene fra iverksatte re-integreringstiltak, som oftest ulike arbeidsmarkedstiltak, viste imidlertid at det ofte var mottakere med best utsikter på arbeidsmarkedet som ble rekruttert til slike tiltak. Resultatene var ofte langt dårligere for mottakere med mange levekårsproblemer som rusavhengighet, domfellelser, oppvekstproblemer og så videre. Flere etterfølgende studier dokumenterte at flere grupper mottakere er så langt fra arbeidslivet at inte-

Unni B. Grebstad er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (unni.grebstad@ssb.no)

Harald Tønseth er statsviter og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (harald.tonseth@ssb.no)

Ved tap av inntekt
I Norge er det først og fremst den statlige folketrygden som skal sikre folk mot tap av inntekt. Trygdrettigheter er universelle, under forutsetning av medlemskap i folketrygden. For enkelte ytelser kreves det at man har vært medlem en viss tid.

Den kommunale sosialhjelpen (økonomisk stønad) skal sikre at alle har nok midler til livsopphold. Før du kan få sosialhjelp må alle andre muligheter til selvforsørgelse være vurdert (lønnsinntekter, trygderettigheter, studielån, bruk av formue og reduksjon av utgifter).

Økonomisk stønad er ment å være midlertidig og skal bidra til at mottakerne blir økonomisk selvhjulpen. Utmåling av sosialhjelp, samt vurdering av annen hjelp og oppfølging, skal vurderes individuelt og skjønnsmessig ut fra mottakernes behov.

Sosialhjelp som gikk under benevnelsen forsørgerstønad frem til 1964, har siden 1866 vært en kommunal ytelse som borgerne har kunnet søke om å få når det økonomiske utkommet ikke har vært tilstrekkelig til å livnære seg. Med andre ord har denne kommunale ytelsen eksistert i 144 år. For mer detaljert historisk statistikk om sosialhjelpen, se: http://www.ssb.no/histstat/aarbok/hf-0304-118.html

grasjon virker illusorisk. En sentral amerikansk studie (Women's Employment Study) viser at blant sosialhjelpsmottakere med få sosiale og helsemessige «barrierer» mot sysselsetting, var 80 prosent i arbeid noen år senere, mens dette bare gjelder 20 prosent av dem med mange «barrierer» (Danziger 2002).

En norsk studie gikk dypere i sosialhjelpsmaterialet og fant at mottakere med langvarige fravær fra arbeidslivet ofte hadde en opphopning av levekårsproblemer som rus, «uryddig» yrkeskarriere, domfellelser, oppvekstproblemer, svak skolegang og dårlig helse (Van der Wel 2006). En studie fra 1992 kunne vise til at sosialhjelpsmottakere ofte hadde store økonomiske bekymringer, og de levde ofte et passivt og isolert liv. Blant mottakerne hadde menn dårligere levekår enn kvinner, især når de hadde passert 40 år, mens kvinner under 30 år kom best ut (Hove 1992).

Mottakere som var enslige eller samboere uten barn, hadde relativt dårlige levekår, mens samboere med barn og aleneforsørgere hadde relativt gode levekår. Samlet sett fant man at menn, de som har vært uten jobb lenge, og de som bare hadde grunnskole, hadde størst opphopning av problemer som hemmer arbeidslivet. Ikke minst er en bakgrunn med kun sporadiske arbeidsforhold en ulempe. I en undersøkelse av en gruppe langtidsmottakere av sosialhjelp hadde nesten en av tre aldri hatt et arbeidsforhold med lengre varighet enn seks måneder og en av fire hadde så store problemer at de ikke var egnet for arbeidsrettede tiltak (Van der Wel 2006).

Nye ordninger som «avlastet» sosialhjelpen

Når man skal se på utviklingen over tid i gruppen med sosialhjelp som viktigste inntektskilde, er det viktig å ta hensyn til om det er innført parallelle ordninger som «avlaster» sosialhjelpen. Man må også ta hensyn til utviklingen på arbeidsmarkedet i perioden. I perioden fra 1998-2009 er det innført flere nye støtteordninger som i noen grad avlaster den økonomiske sosialhjelpen, og som også kan bidra til å endre profilen til den gruppen som blir igjen i sosialhjelpssystemet.

Den første nye ordningen er *introduksjonsordningen* for nyankomne innvandrere, som ble obligatorisk 1. september 2004, etter å ha vært i bruk i mange kommuner fra året før. I perioden 2005-2008 var det hvert år mellom 8 000 og 9 000 deltakere i denne ordningen, i 2009 passerte deltakertallet 10 000 (Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere, Statistisk sentralbyrå). Om lag en av tre av dem mottar sosialhjelp i tillegg, men de har introduksjonsstønad som viktigste inntektskilde. Det reelle tallet på «dobbeltbrukere» er imidlertid høyere enn dette, da enkelte av deltakerne kan ha sosialhjelp og ikke introduksjonsstøtte som viktigste inntektskilde. Det er vanskelig å anslå hvor mange av deltakerne på introduksjonsprogram som uten denne ordningen ville ha tilhørt «vår» gruppe med sosialhjelp som viktigste inntektskilde, men det er rimelig å tro at innføringen av introduksjonsstønad har vært en viss avlastning.

En annen ordning som er beslektet med introduksjonsprogrammet, er Ny sjanse som ble etablert i 2005. Ordningen hadde drøyt 600 deltakere i 2009. Formålet her er å prøve ut ulike metoder for hvordan kommunene kan få innvandrere ut i fast arbeid. Som for introduksjonsordningen er det vanskelig å si om denne ordningen, ut over å redusere antall sosialhjelpsmottakere, også bidrar til å endre profilen til dem som blir igjen i sosialhjelpssystemet.

Kvalifisering for langtidsmottakere

Den tredje nye ordningen er *kvalifiseringssprogrammet* (KVP), som ble startet opp i kommunene som hadde etablert NAV-kontor i 2007. I 2008 var det om lag 6 500 deltakere i ordningen, i 2009 om lag 9 500. Om lag en av tre av deltakerne på kvalifiseringsstønad i 2009 mottok også sosialhjelp, men hadde kvalifiseringsstønad som viktigste inntektskilde. Også her vil tallet på «dobbeltbrukere» være høyere, fordi en del vil ha sosialhjelp og ikke kvalifiseringsstønad som viktigste inntektskilde.

Siden KVP rekrutterer fra de «tyngste» brukerne av sosialhjelp, må det antas at denne ordningen avlaster dem som mottar sosialhjelp som viktigste inntektskilde, i større grad enn introduksjonsordningen. Derfor er det for 2008 og især 2009 et ikke ubetydelig antall personer som er gått ut av gruppen med sosialhjelp som viktigste inntektskilde. Dette bidro til å dreie profilen til sosialhjelpsmottakerne noe i retning av «lettere» tilfeller, og at det ble relativt færre mottakere med sosialhjelp som hovedinntektskilde.

En forløper for KVP var *tiltakssatsingen for sosialhjelpsmottakere* som startet i 2002 og ble landsomfattende i 2006. Personer med sosialhjelp som hovedinntektskilde var målgruppen for ordningen, og det var i 2007 øremerket om lag 4 500 plasser til satsingen. Totalt 27 prosent av KVP-deltakerne som var registrert i NAVs brukersystem i 2009, hadde tidligere deltatt i tiltakssatsingen. Med andre ord var sosialhjelpen blitt avlastet for en del av de tyngre brukerne allerede et par år før effekten av KVP, noe som vil ha bidratt til å gjøre effekten av KVP på sosialhjelpstallene mindre.

Behovsprøvd alderstrygd

Andre statlige ordninger som er iverksatt til avlastning av kommunal sosialhjelp, har en mer usikker effekt når det gjelder å endre «tyngden» av sosialhjelpspopulasjonen. En slik ordning er *supplerende stønad* til personer som har fylt 67 år, og som har liten eller ingen alderspensjon. Ordningen ble innført 1. januar 2006, og hensikten var å avlaste kommunene for sosialhjelpsutgiftene gjennom en statlig finansiert «mellomting» mellom sosialhjelp og trygd, især rettet mot innvandrere. Det var ved utgangen av 2009 nesten 3 000 mottakere av supplerende stønad, men det er usikkert hvor stor andel av disse som hadde eller ville ha hatt sosialhjelp som viktigste inntektskilde.

Som vi vil se senere i artikkelen, er det en svak tendens til dreining mot «lettere» sosialhjelpsmottakere i 2008 og 2009, men tendensen er altså overraskende svak, noe som må bety at tilgangen/nyrekrutteringen av tunge grupper delvis oppveier avgangen via KVP.

Arbeidsmarkedet har også vært i endring i perioden etter 1998, noe som vil påvirke mulighetene for å få innpass for utsatte grupper. Arbeidsledigheten var på drøyt 3 prosent i 1998, den steg så til 4,5 prosent i 2004 og 2005, før

Figur 1. **Andel med sosialhjelp som hovedinntektskilde, etter familiefase. 1998-2009[1]. Prosent**

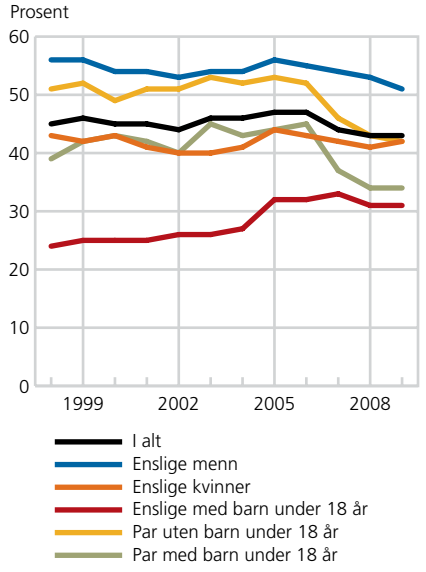

[1] For 2003-2006 er introduksjonsstønad inkludert i tallene.
Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

den nådde et bunnpunkt på 2,5 prosent i 2007. Deretter steg den til drøyt 3 prosent i 2009 (arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå), altså det samme som utgangssituasjonen.

Antall mottakere av sosialhjelp totalt endrer seg år for år noenlunde som et speilbilde av dette. Uavhengig av arbeidsmarkedet er imidlertid kravene til å kunne stå i en jobb relativt høye, noe som især rammer utsatte grupper og bidrar til å opprettholde avhengigheten av sosialhjelp. Dette kan i noen grad motvirkes ved at NAV-reformen tar sikte på å skape kortere avstand mellom sosialhjelp og arbeidsmarked, men effektene her er det antagelig for tidlig å registrere.

43 prosent har sosialhjelp som hovedinntektskilde

Andelen mottakere med sosialhjelp som viktigste inntektskilde steg merkbart fra 27 prosent i 1988 til 46 prosent 1998 (se figur 1). Andelen har vært noenlunde stabil i perioden etter, rundt 45 prosent, også i årene 2003-2006 da introduksjonsstønad og sosialhjelp delvis ble registrert under ett. Vi ser muligens tegn til en nedadgående tendens de siste årene, ved at andelen har falt fra 47 prosent i 2006, via 44 prosent i 2007 til 43 prosent de to siste årene. Dette *kan* være en effekt av kvalifiseringsstønaden (KVP).

Av sosialhjelpsmottakere som var enslige menn, hadde rundt 55 prosent sosialhjelp som viktigste inntektskilde i årene til og med 2007, mens tallene for 2008 og 2009 var 53 og 51 prosent. Også her er det nærliggende å lese en svak effekt av KVP inn i tallene. For enslige kvinner er det ingen tilsvarende utvikling, og andelen har ligget på i overkant av 40 prosent siden 1998.

Figur 2. **Andel med sosialhjelp som hovedinntektskilde, etter alder. Enslige kvinner og menn. 1998-2009[1]. Prosent**

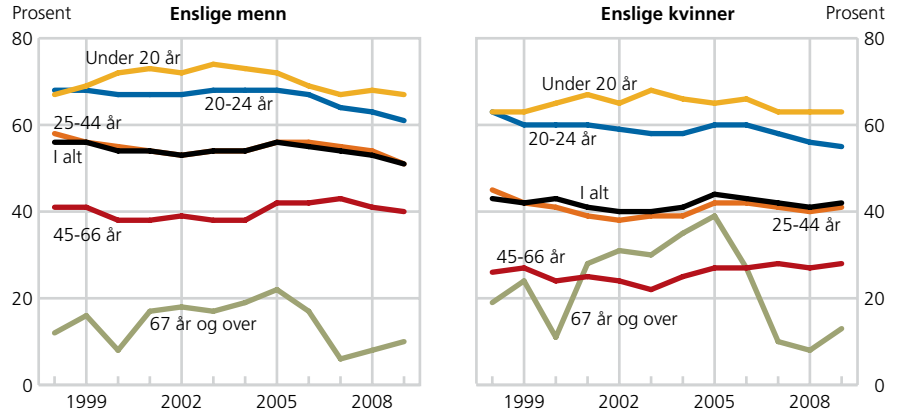

[1] For 2003-2006 er introduksjonsstønad inkludert i tallene.
Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Både blant enslige menn og kvinner synker dominansen av sosialhjelp som viktigste inntektskilde med økende alder. Forekomsten er svært høy i gruppene under 25 år, dette er grupper som har færre rettigheter på arbeidsmarkedet og i trygdesystemet enn i høyere aldersgrupper. Især i den nest laveste aldersgruppen (20-24 år) er forekomsten synkende utover perioden 1998-2009, for menn fra 68 til 61 prosent, for kvinner fra 63 til 55 prosent.

Når det gjelder endring over tid, er det blant enslige i aldersgruppen 25-44 år noe tydeligere nedgang i forekomsten av sosialhjelp som viktigste inntektskilde for menn enn for kvinner (se figur 2). I gruppen 45-66 år er det ingen nedgang verken for kvinner eller menn i den perioden som ble undersøkt, mens det i den relativt fåtallige gruppen over 67 år er et nokså uklart mønster. Især i årene etter 2004 da introduksjonsstønad var inkludert, lå tallene relativt høyt.

For enslige foreldre med barn under 18 år ser det ut til å være en motsatt tendens, altså i retning av at de inngår i den «tunge» gruppen. Denne var som vi tidligere så, kjennetegnet av relativt dårlige levekår, og enslige med barn

har blitt inntektsmessig stadig mer avhengig av sosialhjelp i perioden. Især er det enslige mødre som bidrar til denne økningen. Både par med og par uten barn under 18 år har hatt en tydelig nedgang i avhengighet av sosialhjelp som viktigste inntektskilde fra og med 2007.

Det har altså vært en viss dreining mot en noe mer «ressurssterk» bestand av sosialhjelpsmottakere de siste par år, noe som det er nærliggende å se i sammenheng med at en del langtidsmottakere er fanget opp av den nye kvalifiseringsordningen. Men dreiningen er foreløpig svak, og står ikke i forhold til dimensjoneringen av kvalifiseringsordningen, noe som må skyldes at tilgangen av nye grupper mottakere med særskilt store vanskeligheter når det gjelder arbeidslivet, er nesten like stor som avgangen av mottakere til denne ordningen.

Det blir interessant i årene fremover å se om denne satsingen vil gi større nedgang i de mest utsatte gruppene av sosialhjelpsmottakere. At mottakere som er enslige forsørgere med barn under 18 år, tvert imot er blitt inntektsmessig mer avhengig av sosialhjelp enn tidligere, er på sin side et interessant trekk som krever en særskilt forklaring.

Figur 3. **Sosialhjelpsmottakere med og uten en statlig tilleggsytelse. 2009. Prosent**

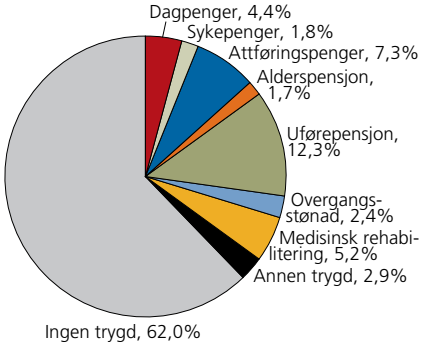

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Utfordringer med både statlig og kommunal ytelse?

Det har vært flere diskusjoner om hvorvidt sosialhjelpen bør statliggjøres, ikke minst i forbindelse med forberedelsene til NAV-reformen. For å sitere NOU (2004:13): «En statliggjøring av økonomisk sosialhjelp kan skje i hovedsak med bibehold av dagens regelverk, eller den kan standardiseres med bruk av klarere kriterier for tildeling og utmåling av stønad …». Utfordringen med to styringslinjer i NAV-forvaltningen, en kommunal og en statlig, har vært en av bakgrunnsfaktorene for diskusjonen. Den kommunale selvråderetten står imidlertid fortsatt sterkt i Norge.

I 2010 vil alle kommuner (unntatt en) ha etablert NAV-kontor, der den kommunale sosialtjenesten inngår i et partnerskap med staten (tidligere trygd og Aetat). Dette betyr i praksis at innbyggerne kan søke både kommunale og statlige ytelser på ett offentlig kontor. NAV-reformen har hele tiden hatt som mål at det skulle være «en dør inn» til velferdstjenestene for å unngå at mennesker med behov for flere ytelser måtte gå på forskjellige offentlige kontor. I den sammenheng er det interessant å undersøke hvor mange det er som også har en statlig ytelse, blant sosialhjelpsmottakerne.

38 prosent av sosialhjelpsmottakerne i 2009 mottok en statlig ytelse i tillegg til sosialhjelpen (se figur 3). Som det fremgår av figuren, mottar sosialhjelpsmottakerne både varige og tidsbegrensende ytelser fra NAV.

De varige statlige ytelsene er uføretrygd og alderspensjon, mens de tidsbegrensende statlige ytelsene som er rapportert inn i sosialhjelpsstatistikken, er dagpenger, sykepenger, attføringspenger, overgangsstønad, medisinsk rehabilitering.

Mange sosialhjelpsmottakere mottar uførepensjon

346 200 personer mottok uførepensjon i 2009 (inklusiv foreløpig uførepensjon). Dette er en økning på om lag 2 prosent fra året før og tilsvarer 11 prosent av befolkningen i alderen 18-67 år. Blant sosialhjelpsmottakerne var det 14 400 som mottok uførepensjon (inklusiv tidsbegrenset uførestønad). Dette er den største gruppen som mottar både sosialhjelp og trygd, med om lag 12 prosent av sosialhjelpsmottakerne.

Dernest kommer mottakere av den midlertidige inntektssikringen attføring og rehabilitering, med henholdsvis 8 600 og 6 200 mottakere. Til sammen utgjør disse tre gruppene om lag 25 prosent av sosialhjelpsmottakerne, eller mer enn 29 000 personer. Dersom vi legger til mottakere av andre trygdeordninger er det 38 prosent av sosialhjelpsmottakerne som mottar en eller annen form for trygdeytelse, og 33 prosent oppgir at dette er hovedinntektskilden deres.

Dette betyr at nesten 39 000 sosialhjelpsmottakere mottar sosialhjelp som et supplement til trygd. Trygd har som formål å gi økonomisk trygghet ved manglende inntekt, men det kan se ut som den ikke alltid er tilstrekkelig siden en så stor andel søker sosialhjelp i tillegg. Til sammenligning har over 50 000 personer sosialhjelp som hovedinntektskilde i 2009.

Endringer i NAV-ytelsene

For dem som ikke har nådd pensjonsalder og av ulike årsaker ikke klarer å jobbe, finnes det både tidsbegrensede og permanente stønadsordninger hos NAV. Uførepensjon og arbeidsavklaringspenger er to alternative inntektssik-

ringer, men med ulike formål. Uføreytelser skal sikre inntekter til livsopphold for personer som har fått inntektsevnen varig nedsatt med minst 50 prosent på grunn av sykdom, skade eller lyte. Uførepensjon gis dersom det helt klart ikke er utsikt til bedring av inntektsevnen/arbeidsevnen.

Det har ikke vært forsket så mye på dem som får avslag på sin uføresøknad. Ny forskning fra Statistisk sentralbyrå viser at personer som får avslag på sin første søknad om uførepensjon, ikke nødvendigvis kommer tilbake til arbeidsmarkedet. Det fremgår at fem år etter avslag på første søknad om uførepensjon har mer enn 40 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene fått innvilget uføretrygd etter andre søknad (Økonomiske analyser 2010).

Formålet med arbeidsavklaringspenger (AAP) (se tekstboks) er at det skal brukes mindre tid på stønadsforvaltning, og at det skal frigjøres mer tid for å få flere i arbeidsrettet aktivitet. Dette innebærer at NAV har en tettere oppfølging av personer som får innvilget denne ytelsen. Tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at det per oktober 2010 var om lag 172 400 personer som mottok AAP (NAV).

Flest kvinner er minstepensjonister

Det var i underkant av 651 000 alderspensjonister i 2009, noe som er en økning på om lag 1 prosent fra året før. Blant disse igjen fant vi 187 000 minstepensjonister, 164 000 kvinner og 23 000 menn. Kjønnsfordelingen gjenspeiler forskjeller i tilknytning til arbeidsmarkedet i nær og fjern fortid og har lenge vært et stabilt trekk. Om lag 29 prosent av alderspensjonistene mottok minstepensjon i 2009. Dette betyr at det er 1 prosentpoeng færre minstepensjonister i 2009 enn året før. Minstepensjon er et begrep på vei ut, og garantipensjon er det nye navnet.

Begreper og brudd i statistikker som følge av nye stønadsordninger i NAV

Uførepensjon blir gitt dersom inntektsevnen er varig nedsatt med minst 50 prosent på grunn av sykdom, skade eller lyte (og at dette er hovedårsaken).

Tidsbegrenset uførestønad skulle gis når det på søknadstidspunktet ikke kunne forventes at videre behandling, rehabilitering eller attføring ville bedre inntektsevnen, men der framtidig inntektsevne likevel ikke kunne utelukkes. 1. mars 2010 ble ordningen arbeidsavklaringspenger innført, og tidsbegrenset uførestønad inngår i denne ordningen. Attførings- og rehabiliteringspenger inngår også i den nye ordningen.

Foreløpig uførepensjon er en midlertidig ytelse som kan tilstås i ventetiden når det er fremsatt krav om uførepensjon og personen ikke har rett til andre ytelser, samt at det er sannsynlig at vedkommende fyller kravene for rett til uførepensjon. Denne ordningen vil erstattes med arbeidsavklaringspenger.

Arbeidsavklaringspenger

Fra 1. mars 2010 ble ordningene attføring, rehabilitering og tidsbegrenset uførhet avviklet, og en ny stønad som heter *arbeidsavklaringspenger* (AAP) innført. Arbeidsavklaringspenger skal sikre inntekt i en overgangsperiode da man på grunn av sykdom eller skade har behov for arbeidsrettede tiltak, medisinsk behandling eller annen oppfølging fra NAV for å komme i arbeid. Dette innebærer et brudd i statistikken og den nye stønadsstatistikken arbeidsavklaringspenger er ikke direkte sammenlignbar med de tidligere ytelsene attføring, rehabilitering og tidsbegrenset uførestønad.

Supplerende stønad er en behovsprøvd statlig ordning som kan gis til personer som har fylt 67 år og har kort botid i Norge, og liten eller ingen alderspensjon. For å få supplerende stønad må man være bosatt i Norge. Formålet med stønaden er å sikre at personer som har fylt 67 år og har liten eller ingen pensjonsopptjening, får en samlet inntekt tilsvarende minstepensjon (garantipensjon). Stønaden er behovsprøvd mot alle typer inntekt mottakeren og eventuell ektefelle/partner/samboer har fra Norge og utlandet. Formuen blir også regnet med i behovsprøvingen. Stønaden ble innført fra 1. januar 2006.

Kilde: NAV.

Artikkelen omtaler ikke barnevern. For tall om dette viser vi til de sosiale indikatorene 7.19-7.21 bak i tidsskriftet, og ellers til tidligere utgaver av Samfunnsspeilet.

Pensjonsreformen innføres gradvis fra 2010. Nytt regelverk for alderspensjon innebærer fleksibelt uttak av alderspensjon. Nye regler for regulering av pensjoner iverksettes fra 2011. Levealdersjusteringen får virkning for pensjoner som tas ut fra 2011. Dette vil påvirke alle nåværende og fremtidige alderspensjonister, men aller mest personer som er født i 1943 og senere.

«Behovsprøvde» ytelser til innvandrere?

Rettigheter til de ulike trygdeytelsene oppnås gjennom deltakelse på arbeidsmarkedet, samt botid i landet. Eldre innvandrere som ikke oppfyller kriteriene for folketrygdens minstepensjon, har siden 2006 hatt mulighet til å søke om supplerende stønad. Dette er en behovsprøvd ytelse som finansieres av staten, og intensjonen er å avlaste sosialhjelpsutgiftene til kommunene. Sosialhjelp skal ikke være en varig inntektssikring, og alderdom gir behov for en mer varig pensjon.

Tall fra NAV viser at 2 856 personer mottok supplerende stønad ved utgangen av 2009, det vil si en økning på omlag 6 prosent fra 2008. Ved utgangen av 2009 mottok 71 prosent redusert supplerende stønad, fordi mange i tillegg mottok alderspensjon fra Folketrygden. Av de 2 856 mottakerne av supplerende stønad i 2009 var det 1 838 enslige stønadsmottakere (www.nav.no).

Det er hovedsakelig unge mennesker som mottar sosialhjelp. Introduksjonsstønaden som ble innført i 2004 er også en ordning for hovedsakelig yngre personer i alderen 26-35 år. Innvandrere er også unge sammenlignet med befolkningen for øvrig. Sosialhjelpsmottakere blant innvandrere og deres norskfødte barn økte noe, fra 30 700 i 2008 til i underkant av 33 500 i 2009. Det innebærer at knapt 28 prosent av sosialhjelpsmottakerne både i 2008 og 2009 hadde innvandrerbakgrunn. Blant sosialhjelpsmottakerne var det en økning fra 76 400 personer i 2008 til 81 800 personer i 2009 i befolkningen for øvrig. Dette utgjør dette om lag 70 prosent for begge årene (Økonomisk sosialhjelp, Statistisk sentralbyrå).

Innvandrere kan være de første som går ut av arbeidsmarkedet i vanskelige tider. Arbeidsledigheten blant innvandrere økte i 2008 etter å ha hatt en nedgang årene før, noe som kan skyldes finanskrisen (registrert arbeidsledighet blant innvandrere, Statistisk sentralbyrå).

Den nyeste behovsprøvde ordningen på velferdsområdet er *kvalifiseringsordningen*. 40 prosent av deltakerne i kvalifiseringsprogrammet i 2009 er ifølge NAV innvandrere. NAV definerer en person som er født i et annet land enn Norge, som innvandrer (Arbeid- og velferd 3/2010). Statistisk sentralbyrå bruker betegnelsen innvandrere om personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. De har altså på et tidspunkt innvandret til Norge. Det kan dermed synes som en del behovsprøvde ordninger har relativt mange innvandrere sett i forhold til den øvrige befolkningen.

Referanser

Avgangsrisiko for førstegangssøkere av uførepensjon, *Økonomiske analyser 3/2010*, Statistisk sentralbyrå.

NOU 2004:13: En ny arbeids- og velferdsforvaltning.

Arbeid og velferd, rapport nr. 3/2010, Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Danziger, S. (2002): «Comment», i Blank, R. and Haskins, R.(eds) The New World of Welfare. Washington: Brookings Institution Press.

Hove, O. (1992): «En ulykke kommer sjelden alene». Langtidsmottakere av sosialhjelp – levekår og livssituasjon. NotaBene. NKSH-rapport nr. 92: 4. Oslo.

Statistisk sentralbyrå (29. juni 2010): «Ny økning i sosialhjelpsmottaket i 2009» (http://www.ssb.no/emner/03/04/soshjelpk/)

Statistisk sentralbyrå (9. juli 2010): «Flere deltakere i introduksjonsordningen» (http://www.ssb.no/emner/04/02/50/introinnv/)

Statistisk sentralbyrå (3. februar 2010): «Flere langtidsledige» (http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/)

Statistisk sentralbyrå (27. november 2008): «Lavere vekst i ledigheten blant innvandrere», (http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/arkiv/)

Van der Wel, K (red.) (2006): Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp, Høgskolen i Oslo.

De fleste bor romslig i eide boliger

De fleste av oss bor i dag i en bolig vi selv eier. Vi bor romslig, oftest i enebolig eller i småhus. Slik har det ikke alltid vært. Vi kan se tilbake på en historie med boligmangel i et marked styrt av private aktører. Myndighetene involverte seg sterkt i nybygging av boliger utover fra 1950-tallet, men i dag er markedet stort sett i privat regi. Også i dag er det noen få utsatte grupper som har vanskeligheter med å skaffe seg bolig. Blant disse er de som etablerer seg for første gang og grupper med lav inntekt. Dagens boligpolitikk retter seg i hovedsak inn mot disse gruppene.

Jan-Petter Sæther

Hvordan er boligsituasjonen for folk flest i dag, og hvordan har den vært de siste årene? Dette skal vi se nærmere på, men i tillegg tar vi også et blikk langt bakover i tid for å sette situasjonen i dag inn i et større perspektiv. Boligene har blitt større, vi bor romsligere enn før, og boligene har blitt av en langt bedre standard.

Men svingningene i byggeaktiviteten og i boligprisene skaper hodebry, ikke bare for dem som eier eller leier bolig, og som skal forsøke å foreta fornuftige valg i boligmarkedet, men også for byggebransjen selv – aktørene som finansierer nybygging, og selskapene som driver med byggevirksomhet. Myndighetene setter derfor inn tiltak – om mulig – for å unngå disse svingningene.

Boligmarkedet i et historisk perspektiv

Fra å være hovedsakelig et bondesamfunn tidlig på 1800-tallet har industrialiseringen fra slutten av 1800-tallet og framveksten av tjenestenæringer på begynnelsen av 1900-tallet ført til store endringer i hvor folk bor. Dette har krevd boligbygging i stor skala, framfor alt på industristeder, i byer og framvoksende tettsteder. Bortsett fra noe kommunal boligbygging ble boligbygging stort sett finansiert og utført av private aktører tidlig på 1900-tallet. Dette var ofte ikke tilstrekkelig til å dekke boligbehovene for folk flest i de områdene der folketallet økte.

Datakilder

Forbruksundersøkelsene som gjennomføres av Statistisk sentralbyrå (SSB), danner grunnlaget for de fleste av de årlige boligindikatorene før 2003. Fra og med 2003 bruker vi levekårsundersøkelsene EU-SILC (European Survey of Income and Living Conditions) i stedet for forbruksundersøkelsene.

Levekårsundersøkelsene representerer et utvalg på rundt 1,2 prosent av befolkningen i alderen 16-79 år. I tillegg er tverrsnittsundersøkelsene om boforhold blitt brukt, men disse er ikke årlige. Den siste ble gjennomført i 2007. Tverrsnittsundersøkelsen gir en grundigere kartlegging av boforhold enn det EU-SILC gjør.

Tallene fra forbruksundersøkelsene avviker noe fra levekårsundersøkelsene fordi disse bygger på forskjellige utvalg. Dessuten er utvalget i levekårsundersøkelsene betydelig større enn utvalget i forbruksundersøkelsen.

Vi bruker også tall fra Statistisk sentralbyrås boligprisindeksen, byggearealstatistikk og bygge- og anleggsstatistikk.

Jan-Petter Sæther er samfunnsøkonom og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (jan.saether@ssb.no)

For å sikre et tilstrekkelig antall boliger og boliger med tilstrekkelig god standard engasjerte myndighetene seg etter hvert i boligpolitiske spørsmål. Et eksempel på dette var etableringen av den statsstøttede Norske Arbeiderbruk- og Boligbank som ble stiftet i 1903. Bankens formål var å gi rimelige lån til anskaffelse av eget småbruk eller egen bolig, lån som kommunene ofte garanterte for. De tidligste boligpolitiske tiltakene var likevel ikke tilstrekkelige. Vi måtte vente til etter krigen før myndighetenes boligpolitikk virkelig begynte å bøte på boligmangelen.

Statlig boligpolitikk

Med et etterslep fra før krigen og omtrent ingen boligbygging under krigen var det mye å ta fatt på fra de første fredsårene. Det var for få boliger, ofte med svært mangelfull standard. For å sikre en tilstrekkelig boligbygging ble Den norske stats husbank (Husbanken) etablert i 1946 med det formål å få bygget boliger av en tilstrekkelig god standard til folk flest. De tre tiårene etter krigen (1950-1970) var den store æraen for statlig boligpolitikk i Norge. En svært stor andel av boligene bygget etter krigen ble finansiert av midler fra Husbanken – det dreier seg om mer enn 1,1 millioner boliger.

Fra midten av 1980-tallet ble myndighetenes engasjement gjennom Husbanken redusert, og private finansinstitusjoner kom sterkere inn. Husbanken spiller fortsatt en rolle i boligpolitikken, men det viktigste formålet er i dag å støtte utsatte grupper, for eksempel unge i etableringsfasen, enslige forsørgere og funksjonshemmede. Etableringslån og bostøtte er blant virkemidlene.

De færreste mottar støtte i form av etableringslån – mindre enn 5 prosent av dem som har lån, mottok dette i 2008. Om lag 5 prosent av alle husholdninger mottok bostøtte i 2008. Blant enslige forsørgere gjaldt dette 20 prosent av husholdningene, og blant enslige forsørgere under 30 år mottok om lag halvparten av husholdningene bostøtte. Blant dem som er 80 år eller eldre, var andelen som mottok denne støtten, 17 prosent i 2008.

Figur 1. **Andel av befolkningen som bor i tettbygde strøk, og antall personer per husholdning. 1920-2009**

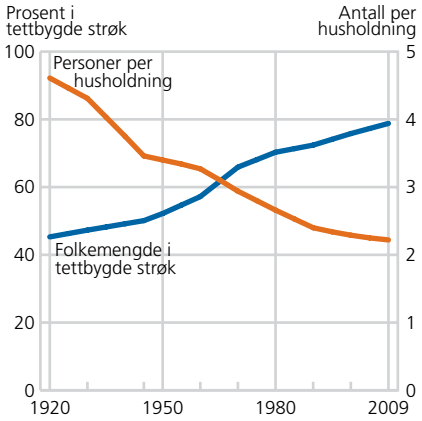

Kilde: Folke- og boligtellingene, Statistisk sentralbyrå.

Press i boligmarkedet

En jevn utflytting fra bygdene til byene og det at husholdningene blir mindre, gir økt press på boligmarkedet. Ser vi på utviklingen over tid, har det skjedd en formidabel utvikling, og endringene fortsetter. Mindre enn halvparten av befolkningen bodde i tettbygde strøk før krigens slutt i 1945. I 1970 bodde to av tre personer i tettbygde strøk, og i 2009 bodde nesten fire av fem personer i tettbygde strøk.

I 1920 bodde det i gjennomsnitt mellom fire og fem personer i hver husholdning i byene, og noe over seks personer per husholdning på bygdene. I 1946 bodde det 3,5 personer per husholdning i gjennomsnitt. I 1970 var antallet gått ned til om lag tre personer per husholdning, mens det i 2009 var noe i overkant av to personer per husholdning. I dag er det knapt noen forskjell mellom tettbygde og spredtbygde strøk i antall personer per husholdning (se figur 1).

Foreløpig ser vi ikke noen slutt på disse trendene, og det vil nok fortsatt være behov for nye boliger i byene og i mange tettsteder.

Stadig dyrere boliger ...

Perioden fra 1993 til 2007 har vært en av de lengste sammenhengende perioder med vekst i boligpriser i Norge (Norges Bank 2010). Etter en mindre nedgang mellom 2007 og 2009 har prisene igjen økt, og boligprisene er nå høyere enn før 2008, målt i løpende priser. Perioden 1993-2007 representerer dessuten den høyeste realprisveksten så lenge det finnes tall for – fra tidlig på 1800-tallet. Boligprisene var i 2009 i realverdier om lag tre ganger høyere enn i bunnåret 1992. Prisene på blokkleiligheter har økt mer enn for småhus, som igjen har økt mer enn prisene på eneboliger (se figur 2).

Det er flere årsaker til at boligprisene har økt – for eksempel sentralisering, mindre tomteareal og høyere tomtepriser og for lite bygging i sentrale strøk, men i tillegg er det blitt hevdet at de som etablerer seg i sin første bolig, er med på å drive boligprisene oppover. «Dersom de unge som ellers ville vært kredittrasjonert, får hjelp fra foreldrene til boligfinansiering, vil det i seg selv øke etterspørselen etter boliger og på kort sikt drive prisene opp» (NOU 2002:2). Den siste levekårsundersøkelsen spesielt om boforhold er fra 2007, og den viser at én av fire i alderen 25-40 år som lånte penger til bolig, hadde fått lån ved kausjon fra foreldre eller svigerforeldre, eller lån mot pant i boligen deres.

Mange unge har opplevd at boligprisene bare øker. Kanskje er det slik at mange av dem tror at det vil fortsette slik, og en del vil da kjøpe før prisene stiger enda mer. Hvis dette er tilfelle, vil etterspørselen, og dermed også boligprisene, bli presset ytterligere opp. Det er blokkleilighetene som har hatt sterkest prisøkning, og disse er for mange den første boligen.

... men det går opp og ned

I et historisk perspektiv veksler det mellom prisøkning og prisnedgang på boliger. I gjennomsnitt har varigheten på oppgangen i boligprisene vart i tolv år, og tilsvarende nedgang i 7 år (se tabell 1) (Norges bank 2010).

Økte inntekter, befolkningsvekst, lav rente og det at det er lett å få lån, har gjort at etterspørselen etter boliger har vært økende de seneste årene. Samtidig har boligbyggingen i pressområdene vært relativt liten, ikke minst på grunn av de økende kostnadene med å bygge nye boliger. Tomteprisene er et annet viktig element som bidrar til prisøkning på nye boliger – det er stadig større knapphet på tomteareal der folk vil bo, og folketallet øker.

I det lange løp må vi derfor regne med at prisveksten i store trekk vil fortsette som følge av økende tomtepriser (NOU 2002:2). Men når boligprisene øker, vil bygging bli stadig mer lønnsomt. Dette kan føre til at tilbudet av nye boliger blir større enn etterspørselen, og det kan igjen føre til nedgang i boligprisene, som i sin tur bremser byggingen – det kan hende at svingningene som vist i tabell 1, vil kunne gjenta seg. Dette er noe myndighetene vil unngå. Blant annet har Finanstilsynet i den senere tid begynt å se på mulighetene for å skjerpe regulering og tilsyn i kredittmarkedet for å sikre et sunt boligmarked.

Klarer vi å unngå «oppheting» i boligmarkedet?

En del boligkjøpere, særlig yngre førstegangskjøpere, finansierer store deler av eller hele kjøpesummen med lån. Tall fra Levekårsundersøkelsen 2007

Figur 2. **Utvikling i realpris for boliger. 1992-2009. Indeks 1992=100**

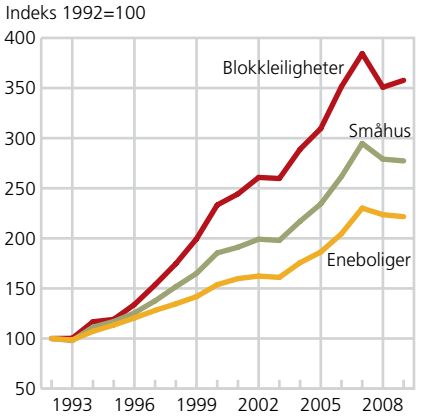

Kilde: Boligprisindeksen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. **Perioder med økning og nedgang i reelle boligpriser i Norge. 1865-2007. Prosentvis endring**

Periode	Samlet endring i realboligpriser	Antall år
1865-1878	126	14
1879-1880	-16	2
1890-1898	70	9
1899-1905	-23	7
1915-1921	-48	7
1922-1933	89	12
1934-1944	-36	11
1955-1972	62	18
1973-1976	-13	4
1977-1987	98	11
1988-1992	-43	5
1993-2007	221	15

Kilde: Norges Bank.

Figur 3. **Andel nye lån, etter verdibasert andel av kjøpesummen for bolig og etter Norges Banks styringsrente. 1997-2009. Prosent av kjøpesum og prosent per år for styringsrenten**

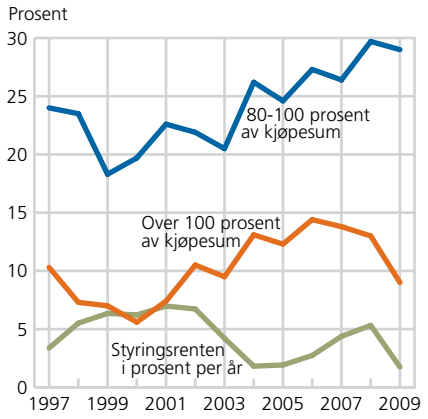

Kilde: Finanstilsynet og Norges Bank.

viser at eiere under 30 år hadde betalt om lag 1,3 millioner kroner for boligen i gjennomsnitt. Gjennomsnittlig lånebeløp var om lag en million kroner. Litt under halvparten lånte hele kjøpesummen eller mer. I gode tider har det vært en tendens til at bankene har innvilget lån som dekker mesteparten eller hele boligkjøpet. Denne praksisen fra kredittinstitusjonenes side prøver nå Finanstilsynet å få innskjerpet. Tilsynet pålegger nå institusjonene å foreta en grundigere vurdering av låntakernes betalingsevne, og at det normalt ikke skal gis lån større enn 90 prosent av boligens verdi.

Finanstilsynet kan nå foreta ekstra kontroller, og pålegge bankene individuelle krav til ekstra reserver når de finner det nødvendig. Dette vil kanskje gjøre at finansinstitusjonene ikke i samme grad som før vil kunne kapre lånekunder ved å innvilge store lån.

Finanskriseutvalget ble oppnevnt av regjeringen i juni 2009. Finanskriseutvalget skal gi en vurdering av det norske finansmarkedet og reguleringen av dette. Spesielt skal utvalget gi en vurdering av ubalanser i blant annet eiendomsmarkedet. Utredningen kommer innen utgangen av 2010, men det har allerede lekket ut noe om hva utvalget kan tenke seg av virkemidler. For boligmarkedet antydes endringer i utformingen av eiendomsskatten, men også beskatning av gevinst på salg av bolig.

Ifølge Finanstilsynet (2009) var rentenivået allerede i februar 2009 kommet lenger ned enn i tilsvarende periode i 2008, og det var klare forventninger om ytterligere rentenedgang utover året. Aktiviteten i boligmarkedet var relativt lav, og Finanstilsynet bemerker at dette kunne skyldes både avventende holdning hos boligkjøpere, muligens som følge av usikkerhet om retningen i boligprisene, men også innstramming av bankenes kredittpraksis.

Rentene har holdt seg lave etter 2009, og det gjenstår å se om det fortsatt vil være en tendens til at nye lån stadig faller ned «under pipa». Det var færre som lånte en stor andel av kjøpesummen da styringsrenten var høy (perioden 1998-2003), sammenlignet med da styringsrenten var nedadgående og lav fra 2003 til 2007 (se figur 3). Fra 2009 gikk styringsrenten ned igjen etter en midlertidig oppgang fra 2005-2008, men opplåning «over pipa» på nykjøpte boliger gikk ned. Lån på 80-100 prosent av kjøpesummen gikk ned fra 2008, til tross for at rentenivået gikk ned.

Figur 4. **Andel personer som bor trangt, og andel personer som bor svært romslig. 1980, 1991, 2001 og 2009. Prosent**

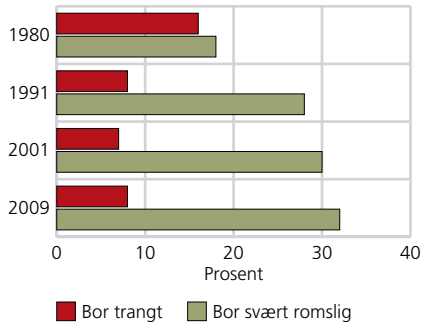

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Boligstandard før og nå

I 1980 var det om lag 16 prosent som bodde trangt (se figur 4), det vil si alene på ett rom eller med færre beboelsesrom enn antall personer i husholdningen. 18 prosent bodde svært romslig, det vil si med tre eller flere rom per husstandsmedlem. Allerede i 1991 hadde andelen som bodde trangt, sunket til 8 prosent, et nivå vi har hatt stort sett fram til i dag. Andelen som bodde svært romslig i 1991, var økt til 28 prosent, og i 2009 var andelen 32 prosent. Endringene fra 1980 og fram til i dag er statistisk signifikant, og tallene viser at selv innenfor den relativt korte perioden fra 1980 og fram til i dag har det skjedd vesentlige forbedringer. Tendensen er at det er stadig flere som bor svært romslig. Andelen som bor trangt, har holdt seg ganske stabil etter 1980.

Vi har ikke sammenlignbare tall for tidligere perioder, men det finnes beskrivelser som kan gi et inntrykk av trangboddheten som fantes tidligere. Den kommunale boliginspeksjonen i Oslo kunne for eksempel i 1920 rapportere

om 17 familiemedlemmer på ett lite rom og kjøkken, og dette var ikke noe særtilfelle (Kjelstadli 1990).

I slike tilfeller var det bruk for god fantasi i hverdagen når den lille plassen skulle organiseres i dagliglivet – når man spiste, under opphold i boligen ellers og når medlemmene av familien skulle finne soveplass. I mange boliger bodde det såkalte «losjerende» som ikke var del av husholdningen. Folketellingen 1920 viser at det i byene var boliger med ett eller to rom der det i 20-30 prosent av 1- og 2-romsleilighetene bodde to eller flere personer per rom. Andelen var mindre for de større boligene. På bygdene var bildet noe annerledes. Der bodde de fleste relativt romslig sammenlignet med i byene, men det gjaldt ikke for alle samfunnsklasser – husmenn bodde ofte svært trangt.

Flere bad – mindre fukt og råte

Under urbaniseringen i Norge etter midten av 1800-tallet var mange av boligene i leiegårder svært usunne og dårlige, dels fordi det ikke som i dag var vel etablerte standarder, dels fordi en del av boligene var bygget i spekulasjonsøyemed til lavest mulige kostnader. En del av de små boligene som ble bygget i det som da var utkanten av byområdene, var også oftest av svært dårlig kvalitet sammenlignet med i dag. Fuktige og kalde boliger var det kanskje mange av sammenlignet med i dag, men her har vi ikke statistikk som kan si noe om forholdene langt tilbake.

Fra folketellingen i 1920 finner vi at de aller færreste av boligene i byene hadde eget bad. For eksempel i det daværende Kristiania var andelen boliger med bad 12 prosent, i Bergen og Trondheim 7 prosent. Nær sagt alle boliger i dag er utstyrt med bad. I 2007 hadde 33 prosent minst to bad i boligen de bor i, og dette har ikke forandret seg vesentlig over den perioden vi har tall for. I 1991 hadde 24 prosent to eller flere bad. Fra og med 1980 og fram til i dag er andelen personer som bor i boliger med fukt eller råte, under 10 prosent, og det er ikke signifikante endringer i denne tidsperioden.

Lavere boutgifter blant unge eiere ...

I Norge har vi hatt forbruksundersøkelser siden begynnelsen av 1900-tallet, og de bygger på opplysninger fra de enkelte husholdningene. De første undersøkelsene bygde på opplysninger fra husholdninger, som regel fra arbeiderklassen. Det primære var å undersøke leveforholdene for de fattige i samfunnet (Statistisk sentralbyrå 1978).

Rundt 1912 utgjorde boligutgiftene (inklusiv lys og brensel) 20 prosent og på slutten av 1920-tallet om lag 17 prosent av husholdningsbudsjettet for *arbeiderfamilier*. Fra 1958 er det gjennomført representative undersøkelser, og fra 1960- tallet og fram til begynnelsen av 1970-tallet utgjorde boligutgiftene rundt 13-14 prosent av husholdningsbudsjettet. Dette viser kanskje at det fra tidlig på 1900-tallet og fram til tidlig på 1970-tallet var nedgang i boligutgiftene, men fra slutten av 1970-tallet og fram til i dag har boligutgiftenes andel av husholdningenes utgifter igjen økt.

Figur 5. **Andel med høy boutgiftsbelastning for personer 16-79 år, og etter husholdningstype 16-29 år. 2008. Prosent**

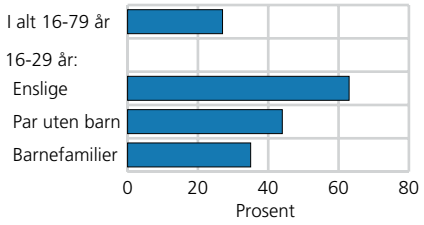

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2008, Statistisk sentralbyrå.

Boutgiftsbelastning
Høy boutgiftsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør minst 25 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt. Før 2003 var boutgiftsbelastningen beregnet ut fra boutgiftenes andel av forbruksutgiftene, med forbruksundersøkelsen som kilde. *Lav boutgiftsbelastning* har husholdninger der summen av renter og avdrag samt husleie utgjør mindre enn 10 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt.

Figur 6. **Personer med høy boutgiftsbelastning i prosent og realrentenivået i prosent per år. 1980-2009**

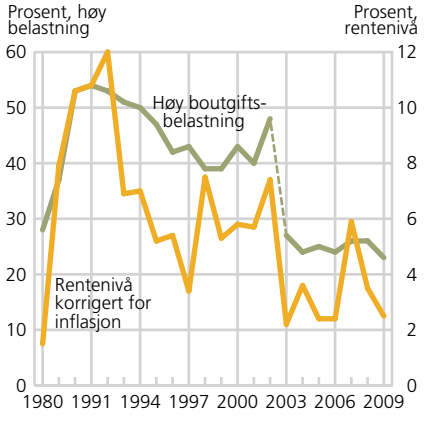

Kilde: Forbruksundersøkelsene 1980-2002 og Levekårsundersøkelsene EU-SILC 2003-2009, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Rundt 1990 utgjorde boligutgiftene ifølge forbruksundersøkelsene om lag 27 prosent av husholdningenes forbruk, i 2007-2009 31 prosent. Det er flere årsaker til at boligutgiftenes andel av husholdningenes utgifter har økt siden 1970-årene. Boliger har i store trekk blitt reelt dyrere, men det er også uttrykk for at økningen i den generelle velstanden har gjort at folk i stor grad legger vekt på å ha en god bolig.

De aller fleste i Norge bor i egen bolig, enten selveid eller eid gjennom borettslag eller boligaksjeselskap. Avhengig av hvor i livsløpet man befinner seg, vil derfor renter og avdrag på lån ha noe å si for boutgiftene for «gjennomsnittsnordmannen». Tidlig i boligkarrieren vil de fleste ha store utgifter til renter og avdrag, men disse utgiftene avtar etter hvert.

I 2008 var boutgiftene per kvadratmeter for dem som var eiere og under 30 år, nesten 900 kroner årlig. De som var i alderen 30 til 49 år, hadde boutgifter i overkant av 800 kroner per kvadratmeter per år, mens dette gjaldt 350 kroner for dem som var 50 år eller eldre.

... enn blant unge leiere

Blant dem som leide, var boutgiftene per kvadratmeter nesten 1 300 kroner i året i den yngste aldersgruppen i 2008 – blant 30-49-åringene var beløpet 900 kroner. De over 50 år betalte en leiepris per kvadratmeter på om lag 750 kroner. Leieprisen per kvadratmeter er vanligvis høyere dess mindre boligen er, og tallene viser at de yngste, som gjerne først skaffer seg en mindre bolig, må betale uforholdsmessig mye.

I dag opplever mange unge at boutgiftene er tyngende. 63 prosent av de enslige under 30 år hadde høy boutgiftsbelastning i 2008, det vil si at boutgiftene er 25 prosent eller mer av totalutgiftene (se tekstboks). Blant par uten barn hadde 44 prosent høy boutgiftsbelastning, mens andelen i barnefamiliene under 30 år var 35 prosent (se figur 5). Til sammenligning var andelen med høy boutgiftsbelastning, for befolkningen i alt, på 27 prosent i 2008.

Etter liberaliseringen i kredittmarkedet på midten av 1980-tallet var det til å begynne med svært høye realrenter, noe som ga høye boutgifter for mange. Vi kan se av figur 6 at det er en temmelig klar sammenheng mellom rentenivået (justert for prisstigningen) og høy boutgiftsbelastning. Rundt 1990 og de følgende årene var det et høyt rentenivå, og andelen personer med høy boutgiftsbelastning var høy. Rentenivået har falt siden tidlig på 1990-tallet, og andelen husholdninger med høy boutgiftsbelastning har gått ned.

I perioden 1990-1993 var andelen husholdninger med høy boutgiftsbelastning over 50 prosent. Da var den reelle rentesatsen på over 10 prosent. Andelen med høy boutgiftsbelastning har falt stort sett siden da, men gikk opp igjen i 2002 til 48 prosent – da var den reelle rentesatsen også høy, men ikke så høy som i perioden 1990-1993. Det er brudd i tidsserien for boutgiftsbelastningen – før 2003 ble det brukt tall fra forbruksundersøkelsen, siden er data fra EU-SILC blitt brukt, men det er grunn til å tro at boutgiftsbelastningen etter 2003 har vært forholdsvis lav sammenlignet med enkelte tidligere år, og renteutgiftene har nok hatt en god del å si her.

Boligforholdene for svært mange var dårlige før krigen, og krigen satte nær sagt en stopper for nybyggingen. Dette etterslepet bidro til at det måtte gjøres noe radikalt. De aller fleste bor bra i Norge i dag, mye takket være en sterk

«fødselshjelp» i form av en sterk satsing på boligpolitiske tiltak og finansiering i årene rett etter krigen, og en liberalisering da tiden syntes å være inne for det. Imidlertid byr boligmarkedet fortsatt på en utfordring – svingende boligpriser.

Fra 1992-1993 har prisene bare gått en vei, oppover. Fra historien vet vi at nedgang har fulgt oppgang, og at oppgang fører til nybygging, mens nedgang fører til byggestopp, og at tilbud og etterspørsel endres i utakt. Myndighetene, blant andre Finanstilsynet, ønsker å regulere dette, og som nevnt legger Finanskriseutvalget fram en innstilling som blant annet vil berøre boligmarkedet. Tiden vil vise om det er mulig å bryte eller dempe de stadig gjentatte fluktuasjonene i boligmarkedet.

Referanser

Finanstilsynet 2009: Boliglånsundersøkelsen, høsten 2009.

Kjelstadli, Knut 1990: Oslo bys historie, bind 4, *Den delte byen*, J.W. Cappelens forlag AS. ISBN 82-02-09145-4.

Norges bank 2010: Boligfinansieringen i Norge, http://www.norges-bank.no/templates/article____76088.aspx

NOU (2002:2): Boligmarkedene og boligpolitikken. Norges offentlige utredninger. Kapittel 3.

Statistisk sentralbyrå 1978: Historisk statistikk, http://www.ssb.no/histstat/hs1978/hs1978.pdf

En av tre spiller et instrument

Vi bruker stadig mer tid på fysiske aktiviteter, og seks av ti trener mer enn en gang i uka. En av tre har deltatt på et idrettsarrangement i løpet av de siste to årene, og fotball er den mest populære idretten. Det er også rundt en av tre av oss som spiller et instrument, og gitar og piano er de instrumentene vi spiller mest på. Andelen som spiller blokkfløyte, har sunket betraktelig de siste 15 årene. Antall avisopplag synker, og samtidig er det færre som leser papiravis i dag, sammenlignet med hva som var vanlig på slutten av 1990-tallet. Bruk av Internett har tidoblet seg i samme periode.

Odd Frank Vaage

Figur 1. **Andel som har brukt ulike kulturtilbud de siste tolv månedene, etter alder. 9-79 år. 2008**

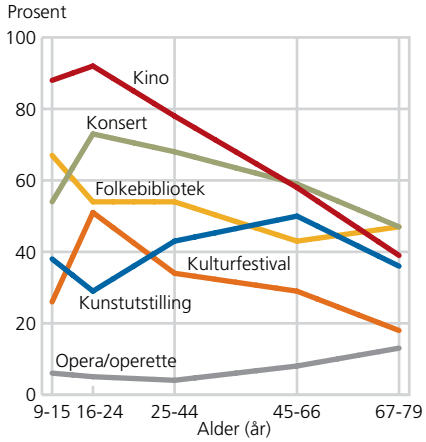

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Odd Frank Vaage er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (ova@ssb.no)

Det er mange faktorer som spiller inn i forhold til hvor kulturell man er. Alder, utdanning og ikke minst kjønn har stor betydning for hva slags kulturtilbud man velger å bruke tiden sin på, viser kulturbruksundersøkelsene (se tekstboks om datakilder). Og høyest andel er det blant kvinnene. Kvinner går mer på folkebibliotek, teater, kunstutstillinger, klassiske konserter, ballett-/danseforestillinger og tros-/livssynsmøter sammenlignet med menn. Forskjellen har holdt seg nokså stabil fra begynnelsen av 1990-tallet og fram til i dag. Bare på idrettsarrangementene finner vi flere menn enn kvinner blant tilskuerne. Også denne forskjellen har holdt seg stabil i de senere årene.

Teater stadig mer populært

Teater er blitt mer populært de senere årene, viser kulturbruksundersøkelsene. Andelen som har sett en teater-, musikal- eller revyforestilling det siste året, har økt fra 44 prosent i 1991 til 53 prosent i 2008, henholdsvis 49 prosent for mennene og 57 prosent for kvinnene. Økningen i andelen som går på teater, musikal eller revy, gjelder begge kjønn. Blant de unge har ikke økningen vært så stor i den samme perioden. Både i 1991 og i 2004 hadde 48 prosent i aldersgruppen 16-24 år vært på denne typen forestillinger de siste tolv månedene. I 2008 var andelen i denne aldersgruppen på 54 prosent.

Forestillinger ved institusjonsteatrene har økt fra 1980, og var på om lag 9 300 forestillinger i 2007. I 1996 var det 253 teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere i Norge. I 2008 var tallet økt til 392. I 2009 var tallet sunket noe, til 370.

Ungt kinopublikum ...

Andelen som har vært på kino i løpet av et år, er høyest blant barn og unge, og slik har det tradisjonelt vært i lang tid (se figur 1). Selv om besøkstallene er betydelig lavere blant de eldre, er det blant dem at endringen har vært størst. Andelen personer i alderen 67-79 år som har vært på kino de siste tolv månedene, var på 10 prosent i 1991. I 2009 var besøksandelen på 42 prosent i denne aldersgruppen.

Besøk på konserter og kulturfestivaler er også dominert av de unge, men ikke i samme grad som for kino. Økningen i konsertbesøket fra 1991 til 2008 har vært betydelig i alle aldersgrupper, unntatt for de yngste, det vil si gruppen 9-15 år. Det er de godt voksne og eldre, ikke barn og unge, som velger opera/operette og kunstutstillinger. Andelen av befolkningen som bruke disse tilbudene, har endret seg lite fra 1991 til 2008 (se figur 1).

... og blant dem som går på konserter

I 1990 ble det holdt litt under 300 symfonikonserter i Norge. I 1997 var tallet økt til drøye 400, og ytterligere til 759 konserter i 2008. Mens publikummet på symfonikonserter var på om lag 220 000 i 1990, økte tallet til 510 000 i 2005. I 2008 var tallet 390 000 (Kulturstatistikk 2008).

I publikumstallene finner vi også at det har vært en klar økning i konsertbesøk totalt. 48 prosent av befolkningen hadde vært på en konsert i løpet av de siste tolv månedene i 1991. Andelen økte til 62 prosent i 2008 (Vaage 2009a). Blant kvinner var andelen 64 prosent og blant menn 58 prosent. Det er særlig unge og yngre voksne som går på konserter. I aldersgruppen 16-24 år var andelen som hadde vært på konsert de siste tolv månedene i 2008, på 73 prosent. I gruppen 25-44 år var andelen 68 prosent. Blant konsertgjengerne hadde 9 prosent hørt på klassisk musikk eller operamusikk sist de var på konsert. 52 prosent hadde vært på pop- eller rockekonsert.

Andelen som besøker norske museer, har forandret seg nokså lite fra 1991 til 2008, og andelen har ligget mellom 41 og 45 prosent per år i denne perioden. I 2008 var den på 43 prosent. Folkemuseer/bygdetun er de museene som oftest er besøkt men vi ser allikevel en nedgang i andelen besøkende fra 1991 (39 prosent) til 2008 (31 prosent) (Vaage 2009a). Dernest kommer tekniske museer, med 16 prosent besøkende i 1991 og 17 prosent i 2008. Naturhistoriske museer hadde 14 prosent av museumspublikumet både i 1991 og 2008. Kunstmuseene hadde en andel på 12 prosent i 1991 og 18 prosent i 2008. Her ser det altså ut til å være en økning i interessen.

En av tre spiller et instrument

35 prosent av befolkningen spilte et instrument i 2008 (se tabell 1), i 1991 var andelen 37 prosent. Andelen som spiller et instrument, har de siste tjue årene vært litt høyere blant kvinner enn blant menn, men i 2008 var det for første gang omvendt, henholdsvis 37 prosent menn og 34 prosent kvinner.

Fram til og med 2000 var det de yngste som i størst grad behersket et instrument. Andelen gutter og jenter under 16 år som spiller et instrument, har likevel sunket betydelig i denne perioden. Dette har nok sammenheng med at blokkfløyteopplæring ikke er så vanlig i skolen som det har vært tidligere. For resten av befolkningen har andelen som kan spille instrument, holdt seg på omtrent samme nivå i hele perioden, men med noen endringer fra år til år.

Tall fra 2008 viser at en større andel blant dem med høy utdanning kan spille et instrument enn blant dem med lav utdanning. Blant dem som hadde bare ungdomsskole, var andelen på 27 prosent. Blant dem som hadde lang universitets- eller høgskoleutdanning, var andelen 44 prosent (Vaage 2009b).

Tabell 1. **Andel som kan spille et instrument, etter kjønn og alder. 9-79 år. 1991-2008. Prosent**

	1991	1994	1997	2000	2004	2008
I alt	**37**	**39**	**35**	**36**	**36**	**35**
Menn	35	37	32	34	34	37
Kvinner	39	41	38	39	38	34
Alder						
9-12 år	81	81	68	64	56	58
13-15 år	69	68	59	57	58	53
16-19 år	52	62	49	47	52	48
20-24 år	43	43	40	41	44	40
25-34 år	41	42	34	40	36	39
35-44 år	33	33	37	36	32	35
45-54 år	25	27	28	26	32	29
55-66 år	22	20	24	28	25	26
67-79 år	18	21	15	17	22	21

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. **Andel som kan spiller ulike instrumenter. 1994-2008. 9-79 år. Prosent**

	1994	1997	2000	2004	2008
Blokkfløyte	11	8	6	6	4
Andre treblåsere	3	2	2	3	2
Trompet, kornett	3	3	4	4	4
Andre messingblåsere	4	3	4	4	4
Piano	14	11	12	13	12
Elorgel, synthesizer	6	5	4	4	2
Andre tangentinstrumenter	2	1	0	1	1
Gitar	12	13	12	14	13
Andre strengeinstrumenter	1	1	1	1	1
Fiolin	2	1	2	1	1
Andre strykeinstrumenter	0	0	0	0	0
Trekkspill, torader o.l.	3	3	2	2	2
Trommer, slagverk	2	2	2	2	4
Andre instrumenter	2	2	2	2	3

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. **Andel som er med i ulike kor, orkester, sang- eller musikkgrupper, blant dem som er aktive i en eller annen gruppe. 9-79 år. 1991-2008. Prosent**

	1991	1994	1997	2000	2004	2008
Antall svar	183	185	197	197	180	181
Kor eller sanggruppe	49	45	46	46	43	38
Korps eller janitsjarorkester	24	28	27	25	22	21
Gruppe som spiller rock eller pop	9	14	11	10	15	19
Klassisk musikkgruppe/orkester	5	6	4	6	6	10
Spelemannslag/folkemusikkgruppe	4	4	5	4	4	5
Jazzgruppe	4	2	3	5	4	2
Visegruppe	2	3	5	3	2	3
Country and western-gruppe	1	2	1	0	1	3
Annen type sang- eller musikkgruppe	12	12	10	12	16	11

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Gitar og piano er mest spilt

Gitar og piano er de to instrumentene som flest nordmenn kan spille på (se tabell 2), henholdsvis 13 og 12 prosent i 2008. Vi ser et klart skille mellom menn og kvinner i piano- og gitarspilling. Mens 8 prosent av mennene kunne spille piano i 2008, gjaldt det 16 prosent av kvinnene. For gitar var det omvendt; 17 prosent av mennene og 10 prosent av kvinnene kunne spille dette instrumentet i 2008. Andelen som spiller blokkfløyte, har sunket mest i perioden fra 1994 (11 prosent) til 2008 (4 prosent). Elektronisk orgel/synthesizer har også blitt mindre populært de siste 14 årene. For andre instrumenter har andelen utøvere holdt seg nokså stabil i denne perioden.

Skolemusikken betyr mye

Det er særlig barn og unge som spiller trompet og trommer. Og det kan forklares med at mange yngre er med i skolemusikken Ellers er det unge som også i størst grad spiller piano og gitar. Det er en særlig høy andel av de minste barna som spiller blokkfløyte. Bruken synker deretter jevnt og trutt med økende alder. Andelen som spiller elektronisk orgel og trekkspill, er nokså jevnt fordelt på alle alderstrinn.

Flest med i kor eller sanggruppe

Blant dem som er med i ulike former for organiserte sang- eller musikkgrupper, finner vi at flest synger i kor eller i en sanggruppe (se tabell 3). I 1994 var det 49 prosent av de aktive som var med i slike grupper. Seinere har tallet vært ganske stabilt på rundt 45 prosent. I 2008 har det derimot sunket til 38 prosent. Den nest største gruppen er korps eller janitsjarorkester, med en andel på fra 21 til 28 prosent i perioden. Den tredje store gruppen er de som spiller i rock- eller popgrupper, og det er denne gruppen som øker mest, fra 9 prosent i 1994 til 19 prosent i 2008. Årene imellom har andelen variert noe. Ellers har det vært liten variasjon innenfor andre musikkgrupper de siste 14 årene.

Kvinner er oftere med i kor eller sanggruppe enn menn (se tabell 4). Menn er på sin side i mye større grad med i grupper som spiller rock eller pop og i jazzgrupper. Ellers er det ingen grupper hvor det er stor forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder aktivitet.

Kulturskolen spiller en viktig rolle

I 2001 hadde de kommunale kultur- og musikkskolene omtrent 98 000 elever. I 2008 var tallet økt til 109 000. 17,6 prosent av innbyggerne i alderen 6-15 år var elever ved disse skolene (Kulturstatistikk 2008). Tall fra 2008 viser at det særlig er de som spiller instrument regelmessig, og de som er aktivt med i kor/orkester/sang- eller musikkgruppe, som får dette organisert gjennom de kommunale musikk- og kulturskolene (se tabell 5). De som i minst grad får aktivitetene sine organisert på denne måten, er de som driver med billedkunst/kunsthåndverk. Fra 2004 til 2008 ser det ut til at det har vært en økning i kommunal organisering blant dem som er med i sang/musikkgrupper, og blant dem som spiller regelmessig, mens det har vært en nedgang blant dem som driver med organisert dans.

Økt fysisk aktivitet

Tiden som voksne i alderen fra 16 til 79 år bruker på å trene eller mosjonere, har økt de seinere årene. I 2001 var det 49 prosent som trente to ganger i uka eller mer (Vaage 2009b). I 2004 var andelen økt til 60 prosent, og videre til 62 prosent i 2007. Kvinner og menn trener nesten like mye. Blant dem med lang universitets- eller høgskoleutdanning var det i 2007 73 prosent som trente to ganger i uken eller mer. Blant dem med bare grunnskoleutdanning var andelen 58 prosent.

30 prosent av befolkningen har de siste to årene vært aktive deltakere i idrettsarrangement. Kultur- og mediebruksundersøkelsene viser at dette gjelder mellom 33 og 38 prosent av mennene mens andelen har vært lavere blant kvinnene, fra 20 til 26 prosent. Andelen har vært høyere blant mennene i hele perioden fra 1991 til 2008. Blant både menn og kvinner har det vært en synkende aktivitetsgrad med økende alder, og aktiviteten har vært særlig stor i aldersgruppen 9-15 år. Den desidert laveste aktiviteten finner vi blant de eldste, altså aldersgruppen 67-79 år.

Mest aktive på fotballbanen

I hele perioden fra 1991 til 2008 har fotball vært den idretten som flest svarer at de har vært aktivt med på sist de deltok på et idrettsarrangement. Menn har i hele denne perioden vært mest aktive i denne idretten, med en andel på mellom 44 og 50 prosent (se tabell 6). Kvinnene ligger betydelig lavere, men det er blant dem økningen har funnet sted, fra henholdsvis 18 prosent aktive i 1991 til 24 prosent i 2008. Og 2004 var første gang fotball var mer populært enn håndball blant kvinner. Totalt sett, og særlig for mennene, har håndball vært mindre populært enn fotball.

Løping var den nest største idretten i 1991, 14 prosent. Den har sunket betydelig, og var på 6 prosent i 2000, 2004 og 2008. Denne nedgangen har vært stor både blant kvinner og menn. Andre idrettsgrener har endret seg mindre. Skiidretten har holdt seg på omtrent 6 prosent i alle undersøkelsene. Her var menn noe mer aktive enn kvinner på 1990-tallet, men i de seinere undersøkelsene har det vært et nokså likt forhold mellom kvinner og menn på dette feltet.

Fotball er den idretten som er mest populær blant barn og unge. Blant dem i alderen 9-15 år var det i 2008 mer enn halvparten i denne aldersgruppen som hadde deltatt i denne idretten sist de var på et idrettsarrangement. Blant personer i alderen 45-66 år var det bare 13 prosent som var aktive på fotball-

Tabell 4. **Andel som er med i ulike kor, orkester, sang- eller musikkgrupper, blant dem som er aktive i en eller annen gruppe, tter kjønn. 9-79 år. 2008. Prosent**

	Menn	Kvinner
Antall svar	90	91
Kor eller sanggruppe	28	50
Korps eller janitsjarorkester	20	23
Gruppe som spiller rock eller pop	30	6
Klassisk musikkgruppe/ orkester	6	14
Spelemannslag/ folkemusikkgruppe	6	4
Jazzgruppe	3	0
Visegruppe	4	2
Country and western-gruppe	6	0
Annen type sang- eller musikkgruppe	10	12

Kilde: Kultur og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5. **Andel blant dem som driver aktivt med ulike egne kulturaktiviteter, som får dette organisert gjennom den kommunale musikk- og kulturskolen. 9-19 år. 2004 og 2008. Prosent**

	2004	2008
Organisert dans på fritiden	39	31
Aktivt med i kor/orkester/ sang- eller musikkgruppe	33	45
Spiller instrument regelmessig	46	53
Amatørteater/revygrupper	19	21
Driver med billedkunst/ kunsthåndverk	4	11

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6. **Andel som har deltatt i ulike typer idrettsgrener sist de deltok på idrettsarrangement, etter kjønn. 9-79 år. 1991-2008[1]. Prosent**

	Fot-ball	Hånd-ball	Ishockey	Annen lagidrett	Løping	Annen friidrett	Skøyte løp	Ski-idrett	Annen indivi-duell idrett
I alt									
1991	36	11	1	11	14	3	0	6	18
1994	37	13	1	6	13	3	1	7	20
1997	38	12	0	7	10	3	1	5	24
2000	39	13	1	7	6	5	0	6	21
2004	41	12	1	6	6	5	0	6	24
2008	37	12	1	7	6	5	0	6	24
Menn									
1991	47	6	1	9	11	2	0	8	16
1994	49	6	1	5	11	1	1	9	17
1997	48	5	0	6	10	2	1	7	21
2000	50	5	2	8	6	3	0	6	19
2004	49	5	1	5	5	4	0	6	25
2008	44	6	1	7	4	3	0	7	26
Kvinner									
1991	18	19	1	14	17	3	0	4	22
1994	19	23	0	7	17	5	0	4	24
1997	20	23	1	9	11	4	1	2	30
2000	23	26	0	7	7	7	0	5	25
2004	27	21	1	8	8	6	0	6	23
2008	24	22	0	8	10	8	0	4	22

[1] Personer som har vært aktiv deltaker på et idrettsarrangement de siste to årene i 1991 og 1994, de siste tolv månedene i 1997, 2000, 2004 og 2008.

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

banen. De deltok i større grad i løping, skiidrett og andre individuelle idrettsgrener (se tabell 7).

Antall medlemskap i Norges idrettsforbund har økt jevnt fra om lag 1,4 millioner i 1980 til 1,9 millioner i 1998. Deretter har tallet variert noe. I 2009 hadde forbundet rundt 1,8 millioner medlemmer. I 1980 utgjorde kvinner 34 prosent av medlemmene, og i 2009 40 prosent.

Medieverdenen: Avisopplaget synker og færre leser papiravis

Antall eksemplarer av dagsaviser per 1 000 innbyggere økte jevnt gjennom 1980-tallet. Dette skjedde samtidig med en økning i antallet husholdninger, så økningen i antall eksemplarer per husholdning var mer beskjedent. I 1992 hadde vi det høyeste tallet, med 688 aviser per 1 000 innbyggere. Etter 1992 har tallet sunket jevnt (Høst og Vaage 2010). I 2009 var nettoopplaget per 1 000 innbyggere nede i 407.

Det har samtidig vært en nedgang i andelen som leser avis per dag. I 1991 var det flere avislesere enn fjernsynsseere. Avisen var dermed det mest brukte mediet. Slik er det ikke lenger. I løpet av de siste årene har andelen avislesere sunket fra 84 prosent i 1991 til 65 prosent i 2009 (se figur 2). Denne nedgangen har vært gradvis, men har særlig vært tydelig fra 1998 og framover. I de siste årene har lesing av nettaviser vært stadig økende. 40 prosent leste internettutgaver av aviser en gjennomsnittsdag i 2009 (Vaage 2010).

Tabell 7. **Andel som har deltatt i ulike typer idrettsgrener sist de deltok på idrettsarrangement, etter alder. 9-66 år. 2008. Prosent**

	9-15 år	16-24 år	25-44 år	45-66 år
Fotball	52	49	26	13
Håndball	14	14	12	4
Ishockey	0	3	0	2
Annen lagidrett	8	5	8	9
Løping	4	0	14	6
Annen friidrett	5	3	3	11
Skøyteløp	0	0	0	0
Skiidrett	2	5	7	12
Annen indivi-duell idrett	14	18	29	40
Antall svar	293	68	112	65

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Tidoblet internettbruk på ni år

I 2009 var det 65 prosent som brukte hjemme-PC. I 1995 var andelen 9 prosent. I 2000 brukte 7 prosent av befolkningen Internett en gjennomsnittsdag. Her er all internettbruk medregnet, uansett hvor bruken fant sted. I 2009 var andelen brukere per dag økt til 73 prosent. Den er altså mer enn tidoblet på ni år (Vaage 2010).

Både kvinner og menn brukte oftere hjemme-PC og Internett i 2009, henholdsvis 78 prosent av mennene og 67 prosent av kvinnene, sammenlignet med 1997 da andelene var henholdsvis 10 og 3 prosent. Selv om kvinnene har nærmet seg mennene i så måte, er det fremdeles klare kjønnsforskjeller. Det er særlig blant de eldre at forskjellen er stor. Blant personer i alderen 67-79 år var det i 2009 51 prosent av menn og 27 prosent av kvinner som brukte Internett en gjennomsnittsdag.

Figur 3 viser tiden som ble brukt til ulike elektroniske medier per dag blant noen utvalgte aldersgrupper, i årene 1991-2009. Noe av økningen i tiden foran fjernsynsskjermen skyldes at målemetoden for dette mediet ble forandret fra 1999. Dette har medført at tiden til fjernsynsseing per dag økte med om lag ti minutter i gjennomsnitt.

Tiden 9-15-åringene tilbringer foran fjernsynet, har økt betydelig fram til og med 2003. Deretter har den sunket igjen. De lytter også mindre på radio nå enn hva som var vanlig før. Det er også noe mindre lytting på plater/kassetter/CD, MP3 og så videre. Video-/DVD-bruken har heller ikke økt i omfang (se figur 3). Totalt sett har disse endringene ført til en nedgang i tiden som brukes til de tradisjonelle massemediene i denne aldersgruppen, fra 3 timer og 34 minutter per dag i 1991, til 2 timer og 50 minutter i 2009, altså en nedgang på omtrent tre kvarter. Tiden til elektronisk mediebruk er likevel på 3 timer og 50 minutter i 2009. Dette skyldes bruken av Internett, som ikke eksisterte i 1991, og som var svært lite utbygd i 1997.

De unge (alder 16-24 år) har i de seinere årene sett noe mindre på TV og noe mer på video/DVD enn tidligere, og de har lyttet betydelig mindre på radio. Den store økningen gjelder Internett. Fra 2003 til 2009 har tiden brukt på Internett en gjennomsnittsdag økt fra 58 minutter til 128 minutter. Tar vi med dette mediet, er det denne aldersgruppen som bruker mest tid til elektroniske medier en gjennomsnittsdag.

Blant de godt voksne og de eldre er det mindre endringer. Det har vært en betydelig økning i tiden tilbrakt foran fjernsynet i løpet av disse årene. Radiolyttingen har derimot holdt seg nokså stabil. Alt i alt brukte godt voksne og eldre de tradisjonelle elektroniske medietilbudene mer i 2009 enn i 1991. I tillegg kommer internettbruken, som fremdeles ikke er så stor som for den yngre delen av befolkningen.

Tre timer TV-titting

Til tross for økt tilgang til fjernsynskanaler og flere kanaler som sender programmer døgnet rundt, ser vi ikke mer på TV. I 1991 var det 5 prosent som hadde parabolantenne i husholdningen, og 29 prosent hadde kabelanlegg. Disse tallene har økt til henholdsvis 34 og 51 prosent i 2008. I tillegg hadde 12 prosent digital bakkeantenne. Andelen som ser fjernsyn en gjennomsnittsdag, var 81 prosent i 1991 og 80 prosent i 2009, altså en ubetydelig endring (Vaage 2010). De som ser på fjernsyn en gjennomsnittsdag, har de siste årene brukt om lag 3 timer på dette.

Færre bibliotek ...

Antallet skjønnlitterære bokutgivelser har variert en del de siste 20 årene. Det var en betydelig økning fra 1986, da det var 903 utgivelser, til 2 037 utgivelser i 1995. Deretter var det en liten nedgang, til 1 892 skjønnlitterære bokutgivelser i 1999. Siden har det økt igjen, og i 2009 var det 2 527 bokutgivelser.

De seinere årene har det til tross for økning i bokutgivelser vært en nedgang i antall utlån per innbygger i folkebibliotekene. Mens det i 1992 var 4,9 utlån per innbygger per år, sank tallet til 3,6 i 2009. Antall utlån henger nok sammen med at antall folkebibliotek har sunket i perioden 1993 til 2007 fra 1 184 til 798 (Kulturstatistikk 2008).

Figur 2. **Andel som har lest papiravis og internettutgave av papiravis en gjennomsnittsdag. 9-79 år. 1991-2009. Prosent**

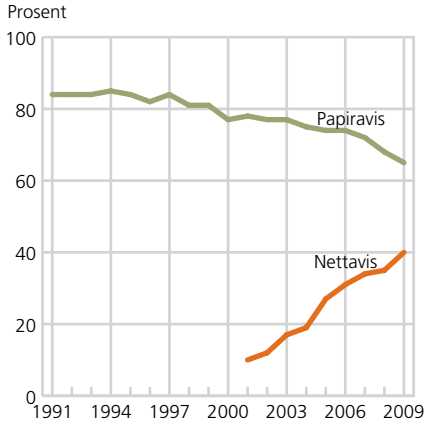

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Tid brukt til ulike elektroniske massemedier en gjennomsnittsdag, etter alder. 9-79 år. 1991, 1997, 2003 og 2009. Minutter**

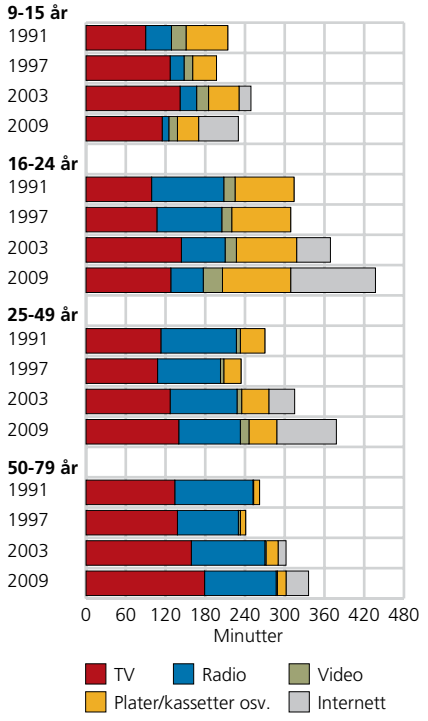

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

... men flere leser bøker

I 1991 oppga 24 prosent at de leste bok på fritiden en tilfeldig valgt dag. Andelen sank til 17 prosent per dag i 1997, men har så økt til 27 prosent i 2009, henholdsvis 20 prosent blant menn og 34 prosent blant kvinner. Blant dem som leste bok, var det 64 prosent som leste en roman eller novellesamling. Blant kvinnelige boklesere var det 72 prosent som leste denne typen bøker en gjennomsnittsdag, mens andelen var 51 prosent blant mannlige lesere. Menn leste mer faktabøker enn kvinner (Vaage 2010).

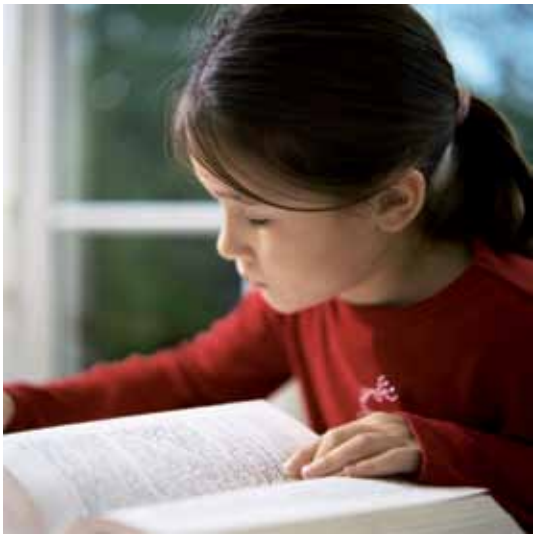

De unge leser i mindre grad bøker nå enn de gjorde før. I 1991 var det 28 prosent i aldersgruppen 16-24 år som hadde lest bok på fritiden en gjennomsnittsdag. I 2009 var andelen sunket til 16 prosent. Den økningen som har funnet sted for boklesing de seinere årene for befolkningen som helhet, gjelder ikke for de unge.

Kulturelle i utlandet

Vi bruker mye tid på kultur når vi reiser til utlandet. Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008 viser at 31 prosent av den norske befolkningen hadde vært på museum, utstilling, kunstgalleri eller lignende i utlandet i løpet av de siste tolv månedene. I 2000 var tallet 27 prosent, og 20 prosent i 1991.

En betydelig andel nordmenn går også på konserter eller andre musikkarrangementer når de er i utlandet. Andelen som hadde gjort dette i løpet av de siste tolv månedene, var på 14 prosent i 2008, mot 8 prosent i 1991. Det er ikke noen store kjønnsforskjeller for ulike kulturtilbud i utlandet. Det er likevel en liten tendens til at kvinner i større grad går på teater, musikaler, museer, utstillinger og så videre, mens menn velger idrettsarrangement – også når de er på reise.

Statistisk sentralbyrås ferieundersøkelser viser at nordmenns ferieaktivitet har økt noe i de seinere årene. Mens vi i 1994 hadde omtrent 14 overnattinger i gjennomsnitt på feriereiser siste år, var antallet overnattinger 18 i 2009. Overnattingene har økt for både menn og kvinner, men kvinner hadde i 2009, som i alle tidligere målinger, flere overnattinger enn menn. I 2009 var tallet 15,9 for menn og 19,6 for kvinner.

Datakilder

Kultur- og mediebruksundersøkelsene er intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg i alderen 9-79 år, om tilgang til og bruk av kultur- og massemedietilbud. Undersøkelsen om mediebruk gjennomføres hvert år. Undersøkelsen om kulturbruk gjennomføres hvert 4. år. Den siste ble gjennomført i 2008.

Kulturstatistikken gis ut hvert år og gir en oversikt over tilgjengelig statistikk for ulike områder innenfor norsk kultur.

Reiseundersøkelsene er årlige intervjuundersøkelser om nordmenns ferie- og reisevaner, med et landsrepresentativt utvalg i alderen 16-79 år.

Referanser

Kulturstatistikk 2008. NOS D 429, 2009, Statistisk sentralbyrå.

Høst Sigurd og Odd Frank Vaage (2010): Avislesing ikke lenger for alle, *Samfunnsspeilet nr. 4-2010*, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2009a): *Norsk kulturbarometer 2008*, Statistiske analyser 107, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2009b): *Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter. Resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007*, Rapporter 2009/15, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2010): *Norsk mediebarometer 2009*, Statistiske analyser 106, Statistisk sentralbyrå.

Mindre utsatt – men hvem utsettes hvor?

Vi må antakelig mer enn 20 år tilbake for å finne mindre kriminalitet enn det vi har i dag, men lovbruddsbildet er endret, og nedgangen gjelder ikke for alle typer lovbrudd. Stort sett blir det begått flest lovbrudd i forhold til innbyggertall i de største byene og færrest i de minste kommunene. Anmeldelsene viser også at det er relativt mange tilfeller av seksuell omgang med barn i mindre kommuner, og mest vold i Oslo og Finnmark. Vold er i større grad enn vinningskriminalitet og voldtekt et hjemstedsproblem.

Stian Lid og Reid J. Stene

Politiet etterforsker dobbelt så mange forbrytelser i dag som på begynnelsen av 1980-tallet, hvis vi bruker kriminalstatistikkene som kilde og tar høyde for befolkningsutviklingen. Størst økning var det på 1980-tallet, da antall registrerte tyverier og andre vinningsforbrytelser vokste mye. Det totale omfanget av vinningslovbrudd var relativt stabilt fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til begynnelsen av 2000-tallet, og i denne perioden var det andre typer lovbrudd som preget endringene i det registrerte kriminalitetsbildet. Etter dette har det totale omfanget av anmeldelser blitt noe mindre. I 2009 økte imidlertid antall anmeldte forbrytelser i forhold til året før, men når vi tar høyde for befolkningsveksten, er omfanget likevel det nest laveste siden 1994 (se figur 1).

Figur 1. **Etterforskede (1980-1992) og anmeldte (1993-2009) forbrytelser, etter forbrytelsesgruppe. Per 1 000 innbyggere**

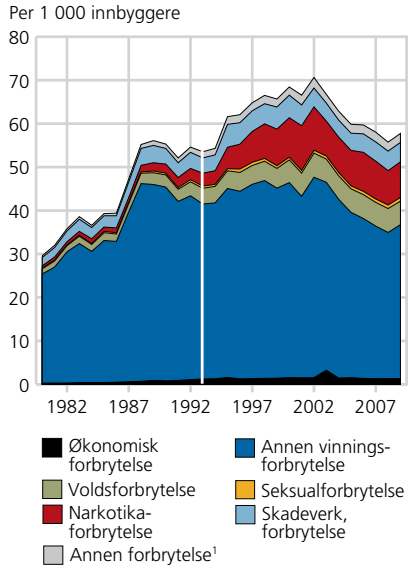

[1] Inneholder også miljøforbrytelser.
Kilde: Etterforskede lovbrudd, Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Selv om kriminalstatistikkene tilsier at det i antall begås flere lovbrudd i Norge enn for 15-20 år siden, ser det ikke ut til at folk flest er blitt mer utsatt for lovbrudd. Både statistikkene over politianmeldelser og levekårsundersøkelsene tilsier snarere at en mindre andel av befolkningen utsettes for kriminalitet nå – selv om disse kildene gir noe ulike beskrivelser av omfang, hvordan og når denne nedgangen skjedde (se tekstboks om kilder til beskrivelse av kriminalitetsutviklingen).

Færre boliginnbrudd og biltyverier

Nesten halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2009 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Ut fra anmeldelsene i 2009 ble mer enn 126 000 personer utsatt for ett eller flere vinningslovbrudd, og disse utgjorde 72 prosent av alle personofre for lovbrudd i Norge. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som flest blir utsatt for; i 2007 oppga mer enn 8 prosent, tilsvarende mer enn 300 000 i den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året. Dette er noe lavere enn omfanget av tyveriofre på 1990-tallet.

Den høye tilbøyeligheten til å anmelde tyverier gjør at kriminalstatistikker som er basert på politiets register, er forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke typer tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus. De siste to årene har det imidlertid vært en viss økning, spesielt i grove tyverier fra boliger og hytter, men de 9 000 tilfellene i 2009 er fremdeles kun halvparten av omfanget på midten av 1990-tallet (se figur 2).

Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem. I 2009 ble det anmeldt 12 000 brukstyverier av – og 10 200 grove tyverier fra – motorkjøretøy, i all hovedsak bil. Antall registrerte anmeldelser av begge disse

Stian Lid er kriminolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (stian.lid@ssb.no)

Reid J. Stene er kriminolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (reid.jone.stene@ssb.no)

Figur 2. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2009. Antall i 1 000**

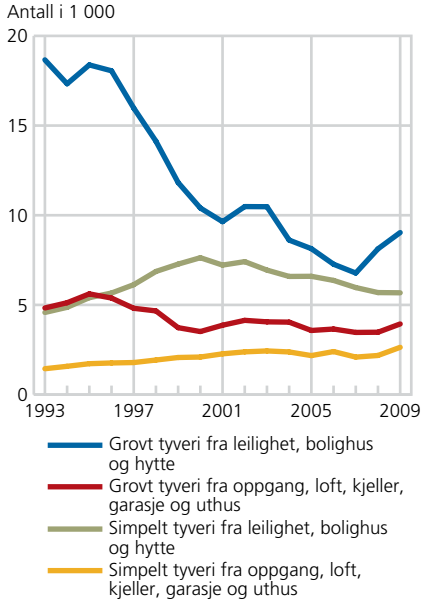

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (motorkjøretøy). 1993-2009. Antall i 1 000**

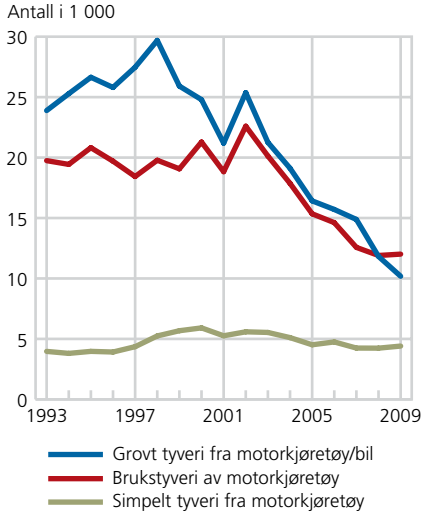

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

typene tyverier har de siste fem-seks årene vært betydelig lavere enn de foregående tolv årene (se figur 3). Antall anmeldte sykkeltyverier er også kraftig redusert, og de 15 100 tilfellene i 2009 er 40 prosent færre enn på midten av 1990-tallet.

Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier, og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. I dag anmeldes det for eksempel flere grove tyverier fra personer på offentlig sted – og simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – enn det som var tilfellet for 15 år siden. Ut fra den siste levekårsundersøkelsen om lovbrudd kan det se ut til at noen flere blir utsatt for rene tyverier – det vil si at ting stjeles uten at andre ting skades samtidig. De fleste tyverier skjer nå andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler.

Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av lovbrudd og ofre fortsatt er stort, medfører den betydelige nedgangen som har vært av innbrudd i biler og hjem til at det samlet sett har vært en positiv utvikling for folk flest. Statistikker over etterforskede forbrytelser tilsier at vi må mer enn 20 år tilbake for å finne et år da politiet og påtalemyndigheten etterforsket og avsluttet et tilsvarende eller mindre omfang av tyverisaker enn i dag.

Stabilt voldsnivå i ti år – minst

Politiet hadde fått kjennskap til om lag en tredel av alle tilfeller av vold og trusler som ble kartlagt i den siste levekårsundersøkelsen. Det var imidlertid kun hvert femte tilfelle som ble oppgitt å være anmeldt. Totalt ble det anmeldt 26 100 voldslovbrudd i løpet av 2009, hvorav 11 600 var legemsfornærmelser og 7 200 var trusler. I statistikken over hvem som var utsatt for de anmeldte lovbruddene, er i alt nesten 22 300 personer registrert som ofre for voldskriminalitet.

Omfanget av etterforskede voldsforbrytelser ble doblet fra begynnelsen av 1980-tallet og frem til begynnelsen av 1990-tallet. Etter dette og frem til begynnelsen av 2000-tallet økte antall anmeldte legemsfornærmelser med nesten 50 prosent, og samtidig ble anmeldte trusler mer enn doblet. Legemsbeskadigelser økte også noe, men i denne perioden var det de mindre alvor-

Kilder til beskrivelser av kriminalitetsutviklingen

Statistikken over etterforskede forbrytelser strekker seg tilbake til 1957 og er derfor den mest sentrale kilden til å beskrive utviklingen i den registrerte kriminaliteten de siste 50 årene. Vil man se på utviklingen enda lenger tilbake, må man anvende statistikken over *straffereaksjoner* og *fengslinger* (jamfør Historisk statistikk 1994 og NOS Kriminalstatistikk 1846-2005). Fra 1992 ble forseelser inkludert i statistikken over *etterforskede lovbrudd*, og vi har i dag statistikk over *anmeldte lovbrudd* tilbake til 1993 og *ofre for anmeldte lovbrudd* tilbake til 2004. De siste årenes utvikling i befolkningens utsatthet for vold, trusler, tyveri og skadeverk kan også beskrives ut fra *levekårsundersøkelsene* – som åtte ganger fra og med 1983 har inneholdt ulike spørsmål om utsatthet og uro for lovbrudd.

Ser man på utviklingen over tid, er det mange forhold i tillegg til befolkningens atferd som kan ha betydning. For eksempel har endringer i kontrollen av narkotika- og trafikkriminalitet vært av stor betydning for utviklingen til disse lovbruddene i kriminalstatistikkene de siste 15 årene. Registreringen av andre typer lovbrudd er i større grad avhengig av ofrenes tilbøyelighet til å anmelde. Mer om utviklingen og de bakenforliggende forhold som kan ha betydning for statistikkene, se Thorsen, Lid og Stene (2009) – spesielt kapittel 3, 4, 5 og 13.

lige voldslovbruddene som medførte den store økningen i den registrerte voldskriminaliteten (se figur 1 og 5).

I levekårsundersøkelsene i perioden 1987-2007 oppga rundt 5 prosent av den voksne befolkningen at de hadde vært ofre for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Hvis vi kun ser på andelen av befolkningen som er utsatt for vold, er det heller ikke signifikante forskjeller mellom levekårsundersøkelsene i 1983 og 2007 (se figur 4). Den siste levekårsundersøkelsen tilsier at 200 000 personer opplever vold eller trusler hvert eneste år, hvorav mer enn halvparten blir utsatt for minst ett tilfelle av vold. Tilsvarende 60 000 av disse får synlige merker eller kroppsskader av den volden de blir utsatt for.

At antallet voldslovbrudd i kriminalstatistikken økte på 1980- og 1990-tallet – uten at vi har sett den samme utviklingen i offerundersøkelsene – kan forklares på flere måter. Rapporteringen og registreringen av lovbrudd ble endret i denne perioden, og flere voldstilfeller kom derfor med i kriminalstatistikken. Selv om empirien er noe mangelfull for tidligere år, viser de siste levekårsundersøkelsene at folk flest har fått en økt tilbøyelighet til å anmelde – spesielt trusler. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og vold – særlig legemsfornærmelser – også har vært økende tidligere. At politiet har kommet i kontakt med stadig flere ungdommer og personer som er i befatning med narkotika, spesielt fra midten av 1990-tallet, kan i tillegg ha bidratt til at mer vold er blitt anmeldt (jamfør Thorsen, Lid og Stene 2009).

De siste ti årene har det totale omfanget av anmeldt voldskriminalitet vært stabilt, rundt 5,5 per 1 000 innbyggere, når vi tar høyde for befolkningsøkningen (se figur 5). I de aller siste årene har det totale antallet anmeldte voldslovbrudd heller ikke økt like mye som før. Både kriminalstatistikken og offerundersøkelsene viser med andre ord et stabilt voldsnivå de siste ti årene, og ut fra levekårsundersøkelsene og analyser av de registrerte anmeldelsene på 1990-tallet ser denne stabiliteten ut til å ha vart enda lenger tilbake i tid.

Nye typer vold

Fordelingen på type voldskriminalitet har endret seg noe i anmeldelsene de siste årene. Det har blitt noe færre anmeldte trusler, og noe flere tilfeller av fysisk vold – når vi ser denne type mishandling i familieforhold, vold mot offentlig tjenestemann og forbrytelser mot liv, legeme og helbred samlet. Etter ny lov om mishandling i familieforhold (fra 2006) har det i tillegg vært en viss omfordeling i registreringen av typer voldslovbrudd. Dette har bidratt til en økning i anmeldte tilfeller av mishandling i familieforhold og færre for de andre typene voldslovbrudd (se figur 5).

Færre svært grove voldshendelser

I 2009 ble det anmeldt 19 tilfeller av grov legemsbeskadigelse, 46 drapsforsøk og 29 drap – og i løpet av de 16 foregående årene med anmeldelsesstatistikk er det kun i 2007 at det samlet sett har vært færre. Antallet drap varierer fra år til år, men ut fra drapsstatistikkene kan det se ut til at det har vært noe færre drap de siste årene sammenliknet med de foregående 25 årene (jamfør også Kripos 2010). Dette kan indikere en nedgang i den svært grove volden, spesielt hvis vi også tar med at befolkningen i Norge har økt i løpet av disse årene.

Figur 4. **Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over**

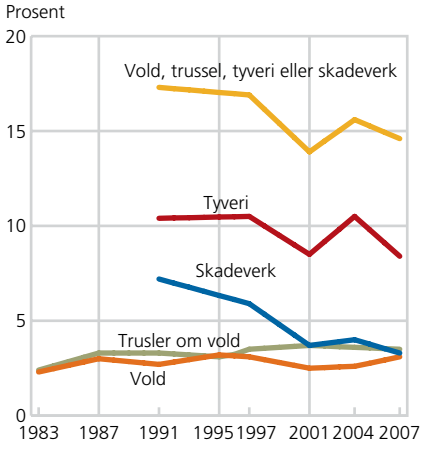

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. **Anmeldt voldskriminalitet, etter type voldslovbrudd. 1993-2009. Per 1 000 innbyggere**

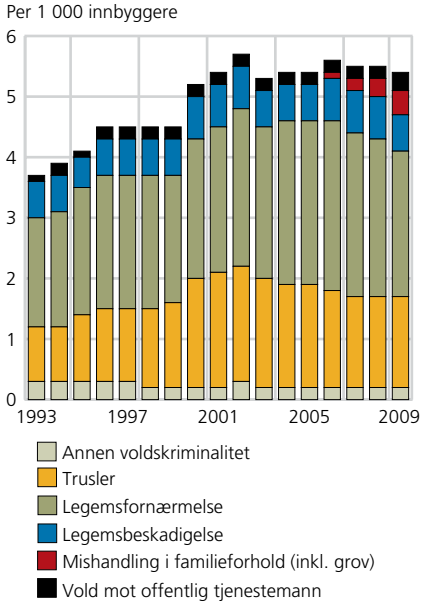

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Fortsatt økning i anmeldte seksualforbrytelser

Vi vet ikke så mye om den faktiske utviklingen i antall seksuelle overgrep begått i Norge – men i løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtektsanmeldelser ble nesten tredoblet. Antallet anmeldte voldtekter har etter dette, spesielt fra midten av 1990-tallet, økt ytterligere. De tre siste årene har det årlig blitt anmeldt i underkant av 1 000 voldtekter, og det er mer enn dobbelt så mange som i første halvdel av 1990-tallet. Unnlater vi å ta høyde for utvidelsen av voldtektsbestemmelsen (endret i 2000), ser økningen enda større ut.

Antallet anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn økte ikke på tilsvarende måte i løpet av 1990-tallet, men de første årene etter tusenårsskiftet var det en betydelig økning i antall anmeldelser av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Siden 2003 har det årlig blitt anmeldt om lag 600 tilfeller. Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna, og årlig blir nå om lag 80 tilfeller av incest og 160 tilfeller av seksuell omgang med barn under 10 år anmeldt.

Rus preger rettssystemet

Antall narkotikaforbrytelser behandlet i rettssystemet økte frem til begynnelsen av 2000-tallet, og er blant de mest markante endringene i kriminalitetsbildet de siste 30 årene. Størst økning i antall personer som ble tatt for befatning med ulovlige rusmidler, fant sted fra midten av 1990-tallet og frem til 2001. Økningen i denne perioden kom for alle aldersgrupper, men mest blant ungdom. Etter mange år med stigende antall anmeldelser ble en nedgang i narkotikakriminaliteten for første gang registrert i 2002, og etter dette har omfanget av anmeldelser variert fra år til år på et noe lavere nivå. På landsbasis utgjør nå narkotikakriminalitet 14 prosent av alle anmeldte forbrytelser.

De personene som er tatt for narkotikalovbrudd, er også tatt for en relativt stor andel av de andre oppklarte forbrytelsene og forseelsene En gjennomgang av siktelsene for forbrytelser i 2005 viser at 61 prosent ble gitt til de 15 600 narkotikasiktede, og andelen var 70 prosent blant de siktede som var i 20-årene. Langt over halvparten av siktelsene til de narkotikasiktede var for narkotikalovbrudd, og nesten halvparten var kun tatt for narkotikalovbrudd. Den resterende gruppen av narkotikasiktede hadde mottatt 39 prosent av alle siktelsene for alle andre forbrytelser (Stene 2008). Ser vi på hvilken kriminalitet som ender med straff, er narkotikakriminalitet den klart største forbrytelsesgruppen, og i 2009 var dette hovedlovbrudd i 43 prosent av alle forbrytelsessakene.

I tillegg vet vi at mange lovbrudd – spesielt blant de yngste – skjer i forbindelse med bruk av alkohol (jamfør Stene og Thorsen 2007). Rusmidler har med andre ord en svært sentral plass i det norske kriminalitetsbildet, og utviklingen for narkotikalovbrudd har bidratt til at rusproblematikk i stor grad preger dagens rettssystem – og på en annen måte enn tidligere.

Lovbrudd og ofre i dag

I alt 15 prosent av den voksne befolkningen oppga i Levekårsundersøkelsen 2007 at de var blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste tolv månedene (se figur 5). I tillegg viser andre un-

dersøkelser at om lag hvert sjette foretak med mer enn fem ansatte, årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet (Ellingsen 2010).

For at omfanget av ofre skal bli fullstendig, må vi også ta med ofre blant barn, de minste foretakene og andre grupper som faller utenfor disse undersøkelsene. I tillegg er det andre typer lovbrudd som befolkningen, bedrifter og andre organisasjoner kan bli rammet av. Kriminalitetsbildet i Norge inneholder også svært mange lovbrudd som ikke nødvendigvis påfører andre en direkte offeropplevelse.

Av de nesten 398 000 anmeldte lovbruddene i 2009 var nesten halvparten registrert med person som offer. Mer enn 18 prosent av de anmeldte lovbruddene rammet et foretak eller annen juridisk enhet. Mange lovbrudd blir begått uten at noen opplever seg som direkte offer, og 33 prosent av alle anmeldte lovbrudd var uten et registrert offer (se figur 6). Narkotika- og trafikklovbrudd utgjør to tredeler av disse. For de mer alvorlige tilfellene, forbrytelsene, er 63 prosent av alle anmeldelsene registrert med en person som fornærmet.

Totalt ble det i 2009 registrert 176 000 enkeltpersoner som ofre, og ut fra anmeldelsene var 3,6 prosent av den bosatte befolkningen i Norge ofre for ett eller flere lovbrudd.

Lovbruddenes geografi

Kriminalitetsbildet endrer seg ut fra hvilke geografiske områder – og hvilke typer kriminalstatistikk – man bruker. I dag brukes flere forskjellige regionale standarder i kriminalstatistikkene, som på forskjellig vis beskriver noen hovedtrekk ved de ulike fenomenenes fordeling i landet. De aller fleste kriminalstatistikkene viser at den registrerte kriminaliteten fordeler seg noe ulikt i landet – både når det gjelder omfang, type lovbrudd, samt hvor ofre og lovbrytere bor.

Vi har tidligere presentert noen geografiske fordelinger i Statistisk sentralbyrås kriminalstatistikker. Nyere analyser, med utvidet datagrunnlag over anmeldelser og personofre, var avgrenset til lovbruddsgruppene annen vinningskriminalitet og voldskriminalitet (Stene og Lid 2009). I det følgende viser vi noen oppdaterte hovedtrekk, samt nye analyser av regionale fordelinger til bestemte typer av anmeldte lovbrudd – og disse lovbruddenes ofre. Vi skal nå se nærmere på narkotikakriminalitet og seksualkriminalitet (se tekstboksene om nye regionale statistikker og utvidet datagrunnlag og statistikk).

Mest i Oslo, men ikke av alle typer kriminalitet

Oslo er det fylket der det er registrert klart flest lovbrudd, både i antall og i forhold til innbyggertallet. Mer enn hvert femte anmeldte lovbrudd skjer i Oslo, til tross for at kun drøyt en av ti er bosatt der – og i 2009 ble det anmeldt 152 lovbrudd per 1 000 innbyggere i Oslo. Det er mer enn tre ganger så mange som i Møre og Romsdal eller Sogn og Fjordane, som er fylkene med minst registrert kriminalitet. Ser vi hele landet samlet, ble 81 lovbrudd per 1 000 innbyggere anmeldt.

Hvilke typer lovbrudd som anmeldes, varierer imidlertid en del mellom ulike steder i landet. Det totalt sett høye antallet lovbrudd som blir begått i Oslo, har sterk sammenheng med det store omfanget av vinningslovbrudd. Sett i forhold til innbyggertallet er det i de siste årene anmeldt flest narkotikaforbrytelser i Vestfold, voldslovbrudd i Finnmark, og trafikkforseelser i Telemark (se figur 7).

Figur 6. **Anmeldte lovbrudd, etter type fornærmet. 2009. Antall**

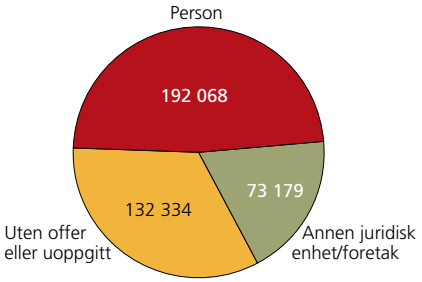

Kilde: Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. **Anmeldte lovbrudd, etter fylke til gjerningssted og lovbruddsgruppe. 2009. Per 1 000 innbyggere**

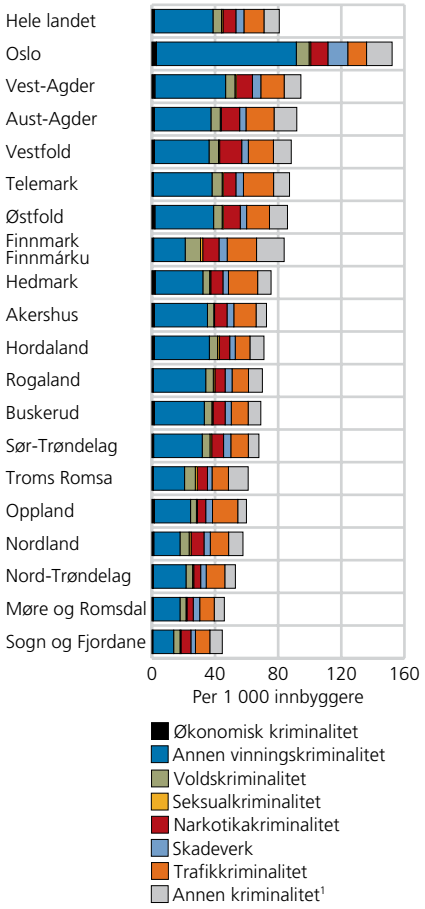

[1] Inkludert miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter folkemengde i gjerningskommune.[1] Personoffer for vinningskriminalitet, etter folkemengde i bostedskommune og utsatt i egen bostedskommune.[2] 2009. Per 1 000 innbyggere**

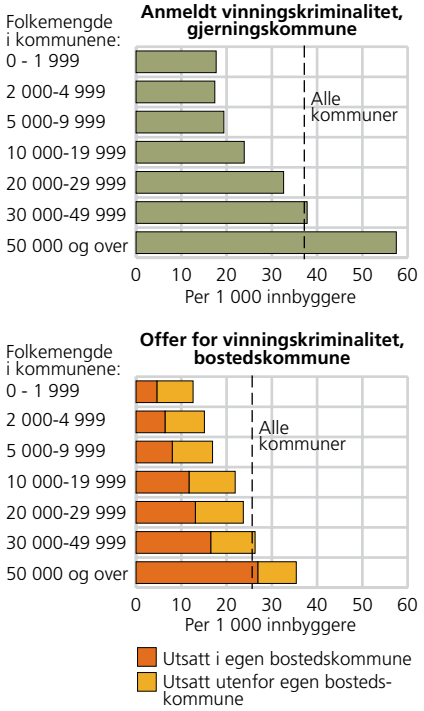

[1] N = 187 854, utland/uoppgitt kommune = 9 465.
[2] N = 126 316, utland/uoppgitt kommune = 1 817.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, og Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Flere folk – enda flere tyverier

Både ut fra levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikker vet vi at det er en tydelig sammenheng mellom omfanget av tyverier og hvor tett folk bor. Det er i de mest befolkede kommunene og de største tettstedene at flest vinningslovbrudd begås – og det er de som bor i disse kommunene som er mest utsatt (se figur 8).

Kriminalstatistikkene for de enkelte kommunene (se tekstboks om kriminalstatistikk og kommuner) viser at denne statistiske sammenhengen har noen klare unntak, som regel for steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner, og sentrumskjernene i de største byene, har langt høyere tyveritall sammenliknet med andre tilsvarende små kommuner eller andre bydeler (Anmeldte lovbrudd 2009, Styrings- og informasjonshjulet 2008).

Det er også en tydelig sammenheng mellom hvor man bor, og hvor man blir utsatt for tyveri. Av ofrene som er bosatt i de mest befolkede kommunene, blir hvert fjerde offer utsatt for tyveri utenfor sin hjemstedskommune, mens to av

Nye regionale statistikker

De årlige kriminalstatistikkene gir begrensede muligheter for detaljerte analyser av regionale fordelinger og deres utviklingstrekk. På oppdrag fra Justisdepartementet har Statistisk sentralbyrå (SSB) derfor innarbeidet nye regionale spredningsmål i den årlige bearbeidingen av grunnlagsdataene, samt produksjonen og publiseringen av de årlige statistikkene.

Lovbruddets gjerningssted og ofrenes bosted, inkludert andel utsatte i egen bostedskommune, er fordelt etter kommunestørrelser og kommunenes sentralitetsnivå. Disse statistikkene er alle fordelt på ti lovbruddsgrupper, etter standard brukt også i andre kriminalstatistikker. I tillegg publiseres nå detaljert kommunestatistikk for utvalgte lovbruddsgrupper, etter de anmeldte lovbruddenes gjerningssted. De nedre grensene for disse statistikkenes fordelinger på regioner og lovbruddstyper er satt ut fra en vurdering av datakvalitet, statistikk- og personvernhensyn. For en nærmere beskrivelse av datagrunnlag, definisjoner og beregninger i de nye kriminalstatistikkene, se Om statistikken for Anmeldte lovbrudd og Ofre for anmeldte lovbrudd.

Kriminalstatistikk og kommuner

SSB har også tidligere publisert statistikk over anmeldte lovbrudd i de enkelte gjerningskommuner (Styrings- og informasjonshjulet 2008). Tidligere og ny statistikk er relativt like og relativt sammenliknbare for de kategoriene som har samme type grunnlag og gruppering. På grunn av datakvaliteten har vi imidlertid valgt å ikke publisere nye tall for bydeler til utvalgte bykommuner.

Bruk av statistikker på et slikt detaljeringsnivå må ta høyde for at det kan være store variasjoner, spesielt for de kommunene og lovbruddsgruppene som har få tilfeller. Vi publiserer derfor både de absolutte tallene og beregninger i forhold til kommunenes innbyggertall. Datakvalitet og registreringsmåter, spesielt i større enkeltsaker, varierer og kan gi store ulikheter mellom ellers like kommuner – og fra år til år. I både nye og tidligere statistikker er det til en viss grad tatt høyde for denne type statistisk tilfeldige variasjoner ved å lage toårig gjennomsnitt, og da kun for de største lovbruddsgruppene og de kommunene som har mer enn fire enheter.

Anmeldelsesstatistikkene nå i Statistikkbanken

Alle offisielle statistikker over Anmeldte lovbrudd og Ofre for anmeldte lovbrudd, også de nye kommunestatistikkene, kan nå tas ut fra tabeller i Statistikkbanken. Sammenliknbare tidsserier for tidligere år er lagt inn, og fremtidige årganger vil bli supplert i disse tabellene.

tre ofre fra de minst befolkede kommunene blir utsatt for tyveri et annet sted enn der de bor (se figur 8). For de bosatte på mindre steder er risiko for å bli utsatt for tyveri høyest når de er utenfor hjemkommunen, og mange av disse blir frastjålet ting når de er i en av de 13 største norske kommunene.

Vinningskriminalitet har med andre ord en tydelig sammenheng med størrelsen på steder, og en betydelig andel av personofrene for tyveri er frastjålet ting når de oppholder seg i en av de største byene. Samlet sett var 53 prosent av alle personofre for vinningslovbrudd blitt utsatt i en av de 13 største kommunene i Norge – hvor kun 36 prosent av befolkningen bor. Av alle anmeldte tyverier i Norge er mer enn hvert fjerde begått i Oslo. Men selv om en del utsettes for tyveri når de er på reise i Oslo eller andre større byer, er det først og fremst byfolk som anmelder å ha blitt utsatt i de største norske byene – og da som oftest i sin egen hjemby.

Mest vold i byene, og byfolk mest utsatt

Levekårsundersøkelsene, og til dels også politianmeldelsene, viser en relativt klar sammenheng mellom vold og befolkningstetthet. Ifølge anmeldelsesstatistikkene blir det, relativt til befolkningen, begått flest voldslovbrudd i de mest befolkede kommunene, og det er de bosatte i de mer befolkede områdene som har høyest risiko for å bli utsatt for vold (se figur 9).

Grupperer vi kommunene etter sentralitet, finner vi noen av de samme forskjellene – hvor de minst sentrale kommunene har lavere voldsnivå enn de mest sentrale. I 2009 hadde 35 prosent av alle anmeldte voldslovbrudd gjerningssted, og 31 prosent av alle ofrene bosted, i landsdelssentrene (se figur 10), dette til tross for at 26 prosent av befolkningen var bosatt i disse mest sentrale kommunene (se tekstboks om sentralitet). Relativt sett er det med andre ord mange voldslovbrudd som skjer, og mange voldsofre som bor, i de største byene. Byfolk har også høyest risiko for å bli utsatt på hjemstedet.

Figur 9. **Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og etter folkemengde i gjerningskommune.[1] 2009. Per 1 000 innbyggere**

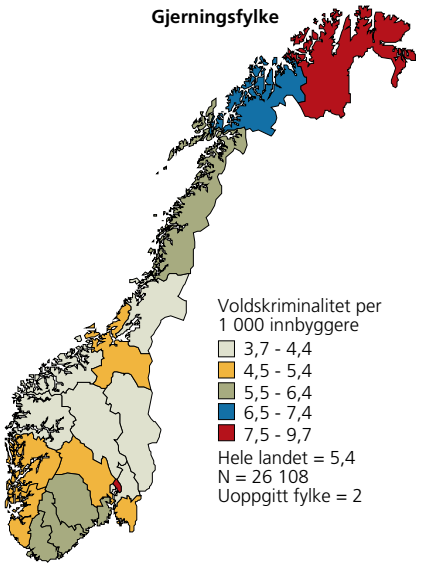

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

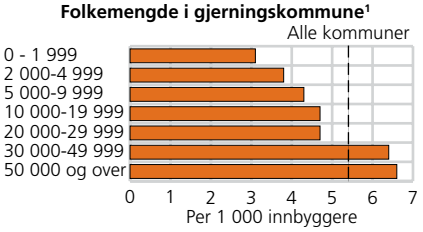

[1] N = 26 108, utland/uoppgitt kommune = 190.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Sentralitet, to versjoner av standarden

I den mest brukte versjonen av standard for sentralitet er alle landets kommuner delt i fire grupper, det vil si sentrale (3), noe sentrale (2) mindre sentrale (1) og minst sentrale (0).

Her anvender vi den 9-delte versjonen, som deler de mest sentrale (nivå 3) inn i ytterligere tre undergrupper, og hver av de andre (nivå 0-2) i to undergrupper:

Landsdelssentrene – det vil si Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Tromsø – har høyest nivå (33, det vil si tredje undergruppe av det mest sentrale nivå 3). De nærmeste kommunene er gradert ut fra reisetiden til sentrum av et landsdelssenter. De som ligger innenfor 35 minutter (for Oslo 45 minutter) har høyere sentralitetsnivå (32) enn de som har 36-75 minutters (for Oslo 46-90 minutters) reisetid (31). Hvert av sentralitetsnivåene 0-2 er videre gradert ut fra om reisetiden er mer eller mindre enn 2,5 time (for Oslo 3 timer) til sentrum i det nærmeste landsdelssenteret.

Detaljert oversikt over alle de brukte regionale standardene i de nye kriminalstatistikkene, med de versjoner som gjelder for de enkelte statistikkårene, er tilgjengelig i Database for standard klassifikasjoner (SSB-standard). Hvordan kriminalstatistikkene har anvendt disse regionale standardene, er redegjort for i Om statistikken til Anmeldte lovbrudd og Ofre for anmeldte lovbrudd.

Figur 10. **Anmeldt voldskriminalitet, etter sentralitet til gjerningskommune.[1] Personoffer for voldskriminalitet, etter sentralitet til bostedskommune og utsatt i egen bostedskommune.[2] 2009. Per 1 000 innbyggere**

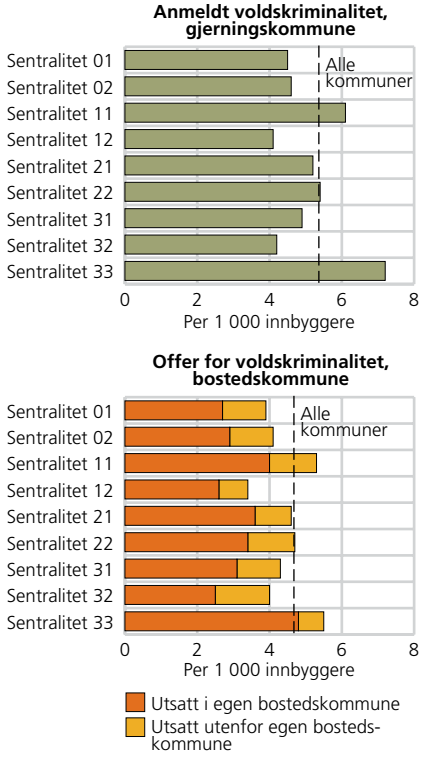

[1] N = 26 108, utland/uoppgitt kommune = 190.
[2] N = 22 256, utland/uoppgitt kommune = 213.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, og Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Men vold er ikke kun et urbant problem

Finnmark og Oslo er de gjerningsfylkene, relativt til folkemengden, som i alle år har hatt mest anmeldt voldskriminalitet (se figur 9). Dette gjelder også for hvor ofrene for disse lovbruddene bor, men da skiller finnmarkingene – både menn og kvinner – seg i større grad ut som de mest utsatte for vold og trusler. I 2009 var det for første gang også flere registrerte voldsofre i Troms enn i Oslo, relativt til befolkningsmengden. Samtidig viser den detaljerte kommunestatistikken over anmeldte lovbrudd at det skjer vel så mye vold i en del mindre kommuner, spesielt i nord, som i byene.

Grupperingen av kommuner etter sentralitet viser også andre sammenhenger, blant annet at det er relativt få ofre i kommunene som ligger nærmest landsdelssentrene (sentralitetsnivå 32, se tekstboks). I disse bynære kommunene skjer det få voldshendelser, det vil si på nivå med de aller minst sentrale strøk i Norge. Sammenliknet med de bosatte i landsdelssentrene har de som bor i de nærmeste kommunene, bare halvparten så stor risiko for å bli utsatt for vold i sin hjemstedskommune (se figur 10). Når de bosatte i disse kommunene først utsettes, blir de også i større grad enn andre utsatt utenfor hjemstedet, og da spesielt i landsdelssentrene (Stene og Lid 2009).

Nesten tre av fire voldsofre anmelder å ha vært utsatt for vold eller trusler i den kommunen de bor. Vi har også sett at det er en statistisk sammenheng mellom utbredelsen av vold, og hvor mange som bor på et sted, og samlet sett ser det ut til å være størst voldsproblematikk i de største byene. Samtidig har vi sett at en del mindre sentrale steder har vel så mye vold som byene, og at noen av de mest sentrale kommunene har voldsproblematikk på et like lavt nivå som de minst sentrale steder. Det blir da klart at vi ikke helt entydig kan si at vold øker med befolkningsmengde, og i enda mindre grad ut fra hvor nært man bor en by. Disse statistikkene viser med andre ord at det i noen sammenhenger kan være vel så fruktbart å forstå vold som et hjemsteds- eller landsdelsproblem – som et urbant problem.

Minst narkotika i de minste kommunene, men ikke mest i de største

Omfanget av anmeldt narkotikakriminalitet er lavest i de minst sentrale kommunene og høyest i de mest sentrale. Dette kommer klart frem når vi grupperer alle kommunene i den groveste sentralitetsinndelingen, og forskjellene blir enda større når vi kun grupperer dem etter innbyggertallet. I kommuner med flere enn 20 000 innbyggere anmeldes det, relativt til befolkningsmengden, nesten tre ganger så mange narkotikalovbrudd som i kommuner med mindre enn 5 000 innbyggere. Det er med andre ord relativt få registrerte narkotikalovbrudd i disse minst befolkede kommunene, som utgjør i overkant av halvparten av alle norske kommuner (se figur 11).

Figur 11. **Anmeldt narkotikakriminalitet, etter folkemengde og sentralitet til gjerningskommune.[1] 2009. Per 1 000 innbyggere**

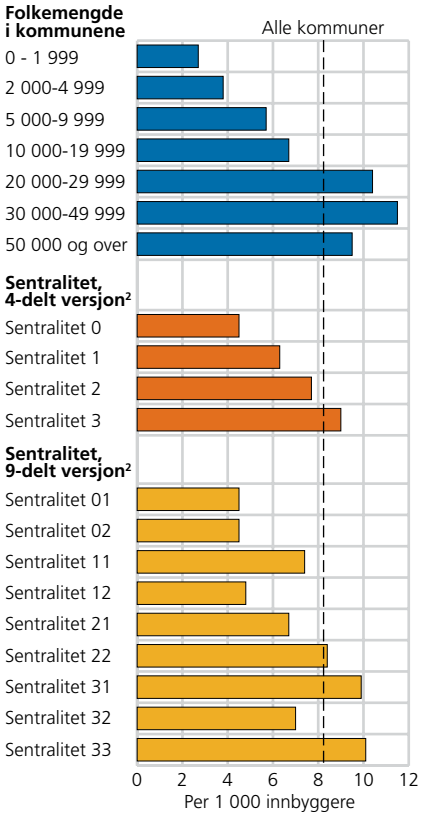

[1] N = 39 280, utland/uoppgitt kommune = 96.
[2] Se tekstboks om Sentralitet.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 12. **Anmeldt narkotikakriminalitet, etter utvalgte typer forbrytelser mot legemiddelloven (bruk og besittelse) og folkemengde i gjerningskommune.[1, 2] Årlig gjennomsnitt 2005-2008. Per 1 000 innbyggere**

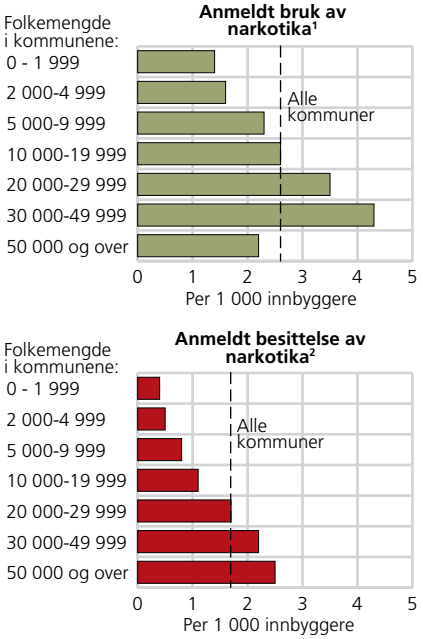

[1] Årlig gjennomsnitt: N = 12 071, utland/uoppgitt kommune = 28.
[2] Årlig gjennomsnitt: N = 7 816, utland/uoppgitt kommune = 9.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Benytter vi det mer detaljerte sentralitetsmålet, viser det seg at mindre sentrale kommuner med lang reisetid til landsdelssentrene (sentralitetsnivå 11) har relativt mange anmeldte narkotikaforbrytelser, mens kommuner nærmest landsdelssentrene (sentralitetsnivå 32) har relativt få. Tilsvarende ser vi at det i 2009 ikke er i de aller mest befolkede kommunene – det vil si de 13 største bykommunene med flere enn 50 000 innbyggere – hvor det er registrert mest narkotikakriminalitet. Relativt til befolkningsmengden var det mest narkotikalovbrudd i mellomstore kommuner, de med 20-50 000 innbyggere. Vi kan med andre ord ikke helt entydig si at den registrerte narkotikakriminalitet øker med sentralitet eller kommunestørrelse.

Lite anmeldt bruk av narkotika i storbyene

Totalt ble 39 000 narkotikalovbrudd anmeldt i 2009. Av de nesten 20 000 bruddene på legemiddelloven, det vil si de mindre alvorlige narkotikaovertredelsene, utgjorde bruk av narkotika 60 prosent. Når vi fordeler disse forskjellige typene av narkotikalovbrudd geografisk etter gjerningssted, ser vi at de ikke fordeler seg helt likt. Vi ser også i større grad noe av bakgrunnen for hvorfor den anmeldte narkotikakriminaliteten ikke helt entydig øker med sentralitet og kommunestørrelse (se tekstboks utvidet datagrunnlag og statistikk).

Ifølge anmeldelsene til politiet i perioden 2005-2008 skiller brudd på legemiddellovens bestemmelse om bruk av narkotika seg vesentlig i forhold til de andre typene narkotikalovbrudd. Dette fordi det registreres relativt få tilfeller av narkotikabruk i kommunene med mer enn 50 000 innbyggere, og kun

halvparten så mange som i de nest største kommunene. Disse mest befolkede kommunene skiller seg ikke ut på denne måten når vi ser på de andre typene av narkotikaforbrytelser. For eksempel er omfanget av anmeldelser for besittelse av mindre mengder narkotika størst i de mest befolkede kommunene (se figur 12).

Hvilke kommuner har flest?

Vi har sett at omfanget av narkotikaanmeldelser kan ha sammenheng med andre egenskaper ved et geografisk område enn dets sentralitet eller kommunestørrelse. Når vi bruker den mer detaljerte kommunestatistikken, blir noen av disse andre egenskapene mer synlige.

Vi har rangert alle kommunene fra høyest til lavest verdi, etter antall anmeldte narkotikalovbrudd per 1 000 innbyggere. Tabell 1 viser utvalgte kommuner med deres plassering i denne kommunerangeringen, blant annet de 13 kommunene med flere enn 50 000 innbyggere. Som tabellen viser, er det ingen av disse kommunene som er blant dem med relativt sett høyest registrert narkotikakriminalitet. Det er heller ikke slik at de største byene er høyere enn de noe mindre byene. Først på 19. plass finner vi en av de mest befolkede kommunene, og fire av de største kommunene er ikke blant de hundre kommunene i Norge med flest anmeldte narkotikalovbrudd. Vi har tidligere vist at det i de største byene ser ut til å være en noe annen registrering og rettslig straffeforfølgning av narkotikabruk, men dette er kun en av grunnene til at vi finner en flerfoldig geografisk spredning av de anmeldte narkotikalovbruddene.

Som det fremgår av tabell 1, er Ullensaker, Horten, Ringerike og Halden de fire kommunene med relativt sett flest anmeldte narkotikaforbrytelser i 2009. Men hvorfor har disse, og mange andre kommuner, langt mer narkotikakriminalitet enn det som for eksempel er anmeldt i storbyene?

Tabell 1. **Anmeldt narkotikakriminalitet, etter gjerningssted (utvalgte kommuner). Gjennomsnitt 2008-2009. Per 1 000 innbyggere og rangering av alle kommuner fra høyest til lavest verdi**

Kommune	Per 1 000 innbyggere	Antall	Rangering
Ullensaker	31,4	883	1
Horten	24,2	617	2
Ringerike	20,4	585	3
Halden	19,9	566	4
Kristiansand	14,4	1 151	19
Drammen	11,6	715	34
Sarpsborg	11,6	599	35
Oslo	10,1	5 840	55
Fredrikstad	10	729	57
Skien	9,7	496	63
Asker	9,3	502	67
Bergen	8,8	2 212	79
Trondheim	8,6	1 442	82
Tromsø	7,2	482	107
Stavanger	7,1	862	110
Sandnes	6,1	386	138
Bærum	5,9	648	140

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Narkotikakontrollens geografi

Narkotika oppdages og anmeldes i hovedsak av politi, men også av andre kontrollinstitusjoner som for eksempel Tollvesenet. Det er grunn til å tro at endringer i myndighetenes kontrollutøvelse er en av de viktigste forklaringene på de foregående tiårenes økning i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser. Også de aller siste årenes relativt store svingninger ser ut til å ha sammenheng med variasjoner i kontrollutøvelsen, nærmeste bestemt aktivitetsnivået i enkelte politidistrikt (Anmeldte lovbrudd 2009). Omfanget av narkotikaanmeldelser er med andre ord i stor grad påvirket av disse institusjonenes prioriteringer og ressursbruk.

Myndighetenes narkotikakontroll kan være konsentrert i bestemte områder, for eksempel der hvor det er grenseovergang for personer og varer, flyplasser, hovedfartsårer eller fengsler. Narkotikakontrollen vil derfor kunne variere en god del mellom ulike steder, noe som kan ha betydning for hva slags type og hvor mange narkotikalovbrudd som blir anmeldt på det enkelte sted. I alle de fire kommunene som har relativt mest anmeldt narkotikakriminalitet, finnes det en konsentrasjon av institusjoner som utøver narkotikakontroll. At disse, og andre mindre kommuner, kommer høyt opp på en slik rangert liste kan med andre ord ha sammenheng med kontrollaktiviteten i disse kommunene, og ikke nødvendigvis omfanget av reelle narkotikaproblemer.

Befolkningens befatning med narkotika varierer antakelig betydelig i ulike deler av landet. Men det er grunn til å tro at de relativt store regionale forskjellene i den registrerte narkotikakriminaliteten også har sammenheng med andre egenskaper ved kommunesamfunnene. De geografisk fordelte narkotikastatistikkene vi her har presentert, viser at størrelse og sentralitet er egenskaper som kan ha relativt mye å si for omfanget av anmeldt narkotikakriminalitet. I tillegg er det tydelig at flere sider ved kontrollaktiviteten – herunder plassering av kontrollerende myndigheter, registreringsmåter og intensiteten av rettslig straffeforfølgning – er ulikt fordelt. Kontrollaktiviteten fordeler seg til dels uavhengig av kommunenes størrelse og sentralitet, og omfanget av narkotikaanmeldelser fordeler seg derfor også etter andre enn disse egenskapene ved kommunene.

Flest seksualforbrytelser mot barn og unge

I 2009 ble det registrert 3 200 ofre for seksuallovbrudd, og 740 av disse var anmeldelser av seksuell omgang med barn under 16 år. I tillegg inneholder anmeldelsene i overkant av 1 000 ofre for voldtekt eller voldtektsforsøk – hvor tre av fire ofre var i alderen 13-28 år. Barn og unge er med andre ord betydelig overrepresentert blant ofre for de seksualforbrytelsene som blir anmeldt i dag, og samlet sett er halvparten under 16 år. Jenter og kvinner er også i klart flertall, og de utgjorde 85 prosent av alle anmeldte ofre for seksualforbrytelser.

Mest anmeldt seksualkriminalitet i Nord-Norge

I de årlige kriminalstatistikkene fordeles lovbrudd og ofre etter fylke, og fylkeskartet med gjerningsstedene til de anmeldte seksuallovbruddene viser at omfanget fordeler seg ulikt i forskjellige deler av landet. Det årlige antallet anmeldte tilfeller i de enkelte fylkene og kommunene varierer, spesielt i de minste kommunene. For å synliggjøre sammenhenger som ikke er statistisk tilfeldige, benytter vi her et utvidet datagrunnlag med fire årganger, 2005-2008 (se figur 13 og tekstboks om utvidet datagrunnlag og statistikk).

Anmeldelsesstatistikken viser at det, relativt til folkemengden, er i de to nordligste fylkene – Finnmark og Troms – det har skjedd flest seksuallovbrudd. Ut fra anmeldelsene er det nesten to og en halv gang så mange seksuallovbrudd per 1 000 innbyggere i disse to fylkene, sammenliknet med de to fylkene som har færrest anmeldelser. Også i statistikkene over hvor ofrene for disse lovbruddene bor, finner vi at andelen utsatte er høyest i de to nordligste fylkene. Hvor de anmeldte seksuallovbruddene har skjedd, og hvor ofrene bor, varierer med andre ord betydelig mellom fylkene – og til dels landsdelene.

Som det fremgår av figur 13, er det imidlertid svært små forskjeller når vi fordeler alle anmeldte seksuallovbrudd etter kommunestørrelse. Det kan med andre ord se ut til at omfanget av seksuallovbrudd er likt fordelt i alle typer kommuner, og at antallet anmeldte tilfeller følger av hvor mange innbyggere som bor i kommunen.

Ser vi på alle seksuallovbrudd samlet, og hvilken alder og kjønn ofrene har, fremstår denne lovbruddsgruppen som en relativt ensartet type lovbrudd. For barn og unge utgjør imidlertid få år i alder en stor forskjell, både i livssituasjon og i utsatthet for ulike typer av lovbrudd. Med denne bakgrunn kan vi si at seksualkriminalitet også er en felles betegnelse for til dels svært forskjellige typer av overgrep. I det følgende skal vi se nærmere på de geografiske fordelingene av to typer av de mest grove seksualforbrytelsene, voldtekt og seksuell omgang med barn.

Utvidet datagrunnlag og statistikk

Vi har her brukt nye deler av et sammenslått datamateriale fra anmeldelsene i 2005-2008, og tallgrunnlagene til analysene av anmeldt seksualkriminalitet, voldtekt, seksuell omgang med barn samt bruk og besittelse av narkotika er gjort tilgjengelig som vedleggstabeller i nettversjonen til denne artikkelen (se http://www.ssb.no/kriminalitet/samfunnsspeilet.html). Hvilke standarder og befolkningstall som er anvendt i det utvidet datagrunnlaget, er nærmere beskrevet i Stene og Lid 2009.

Figur 13. **Anmeldt seksualkriminalitet, etter gjerningsfylke og etter folkemengde i gjerningskommune.[1] Årlig gjennomsnitt 2005-2008. Per 1 000 innbyggere**

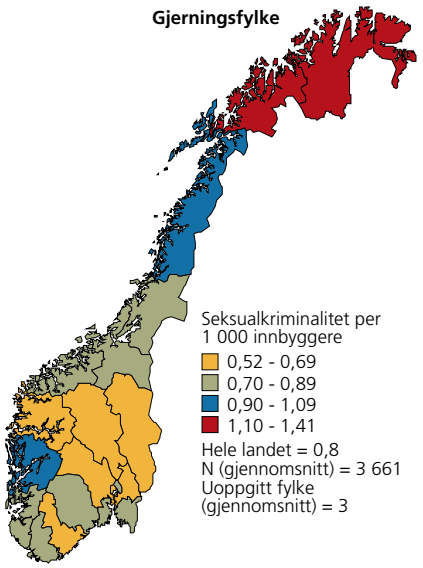

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

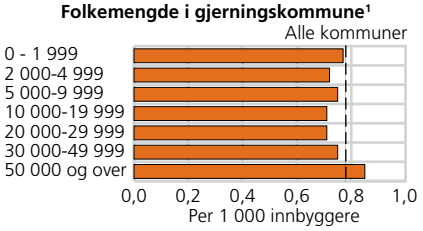

[1] Årlig gjennomsnitt: N = 3 661, utland/uoppgitt kommune = 9.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 14. **Anmeldt voldtekt (inkl. voldtekts-forsøk), etter folkemengde i gjerningskommune.[1] Personoffer for voldtekt (inkl. voldtektsforsøk), etter folkemengde i bostedskommune.[2] Årlig gjennomsnitt 2005-2008. Per 1 000 innbyggere**

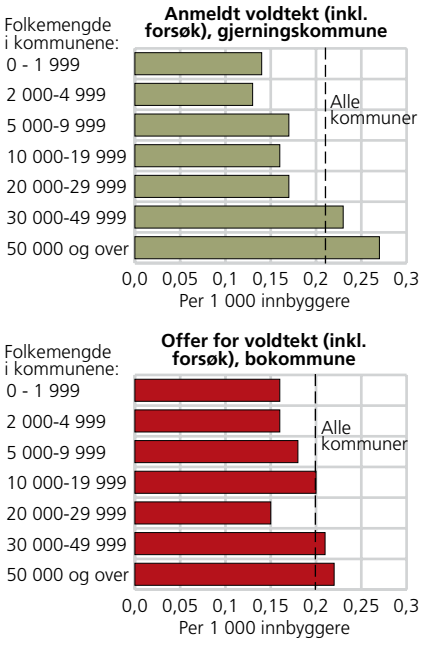

[1] Årlig gjennomsnitt: N = 1 000, utland/uoppgitt kommune = 34.
[2] Årlig gjennomsnitt: N = 932, utland/uoppgitt kommune = 17.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, og Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Voldtekt, et urbant problem?

Sett i forhold til befolkningsmengden øker stort sett antall anmeldte voldtekter etter kommunestørrelsen. Det anmeldes dobbelt så mange tilfeller i de mest befolkede kommunene, det vil si de med mer enn 50 000 innbyggere, enn i kommuner med mindre enn 5 000 innbyggere. I statistikken som viser offerets bosted, finner vi en tilsvarende – men ikke like sterk – sammenheng. Andelen ofre er høyest blant de bosatte i de mest befolkede kommunene, men like lav i kommuner med mellom 20-30 000 innbyggere som i de minste kommunene (se figur 14).

Av alle de registrerte voldtektsofrene har 60 prosent blitt utsatt i egen bostedskommune. Andelen ofre utsatt på hjemstedet øker imidlertid betydelig med kommunens befolkningsstørrelse. Av voldtektsofrene som er bosatt i de mest befolkede kommunene, har 75 prosent blitt utsatt i egen bostedskommune, mens andelen er 38 prosent i kommuner med færre enn 5 000 innbyggere. De ofrene som er bosatt i de mindre kommunene, rapporterer altså oftest å ha vært utsatt utenfor hjemstedskommunen (se figur 15). Anmeldelsesstatistikkene viser med dette også at voldtekt i noe mindre grad enn vold er knyttet til hjemstedet – og det gjelder uavhengig av hvilket innbyggertall kommunene har.

Relativt sett anmeldes det flest voldtekter i de mest befolkede kommunene, og det er også registrert noen flere ofre bosatt i disse kommunene. Over halvparten av alle anmeldte voldtekter i Norge skjer imidlertid i andre kommuner enn i de 13 mest befolkede. Av dem som utsettes for voldtekt utenfor hjemkommunen sin, er en betydelig andel utsatt i de største byene, men i hovedsak er disse ofrene utsatt andre steder. Voldtekt fremstår dermed ikke entydig som et storbyproblem, selv om voldtektsproblematikken er størst i de største byene. Som vi har sett, er de fleste voldtektsofrene utsatt i egen bostedskommune, og voldtekt fremstår slik sett også som et hjemstedsproblem.

Figur 15. **Personoffer for voldtekt (inkl. voldtektsforsøk), etter folkemengde i bostedskommune og gjerningskommune.[1] 2005-2008. Prosent i egen bostedskommune og annen gjerningskommune**

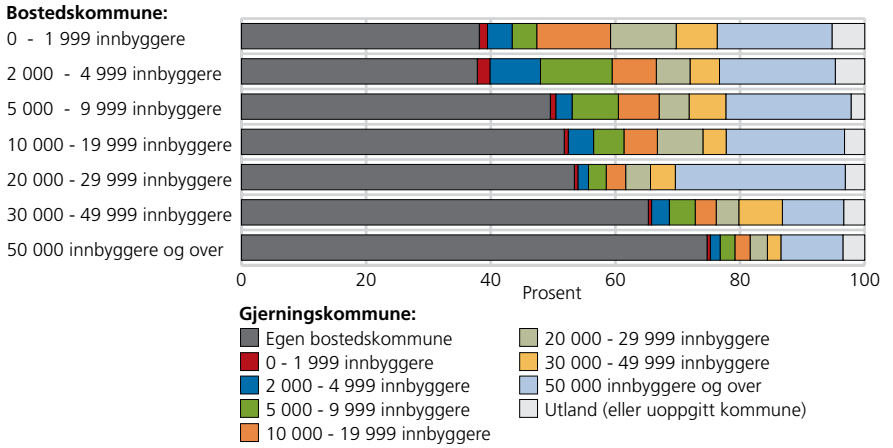

[1] Årlig gjennomsnitt: N = 932, utland/uoppgitt kommune = 17.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, og Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Seksuelle overgrep mot barn, et ruralt problem?

Av alle registrerte ofre for seksuell omgang med barn bodde 28 prosent i de 13 største kommunene, og kun 4 prosent i de aller minste kommunene. Relativt til folkemengden er det imidlertid flest tilfeller av seksuell omgang med barn i kommuner med færrest innbyggere – og antall tilfeller reduseres med økende befolkningsmengde. Også når vi ser hvor ofrene bor, er andelen høyest i de minste kommunene og reduseres tilsvarende med økende innbyggertall. Sett i forhold til befolkningen er det registrert dobbelt så mange tilfeller og ofre i de minst befolkede kommunene, sammenliknet med de mest befolkede kommunene (se figur 16).

To av tre ofre for de anmeldte tilfellene av seksuell omgang med barn er utsatt i egen bostedskommune, og det er relativt små forskjeller i denne andelen i de ulike kommunestørrelsene. Barn utsatt utenfor hjemstedskommunen utsettes i både mindre og mer befolkede kommuner enn de selv bor i – som er en side ved denne type overgrep vi i liten grad har sett ved de andre lovbruddstypene vi har undersøkt.

Ved å bruke forskjellige regionale mål på ulike typer seksuallovbrudd har vi fått frem at det er ulike geografiske fordelinger blant de anmeldte seksuallovbruddene. Relativt til innbyggertallet reduseres antall anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn med økende befolkningsmengde. For de anmeldte voldtektene er det tilnærmet motsatt, og ifølge anmeldelsene er det per 1 000 innbyggere like mange tilfeller av seksuell omgang med barn i de minste kommunene som voldtekter i de største kommunene. For seksualkriminalitet kreves det med andre ord at man ser på fordelingen for de ulike typene lovbrudd hver for seg for å få et mer nyansert og riktig bilde av de geografiske forskjellene som finnes i anmeldelsene til politiet.

Figur 16. **Anmeldt seksuell omgang med barn, etter folkemengde i gjerningskommune.[1] Personoffer for seksuell omgang med barn, etter folkemengde i bostedskommune.[2] Årlig gjennomsnitt 2005-2008. Per 1 000 innbyggere**

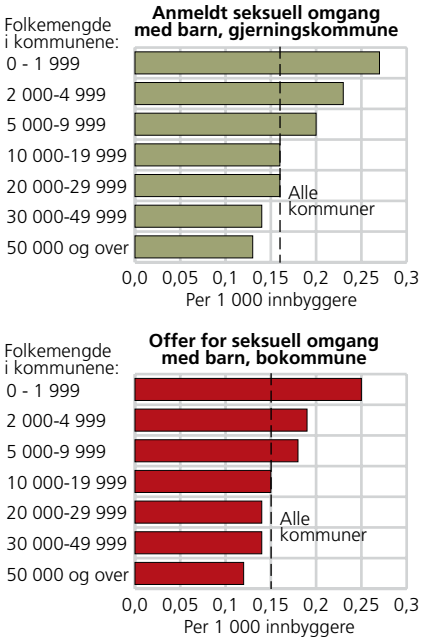

[1] Årlig gjennomsnitt: N = 769, utland/uoppgitt kommune = 11.
[2] Årlig gjennomsnitt: N = 693, utland/uoppgitt kommune = 6.
Kilde: Anmeldte lovbrudd, og Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Datakilder til kriminalitet og rettsvesen

Artikkelen bygger på statistikker og analyser av kriminalitet og rettsvesen som finnes på http://www.ssb.no/kriminalitet/

Referanser

Anmeldte lovbrudd, http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/ , Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd (2009), http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/ , Statistisk sentralbyrå.

Befolkningsstatistikk. Folkemengde, http://www.ssb.no/folkemengde/ , Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag (2010): Færre virksomheter utsatt? *Samfunnsspeilet 3, 2010*, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/ssp/utg/201003/01/

Etterforskede lovbrudd, http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/ , Statistisk sentralbyrå.

Fengslinger, http://www.ssb.no/kriminalitet/fengsling/ , Statistisk sentralbyrå.

Historisk statistikk 1994, NOS C 188, http://www.ssb.no/histstat/hist03.html , Statistisk sentralbyrå.

Kripos (2010): *Oversikt over drap i 2009, Drapsstatistikken 1999-2009*, Kripos.

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/, Statistisk sentralbyrå.

NOS Kriminalstatistikk 1846-2005, http://www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/utg.html , Statistisk sentralbyrå.

Ofre for anmeldte lovbrudd, http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbruddo/ , Statistisk sentralbyrå.

SSB-standard: Database for standardklassifikasjoner, http://www3.ssb.no/stabas/ , Statistisk sentralbyrå

Statistikkbanken, http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/ , Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. og Thorsen, Lotte Rustad (2007): «Ungdomskriminalitet og straff i endring», i Norman, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/kap6.pdf

Stene, Reid J. (2008): Narkotikasiktedes lovbrudd preger rettssystemet, *Samfunnsspeilet 1, 2008*, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200801/03/art-2008-02-15-03.html

Stene, Reid J. og Lid, Stian (2009): Færre lovbrudd, flest utsatt på hjemstedet, *Samfunnsspeilet 5-6, 2009*, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200905/10/art-2009-12-07-01.html

Straffereaksjoner, http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/ , Statistisk sentralbyrå.

Styrings- og informasjonshjulet (2008): http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/ , Statistisk sentralbyrå.

Thorsen, Lotte Rustad, Lid, Stian og Stene, Reid J. (2009): *Kriminalitet og rettsvesen 2009*, Statistiske analyser 110, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/sa_krim/sa110/main.html

Svekket helse – mindre sosial kontakt

De aller fleste har hyppig kontakt med venner og familie. Vi har noen å snakke fortrolig med, og vi stoler på at noen stiller opp for oss når vi trenger det som mest. Det finnes likevel unntak. Menn mangler oftere enn kvinner en fortrolig venn, og eldre har mindre kontakt med venner enn yngre. Det mest gjennomgående trekket er likevel at når helsen svekkes, øker sannsynligheten for å falle utenfor på den sosiale arenaen. De som har lite sosial kontakt, er også mer plaget av ensomhet, men også blant dem med et sosialt nettverk er det mange som er ensomme. Spesielt de yngste og eldste opplever dette.

Tor Morten Normann

Datakilde
Data om sosial kontakt og ensomhet er hentet fra Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå. I denne undersøkelsen ble 6 465 personer i alderen 16 år og over intervjuet, se Wilhelmsen (2009) for dokumentasjon.

Levekårsundersøkelsen EU-SILC
Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC) er en årlig europeisk utvalgsundersøkelse om inntekt og levekår. Undersøkelsen er samordnet av EUs statistikkorgan Eurostat. Undersøkelsen gir opplysninger om husholdning, økonomi, boforhold og boligøkonomi, samt opplysninger om arbeidssituasjon og arbeid siste kalenderår. Til undersøkelsen knyttes også en rekke opplysninger fra registre, blant annet om inntekt og utdanning. For nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se Andersen mfl. (2006) eller Eurostat (2008).

Tor Morten Normann er statsviter og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (tor.morten.normann@ssb.no)

Nordmenn flest lever et sosialt liv, og har hyppig kontakt med familie og venner. Men for noen er ikke dette hverdagen – de har sjelden kontakt med familien, kanskje mangler de gode venner, eller de har lite omgang med vennene sine. I denne artikkelen skal vi se på ulike former for sosial kontakt (se tekstboks), og da vil vi også peke på grupper som har lite kontakt med familie og venner, eller som helt mangler venner. I tillegg skal vi prøve å grave litt dypere i tallene for å finne ut mer om hvordan ulike kjennetegn som kjønn, alder, utdanning, helse og inntekt henger sammen med sosial kontakt. Peker noen forhold seg ut som spesielt uheldige for det sosiale livet?

De eldste bor oftest alene

I analyser av sosial kontakt er det ofte vanlig å ha et spesielt øye til dem som bor alene. En kan anta at manglende kontakt med familie og venner oppleves sterkere blant dem som ikke bor sammen med noen. Andelen som bor alene, har økt i alle aldersgrupper hvis vi ser de siste 20-25 årene samlet. Etter årtusenskiftet ser det imidlertid ut til at andelen aleneboende i befolkningen har stabilisert seg. I 2009 bodde 22 prosent av alle voksne alene ifølge levekårsundersøkelsen EU-SILC (se tekstboks). Veksten i andel aleneboende skjedde først og fremst blant de unge, hvor tidlig utflytting fra foreldrehjemmet, men sen familieetablering, var forhold som bidro til en nokså sterk økning på 1980 og -1990 tallet (Andersen 2006).

Det er omtrent like store andeler blant kvinner som blant menn som bor alene, men dette faktumet dekker over at det likevel er betydelige kjønnsforskjeller, som først blir synlige når vi også deler opp etter alder (se figur 1). Blant de aller yngste (16-24 år) er det en noe høyere andel aleneboende blant menn enn blant kvinner. Blant de litt eldre, fra 25 til 44 år, øker denne kjønnsforskjellen ganske kraftig. I denne aldersgruppen bor en av fire menn alene, mens det gjelder knapt en av åtte kvinner. Blant de eldste er forholdet mellom kjønnene motsatt. Blant kvinner i alderen 67-79 år bor drøyt fire av ti alene. Blant menn i samme alder er det knapt to av ti.

Kvinner lever dessuten lenger enn menn, og dette er en av de viktigste årsakene til at nesten tre av fire kvinner på 80 år eller mer bor alene. Blant menn som er 80 år eller mer, er andelen betydelig lavere, drøyt en av tre.

Noe mindre familiekontakt enn tidligere

Hvem har ikke hørt at «blod er tykkere enn vann»? Familie har vært og er et viktig holdepunkt i tilværelsen for svært mange. Selve ordtaket handler kanskje først og fremst om lojalitet, men i familien kan den enkelte også få et sosi-

alt nettverk som bidrar til velferd. Familien kan dessuten være en god kilde til sosiale ressurser som praktisk hjelp og omsorg. Denne utvekslingen av ubetalt arbeid og sosial omsorg innad i familien er ikke bare positivt for hver og en av oss, men er også en styrke for velferdssamfunnet (Murphy 2008). Geografisk avstand kan selvfølgelig være en utfordring for kontaktyppigheten, men selv om en del har familien bosatt langt unna, har de aller fleste i Norge foreldre og/eller barn boende i rimelig avstand slik at det er praktisk mulig å treffe hverandre (Lappegård 2009).

Når vi her omtaler kontakt med familie, mener vi at man treffer foreldre, søsken eller voksne barn som har flyttet hjemmefra, altså familiemedlemmer man ikke bor sammen med. Kontakten med familie har, som mange andre forhold, sammenheng med både alder og livsfase. I alt 17 prosent av alle voksne hadde ikke kontakt med familie minst en gang i måneden i 2008 (se figur 2). Dette er en liten økning sammenlignet med i 2002, da andelen var 14 prosent. I hele perioden fra 1980 til 2002 har andelen ligget mellom 12 og 14 prosent.

Mindre kontakt med familien når man runder 25

De yngste (16-24 år) har bare i liten grad etablert seg med eget hjem og egen familie. Kontakten her er for det meste med det vi kan kalle oppvekstfamilien, og den er hyppig. Bare en av ti 16-24-åringer har ikke månedlig kontakt med familien, mot om lag en av seks i befolkningen totalt (se figur 2). Kontakten med familie blir mindre hyppig når man blir noe eldre, og både blant kvinner og menn har 25-44-åringene minst familiekontakt. Etter fylte 45 år øker kontakten noe igjen, da mer blant kvinner enn blant menn.

Det å sammenligne hvor mange som mangler kontakt med familien etter ulike kjennetegn, sier oss noe om hvem som er utsatt. De kjennetegnene vi har valgt å se på her, er kjønn, alder, utdanning, om man bor alene eller ikke, helse og inntekt. Vi skal forsøke å avdekke hvilke av disse som henger sammen med manglende kontakt med familien, selv om vi ikke kan avdekke selve årsaksforholdet. Et forhold vi dessverre ikke har opplysninger om, er bosted, selv om det er åpenbart at lang fysisk avstand er et betydelig hinder for å møtes ofte.

Når vi skal kontrollere for flere kjennetegn samtidig, må vi benytte andre metoder enn rene sammenligninger av andeler (bivariate fordelinger). Vi benytter multivariate analyser der vi ser hvordan ulike kjennetegn påvirker et forhold samtidig. I dette tilfellet har vi brukt logistisk regresjon (se tekstboks).

Logistisk regresjon

Logistisk regresjon er en multivariat analysemetode som benyttes for å studere den unike effekten av flere forklaringsvariabler på en avhengig variabel. Metoden er velegnet når den avhengige variabelen er dikotom, altså har to uavhengige verdier, og vi har flere mulige årsaksvariabler.

I denne artikkelen brukes analysemetoden for å se på om man har mangel på en eller annen form for sosial kontakt eller ikke, og vi har brukt variabler som kjønn, alder, utdanning, om man bor alene eller ikke, helse og lavinntekt som forklaringsvariabler (uavhengige variabler). Resultatene fra regresjonsanalysene er ikke presentert i tabeller, men refereres kun til i teksten.

For mer om logistisk regresjon, se for eksempel Ringdal (2001).

Figur 1. **Personer 16 år og over som bor alene, etter alder og kjønn. 2009. Prosent**

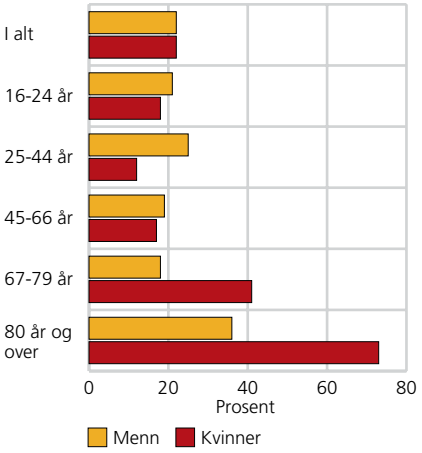

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. **Personer 16 år og over som ikke har kontakt med familie minst en gang i måneden, etter ulike kjennetegn. 2008. Prosent**

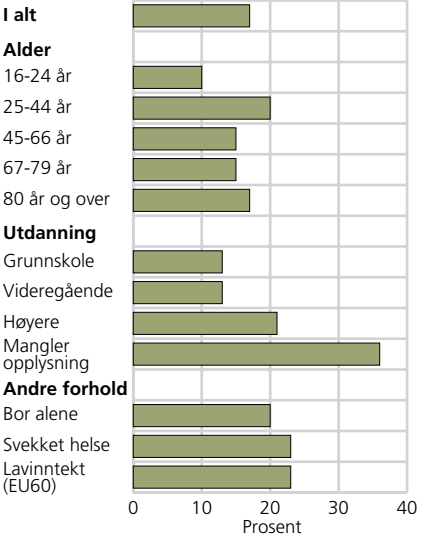

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Når vi kontrollerer for alle de nevnte kjennetegnene, viser resultatene at kjønn ikke har betydning for manglende månedlig kontakt med familien. Alder har, derimot, en viss betydning. Sammenlignet med referansegruppen 16-24 år har 25-66-åringene større tilbøyelighet til å mangle månedlig kontakt. For dem som er 67 år eller eldre, finner vi ingen sikre sammenhenger sammenlignet med referansegruppen (16-24 år). Det betyr at selv om andelene med lite kontakt isolert sett er høyere i de eldste aldersgruppene sammenlignet med den yngste, forklares denne forskjellen av noen av de andre kjennetegnene vi har inkludert i analysen.

Svekket helse – mindre kontakt

Da er det nærliggende å peke på helse som mulig forklaring. Blant dem med svekket helse (dårlig, meget dårlig eller verken god eller dårlig) er det 23 prosent som ikke har månedlig kontakt med familien (se figur 2). Tilsvarende andel blant dem med god eller meget god helse er 16 prosent. Regresjonen viser også at det å vurdere sin egen helse som svekket kontra det å vurdere den som god, er forbundet med større sannsynlighet for ikke å treffe familien. Når vi da vet at helsen svekkes med alderen, kan det bidra til å forklare hvorfor høy alder isolert sett ikke henger sammen med sosial kontakt.

Lite familiekontakt varierer også noe med utdanning. Det er oftest de med høyere utdanning som ikke treffer medlemmer av familien minst en gang i måneden (21 prosent). For dem som har utdanning på lavere nivå, er andelen 13 prosent (se figur 2). Når vi bruker dem som har grunnskole som høyeste fullførte utdanning som referansegruppe i en regresjon, får vi imidlertid ingen sikre utslag for dem med høyere utdanning. Analysen viser imidlertid at videregående som høyeste fullførte utdanning gir noe *mindre* risiko for lite familiekontakt sammenlignet med referansegruppen.

Vi bør her også nevne den lille, men likevel interessante gruppen av personer vi ikke vet utdanningen til. Utdanningsopplysningene er hentet fra register, og om lag halvparten av dem vi ikke vet noe om, er personer født i utlandet. I denne utdanningsgruppen er det mange som ikke har kontakt med familien hver måned (36 prosent), og regresjonen bekrefter at dette er en utsatt gruppe i så måte, også når vi kontrollerer for alder, helse, boforhold, kjønn og inntekt. En nærliggende forklaring er at mange i denne gruppen bor langt borte fra familien.

Et fattigdomsproblem?

Lav inntekt er også negativt for familiekontakten. Som et mål på lav inntekt har vi valgt å bruke en ettårig lavinntektsgrense, EU60 (se tekstboks). Blant personer som faller under denne grensen i 2008, mangler knapt en av fire månedlig kontakt med familie (se figur 2). Også regresjonen, der vi kontrollerer for andre forhold, viser at lavinntekt er forbundet med mindre familiekontakt sammenlignet med inntekt over denne grensen. Som et ytterligere tegn på at anstrengt økonomi er negativt for familiekontakten, kan vi nevne at tre av ti sosialhjelpsmottakere ikke har månedlig kontakt med familien.

Vi har tidligere nevnt aleneboende som en sårbar gruppe for manglende sosial kontakt. Blant aleneboende finner vi at kontakten med familie er noe sjeldnere enn for andre (se figur 2). En av fem aleneboende har ikke månedlig kontakt med familien, og denne gruppen er noe mer utsatt enn andre, også når vi kontrollerer for utdanning, alder, kjønn og så videre.

Lavinntektsgrense – EU60

Dette er den definisjonen av lavinntekt som er vanlig å benytte i EU, der alle personer som har en ekvivalentinntekt under 60 prosent av medianinntekten i befolkningen, defineres som å tilhøre lavinntektsgruppen.

Inntekt er vektet for stordriftsfordeler i husholdningene. Første voksne får vekt lik 1,0, neste voksne får vekt lik 0,5, mens barn får en vekt lik 0,3 hver. I 2008 var denne inntektsgrensen om lag 170 000 kroner. Dette tilsvarer en husholdningsinntekt etter skatt på 357 000 kroner for en husholdning med to voksne og to barn.

Mer viktig med venner

Hva vil det si å være en venn? Svaret kan variere fra person til person, men uavhengig av hvordan man selv tenker på vennskap, antar vi at det å omgås noen man tenker på som venner er positivt for livskvaliteten. Ser vi tilbake til 1980, svarte 14 prosent av alle voksne under 80 år at de ikke hadde kontakt med venner minst en gang i måneden, og i 2008 var andelen nede i 6 prosent. Tar vi med også dem som er 80 år eller mer, øker denne andelen til 7 prosent (se figur 3). «Kontakt» har også her betydningen at man faktisk treffer hverandre. De siste tiårenes utvikling tyder altså på at venner har blitt en viktigere del av den sosiale kontakten.

Vi har hyppigere kontakt med venner enn vi har med familien, men også her er det noen unntak. Hvem er de, og hvilke kjennetegn kan føre til lite kontakt med venner? En sammenligning av menn og kvinner viser at menn noe oftere mangler månedelig kontakt med sine venner. I seg selv er denne forskjellen liten og usikker, men en multivariat analyse hvor vi kontrollerer for flere kjennetegn samtidig (se tekstboks om logistisk regresjon), bekrefter at kvinner i mindre grad mangler kontakt med venner enn menn gjør. Kanskje er kvinner flinkere til å ta vare på og omgås sine venner?

Alder er imidlertid viktigere enn kjønn. Som vi ser av figur 3, er det først og fremst de unge som har hyppig kontakt med venner, og det er først og fremst de eldste som mangler denne sosiale omgangen. Blant de yngste (16-24 år) er det kun 2 prosent som mangler månedelig kontakt. Denne andelen øker jevnt i eldre aldersgrupper, 9 prosent av 67-79-åringene mangler månedlig kontakt med venner. Høyest andel er det likevel blant de aller eldste, de på 80 år eller mer, hvor 28 prosent sjelden treffer venner. Nå kan dette ses fra motsatt synsvinkel også – et overveiende flertall av dem på 80 år eller mer treffer venner minst en gang i måneden. Det kan selvfølgelig være mange naturlige forklaringer på hvorfor økende alder fører til mindre kontakt med venner; mange vil tenke på svekket helse. Men også når vi kontrollerer for dette i en multivariat analyse, slår alder negativt ut. Det betyr at selv når helsen vurderes likt, mangler de eldste oftere vennekontakt enn de yngre. Det kan selvfølgelig ha sammenheng med at mange av de jevngamle vennene enten har svekket helse, eller har gått bort.

Figur 3. **Personer 16 år og over som ikke har kontakt med venner minst en gang i måneden, etter ulike kjennetegn. 2008. Prosent**

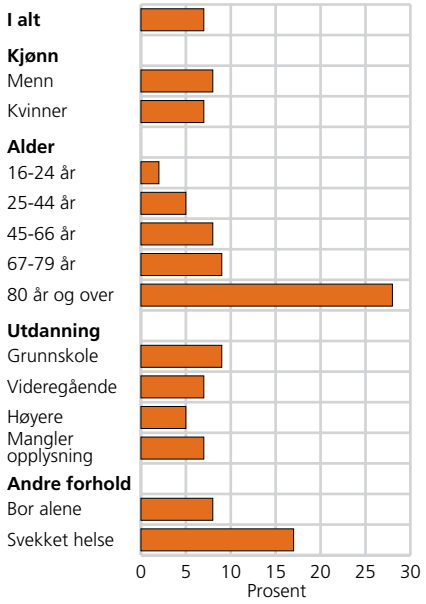

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Svekket helse gjør det vanskeligere å treffe venner

Men det betyr slett ikke at egen helse ikke betyr noe for hvor ofte man treffer venner – for det gjør det. Figur 3 viser at så mange som 17 prosent av dem som rapporterer svekket helse, mangler månedelig kontakt med venner. Tilsvarende andel blant dem med god helse er 7 prosent. Svekket helse gir også klart større sannsynlighet for lite vennekontakt enn god helse. Uavhengig av alder, kjønn, utdanning, inntekt og om man bor alene eller ikke, er det slik at de som rapporterer svekket helse, i mindre grad har kontakt med venner.

Knappe en av ti blant dem som har grunnskole som høyeste fullførte utdanning, har sjelden kontakt med venner. Blant dem som har fullført høyere utdanning, gjelder det drøyt en av tjue. Det ser altså ut til at lang utdanning også gjør at man har mer kontakt med venner. Her kan det selvfølgelig ligge andre forhold bak, men også når vi kontrollerer for andre kjennetegn, står vi igjen med en positiv effekt av utdanning. Om vi skal tillate oss å spekulere litt, kan dette ha sammenheng med at man treffer mange personer og danner nye vennskap gjennom en lang utdanning. Også det at utdanning gir en annen posisjon i arbeidslivet, med bedre muligheter til for eksempel å knytte nye nettverk, kan ha noe å si.

Aleneboende – mer aktive som venner

Når vi ofte trekker fram aleneboende i analyser av sosial kontakt, er det fordi dette blir sett på som en utsatt gruppe der konsekvensene av manglende sosial kontakt kan være verre enn for dem som bor sammen med andre. Det å bo alene gir imidlertid ikke større sannsynlighet for å mangle kontakt med venner, snarere tvert imot.

Når vi kontrollerer for en rekke andre kjennetegn, er faktisk det å bo alene forbundet med større sannsynlighet for å ha månedlig kontakt med venner enn det å bo sammen med andre. Dette er et eksempel på at multivariate analyser kan avdekke forhold som ikke er synlige ved første blikk. Blant aleneboende er det nemlig 8 prosent som mangler månedlig kontakt, mot 7 prosent blant dem som ikke bor alene. Denne forskjellen kan forklares ved andre og bakenforliggende faktorer som påvirker både det å bo alene og kontakten med venner, som for eksempel alder og helse.

Når det gjaldt familiekontakt, tillot vi oss også å stille spørsmålet om det var en side av fattigdomsproblematikk med i bildet. Det ser ikke ut til å være tilfellet når det gjelder kontakt med venner. Personer som faller under grensen for årlig lavinntekt, har like hyppig kontakt med venner som andre. Også den multivariate analysen bekrefter dette.

Den gode venn

Kontakt med familie, venner og naboer er positivt og bidrar til økt livskvalitet. Men likevel kan det være grunn til å se nærmere på om man har en virkelig nær relasjon. Fortrolighet og noen man kan stole på i alvorlige situasjoner, er kanskje enda mer avgjørende. I levekårsundersøkelsen har vi siden 1980 stilt spørsmål om man har noen som står en nær, og som man kan snakke fortrolig med. Fra og med 1980 og frem til 2002 ble man bedt om ikke å regne med familiemedlemmer, og 27 prosent svarte i 1980 at de manglet en fortrolig venn. I 2002 var andelen redusert til 14 prosent.

I 2008 kunne man også inkludere familiemedlemmer i svaret, og da svarte kun 5 prosent at de manglet en fortrolig venn (se figur 4). Andre undersøkelser viser at andelen som mangler en fortrolig venn utenfor familien, har fortsatt nedgangen også mellom 2002 og 2007. Dette kan neppe bare skyldes at vi har blitt mer fortrolige de siste 30 årene. Det er god grunn til å spørre om ikke noe av denne endringen kan tilskrives at vi lever i en mer «vennskapsorientert» kultur sammenlignet med tidligere (Barstad 2009).

Når vi ser på alle voksne, også de på 80 år eller mer, er det i 2008 totalt 7 prosent av alle menn og 4 prosent av alle kvinner som mangler en fortrolig venn. Kvinner har altså oftere kontakt med venner, og de mangler sjeldnere enn menn en fortrolig venn. Dette bekreftes også når vi kontrollerer for kjennetegn som alder, utdanning, om man er aleneboende, helse og inntekt. Er det da slik at kvinner er flinkere i omgang med venner, eller betyr det at de vektlegger vennskap på en annen måte? Det kan også være noe i selve begrepet ”«fortrolig». Legger menn og kvinner ulike ting i selve begrepet? Vi kan bare slå fast at kjønnsforskjellen er der, nøyaktig hva det skyldes kan vi ikke svare på.

Svært få unge mangler en fortrolig venn

Ulik oppfatning av fortrolighet kan også være en grunn til at eldre oftere enn yngre mangler en fortrolig venn. Knappe 2 prosent av de yngste (16-24 år) mangler en fortrolig venn (se figur 4). Andelen øker med alderen, og den er høyest blant personer på 80 år eller mer, der 15 prosent mangler en fortrolig venn. Også når vi kontrollerer for andre forhold, får vi bekreftet at alder spiller en rolle. I forhold til de yngste (referansegruppen) er det ikke sikker forskjell i faren for å mangle en fortrolig venn for dem som er 25 til 44 år, men videre opp i alder øker faren.

Figur 4. **Personer 16 år og over som ikke har en fortrolig venn, etter ulike kjennetegn. 2008. Prosent**

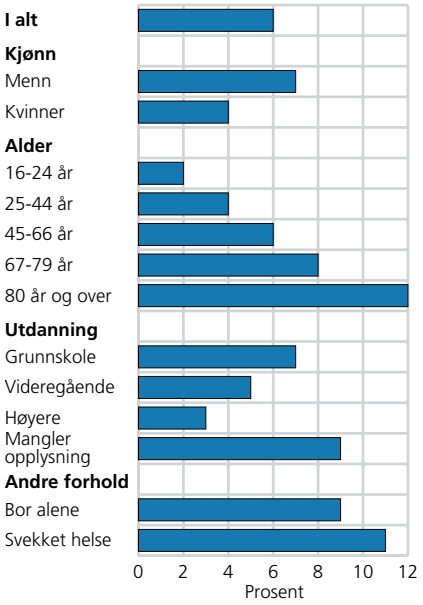

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Aleneboende må utenfor husholdningen for å finne en fortrolig venn. For andre kan den fortrolige selvfølgelig være en man bor sammen med. Dette gir seg utslag i at aleneboende oftere enn andre mangler en fortrolig venn. I alt 9 prosent av alle aleneboende svarer at de ikke har en fortrolig, mens det gjelder 4 prosent av dem som bor sammen med andre (se figur 4). Tar vi bort effekten av enkelte andre forhold (se tidligere tekstboks om logistisk regresjon), står vi fremdeles igjen med at det å bo alene medfører at en oftere mangler en fortrolig venn.

De som trenger det mest?

Barstad (2009) konkluderer med at mangel på vennskap først og fremst ser ut til å ramme dem som trenger det aller mest. Kan vi si at det gjelder fortrolige venner også? Nå kan ikke vi vurdere selve behovet for venner her, og strengt tatt vet vi ikke hvem som trenger det mest. Men vi kan se på enkelte kjennetegn som ofte er forbundet med svekkede levekår.

Lav utdanning er et av disse kjennetegnene. Vi så tidligere at kontakten med venner øker med utdanningen. Slik er det også for fortrolige. I alt 5 prosent av dem som har videregående skole som høyeste utdanning, mangler en fortrolig (se figur 4). For dem med høgskole-/universitetsutdanning er det 3 prosent. De mangler dermed en fortrolig venn sjeldnere enn personer som har kun grunnskole, der andelen er 7 prosent. Også når vi kontrollerer for andre kjennetegn, står vi igjen med en positiv effekt av økt utdanning. Vi har tidligere også omtalt gruppen som vi ikke kjenner utdanningen til, hvor halvparten er født i utlandet. Personer i denne gruppen har enda større fare for å mangle en fortrolig venn enn de med grunnskole som høyeste fullførte utdanning.

Et annet kjennetegn forbundet med svekkede levekår er å falle under grensen for lavinntekt. Selv om andelen som mangler en fortrolig venn, er litt høyere i denne gruppen enn blant dem som kommer over denne inntektsgrensen, gir ikke dette utslag i en multivariat analyse. Det gjør derimot svekket helse. Når helsen svekkes, øker også faren for at man mangler en fortrolig venn – og det er kanskje akkurat da man helst skulle hatt en? Figur 4 støtter resultatet fra den multivariate analysen, og i alt 11 prosent av dem som sier at de opplever svekket helse, sier også at de ikke har noen de kan snakke fortrolig med.

Hva med samboer og ektefelle?

Analysen av hvem som mangler en fortrolig venn, kan være påvirket av hva ulike personer legger i svaret på om de har noen de kan snakke fortrolig med. Kan det være slik at noen «glemmer» de aller nærmeste når de svarer? En samboer eller ektefelle vil i de aller fleste tilfeller være en fortrolig som man kan støtte seg på i vanskelige situasjoner, selv om ikke alle har tatt det med i betraktningen når de svarte på spørsmålet. Knappe 3 prosent mangler både en ektefelle eller samboer og en fortrolig venn.

Forskjellen mellom kvinner og menn blir så godt som borte, og aldersforskjellene reduseres også betraktelig når vi tar med samlivsstatus i tillegg til fortrolig venn. I en multivariat analyse finner vi likevel at menn er noe mer utsatt for å mangle både partner og fortrolig venn, mens alderseffekten er knapt merkbar. Eneste sikre utslag er at de eldste (80 år og over) er noe mer utsatt for dette enn de yngste (16-24 år). Den positive effekten av utdanning svekkes også noe når vi ser på både partner og fortrolig venn. Andelen synker fortsatt med økende utdanning, men den multivariate analysen viser at effekten først

og fremst slår inn når vi sammenligner de med høyere utdanning med dem som bare har grunnskole.

Helse er viktig

Også når vi kombinerer mangel på partner og fortrolig venn, viser det seg at det å ha svekket helse er uheldig. Blant dem som har svekket helse, er det knappe 6 prosent som mangler partner og fortrolig venn, og også når vi kontrollerer for andre forhold, finner vi at de med svekket helse har større sannsynlighet for å mangle en slik relasjon. For alle forhold vi har sett på til nå er det dermed gjennomgående negativt å oppleve svekket helse – og kanskje er det akkurat da man trenger noen?

Da vi kun så på mangel på fortrolig venn, fant vi ikke særlig sammenheng med lavinntekt. Kombinerer vi partner og fortrolig venn, kan vi derimot slå fast at de som faller under lavinntektsgrensen, er mer utsatt for å mangle dette enn andre. Noe av dette kan nok skyldes at aleneboende er overrepresentert i lavinntektsgruppen.

Hjelp fra venner er ulikt fordelt

Alle kan komme opp i problemer av ulik art. Da er det greit å kunne stole på at noen kan stille opp for oss og bidra med hjelp i en vanskelig situasjon. Dette er en del av det vi kaller sosial kapital – at vi har ressurser blant familie og venner som vi kan trekke veksler på.

Bare 2 prosent i den voksne befolkningen mangler noen de kan regne med, og 77 prosent har flere enn to personer som de stoler på stiller opp dersom de skulle få store personlige problemer. Selv om det altså er få som mangler noen som kan bidra med hjelp og støtte, er dette alvorlig nok for dem det faktisk gjelder. Igjen kan vi også se sosiale ulikheter når det gjelder hvem som er utsatt. Kjønn og alder har lite å si her. Andelen som mangler en de stoler på, er tilnærmet lik mellom kvinner og menn. Alder betyr heller ikke mye for andelen som mangler noen å stole på. Andelen øker riktignok noe med alder, men når vi kontrollerer for andre forhold som kjønn, utdanning, inntekt, helse og aleneboende, blir alderseffekten noe endret. Holder vi alle de andre kjennetegnene konstante, er det faktisk de yngste som er mest utsatt sammenlignet med de middelaldrende (45-66 år). For andre aldersgrupper er det ikke sikre sammenhenger.

Blant dem som bor alene, finner vi oftere enn blant andre noen som mangler en de kan stole på. Andelen er ikke høyere enn 3 prosent blant de aleneboende heller. Også når vi kontrollerer for andre kjennetegn, slår dette ut i negativ retning.

Figur 5. **Personer 16 år og over som har vært plaget av ensomhet de siste 14 dagene, etter ulike kjennetegn. 2008. Prosent**

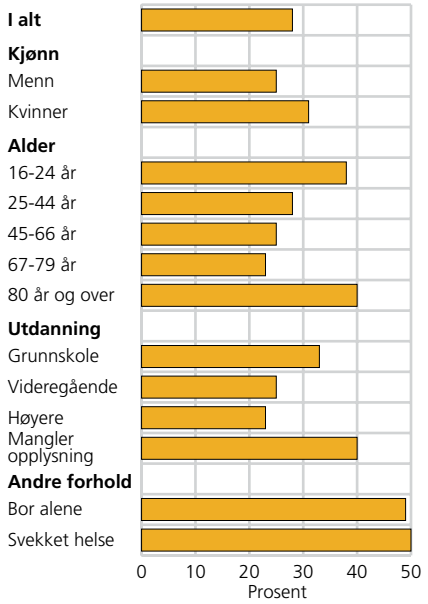

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Et gjennomgående trekk til nå har vært at lav utdanning og svekket helse gir økt risiko for å mangle sosiale kontakter. Så også i dette tilfellet. Blant dem med svekket helse er andelen oppe i 6 prosent. Blant dem som har grunnskole som høyeste fullførte utdanning, mangler nesten 3 prosent en de kan stole på. I utgangspunktet er ikke det særlig forskjellig fra befolkningen totalt. Men sammenhengene mellom utdanning og helse og sosial kontakt vedvarer når vi kontrollerer for andre kjennetegn ved respondentene i en multivariat analyse. Bruker vi lav utdanning og svekket helse som sosiale indikatorer, kan vi altså igjen hevde at mangel på sosial kontakt er noe skjevfordelt. Men hvorvidt man befinner seg over eller under lavinntektsgrensen, ser ikke ut til å ha noen betydning for sosial kontakt.

Sosialt aktive, men ensomme kvinner

Lite kontakt med andre kan føre til at man føler seg ensom, men likevel er ikke ensomhet det samme som mangel på kontakt med andre. Det å oppleve ensomhet har sammenheng med hvilke ønsker man har for sosial omgang, både hvor ofte og hvor mange man har kontakt med og selve innholdet i kontakten (Thorsen og Clausen 2009). Da er det ikke nødvendigvis noen motsetning når vi kan observere at andelen som var litt, ganske eller veldig mye plaget av ensomhet de siste fjorten dagene, har økt fra 21 prosent i 2005 til 28 prosent i 2008, samtidig som utviklingen på området vi kaller sosial kontakt, i det store og hele har vært positiv. Sammenligner vi 2008 med situasjonen enda lenger tilbake, er det imidlertid ikke noen stor endring – andelen som opplevde ensomhet i 1998 og 2002 var henholdsvis 26 og 25 prosent.

Som vist i figur 5 opplever rundt en fjerdedel av alle menn ensomhet, mens det er noe vanligere blant kvinner siden det oppleves av nesten en tredjedel, dette altså til tross for at menn oftere er utsatt for å mangle kontakt med venner, og at de oftere mangler en fortrolig venn. Multivariate analyser der vi også kontrollerer for alder, utdanning, helse, inntekt og ulike former for sosial kontakt, viser da også at kvinner er mer ensomme enn menn.

Minst ensom midt i livet

Ensomhet varierer med alderen. Blant de yngste (16-24 år) opplever nesten fire av ti ensomhet (se figur 5). Blant dem som har passert 25 år, faller andelen nokså jevnt med alder, og i gruppen 67-79 år er det drøyt to av ti som i ulik grad er plaget av ensomhet. Blant dem over 80 år er ensomheten igjen mer plagsom og oppleves av fire av ti, altså nokså likt som blant de yngste. Multivariate analyser bekrefter dette inntrykket. Når vi bruker de yngste som referansegruppe, finner vi ingen sikker forskjell i forhold til de eldste. Vi finner faktisk heller ikke sikre forskjeller i forhold til gruppen 25-44 år, men 45-79 åringer har jevnt over lavere sannsynlighet for å oppleve ensomhet enn de yngste.

Hvorvidt man bor sammen med noen, er likevel viktigere enn både kjønn og alder. Nesten halvparten av alle som bor alene, er plaget av ensomhet, og også når vi tar hensyn til andre forhold, viser det seg at det å bo alene gir kraftig utslag når det gjelder ensomhet.

Den sosiale forskjellen vi tidligere har omtalt for ulike former for sosial kontakt, finner vi også igjen når det gjelder ensomhet. Ensomheten rammer sterkere blant dem som har kort utdanning. En tredjedel av dem med grunnskole som høyeste utdanning opplever ensomhet. Blant dem som har utdanning over dette nivået, gjelder det en av fire. Disse utdanningsforskjellene står seg også når vi kontrollerer for andre forhold. Også svekket helse er uheldig for ensomhet. Så mange som halvparten av alle som har svekket helse, opplever ensomhet. Selv om nesten halvparten av dem som tilhører lavinntektsgruppen, føler seg ensomme, betyr dette svært lite når vi tar hensyn til andre forhold.

Lite sosial kontakt øker faren for ensomhet

Selv om personer som har få kontakter med andre, oftere opplever ensomhet (Halvorsen 2005), har det også vært vist at ensomhet i relativt liten grad henger sammen med mangel på vennekontakt blant unge, mens det er en klarere sammenheng mellom mangel på vennekontakt og ensomhet blant eldre (Normann 2009). For å finne ut mer om sammenhengen mellom sosial kontakt og ensomhet har vi derfor brukt ulike former for sosial kontakt i multivariate analyser der vi ser på sannsynligheten for å oppleve ensomhet. Resultatene av slike analyser vil avhenge noe av hvilke kjennetegn man benytter. Vi har brukt kjønn, alder, utdanning, aleneboende og lavinntekt i tillegg til ulike indikatorer på sosial kontakt.

Alle de indikatorene på lite sosial kontakt som vi har brukt her, øker faren for ensomhet. Det gjelder dermed også lite kontakt med familie (kontakt sjeldnere enn månedlig). Tre av fire med lite kontakt med familien er plaget av ensomhet (se figur 6). Men i en multivariat analyse viser ikke lite kontakt med familien så sterk sammenheng med ensomhet som for eksempel helse, utdanning og det å bo alene. Det samme gjelder lite kontakt med venner. Selv om tre av fire som har lite kontakt med venner, er plaget av ensomhet (se figur 6), gir andre kjennetegn sterkere sammenheng i en multivariat analyse.

Det å ha en fortrolig venn ser derimot ut til å være mer avgjørende. Nær halvparten av dem som mangler en fortrolig venn, er plaget av ensomhet. I multivariate analyser finner vi også en ganske sterk sammenheng mellom det å mangle en fortrolig venn og det å oppleve ensomhet. Likevel er det faktisk mer avgjørende om man bor alene eller ikke, og om man opplever svekket helse.

Vi har også sett på i hvilken grad det å ha noen en stoler på som stiller opp i vanskelige situasjoner, påvirker ensomheten. Vi har brukt dem som mangler noen de stoler på, som referansegruppe, og da ser det faktisk ut til at det ikke spiller noen rolle om man ikke har noen, eller om man har en eller to man stoler på. Effekten ser vi først for dem som har tre eller flere de stoler på vil stille opp – det bidrar i sterk grad til å minske faren for å oppleve ensomhet.

Figur 6. **Personer 16 år og over som har vært plaget av ensomhet de siste 14 dagene, etter tegn på svekket sosial kontakt. 2008. Prosent**

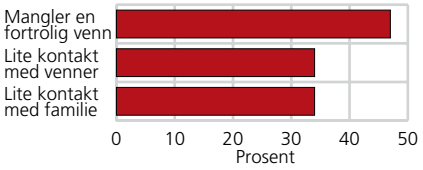

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Artikkelen omtaler ikke organisasjonsaktivitet og politisk deltakelse. For tall om dette viser vi til de sosiale indikatorene 11.7-11.12 bak i tidsskriftet, og ellers til tidligere utgaver av Samfunnsspeilet.

Referanser

Andersen, Arne, Tor M Normann og Elisabeth Ugreninov (2006): *Intermediate Quality Report EU-SILC 2004. Norway*, Documents 2006/13, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne (2006): «Aleneboendes demografi», i Mørk, Eiliv (red.) *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (2009): Gode venner – sjeldne fugler? *Samfunnsspeilet* 1/2009, Statistisk sentralbyrå.

Eurostat (2008): Description of SILC user database variables: cross sectional and longitudinal. Version 2006.1 from 01-02-08. European Commission, Eurostat, Directorate F, Unit F-3.

Halvorsen, K. (2005): *Ensomhet og sosial isolasjon i vår tid*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Gyldendal Akademiske.

Ugreninov, Elisabeth red. (2005): *Seniorer i Norge,* Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, Trude (2009): De fleste bor nær foreldre og voksne barn, *Samfunnsspeilet* 1/2009, Statistisk sentralbyrå.

Murphy, M. (2008): «Variations in kinship networks across geographical mobility», Population and Development Review, 34(1):19-49.

Normann (2009): Mest familie- og nabokontakt på bygda, *Samfunnsspeilet* 5-6/2009, Statistisk sentralbyrå.

Ringdal, Kristen (2001): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig metode og kvantitativ metode*, Fagbokforlaget, Bergen.

Thorsen, Kirsten og Sten-Erik Clausen (2009): Hvem er de ensomme? *Samfunnsspeilet* 1/2009. Statistisk sentralbyrå.

Wilhelmsen, Marit (2009): Samordnet tverrsnittsundersøkelse 2008 – Tverrsnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2009/40, Statistisk sentralbyrå.

Fra kjøpefest til edruelighet

Det første tiåret av 2000-tallet har vært preget av store svingninger i norsk økonomi. Årtusenskiftet ble innledet med konjunkturnedgang og nokså moderat vekst i husholdningenes forbruk. Etter at konjunkturbunnen ble nådd i 2003, tok forbruket seg kraftig opp under den påfølgende oppgangen. Det ble nærmere fire år med kjøpefest i husholdningene, godt hjulpet av høy vekst i inntekt og boligformue og fallende renter. Gjennom 2008 og 2009 førte finanskrisen til at husholdningene tråkket kraftig på bremsepedalen. I fjor ledet oppbremsingen til at konsumet sto på stedet hvil. Også i de nærmeste årene ventes en edruelig adferd når det gjelder forbruket.

Pål Boug

Figur 1. **BNP Fastlands-Norge. 1980-2010. Avvik fra beregnet trend. Prosent**

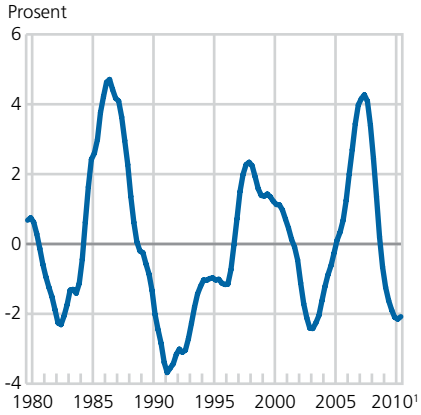

[1] Prognose.
Kilde: Konjunkturtendensene, Statistisk sentralbyrå.

Svingninger i husholdningenes etterspørsel er ikke noe nytt fenomen. Snarere tvert imot. Den kraftige høykonjunkturen på 1980-tallet ledet til jappetiden som først tok oss til topps med konsumvekst på godt over 9 prosent i 1985 og så til bunns med konsumfall på vel 2 prosent tre år senere. Også 1990-tallet ga oss store bevegelser i husholdningenes etterspørsel, mer eller mindre i takt med daværende konjunkturutvikling fra langvarig oppgang til et par år med nedgang før årtusenskiftet.

I denne artikkelen ser vi nærmere på de store svingningene i husholdningenes konsum gjennom det første tiåret av 2000-tallet, et tiår som har bydd på omfattende omlegginger av den økonomiske politikken og kraftig turbulens i internasjonal økonomi. Det er nå klart at disse begivenhetene har hatt stor betydning for husholdningenes konsumtilpasning i tiåret som snart blir historie. Årene 2001-2003 kjennetegnes av moderat vekst i husholdningenes etterspørsel, årene 2004-2007 av sterk konsumvekst og årene 2008 og 2009 av nær bråstopp i konsumet på grunn av finanskrisen. Vi titter også inn i glasskulen og spår om norsk økonomi og husholdningenes konsumutvikling noen år fremover.

Laber fart i 2001-2003

Den økonomiske nedgangen i de tre første årene av 2000-tallet (se figur 1) skyldtes både norske og internasjonale konjunkturimpulser. I løpet av siste halvdel av 1990-tallet blåste en stor boble i aksjemarkedet seg opp i så vel Norge som internasjonalt. Aksjeboblen var kjennetegnet av skyhøye, men samtidig urealistiske forventninger til avkastning på investeringer i informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Det internasjonale børsfallet som fulgte

Pål Boug er siviløkonom og forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for makroøkonomi. (pal.boug@ssb.no)

Begreper i konjunkturbeskrivelsen

Beskrivelsen av konjunkturfasene kan deles i to, *nivå* eller *utvikling*. Når aktivitetsnivået er høyt, snakker vi om *høykonjunktur*. Dette faller sammen med et lavt nivå i arbeidsledigheten. Når aktivitetsnivået er lavt, er arbeidsledigheten normalt høy, og vi betegner økonomien som *lavkonjunktur*. Oppdelingen når det gjelder *nivå* kan man altså assosiere med at den økonomiske situasjonen er *god* eller *dårlig*.

Når veksten i økonomien er høy, betegnes det som en *konjunkturoppgang*. I en slik periode vil normalt arbeidsledigheten falle. Når aktivitetsveksten er lav, har vi en *konjunkturnedgang*. Arbeidsledigheten vil da gjerne øke. Oppdelingen når det gjelder *utvikling* kan man dermed assosiere med at den økonomiske situasjonen blir stadig *bedre* eller *dårligere*.

etter at aksjeboblen sprakk rundt årtusenskiftet, bidro til at amerikansk økonomi og resten av OECD-området gikk inn i en lavkonjunktur i årene 2001-2003. Samtidig hadde det etter en lang periode med høy vekst bygget seg opp betydelig press i deler av norsk økonomi ved inngangen til 2000-tallet. Særlig konkurranseutsatt industri slet med høyt lønnsnivå i forhold til våre viktigste handelspartnere.

Mens lavkonjunkturen internasjonalt fikk utenlandske renter til å falle, satte Norges Bank sine styringsrenter opp våren/sommeren 2002 (se figur 2). Dette ble gjort på bakgrunn av Norges Banks analyser om tiltagende inflasjon samt den formelle omleggingen av pengepolitikken i mars 2001 fra valutakursstyring til inflasjonsstyring i rentesettingen. At kronekursen styrket seg i takt med stor renteforskjell overfor utlandet, bidro sammen med høye lønninger til at den kostnadsmessige konkurranseevnen ble sterkt svekket. Ettersom det også var lavkonjunktur internasjonalt, ble eksportrettet industri hardt rammet, og et stort antall arbeidsplasser gikk tapt med ditto økende arbeidsledighet. På tre år økte arbeidsledigheten med nær 1 prosentpoeng, fra et nivå på rundt 3,5 prosent i 2001 til 4,5 prosent i 2004 (se figur 3).

Høye renter, men god inntektsvekst

De relativt høye rentene bidro til å dempe utviklingen i husholdningenes etterspørsel i årene 2001-2003, både gjennom virkninger på disponibel inntekt og gjennom ønsket om økt sparing. Ettersom husholdningene er i netto gjeldsposisjon med rentebærende fordringer mindre enn samlet lånegjeld, slår normalt en renteoppgang ut i svak utvikling i netto renteinntekter, og derigjennom også i disponibel inntekt. Samtidig innebærer en renteoppgang i seg selv at konsum i samme periode blir relativt dyrere i forhold til konsum i neste periode, slik at husholdningene øker sparingen og utsetter konsumet til senere perioder. Økende arbeidsledighet i kjølvannet av konjunkturnedgangen, som trolig skapte usikkerhet omkring egen inntekt og et visst behov for forsiktighetsmotivert sparing, dempet nok også konsumet i de første tre årene av det nye årtusenet.

Det som imidlertid hindret en enda svakere konsumutvikling fra 2001 til 2003, var en relativt god reallønnsvekst, i stor grad drevet frem av lav prisvekst som følge av sterk krone og økende import fra lavkostland som Kina. Veksten i husholdningenes realdisponible inntekter holdt seg derfor godt oppe til tross for konjunkturnedgang (se figur 4). Også når utbetalinger av aksjeutbytte holdes utenfor, som trolig i liten grad er konsummotiverende, var realinntektsveksten god. Det ble samtidig ført ekspansiv finanspolitikk (forholdsvis høy vekst i netto offentlige utgifter) på grunn av den svake konjunktursituasjonen, i tråd med handlingsregelen om bruk av oljeinntekter som ble innført i mars 2001. Handlingsregelen for finanspolitikken sier at oljepengene skal fases gradvis inn i norsk økonomi ved at en årlig kan bruke 4 prosent av Statens pensjonsfond utland.

Figur 2. **Norske renter. 2000-2010. Prosent**

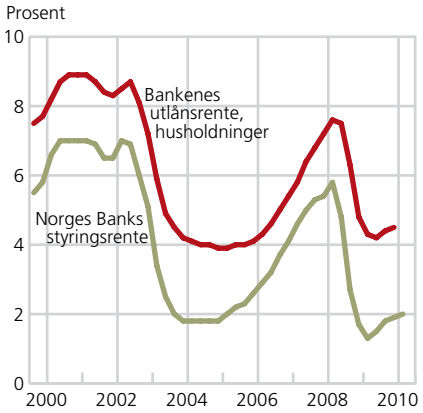

Kilde: Norges Bank og Konjunkturtendensene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Arbeidsledighetsrate (AKU). 2000-2010. Nivå. Prosent**

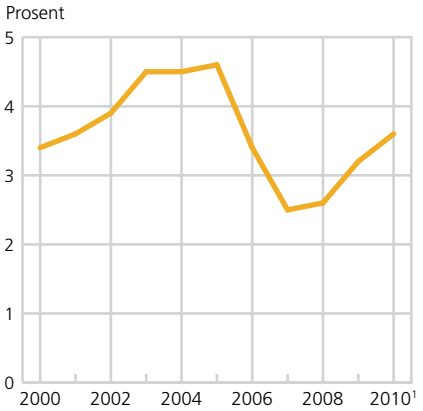

[1] Prognose.
Kilde: Konjunkturtendensene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Husholdningenes disponible realinntekter. 2000-2010. Vekst fra året før. Prosent**

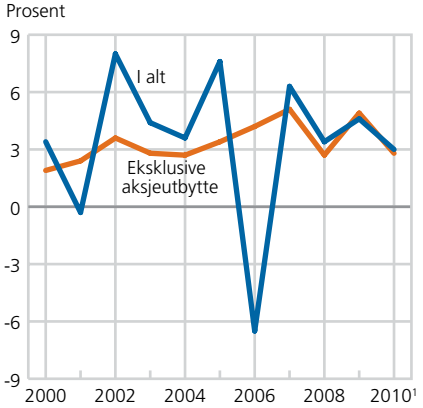

[1] Prognose.
Kilde: Konjunkturtendensene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. **Konsum i husholdningene. Vekst fra året før. Prosent**

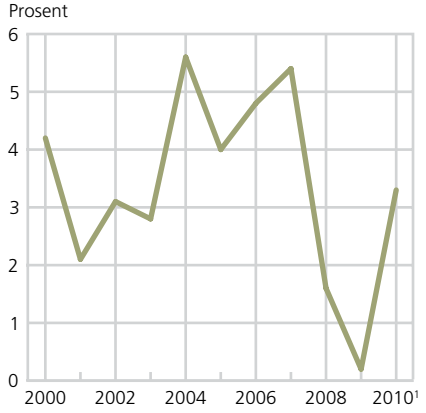

[1] Prognose.
Kilde: Konjunkturtendensene, Statistisk sentralbyrå.

God inntektsvekst og ekspansiv finanspolitikk hjalp til å holde konsumveksten oppe, om enn med moderate vekstrater på 2-3 prosent i årene 2001-2003 (se figur 5). Spareraten (det vil si sparing regnet som andel av disponibel inntekt) gikk tilsvarende opp fra vel 3 prosent i 2001 til vel 9 prosent i 2003 (se figur 6), altså en tredobling av spareraten over en treårsperiode. Utviklingen i spareraten gjenspeiler med all tydelighet at husholdningene var forsiktige i sine innkjøp de første årene av 2000-tallet i påvente av bedre fremtidsutsikter.

Full gass i 2004-2007

Norsk økonomi var i 2002 kommet inn i en lavkonjunktur. Den skulle imidlertid vise seg å bli både moderat og kortvarig, ikke minst som følge av at Norges Bank satte styringsrentene ned med hele 5,25 prosentpoeng, fra 7 prosent i desember 2002 til 1,75 prosent i mars 2004. Både lavkonjunkturen i seg selv og lav inflasjon var utløsende faktorer bak denne rentesettingen. Den kraftige rentenedgangen medførte en betydelig svekkelse av den norske krona, og mye av den forutgående styrkingen ble reversert. Det at krona ble svekket, sammen med bedrede konjunkturer internasjonalt, stoppet den negative utviklingen i industrien, og tradisjonell norsk vareeksport skjøt ny fart. Oljeinvesteringene, som er en viktig drivkraft for utviklingen i norsk økonomi, økte også kraftig allerede i 2003. Konjunkturomslaget gjorde at bunnen ble nådd tidlig i 2003.

Med klar bedring av verdensøkonomien, rekordlave styringsrenter og en oljesmurt økonomi lå nå alt til rette for en bredt basert konjunkturoppgang. Allerede mot slutten av 2004 gikk norsk økonomi inn i en høykonjunktur med full fart i industrien, privat tjenesteyting og i bygge- og anleggssektoren. Sterk vekst i oljeinvesteringene, drevet frem av gunstig oljeprisutvikling, holdt lenge liv i høykonjunkturen. Målt i norske kroner ble oljeprisene mer enn doblet fra 2003 til 2007. Også husholdningenes etterspørsel ga viktig drahjelp til norsk økonomi i samme periode idet sterk konsumvekst og økte boliginvesteringer stimulerte produksjonen og sysselsettingen i henholdsvis privat tjenesteyting og bygge- og anleggsvirksomhet. Arbeidsledigheten gikk følgelig ned med hele 2 prosentpoeng under høykonjunkturen, fra et nivå på rundt 4,5 prosent i 2005 til om lag 2,5 prosent i 2007.

Lave renter, sterk reallønnsvekst og høye boligpriser

Husholdningenes etterspørsel under den pågående høykonjunkturen ble stimulert av flere faktorer. Bankenes utlånsrenter fulgte nedgangen i Norges Banks styringsrenter med et tidsetterslep. I 2005 kom utlånsrentene til husholdningene under 4 prosent (se figur 2), som var mer enn en halvering fra nivået ved årsskiftet 2002-2003. Dette stimulerte særlig kjøp av biler og andre varige forbruksvarer som i stor grad er følsomme overfor renteendringer. Dessuten falt rentenedgangen sammen med et oppdemmet behov for slike forbruksvarer som var bygget opp under den forutgående lavkonjunkturen.

Figur 6. **Husholdningenes sparerate. Nivå. Prosent**

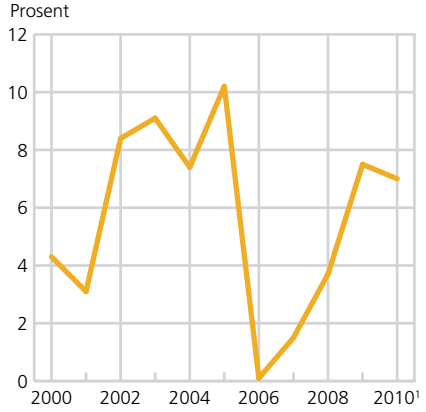

[1] Prognose.
Kilde: Konjunkturtendensene, Statistisk sentralbyrå.

Sterk vekst i reallønningene, som er den klart viktigste inntekstkilden til husholdningene, var også med på å fyre opp under kjøpelysten. Fra 2003 til 2007 økte reallønningene med nær 15 prosent, godt hjulpet av lønnsomme tider og store bytteforholdsgevinster (høye eksportpriser og lave importpriser) overfor utlandet. Meget sterk vekst i boligmarkedet (se figur 7), drevet frem av lave renter og gode utsikter i økonomien generelt, var en annen viktig faktor som stimulerte konsumetterspørselen. Husholdningenes boliginvesteringer økte fra vel 52 milliarder kroner (målt i faste 2000-priser) i 2003 til vel 72 milliarder kroner i 2007, eller i underkant av 40 prosent over fire år. Boligprisene

økte tilsvarende med hele 55 prosent fra våren 2003 til våren 2007, og det la grunnlaget for kraftig vekst i husholdningenes boligformue i samme periode.

Samtidig ble det fra bankenes side i økende grad lagt til rette for større fleksibilitet med hensyn til husholdningenes finansiering av konsum gjennom såkalte rammelån. Slike lån gjorde det lettere for husholdningene å låne med sikkerhet eller pant i egen boligformue til ulike konsumformål, i første rekke til varige konsumgoder som biler, fritidsbåter, møbler og hvitevarer. Når så boligformuen økte i takt med stigende boligpriser, økte også etter hvert rammelånene i omfang, slik at bilkjøpene i særdeleshet fikk et kraftig oppsving under høykonjunkturen. Eksempelvis vokste kjøpene av biler med nær 9 prosent i 2004, mot om lag nullvekst i årene 2001-2003 samlet sett.

Den sterke veksten i bilkjøpene, i tillegg til god vekst i andre viktige varegrupper som kultur- og fritidsvarer samt bolig, lys og brensel, bidro til at husholdningenes konsum gikk opp med hele 5,5 prosent i 2004. Husholdningenes forbruk skulle vise seg å øke mye også i årene 2005-2007, med årlige vekstrater på mellom 4 og 5,5 prosent. I løpet av fireårsperioden med sterk vekst i norsk økonomi økte konsumet med i underkant av 20 prosent. Til sammenligning vokste husholdningenes forbruk noe mindre, riktignok under en treårsperiode, i jappeårene på midten av 1980-tallet. Konsumutviklingen under høykonjunkturen, som må karakteriseres som en kjøpefest, medførte at spareraten falt fra et høyt nivå på vel 10 prosent i 2005 til et historisk sett meget lavt nivå nær null i 2006. Også i 2007 var spareraten på et lavt nivå rundt 1,5 prosent.

Konjunkturomslaget i 2003 og den påfølgende oppgangen hadde, som vi har sett, opphav i en rekke impulser og omfattet de fleste sektorene av norsk økonomi. Mange lurte nå på om den sterke veksten i norsk økonomi kunne fortsette. Kunne norsk økonomi og husholdningenes konsum nærmest vokse inn i himmelen?

Bremsene på gjennom 2008 og 2009

Det ble i løpet av 2008 klart at norsk økonomi på bred front skulle få en kraftig baksmell. Flere faktorer ga grobunn for at baksmellen ble smertefull. Fordi inflasjonen var svært lav under siste høykonjunktur, ble rentene lenge holdt lave. Men frykt for høyere inflasjon et stykke frem i tid samt behov for å kjøle ned økonomien ledet Norges Bank til gradvis å sette opp styringsrentene fra sommeren 2005 til sommeren 2008, med til sammen 4 prosentpoeng.

Regjeringen kan også i de tre siste årene av oppgangen sies å ha strammet livreimen til ved mindre bruk av oljepenger enn det handlingsregelen isolert sett ga rom for. Det store støtet til tilbakeslaget ved årsskiftet 2007/2008 kom imidlertid med den globale finanskrisen. Uro i internasjonale finansmarkeder fra sommeren 2007 bidro til at pengemarkedsrenta økte mer enn det utviklingen i styringsrentene til Norges Bank isolert sett tilsa. Ved utgangen av første halvår 2008 var bankenes utlånsrenter derfor kommet opp i om lag 7,5 prosent, det vil si nesten en dobling fra nivået i 2005.

Virkningene av finanskrisen skulle bli særlig alvorlige i etterkant av konkursen til den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers i september 2008. Finansmarkedene kom ut av balanse, aksjekurser og boligpriser verden rundt falt dramatisk, og mange bedrifter og husholdninger opplevde lånetørke på grunn av mindre vilje hos långivere til å ta risiko. Norge var intet unntak i så måte. Etter hvert spredde problemene med finanskrisen seg til realøkono-

Figur 7. **Indeks for boligpriser og sesongjusterte boliginvesteringer. Husholdningenes gjeld i alt. 2000-2010. Milliarder kroner. 2007=100**

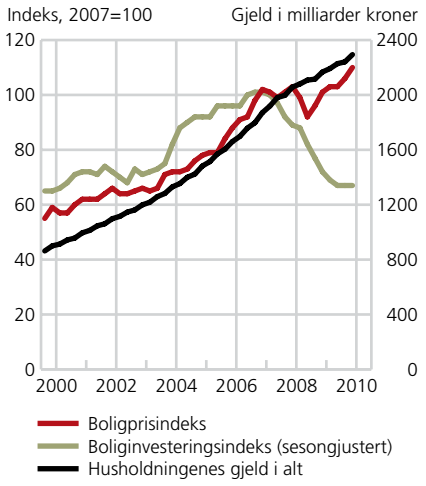

Kilde: Konjunkturtendensene, Statistisk sentralbyrå.

mien, og ved inngangen til 2009 var verdensøkonomien inne i den sterkeste konjunkturnedgangen på mange tiår.

Da konjunkturtoppen ble passert mot slutten av 2007, gikk også norsk økonomi inn i en markert konjunkturnedgang og videre inn i en lavkonjunktur tidlig i 2009. Aktiviteten i fastlandsøkonomien ble klart dempet, med svak utvikling i så vel realinvesteringer som eksportrettet industri og husholdningenes etterspørsel. På årsbasis gikk verdiskapingen i økonomien, målt ved bruttonasjonalproduktet i Fastlands-Norge, opp med beskjedne 1,8 prosent i 2008 og ned med nær 1,5 prosent i 2009.

Finanskrise og forsiktighetsmotivert sparing

Økte lånerenter, vanskeligheter med å få lån, usikkerhet omkring egen inntekt og utbredt pessimisme om fremtiden gjorde at husholdningene bremset sin etterspørsel kraftig. Et fall i boligprisene på om lag 10 prosent gjennom andre halvår av 2008 svekket også etterspørselen. Gjennom 2008 falt husholdningenes boliginvesteringer med hele 12 prosent, og gjennom første halvår av 2008 stoppet konsumet nesten helt opp. Særlig bilkjøpene, som nesten falt som en stein, bidro til denne utviklingen. Det kraftige fallet i bilkjøpene fortsatte i andre halvår av 2008 og et godt stykke inn i 2009. Også andre viktige varegrupper viste svak konsumutvikling i samme periode.

På årsbasis vokste samlet konsum med beskjedne 1,6 prosent i 2008, og spareraten gikk opp tilsvarende med vel 2 prosentpoeng, fra et nivå på rundt 1,5 prosent året før. Denne konsum- og spareadferden tydeliggjør at husholdningene var godt i gang med å konsolidere sin økonomiske situasjon allerede i 2008. At finansiell konsolidering ble tvingende nødvendig for mange husholdninger, må ses i sammenheng med den sterke gjeldsoppbyggingen som fant sted (se figur 7), og som gikk hånd i hånd med økte boligpriser under den forutgående høykonjunkturen. Husholdningene hadde med det gjort seg mer sårbare for renteøkninger.

Selv med store kutt i styringsrentene og kraftig økning i offentlige utgifter, utløst av finanskrisen, samt prisoppgang på boliger som mer enn oppveide den forutgående nedgangen, fortsatte den finansielle konsolideringen hos husholdningene med uforminsket styrke gjennom 2009. Mens husholdningenes konsum i fjor sto på stedet hvil, mer enn doblet spareraten seg til et nivå på rundt 7,5 prosent. Vi må tilbake til årene med bakrus etter jappetiden på 1980-tallet for å finne svakere årlig konsumvekst. Nå, vel to år etter at den mest akutte krisen åpenbarte seg, er det imidlertid klart at politikkomleggingen for å stagge finanskrisen har hatt stor effekt på økonomien.

Det økonomiske tilbakeslaget i Norge har blitt svakere enn i de fleste andre land. En viktig grunn til dette er at rentene har falt mye, noe som virker kraftig i norsk økonomi ettersom låntakerne i stor grad har flytende rente på sine lån. Det faktum at fallet i konsumet gjennom 2008 og et godt stykke inn i 2009 snudde til oppgang fra andre kvartal og ut fjoråret, godt hjulpet av en gjeninnhenting av bilkjøpene, er i seg selv et uttrykk for dette. Utviklingen i husholdningenes konsum gjennom 2009 ga viktig drahjelp til fastlandsøkonomien og bidro til at nedgangen i produksjonen også stoppet opp i andre kvartal i fjor. Det er i skrivende stund likevel for tidlig å avblåse finanskrisen som fortsatt legger en klam hånd over økonomien, om enn i mindre grad enn tidligere.

Utsiktene fremover

Konjunkturutsiktene internasjonalt antyder et usikkert bilde. Europeisk økonomi, med særlig Tyskland og til dels Storbritannia og Sverige i spissen, viser tegn til tiltakende vekst. Den ekspansive finanspolitikken for å bekjempe konjunkturnedgangen i tilknytning til finanskrisen har imidlertid skapt store statsfinansielle underskudd i mange europeiske land. Det er varslet betydelige innstramminger i den økonomiske politikken som vil dempe veksten i disse landene fremover. Samtidig er utviklingen i USA nå svakere enn hva den var vinteren 2009, og veksten i asiatiske økonomier er på vei ned. Faren for et nytt tilbakeslag internasjonalt er med andre ord fortsatt til stede. Statistisk sentralbyrå tror derfor at veksten hos våre handelspartnere samlet sett blir relativt lav eller moderat de nærmeste årene.

Norsk økonomi er imidlertid mer robust enn de fleste andre økonomier. Forhåpentligvis vil virkningene av finanskrisen ikke bli langvarige for Norges vedkommende. De siste tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap antyder at konjunkturnedgangen kan ha stoppet opp, slik at norsk økonomi befinner seg i nærheten av en konjunkturbunn. Mye ligger nå til rette for at en konjunkturoppgang er nært forestående. Realinvesteringer i næringslivet og boliginvesteringer er på god vei opp. Husholdningenes konsum falt riktignok i andre kvartal 2010, etter fire kvartaler med god vekst. Men konsumfallet var trolig av forbigående karakter i og med at spesielle forhold som høye strømregninger og unormalt mye forskuddsbetalinger av skatt midlertidig svekket husholdningenes likviditet.

Statistisk sentralbyrå venter at konsumet vil bli stimulert videre av lave renter en god stund til samt av fortsatt stigende boligpriser, som isolert sett reduserer behovet for finansiell konsolidering hos husholdningene. Dessuten ser husholdningene nå ut til å være mer optimistiske og mindre usikre på fremtiden enn tilfellet var i etterkant av finanskrisens innledende fase. Selv om veksten i lønnsinntektene ventes å ta seg mer markert opp med bedrede konjunkturer, vil etter hvert noe høyere renter og økende inflasjon moderere realinntektsveksten. En videreføring av mer restriktiv lånepraksis fra bankenes side vil, sammen med moderat realinntektsvekst, legge en demper på konsumutviklingen fremover. Alt i alt vil trolig konsumveksten i 2010 bli nokså god, på vel 3 prosent, stigende til rundt 4 prosent i årene 2011-2013. Statistisk sentralbyrå venter altså en mer edruelig konsumtilpasning hos husholdningene de nærmeste årene sammenlignet med årene med kjøpefest under siste høykonjunktur.

Selv om fremtidsutsiktene nå synes lysere, er lærdommen fra finanskrisen og andre tidligere kriser ikke desto mindre at økonomien fra tid til annen blir truffet av hendelser som det er vanskelig eller kanskje til og med umulig å forutse på forhånd. Vi er med finanskrisen igjen blitt minnet om at store svingninger i husholdningenes konsum ikke bare er noe som hører historien til.

Artikkelen bygger på analyser av konjunkturtendensene i norsk og internasjonal økonomi publisert i tidsskriftet Økonomiske analyser på 2000-tallet av Statistisk sentralbyrå. Benedictow (2005, 2006), Boug og Dyvi (red.) (2008), Eika (2007, 2008) og Jansen (2009) har også vært viktige kilder til artikkelen.

Prognoser som brukes i figurer og som omtales i artikkelen er fra slutten av august i år, se Statistisk sentralbyrå (2010), Økonomiske analyser nr. 4/2010, http://www.ssb.no/oa/.

Referanser

Benedictow, A. (2005): Norsk økonomi gjennom 20 år, *Samfunnsspeilet* 4/2005, Statistisk sentralbyrå, 101-106.

Benedictow, A. (2006): Norsk økonomi – en konjunkturhistorie, *Samfunnsspeilet* 5-6/2006, Statistisk sentralbyrå, 108-113.

Boug, P. og Y. Dyvi (red.) (2008): MODAG – en makroøkonomisk modell for norsk økonomi, *Sosiale og økonomiske studier* 111, Statistisk sentralbyrå.

Eika, T. (2007): En oljesmurt økonomi. Med harelabb over 35 års konjunkturhistorie, *Samfunnsspeilet* 5-6/2007, Statistisk sentralbyrå, 106-111.

Eika, T. (2008): Det svinger i norsk økonomi, *Samfunnsspeilet* 4/2008, Statistisk sentralbyrå, 98-111.

Jansen, E.S. (2009): Kan formueseffekter forklare utviklingen i privat konsum? *Samfunnsøkonomen* 63 (2009/5), 42-59.

Statistisk sentralbyrå (2010): Konjunkturtendensene, *Økonomiske analyser* 4/2010, Statistisk sentralbyrå, 3-27.

Sosiale indikatorer

1.	**Befolkning (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**	**1997**
1.1.	Folkemengde 1. januar. Millioner	4,079	4,146	4,233	4,348	4,370	4,393
1.2.	Folketilvekst i året. Promille	3,3	3,2	3,9	5,0	5,2	5,7
1.3.	Menn 80 år og over i prosent av alle menn	2,1	2,3	2,5	2,7	2,7	2,7
	Kvinner 80 år og over i prosent av alle kvinner	3,6	4,3	4,9	5,3	5,3	5,4
1.4.	Antall levendefødte	51 039	51 134	60 939	60 292	60 927	59 801
	Levendefødte gutter per 100 jenter	106,7	105,9	105,4	105,9	107,0	105,7
1.5.	Samlet fruktbarhetstall (SFT)[1]	1,72	1,68	1,93	1,87	1,89	1,86
1.6.	Kvinnens alder ved første fødsel[2]	..	..	25,5	26,5	26,7	27,0
1.7.	Menn som ikke er blitt fedre ved 50 års alder. Prosent	..	..	13,6	13,3	..	..
	Kvinner som ikke er blitt mødre ved 45 års alder. Prosent	9,6	9,5	9,0	9,4	..	..
1.8.	Menn som hadde 3 eller flere barn ved 50 års alder. Prosent	..	..	40,9	34,8	..	..
	Kvinner som hadde 3 eller flere barn ved 45 års alder. Prosent	49,6	46,7	37,7	31,9	..	..
1.9.	Levendefødte etter mors samlivsstatus. Prosent						
	Gift	..	..	..	..	..	..
	Samboende	..	..	..	..	..	..
	Enslig	..	..	..	..	..	..
1.10.	Levendefødte av samboere og enslige. Prosent	14,5	25,8	38,6	47,6	48,3	48,7
1.11.	Antall døde	41 340	44 372	46 021	45 190	43 860	44 595
	Menn	22 606	23 783	23 866	23 020	22 106	22 262
	Kvinner	18 734	20 589	22 155	22 170	21 754	22 333
1.12.	Fødselsoverskudd (fødte minus døde)	9 699	6 762	14 918	15 102	17 067	15 206
1.13.	Forventet levealder						
	Menn	72,3	72,6	73,4	74,8	75,4	75,5
	Kvinner	79,2	79,4	79,8	80,8	81,1	81,0
	Menn ved 62 år	16,3	16,5	16,7	17,4	17,8	17,8
	Kvinner ved 62 år	20,4	21,0	21,0	21,6	22,0	21,9
1.14.	Ugifte menn ved 50 års alder. Beregnet prosent[3]	21,0	28,1	32,7	39,8	37,4	37,2
	Ugifte kvinner ved 50 års alder. Beregnet prosent[3]	15,2	21,3	26,7	35,0	32,4	32,1
1.15.	Forventet oppløste ekteskap etter 5 års varighet. Prosent	5,7	6,7	9,8	10,3	10,4	10,5
	Forventet oppløste ekteskap etter 10 års varighet. Prosent	12,3	14,7	21,9	22,8	21,9	21,7
1.16.	Samboende av alle i samliv, kvinner 20-44 år[4]. Prosent	..	..	..	31,8	32,8	33,3
1.17.	Enslige mødre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	10,4	..	..	..	..	..
	Enslige fedre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	1,4	..	..	..	..	..

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
4,418	4,445	4,478	4,503	4,524	4,552	4,577	4,606	4,640	4,681	4,737	4,799	4,858
6,3	7,5	5,6	4,6	6,2	5,5	6,3	7,3	8,8	11,8	13,1	12,3	..
2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1	3,1	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2
5,5	5,6	5,6	5,8	5,9	5,9	6,0	6,1	6,1	6,1	6,0	5,9	5,9
58 352	59 298	59 234	56 696	55 434	56 458	56 951	56 756	58 545	58 459	60 497	61 807	..
104,9	103,6	105,7	105,0	104,5	105,7	105,2	104,9	105,0	105,4	106,0	106,2	..
1,81	1,85	1,85	1,78	1,75	1,80	1,83	1,84	1,90	1,90	1,96	1,98	..
27,2	27,2	27,3	27,5	27,7	27,9	28,0	28,1	28,1	28,1	28,1	28,1	..
..	..	14,4	..	..	..	..	16,6	..	18,0	18,8	19,6	..
..	..	11,2	..	..	..	..	11,9	..	12,0	12,5	12,5	..
..	..	32,6	..	..	..	..	33,2	..	33,2	33,1	33,2	..
..	..	32,3	..	..	..	..	34,8	..	34,8	34,1	33,7	..
..	50,6	49,4	49,8	49,3	49,5	48,0	47,6	46,4	45,0	44,0	44,2	..
..	37,6	40,8	42,0	42,2	40,1	41,6	42,0	42,4	44,0	44,0	44,0	..
..	11,8	9,8	8,2	8,5	10,4	10,4	10,4	11,2	11,1	12,0	11,8	..
49,0	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
44 112	45 170	44 002	43 981	44 465	42 478	41 200	41 232	41253	41 954	41 712	41 449	..
22 067	22 426	21 665	21 630	21 643	20 565	19 991	20 113	19628	20 216	20 322	19 912	..
22 045	22 744	22 337	22 351	22 822	21 913	21 209	21 119	21625	21 738	21 390	21 537	..
14 240	14 128	15 232	12 715	10 969	13 980	15 751	15 524	17 292	16 505	18 776	20 358	..
75,5	75,6	76,0	76,2	76,5	77,0	77,5	77,7	78,1	78,2	78,3	78,6	..
81,3	81,1	81,4	81,5	81,5	81,9	82,3	82,5	82,7	82,7	83,0	83,1	..
18,0	17,9	18,4	18,5	18,6	19,1	19,4	19,5	19,9	19,7	19,9	20,2	..
22,2	22,0	22,3	22,3	22,5	22,6	23,1	23,2	23,2	23,2	23,3	23,4	..
38,3	39,5	34,2	38,5	37,0	40,0	40,4	40,5	41,7	39,4	37,2	38,6	..
33,4	34,7	29,9	34,3	33,6	35,7	36,5	36,2	38,5	35,7	33,4	37,2	..
9,6	10,2	11,2	11,4	10,8	11,1	11,6	11,4	11,1	10,9	10,2	10,1	..
20,3	20,6	23,1	23,9	23,4	23,8	24,2	24,1	23,2	21,5	21,0	21,3	..
35,3	38,8	35,1	38,7	39,9	43,1	43,2	44,1	42,2	39,9	41,9	43,6	..
..	..	..	..	16,4	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	2,3	..	..	..	..	..	..	..	..

1.	**Befolkning** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**	**1997**
1.18.	Menn som bor alene i prosent av alle menn som bor i privathusholdninger, 18 år og over	11,6	..	17,2	..	..	..
	Kvinner som bor alene i prosent av alle kvinner som bor i privathusholdninger, 18 år og over	16,9	..	19,9	..	..	..
	Menn som bor alene i posent av alle menn som bor i privathusholdninger, 80-84 år	28,8	..	29,8	..	..	..
	Kvinner som bor alene i prosent av alle kvinner som bor i privathusholdninger, 80-84 år	59,0	..	65,2	..	..	..
1.19.	Flyttinger til Norge	18 776	21 858	25 494	25 678	26 407	31 957
	Menn	9 719	11 592	13 171	12 268	12 451	15 590
	Kvinner	9 057	10 266	12 323	13 410	13 956	16 367
1.20.	Flyttinger fra Norge	14 705	15 630	23 784	19 312	20 590	21 257
	Menn	7 559	8 016	12 880	9 802	10 393	10 524
	Kvinner	7 146	7 614	10 904	9 510	10 197	10 733
1.21.	Nettoinnflytting (innflyttinger minus utflyttinger)	4 071	6 228	1 710	6 366	5 817	10 700
	Menn	2 160	3 576	291	2 466	2 058	5 066
	Kvinner	1 911	2 652	1 419	3 900	3 759	5 634
	Norske statsborgere	-474	-1 156	-4 216	-1 124	-1 347	-1 292
	Utenlandske statsborgere	4 545	7 384	5 926	7 490	7 164	11 992
1.22.	Bosatte som skiftet til norsk statsborgerskap	2 680	2 851	4 757	11 778	12 237	12 037
1.23.	Innenlandske flyttinger per 1 000 innbyggere[5]	44,4	42,3	39,9	41,8	42,1	42,9
1.24.	Nettoinnflytting til mest sentrale kommuner[6]	-1 150	6 129	2 939	6 114	7 156	6 329
	Nettoinnflytting til minst sentrale kommuner[6]	-589	-5 898	-3 402	-4 136	-4 938	-6 095
1.25.	Befolkningsvekst i mest sentrale kommuner[6]. Prosent	0,37	0,81	0,70	0,91	0,99	1,04
	Befolkningsvekst i minst sentrale kommuner[6]. Prosent	0,11	-0,76	-0,48	-0,37	-0,47	-0,72
1.26.	Kommuner med befolkningsvekst. Prosent	68	43	46	50	47	44
1.27.	Utenlandske statsborgere 1. januar per 1 000 innbyggere	19,7	23,6	33,2	37,7	36,8	35,9
1.28.	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar per 1 000 innbyggere	23,3	..	39,8	49,5	51,2	52,9
	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra Øst-Europa[7] per 1 000 innbyggere	1,7	..	3,2	7,0	7,6	7,9
	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra EU-land i Øst-Europa[8] per 1 000 innbyggere						
	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Tyrkia per 1 000 innbyggere	5,5	..	18,1	24,2	25,1	26,1

[1] Summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år. Antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved.
[2] Gjennomsnittlig observert fødealder.
[3] Under forutsetning om at et tenkt kull ugifte personer i alderen 15 år gjennomlever de aldersspesifikke giftermålsratene observert i vedkommende år, og at dødsfall ikke forekommer. Fra og med 1996 er det tatt i bruk en ny beregningsmodell for prosent ugifte ved alder 50 år. Nye tall er utregnet tilbake til 1991.
[4] Kvinner ved alder 23, 28, 33, 38 og 43 år i 1988.
[5] Flyttinger mellom kommuner. Ikke korrigert for at antall kommuner er blitt redusert fra 454 i 1980 til 431 i 2007 og til 430 i 2009.
[6] Standard for kommuneklassifisering.
[7] Øst-Europa er Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Montenegro, Polen, Romania, Russland, Serbia, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ukraina og Ungarn.
[8] Estland, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn ble medlemmer i 2004. Bulgaria og Romania i 2007.

Kilde: Befolkningsstatistikk, bortsett fra 1.17 hvor kilden er: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Omnibusundersøkelsene.

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
..	..	..	20,9	..	..	..	21,4	21,9	22,4	23,0	23,5	23,6
..	..	..	22,1	..	..	..	22,4	22,5	22,7	22,9	23,0	22,8
..	..	..	30,7	..	..	..	30,6	30,6	30,3	29,9	29,6	29,4
..	..	..	67,6	..	..	..	67,0	66,7	66,2	65,5	65,0	64,4
36 704	41 841	36 542	34 264	40 122	35 957	36 482	40 148	45 776	61 774	66 961	65 186	..
18 312	20 864	19 140	16 882	19 341	17 572	17 829	20 147	24 724	35 927	37 798	35 135	..
18 392	20 977	17 402	17 382	20 781	18 385	18 653	20 001	21 052	25 847	29 163	30 051	..
22 881	22 842	26 854	26 309	22 948	24 672	23 271	21 709	22 053	22 122	23 615	26 549	..
11 526	11 342	13 731	13 614	11 851	13 026	11 981	11 100	11 216	11 762	13 263	15 300	..
11 355	11 500	13 123	12 695	11 097	11 646	11 290	10 609	10 837	10 360	10 352	11 249	..
13 823	18 999	9 688	7 955	17 174	11 285	13 211	18 439	23 723	39 652	43 346	38 637	..
6 786	9 522	5 409	3 268	7 490	4 546	5 848	9 047	13 508	24 165	24 535	19 835	..
7 037	9 477	4 279	4 687	9 684	6 739	7 363	9 392	10 215	15 487	18 811	18 802	..
-919	-541	-3 166	-2 241	-1 341	-1 157	-797	-288	-1 212	-522	-317	336	..
14 742	19 540	12 854	10 196	18 515	12 442	14 008	18 727	24 935	40 174	43 663	38 301	..
9 244	7 988	9 517	10 838	9 041	7 867	8 154	12 655	11 955	14 877	10 312	11 442	..
43,1	43,0	44,8	44,7	42,6	41,8	41,5	41,9	43,3	44,7	41,7	41,5	..
5 239	5 237	3 963	6 808	4 649	5 395	7 138	8 016	8 572	6 859	5 414	5 636	..
-5 677	-4 877	-4 577	-5 298	-4 647	-4 797	-5 309	-6 202	-6 365	-5 205	-5 009	-3 162	..
1,06	1,10	0,80	0,91	1,02	0,92	1,13	1,32	1,53	1,67	1,74	1,55	..
-0,54	-0,10	-0,23	-0,66	-0,43	-0,40	-0,70	-2,41	-0,69	-0,35	-0,15	0,08	..
52	59	57	44	51	51	49	47	45	60	63	70	..
35,8	37,1	39,9	40,9	41,1	43,2	44,7	46,3	47,9	50,9	56,2	63,1	68,7
55,4	58,7	63,1	66,1	68,7	73,1	76,2	79,2	83,3	88,7	97,0	105,9	113,7
8,0	8,4	10,3	10,7	11,0	11,6	12,3	13,3	14,7	17,0	21,1	25,2	28,3
						2,8	3,2	4,1	6,6	10,2	13,8	15,1
27,4	29,1	31,3	34,1	36,3	39,7	42,2	44,4	46,8	49,2	52,1	55,2	58,9

2.	Helse (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
2.1.	Spedbarnsdødelighet; døde per 1 000 levendefødte (under 1 år)	8,1	8,5	7,0	4,1	4,1
2.2.	Aborter per 1 000 kvinner 15-49 år	14,6	14,7	14,8	13,3	13,4
Dødsrater etter utvalgte årsaker[1] per 100 000 innbyggere. Aldersstandardisert						
2.3.	Ondartede svulster					
	Menn	214	229	222	227	228
	Kvinner	146	151	150	151	158
2.4.	Hjerte-/karsykdommer					
	Menn	508	502	464	396	375
	Kvinner	285	267	252	217	208
2.5.	KOLS (inkl. kroniske lungesykdommer/astma)					
	Menn	27	29	32	33	34
	Kvinner	9	11	23	17	17
2.6.	Ulykker					
	Menn	63	57	51	41	38
	Kvinner	25	25	23	18	19
2.7.	Selvmord					
	Menn	19	21	23	18	17
	Kvinner	7	8	8	6	6
2.8.	Krefttilfeller[1]. Antall nye tilfeller per år per 100 000 innbyggere					
	Menn	358	390	411	436	443
	Kvinner	299	309	324	348	360
2.9.	Egenvurdert helse som god eller meget god. 16 år og over. Prosent					
	Menn	..	..	..	81	..
	Kvinner	..	..	..	77	..
2.10.	Dagligrøyking[2] (16-74 år). Prosent					
	Menn	42	42	37	34	34
	Kvinner	31	32	33	32	32
2.11.	Konsumerer alkohol 2 eller flere ganger per uke. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
2.12.	Fedme BMI >30. 16-74 år. Prosent					
	Menn	..	..	..	6	..
	Kvinner	..	..	..	5	..
2.13.	Hull i tennene (karies) hos 12-åringer. Gjennomsnittlig antall	..	3,4	2,4	1,9	1,8
2.14.	Utgifter[3] til helseformål					
	Totale utgifter til helseformål i prosent av BNP[4]	..	..	..	..	..
	Totale utgifter til helseformål i faste 2000-priser per innbygger[4]	..	..	..	..	..
	Offentlige utgifter til helseformål i prosent av totale offentlige utgifter	..	..	..	..	..

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
4,1	4,0	3,9	3,8	3,9	3,5	3,4	3,2	3,0	3,2	3,1	2,7	..
13,1	13,2	13,3	13,7	13,0	12,7	12,9	13,1	12,9	13,2	13,8	14,5	14,0
229	223	223	216	215	217	211	207	204	197	200	196	..
156	146	145	147	148	148	144	142	142	138	140	137	..
365	357	345	319	310	301	273	254	237	222	223	214	..
206	202	202	190	181	179	169	159	141	144	138	130	..
34	33	36	34	33	34	32	32	34	32	34	37	..
17	18	21	21	20	20	20	19	19	22	22	23	..
41	40	41	40	37	41	45	46	41	39	39	42	..
18	17	19	18	18	17	19	21	18	18	19	17	..
17	18	19	18	18	16	16	16	15	16	14	14	..
6	7	7	6	6	6	6	7	7	6	6	6	..
461	461	454	466	468	459	481	500	485	487	518	516	..
370	358	357	373	382	387	379	389	383	385	389	402	..
..	82	..	..	..	83	..	..	82	..	..	82	..
..	80	..	..	..	79	..	..	80	..	..	79	..
34	34	32	31	30	29	28	27	26	23	22	21	21
33	32	32	31	31	28	27	25	24	24	23	22	20
..	16	..	..	..	24	..	..	19	..	..	23	..
..	7	..	..	..	13	..	..	14	..	..	13	..
..	7	..	..	..	8	..	..	9	..	..	12	..
..	6	..	..	..	8	..	..	8	..	..	9	..
1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4
8,4	9,3	9,3	8,4	8,8	9,8	10,0	9,7	9,1	8,7	8,9	8,6	..
24 606	25 781	27 233	27 773	28 564	30 694	31 345	32 036	32 540	32 734	33 246	33 404	..
15,8	16,7	17,4	17,7	17,9	18,6	18,4	18,9	19,2	19,1	19,5	19,1	..

2.	**Helse** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**
2.15.	Driftskostnader i spesialisthelsetjenesten innen:					
	Somatikk	..	..	..	..	..
	Psykisk helsevern (voksne, barn og unge)	..	..	..	..	..
	Rusbehandling[5]	..	..	..	..	..
2.16.	Aktivitet og ressurser i somatiske sykehus					
	Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	8,8	9,7	10,8	12,4	13,1
	Sykepleierere. Årsverk per 10 000 innbyggere	27,8	30,6	34,8	40,0	41,9
	Døgnopphold. Antall per 1 000 innbyggere[6, 7]	143	152	145	147	149
	Liggedager. Antall per 1 000 innbyggere[6]	1 550	1 452	1 063	973	972
	Dagbehandlinger. Antall per 1 000 innbyggere[8]	..	..	..	..	..
	Polikliniske konsultasjoner. Antall per 1 000 innbyggere[8, 9, 10]	..	..	599	696	718
2.17.	Aktivitet og ressurser innen psykisk helsevern					
	Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	1,1	1,4	1,7	2,0	2,1
	Psykologer. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	1,4	1,9	2,0
	Sykepleierere. Årsverk per 10 000 innbyggere	5,0	6,2	7,8	8,8	9,7
	Oppholdsdøgn. Antall per 1 000 innbyggere	971	766	614	493	480
	Utskrivninger. Antall per 1 000 innbyggere	5,1	4,6	5,0	6,0	6,2
	Polikliniske konsultasjoner. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	92	140	131
2.18.	Aktivitet og ressurser innen rusbehandling					
	Personell. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..
	Oppholdsdøgn. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	..	..
2.19.	Aktivitet og ressurser i kommunehelsetjenesten					
	Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	7,1	7,5	7,5
	Fysioterapeuter[11, 12]. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	6,2	6,9	7,1
	Jordmødre. Årsverk per 10 000 fødte	..	..	19	33	37
	Helsesøstre. Årsverk per 10 000 innbyggere (0-20 år)	..	..	41	50	51
2.20.	Tannleger og tannpleiere (i offentlig og privat sektor)					
	Tannleger. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..
	Tannpleiere. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..

[1] Ratene er aldersstandardisert etter europeisk standardbefolkning.
[2] Andel personer 16-74 år som røyker daglig. Treårig glidende gjennomsnitt fram til 2007. Fra 2008 vises gjennomsnitt av telleåret og året før.
[3] Foreløpige tall for 2007 og 2008.
[4] Både offentlige og private utgifter.
[5] Fra 2004 omfatter rusmiddeltiltak spesialisert tverrfaglig rusmiddelbehandling.
[6] Brudd i tidsserien i 1989 ved overgang fra aggregeret skjematall til elektroniske individdata.
[7] Brudd i tidsserien i 2009. Friske nyfødte er inkludert.
[8] Brudd i tidsserien 2001/2002 ved overgang fra aggregerte skjematall til elektroniske individdata.
[9] Også refusjonsberettiget dagbehandling ved poliklinikk frem til 2002.
[10] Brudd i tidsserien i 2009. Høyere tall pga. endret registreringspraksis i Norsk pasientregister.
[11] Også årsverk til overordnet administrasjon.
[12] Årsverk i institusjoner for eldre og funksjonshemmede er med fom. 2000.

Kilde: 2.1, 2.3-2.7: Dødsårsaksstatistikk. 2.2: Svangerskapsavbrudd. 2.8: Kreftregisteret. 2.9, 2.12: Levekårsundersøkelsene. 2.10: Statens tobakksskaderåd/SHdir -2001/ Hdir/SSB 2008-. 2.11: SIFA - 2001/SIRUS 2002-. 2.13: Tannhelsestatistikk, KOSTRA. 2.14: Nasjonalregnskapsstatistikk. 2.15: Spesialisthelsetjenesten. 2.16: Spesialisthelsetjenesten/Registerbasert sysselsettingsstatistikk og Pasientstatistikk. 2.17-2.18: Spesialisthelsetjenesten/Registerbasert sysselsettingsstatistikk. 2.19: Statistikk for kommunehelsetjenesten, KOSTRA. 2.20: Tannhelsetjenesten, KOSTRA/Registerbasert sysselsettingsstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
..	..	..	..	..	43 796	47 100	48 324	54 692	58 661	63 869	67847	70807
..	..	..	..	..	9 889	11 142	11 482	13 438	14 331	15 874	17055	17953
..	..	..	..	..	121	122	1 774	2 132	2 320	2 577	3021	3282
14,1	14,8	15,3	15,9	16,0	16,0	16,6	17,2	17,7	18,0	18,2	18,6	19,5
44,0	45,4	47,1	47,0	47,1	48,9	50,2	50,7	50,2	51,2	51,1	49,7	48,6
151	154	156	154	160	163	170	173	174	176	171	171	176
967	960	956	925	929	923	913	897	893	887	851	816	804
..	..	..	66	72	79	92	100	109	117	120	115	119
749	746	763	796	775	669	704	731	745	759	790	811	874
2,2	2,3	2,4	2,5	2,7	2,7	2,8	3,0	3,0	3,2	3,2	2,9	3,3
2,1	2,3	2,4	2,6	2,8	3,1	3,3	3,5	3,8	4,1	4,6	3,8	4,3
9,9	10,1	10,1	10,3	10,9	11,1	11,6	12,0	12,5	12,5	12,7	11,2	11,5
468	457	446	431	411	408	392	372	364	355	330	310	299
6,6	6,8	7,3	7,8	8,0	8,4	9,2	9,5	10,0	10,6	10,0	11,0	11,0
134	140	149	155	163	185	214	229	286	314	332	366	388
..	..	..	..	..	..	..	5,0	5,7	6,2	6,7	6,0	6,4
..	..	..	..	..	..	..	96	120	120	120	120	118
7,6	7,8	7,9	8,5	9,1	9,1	9,0	9,0	9,1	9,1	9,3	9,4	9,5
7,4	7,6	7,6	8,8	9,1	9,1	9,1	9,0	8,9	9,0	9,0	9,0	8,7
40	44	45	48	49	51	51	49	50	50	..	..	..
52	53	55	57	61	64	64	67	68	71	..	..	..
..	..	..	..	..	..	8,0	8,2	8,4	8,5	8,3	8,5	8,3
..	..	..	..	..	..	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5

3.	Pleie og omsorg (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
3.1.	Personell i kommunal pleie- og omsorgstjenesten[1]. Antall i alt	..	..	..	69 795	73 733
	Årsverk per mottaker[2]	..	..	..	0,39	0,39
	Årsverk per 1 000 innbyggere 67 år og over	..	..	..	112	119
3.2.	Mottakere av hjemmesykepleie og/eller praktisk bistand og beboere på institusjoner for eldre og funksjonshemmede	..	..	..	187 781	187 840
	Kvinnelige mottakere. Prosent	..	..	..	70	70
	Mottakere 80 år og over. Prosent	..	..	..	54	55
3.3.	Mottakere av hjemmesykepleie og/eller praktisk bistand og beboere på institusjoner for eldre og funksjonshemmede					
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	8	8
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	126	130
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	539	547
3.4.	Mottakere av hjemmetjenester. Prosent					
	Både hjemmesykepleie og praktisk bistand/hjemmehjelp	..	..	..	31	33
	Kun hjemmesykepleie	..	..	..	14	16
	Kun praktisk bistand/hjemmehjelp	..	..	..	47	51
3.5.	Mottakere av hjemmetjenester. Antall i alt	..	..	..	145 249	144 765
	Alle mottakere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	33	33
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	6	8
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	103	107
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	365	374
3.6.	Beboere i institusjoner for eldre og funksjonshemmede[3]. Antall i alt	..	..	..	42 532	43 075
	Alle beboere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	9,7	9,8
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	0,4	0,4
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	23	22
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	175	172
3.7.	Beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål[4]. Antall i alt	..	..	..	32 338	35 254
	Alle beboere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	7	8
	Beboere i boliger med tilknyttet personell hele døgnet. Prosent	..	..	..	..	..
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	2	3
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	19	23
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	69	78

[1] Registerbaserte tall er inkludert vikarer og fravær (legemeldt sykefravær og fødselspermisjon). Alle tall er eksklusivt leger og fysioterapeuter. Gjelder offentlige tjenester ytt både av kommunale og private aktører.
[2] Mottakere er summen av brukere av hjemmetjenester og tallet på plasser i institusjoner. T.o.m. 2006 ble dataene for brukere av hjemmetjenester hentet inn på KOSTRA-skjema. Fom. 2007 er disse hentet fra IPLOS-registeret og gjelder alle mottakere av tjenester i Pleie og omsorg.
[3] Beboere i sykehjem eller boform med heldøgns omsorg og pleie hjemlet i kommunehelsetjenesteloven, eller beboere i aldershjem hjemlet i sosialtjenesteloven.
[4] Omfatter omsorgsboliger og andre boliger kommunen disponerer til pleie- og omsorgsformål.

Kilde: 3.1: Pleie- og omsorgsstatistikk tom. 2002, registerbasert sysselsettingsstatistikk fom. 2003 og Befolkningsstatistikk. 3.2, 3.4: Pleie- og omsorgsstatistikk. 3.3, 3.5-3.7: Pleie- og omsorgsstatistikk og Befolkningsstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
79 435	82 794	86 370	89 669	91 824	93 690	105 883	107 910	107 071	113 220	118 189	121 209	123 482
0,41	0,42	0,43	0,44	0,45	0,46	0,52	0,53	0,52	0,53	0,58	0,58	0,57
128	134	140	146	151	155	175	179	177	186	193	197	198
191 947	195 202	200 087	201 905	203 063	203 747	202 107	204 400	205 342	211 763	204 110	209 754	218 683
69	69	69	69	69	68	68	67	67	66	65	64	64
52	53	53	53	54	54	53	53	53	53	49	48	46
9	9	10	10	11	11	12	12	13	14	20	22	23
131	130	131	130	129	128	123	119	113	111	116	114	117
542	547	559	547	541	532	516	510	506	510	566	567	557
34	36	37	37	37	36	37	37	38	39	36	35	36
16	18	21	24	25	27	29	31	33	33	36	37	38
19	45	41	39	38	36	34	32	29	28	28	27	26
149 026	152 796	157 396	159 669	161 169	162 112	161 094	163 415	164 623	171 226	161 817	167 648	174 275
34	34	62	35	36	36	35	35	35	37	34	35	36
8	9	9	10	10	11	11	12	12	14	13	14	16
108	108	109	109	108	107	102	98	93	92	79	78	81
374	381	393	386	384	379	368	365	362	368	345	347	343
42 921	42 406	42 691	42 236	41 894	41 635	41 013	40 985	40 719	40 537	42 293	42 106	44 408
9,7	9,5	9,5	9,4	9,3	9,1	9,0	8,9	8,8	8,7	8,9	8,8	9,1
0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	1,0	1,1
22	22	22	22	21	21	21	21	20	19	18	17	19
169	166	167	160	156	153	148	145	145	143	143	142	146
38 140	40 617	43 983	45 515	46 023	46 414	48 087	47 569	48 821	50 194	47 308	49 463	..
9	9	10	10	10	10	11	10	11	11	10	11	..
..	..	..	..	..	..	..	..	32	34	40	39	..
3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	5	..
26	26	29	30	29	29	28	27	26	25	21	21	..
86	90	96	99	99	100	103	100	103	105	105	107	..

4.	Utdanning (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
4.1.	Barn i barnehager. 1-5 år. Prosent	19,3	26,6	36,3	52,3	54,9
4.2.	Barn i barnehage 1-5 år med heldagsplass[1, 2]. Prosent av befolkningen 1-5 år	..	..	..	..	..
4.3.	Private barnehager. Prosent	46,4	42,3	41,1	51,8	52,3
4.4.	Barnehagebarn 1-5 år med plass i privat barnehage. Prosent	39,3	36,0	36,9	42,4	42,3
4.5.	Minoritetsspråklige barn[3] i barnehage. Prosent	..	..	..	..	..
	Private barnehager	..	..	..	..	..
	Offentlige barnehager	..	..	..	..	..
4.6.	Antall barn per årsverk i:					
	Private barnehager	..	8,8	6,2	5,4	5,4
	Offentlige barnehager	..	5,1	4,6	4,4	4,5
4.7.	Andel barn i kontantstøttealder[4] som får kontantstøtte. Prosent	..	..	..	..	..
	1-åringer	..	..	..	..	..
	2-åringer	..	..	..	..	..
4.8.	Styrere/pedagogiske ledere i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning[5]. Prosent	91,4	94,4	79,7	78,1	79,7
	Private barnehager	..	..	..	..	..
	Offentlige barnehager	..	..	..	..	..
4.9.	Ansatte i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning. Prosent	28,3	31,4	27,9	28,6	28,2
	Private barnehager	..	..	..	..	..
	Offentlige barnehager	..	..	..	..	..
Personer etter høyeste utdanningsnivå[6], 16 år og over. Prosent						
4.10.	Grunnskole	48,9	45,9	41,6	36,6	36,4
	Menn	45,2	42,4	38,3	33,4	33,3
	Kvinner	52,4	49,3	44,8	39,6	39,2
4.11.	Videregående skole	39,9	41,2	42,9	44,6	44,0
	Menn	41,6	43,0	44,8	46,8	46,3
	Kvinner	38,3	39,4	41,2	42,4	41,9
4.12.	Universitet eller høgskole t.o.m. 4 år	8,8	10,1	12,2	15,0	15,6
	Menn	8,9	9,9	11,7	14,0	14,4
	Kvinner	8,7	10,3	12,7	16,1	16,8
4.13.	Universitet eller høgskole over 4 år	2,4	2,8	3,2	3,8	4,0
	Menn	4,2	4,7	5,2	5,8	6,0
	Kvinner	0,7	0,9	1,3	1,9	2,1
Andel i videregående opplæring						
4.14.	Prosent av registrerte årskull 16-18 år	..	..	83,3	90,4	92,2
	Menn	..	..	82,7	90,1	91,7
	Kvinner	..	..	83,9	90,8	92,7
4.15.	Innvandrere i videregående opplæring. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	..	..	48,1	65,1	70,6
	Menn	..	..	50,2	68,0	72,9
	Kvinner	..	..	45,9	62,2	68,2

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
59,8	61,1	61,1	62,0	63,3	65,9	69,1	72,2	76,2	80,4	84,3	87,2	88,5
39,6	40,2	38,4	39,3	40,7	44,0	48,0	53,2	59,1	66,5	72,7	77,5	80,2
52,5	51,3	49,6	48,8	48,4	49,6	50,9	52,7	54,5	54,9	54,6	54,0	53,6
41,6	40,9	40,1	40,4	40,1	41,4	42,1	43,5	45,1	45,7	46,1	46,0	46,3
..	..	..	4,7	5,1	5,5	5,9	5,9	6,2	6,7	7,6	8,5	9,3
..	..	..	19,5	17,6	19,5	20,7	22,2	25,1	25,4	26,9	28,6	29,9
..	..	..	80,5	82,4	80,5	79,3	77,8	74,9	74,6	73,1	71,4	70,1
5,2	5,2	5,3	5,3	5,2	5,0	4,9	4,8	4,6	4,4	4,3	4,1	4,1
4,4	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,4	4,3	4,2	4,0	3,9	3,9
..	50,1	74,8	74,3	73,2	70,7	67,9	63,3	57,8	51,8	41,4	34,7	30,7
..	78,9	79,0	79,1	77,9	75,6	73,0	68,9	63,9	58,9	47,1	40,1	35,5
..	21,5	70,7	69,5	68,6	65,9	63,0	57,7	51,7	44	35,1	29,1	25,5
81,1	81,7	83,4	86,3	88,3	88,1	91,3	89,3	89,1	86,9	83,0	83,7	83,5
..	..	..	37,3	37,3	39,1	40,3	42,1	44,3	44,9	45,4	44,7	44,8
..	..	..	62,7	62,7	60,9	59,7	57,9	55,7	55,1	54,6	55,3	55,2
28,7	29,1	31,3	31,3	31,9	32,0	33,3	33,5	33,7	32,9	31,7	32,3	32,0
..	..	..	35,8	35,6	37,2	38,6	40,3	42,7	43,7	43,9	43,9	43,7
..	..	..	64,2	64,4	62,8	61,4	59,7	57,3	56,3	56,1	56,1	56,3
35,8	35,1	34,5	34,0	33,4	32,9	32,4	31,9	31,6	31,3	30,9	29,9	29,8
33,0	32,5	32,0	31,6	31,2	30,9	30,6	30,4	30,2	30,1	30,0	29,6	29,3
38,6	37,7	36,9	36,3	35,5	34,8	34,1	33,4	32,9	32,4	31,8	30,3	30,4
43,8	43,9	44,2	44,3	44,4	44,4	44,3	44,0	43,7	43,4	43,1	43,3	42,9
46,1	46,2	46,4	46,5	46,6	46,7	46,6	46,3	46,1	45,8	45,6	45,4	45,4
41,6	41,7	42,0	42,1	42,2	42,3	42,1	41,8	41,4	41,0	40,8	41,2	40,4
16,2	16,6	16,8	17,0	17,4	17,7	18,1	18,6	19,2	19,6	19,9	20,3	20,8
14,8	15,1	15,1	15,2	15,4	15,6	15,8	16,0	16,3	16,6	16,8	17,0	17,2
17,5	18,1	18,4	18,8	19,3	19,8	20,4	21,2	22,0	22,5	23,0	23,6	24,2
4,2	4,3	4,5	4,7	4,9	5,0	5,2	5,4	5,6	5,8	6,0	6,4	6,5
6,1	6,3	6,5	6,6	6,8	6,9	7,0	7,2	7,4	7,5	7,6	7,9	8,1
2,3	2,5	2,7	2,8	3,0	3,2	3,4	3,6	3,8	4,1	4,4	4,9	5,0
92,0	91,6	90,9	90,4	90,3	90,7	91,0	89,8	90,2	91,2	91,1	90,8	91,0
91,5	90,8	90,1	89,5	89,4	89,8	90,1	89,2	89,7	90,8	90,8	90,5	90,6
92,5	92,4	91,8	91,4	91,3	91,6	91,9	90,5	90,7	91,6	91,5	91,1	91,5
71,2	72,3	67,8	67,0	70,5	68,7	70,8	69,1	70,6	70,8	70,0	69,4	67,0
73,1	72,7	67,7	65,4	69,0	66,7	69,3	67,9	69,6	70,2	69,5	67,9	64,6
69,2	71,9	67,9	68,9	72,2	70,8	72,6	70,5	71,8	71,3	70,5	71,0	69,8

4.	**Utdanning** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
4.16.	Norskfødte med innvandrerforeldre i videregående opplæring. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	..	..	74,5	80,3	83,6
	Menn	..	..	75,6	81,6	83,6
	Kvinner	..	..	73,4	78,9	83,6
Andel i høyere utdanning[7]						
4.17.	Prosent av registrerte årskull 19-24 år[8, 9]	11,4	12,1	19,3	26,0	27,8
	Menn	11,6	11,1	18,0	22,5	23,6
	Kvinner	11,3	13,1	20,8	29,7	32,1
4.18.	Prosent av registrerte årskull 25-29 år	6,2	6,2	9,0	12,1	12,5
	Menn	7,3	6,6	9,2	12,0	12,1
	Kvinner	5,2	5,6	8,8	12,2	12,9
4.19.	Innvandrere i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 19-24 år	4,1	6,0	7,8	11,2	12,1
	Menn	4,7	6,6	8,5	11,8	13,0
	Kvinner	3,5	5,4	7,0	10,7	11,4
4.20.	Norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 19-24 år	9,8	13,5	23,1	25,1	26,6
	Menn	7,2	14,2	20,0	23,6	24,4
	Kvinner	12,1	12,7	25,2	26,5	28,9
4.21.	Innvandrere i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 25-29 år	4,4	6,0	7,8	8,2	8,0
	Menn	4,6	7,3	9,0	9,3	8,9
	Kvinner	4,1	4,6	6,1	7,2	7,1
4.22.	Norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 25-29 år	10,3	7,4	9,5	14,5	15,3
	Menn	13,3	6,0	8,3	15,4	14,3
	Kvinner	7,0	8,7	11,0	13,7	16,5
4.23.	Andel i jobb/utdanning i november, av alle som gikk ut av introduksjonsprogrammet året før	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
4.24.	Antall elever per lærerårsverk i:					
	Grunnskole	..	..	..	9,7	9,6
	Videregående opplæring (bare elever under opplæringsloven)	..	..	..	7,8	7,6
Opphold i skolefritidsordningen (SFO). Prosent						
4.25.	Andel elever i SFO etter klassetrinn (oppholdstid 6 timer eller mer)					
	1.-4. årstrinn	..	..	..	..	..
	5.-7. årstrinn	..	..	..	..	..

[1] Oppholdstid 33 timer eller mer per uke.
[2] Fra og med 1999 er barn i åpen barnehage ikke inkludert i det totale tallet for antall barn i barnehage.
[3] Barn med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk og engelsk.
[4] Kontantstøtten ble innført for 1-åringer fra 1. august 1998, og for 2-åringer fra 1. januar 1999. Barn som fikk kontantstøtte som 1-åringer fikk beholde ytelsen hvis de fylte 2 år i 1998.
[5] For årene 1980 og 1981 gjelder tallene styrere og førskolelærere. For 1982, 1983 og 1984 er det kun for styrere.
[6] Personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelene.
[7] «I høyere utdanning» er beregnet ut fra utdanningsnivå 6 og 7 for åra 1980-1988 og ut fra gruppering av skoleslag fra og med 1989.
[8] På grunn av mangelfull datalevering, er tallet på universitets- og høgskolestudenter i 1985 om lag 6 000-8 000 for lavt.
[9] I 1981 ble en rekke helsefagskoler omgjort til høgskoler. Elever ved disse skolene ble inntil 1980 klassifisert som elever i videregående skoler og fra og med 1981 som studenter ved universiteter/høgskoler.

Kilde: 4.1-4.6, 4.8-4.9: Barnehagestatistikk. 4.7: NAV Trygd 4.10-4.22, 4.24: Utdanningsstatistikk. 4.23: KOSTRA. 4.25: GSI.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	84,1	83,9	84,7	84,7	84,1	86,3	88,1	86,7	87,9	88,4	89,9	88,8	89,5
	84,4	83,7	84,6	84,9	83,0	86,3	87,0	85,8	87,7	88,0	90,2	88,4	89,1
	83,7	84,2	84,8	84,4	82,8	86,3	89,3	87,6	88,1	88,7	89,6	89,3	90,0
	28,2	28,7	29,7	28,3	27,7	30,1	30,3	30,7	30,9	30,6	29,8	29,7	30,7
	23,6	23,6	24,4	23,0	22,1	24,5	24,7	25,1	25,3	24,6	23,7	23,4	24,5
	32,9	33,9	35,1	33,9	33,4	36,0	36,2	36,5	36,8	36,8	36,2	36,4	37,2
	12,8	13,4	14,4	14,4	15,4	16,3	16,5	16,6	16,3	15,7	15,0	14,4	14,7
	12,2	12,6	13,2	12,9	14,0	14,9	15,3	15,4	14,8	14,1	13,2	12,6	13,0
	13,5	14,3	15,7	15,9	16,9	17,8	17,6	17,9	17,8	17,4	16,8	16,4	16,5
	12,9	13,1	14,4	13,6	14,3	14,9	16,7	17,4	18,4	18,8	18,7	17,3	16,9
	13,4	12,7	13,8	12,2	13,0	13,7	15,3	15,8	16,3	16,5	16,1	14,9	15,0
	12,5	13,4	14,8	14,8	15,5	15,9	17,8	18,9	20,3	20,9	21,1	19,7	18,8
	25,4	24,5	27,5	25,9	25,1	31,6	32,8	33,1	33,3	33,9	34,7	35,6	37,1
	23,0	22,1	24,3	22,6	21,5	28,0	28,8	29,0	29,2	29,1	30,0	30,8	31,8
	28,1	27,1	30,9	29,5	28,9	35,5	36,9	37,5	37,8	38,9	39,8	40,7	42,6
	8,1	8,0	9,0	8,7	9,4	9,7	10,6	11,2	11,2	10,7	10,2	9,2	9,3
	9,0	8,9	9,4	8,6	9,2	9,0	10,1	10,6	10,3	9,4	8,9	7,9	8,1
	7,3	7,2	8,7	8,9	9,5	10,2	11,0	11,7	11,9	11,8	11,2	10,3	10,4
	15,0	17,1	18,5	15,6	18,5	17,9	17,6	18,6	18,3	17,7	16,4	15,9	17,1
	17,8	15,4	19,2	15,4	19,4	17,4	17,8	17,9	17,1	17,4	15,2	15,9	17,3
	12,1	18,8	17,8	16,0	17,6	18,5	17,3	19,3	19,5	18,0	17,6	15,9	17,0
..	..	..	..	..	..	..	..	..	58	65	63	..	58
..	..	..	..	..	..	..	..	..	70	76	75	..	67
..	..	..	..	..	..	..	..	..	43	50	51	..	48
9,9	9,7	9,8	9,9	9,9	10,2	10,4	12,5	12,2	12,1	12,1	12,0	12,2	
7,5	7,5	7,5	7,2	7,2	7,5	7,6	7,5	8,0	8,7	8,5	8,5	8,7	
..	..	..	..	..	..	51,6	53,1	52,7	55,8	59,1	59,9	59,7	
..	..	..	..	..	..	0,6	0,6	0,7	0,9	0,8	0,8	1,0	

5.	Arbeid og arbeidsmiljø (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
Arbeid						
5.1.	Personer i arbeidsstyrken (sysselsatte og arbeidsledige) 15-74 år. Millioner[1]	1,940	2,067	2,142	2,186	2,240
	Menn	1,147	1,174	1,181	1,187	1,212
	Kvinner	0,793	0,893	0,961	0,999	1,028
5.2.	Personer i arbeidsstyrken 15-74 år. Prosent[1]	67,2	68,8	69,2	69,6	71,2
	Menn 15-24 år	64,5	64,1	64,2	58,1	61,8
	Kvinner 15-24 år	54,5	56,4	56,9	53,5	57,0
	Menn 55-66 år	79,1	74,0	67,4	66,0	67,0
	Kvinner 55-66 år	46,9	49,3	49,1	51,9	53,8
5.3.	Kvinner med barn under 7 år i arbeidsstyrken, etter alder på yngste barn. Prosent[1]					
	0-2 år	46	58	69	72	74
	3-6 år	57	69	74	80	79
5.4.	Sysselsatte på kort deltid. Prosent av alle sysselsatte[2]	11,5	12,5	13,4	13,2	13,1
	Menn	3,9	4,6	4,9	5,4	5,6
	Kvinner	22,7	23,2	23,3	22,4	21,8
5.5.	Sysselsatte på lang deltid. Prosent av alle sysselsatte[3]	15,5	15,9	13,2	13,3	13,3
	Menn	5,9	6,0	3,8	3,9	4,4
	Kvinner	29,8	29,4	24,6	24,3	23,9
5.6.	Sysselsatte på heltid. Prosent av alle sysselsatte[4]	72,9	71,6	73,4	73,4	73,6
	Menn	90,2	89,4	91,2	90,6	90,0
	Kvinner	47,5	47,4	51,8	53,3	54,2
5.7.	Faktisk arbeidstid per uke. Timer[5]	36,2	36,2	36,0	35,6	35,3
	Menn	41,1	41,5	40,6	39,8	39,5
	Kvinner	29,2	29,3	30,1	30,3	30,0
5.8.	Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte	..	..	12,7	15,8	15,3
	Menn	..	..	15,8	18,4	17,9
	Kvinner	..	..	12,0	15,2	14,6
5.9.	Arbeidsledige (AKU) i prosent av arbeidsstyrken[6]	1,7	2,6	5,2	4,9	4,8
	Menn 15-74 år	1,3	2,2	5,6	5,2	4,8
	Kvinner 15-74 år	2,3	3,1	4,8	4,6	4,9
	Menn 15-24 år	4,3	5,8	12,7	11,9	12,1
	Kvinner 15-24 år	6,1	7,4	10,7	11,7	12,8
5.10.	Langtidsledige (AKU). Prosent[7]	11	24	40	44	31
	Menn	12	26	39	45	34
	Kvinner	11	23	42	42	28
5.11.	Totalt sykefravær for arbeidstakere (legemeldt og egenmeldt). Prosent[8]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.12.	Midlertidig ansatte i prosent av ansatte i alt	..	..	..	..	12,7
	Menn	..	..	..	..	10,6
	Kvinner	..	..	..	..	15,0

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2,287	2,323	2,333	2,350	2,361	2,378	2,375	2,382	2,400	2,446	2,507	2,591	2,590
1,234	1,251	1,250	1,258	1,260	1,262	1,259	1,263	1,272	1,296	1,323	1,370	1,366
1,054	1,072	1,083	1,092	1,101	1,116	1,116	1,119	1,127	1,150	1,183	1,222	1,224
72,5	73,3	73,3	73,4	73,5	73,5	72,9	72,6	72,4	72	72,8	73,9	72,8
64,8	66,3	66,7	67,3	64,8	65,1	63,2	61,9	61,2	58,1	58,6	62,9	58,0
58,3	61,2	61,1	61,6	61,3	63,8	62,0	61,3	59,0	58,1	60,3	62,5	59,2
68,8	69,9	68,8	69,2	69,5	69,5	70,5	69,8	69,5	69,4	70,3	70,8	69,7
54,1	55,0	55,9	56,7	59,2	59,7	59,9	58,9	58,1	57,5	60,5	60,3	60,4
75	75	72	76	77	76	76	76	76	80	79	82	81
83	84	81	84	86	85	80	84	85	86	84	86	88
12,6	12,5	12,6	12,2	12,3	12,6	12,8	13,1	12,8	13,0	12,6	12,5	12,6
5,7	5,8	6,0	6,3	6,5	6,6	7,2	7,4	7,0	7,4	7,4	7,7	7,9
21,0	20,5	20,1	19,0	18,8	19,3	18,9	19,5	19,3	19,3	18,5	17,9	17,8
13,5	13,4	13,8	13,3	13,6	13,7	13,8	13,9	13,8	14,3	14,2	14,2	14,3
4,1	4,1	4,4	4,1	4,6	4,5	4,8	5,2	5,3	5,4	5,4	5,5	5,9
24,6	24,3	24,6	23,9	23,9	24,0	23,8	23,6	23,3	24,4	24,0	24,0	23,6
73,9	74,1	73,7	74,4	74,1	73,8	73,4	73,0	73,4	72,6	73,2	73,2	73,1
90,3	90,3	89,6	89,5	88,9	88,9	88,0	87,4	87,7	87,2	87,2	86,7	86,1
54,6	55,2	55,3	57,0	57,2	56,7	57,1	56,8	57,4	56,3	57,5	58,1	58,6
35,3	35,4	35,4	35,1	34,9	34,8	34,6	34,6	34,9	34,5	34,4	34,4	34,1
39,3	39,5	39,3	38,8	38,5	38,4	38,0	38,1	38,3	38,0	37,7	37,5	37,1
30,2	30,4	30,6	30,6	30,5	30,5	30,4	30,3	30,8	30,4	30,4	30,8	30,5
14,2	13,3	11,6	11,6	11,6	12,6	14,3	16,0	16,2	11,8	10,1	8,8	8,9
16,5	14,5	12,6	12,6	11,2	14,2	16,1	17,2	16,2	11,9	9,1	7,4	7,7
13,8	12,9	11,3	11,3	11,7	12,1	13,8	15,6	16,0	11,8	10,4	9,2	9,3
4	3,2	3,2	3,4	3,5	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2
3,9	3,2	3,4	3,7	3,7	4,1	4,9	4,9	4,9	3,4	2,6	2,8	3,6
4,2	3,3	3,0	3,4	3,4	3,6	4,0	4,0	4,4	3,4	2,5	2,4	2,6
10,2	9,1	9,6	10,8	10,8	12,4	12,5	12,5	12,5	8,6	7,9	8,2	10,3
11,5	9,4	9,4	10,4	10,4	10,3	10,9	10,6	11,5	8,7	6,6	6,8	8,0
26	20	16	15	15	21	21	26	26	32	25	19	25
27	21	17	20	20	21	23	27	27	36	26	17	27
23	20	16	13	13	15	20	21	23	27	22	21	20
..	..	..	..	7,4	7,8	8,2	7,1	6,7	6,9	6,9	7,0	7,5
..	..	..	..	6,1	6,4	6,8	5,8	5,4	5,6	5,5	5,6	6,1
..	..	..	..	9,1	9,5	10,0	8,7	8,3	8,6	8,7	8,9	9,3
11,9	10,9	10,1	9,3	9,2	9,9	9,5	10,0	9,5	10,0	9,5	9,0	8,1
9,3	8,3	7,7	7,3	7,0	7,8	7,7	8,3	7,5	7,7	7,5	7,0	6,4
14,6	13,7	12,8	11,5	11,6	12,1	11,3	11,8	11,6	12,5	11,6	11,1	9,7

5.	**Arbeid og arbeidsmiljø** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
5.13.	Sysselsatte innvandrere etter landbakgrunn i prosent av personer 15-74 år i hver gruppe[9]	..	..	..	..	..
	Norden og Vest-Europa	..	..	..	..	..
	EU-land i Øst-Europa[10]	..	..	..	..	..
	Øst-Europa ellers	..	..	..	..	..
	Nord-Amerika og Oseania	..	..	..	..	..
	Asia	..	..	..	..	..
	Afrika	..	..	..	..	..
	Sør- og Mellom-Amerika	..	..	..	..	..
5.14.	Sysselsatte på korttidsopphold i alt og fra utvalgte land[11]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
	Fra Norden utenom Norge	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
	Fra EU-land i Øst-Europa[10]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.15.	Ansatte som arbeider dagtid, 15-74 år. Prosent[12]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.16.	Ansatte som har skift- eller turnusarbeid, 15-74 år. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
Arbeidsmiljø						
5.17.	Ansatte som må løfte 20 kg minst fem ganger daglig, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	24
	Kvinner	..	..	..	..	10
5.18.	Ansatte som et par dager i uken eller oftere er fysisk utmattet når de kommer hjem fra jobb, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.19.	Ansatte som daglig er utsatt for sterk støy, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	10
	Kvinner	..	..	..	..	5
5.20.	Ansatte som har vært utsatt for arbeidsulykker siste 12 måneder, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	4
	Kvinner	..	..	..	..	2
5.21.	Ansatte med monotont[14] arbeid halvparten av arbeidstiden eller mer, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	34
	Kvinner	..	..	..	..	37

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
..	..	..	..	59,4	57,7	55,6	56,6	57,5	60,1	63,3	64,2	61,7
..	..	..	..	73,8	70,4	69,6	70,0	70,8	72,4	73,4	74,6	73,2
..	..	..	..	..	60,8	61,0	64,6	68,6	70,7	75,9	73,5	70,6
..	..	..	..	57,5	55,8	53,9	55,5	56,2	58,7	61,9	63,2	61,0
..	..	..	..	54,9	55,0	54,5	56,6	58,3	61,1	64,2	65,7	64,7
..	..	..	..	52,6	50,9	48,6	49,8	50,6	53,3	56,3	56,8	53,9
..	..	..	..	46,2	43,8	40,3	41,2	41,8	45,2	49,0	49,7	45,3
..	..	..	..	62,3	59,7	56,9	58,4	60,0	62,6	65,3	66,1	62,8
..	..	..	..	..	..	26 255	31 976	37 888	55 343	64 297	80 427	74 654
..	..	..	..	..	..	20 427	25 413	30 591	46 713	53 257	65 320	59 611
..	..	..	..	..	..	5 828	6 563	7 297	8 630	11 040	15 107	15 043
..	..	..	..	..	..	13 770	14 606	15 665	20 218	24 184	31 641	30 493
..	..	..	..	..	..	10 565	11 197	11 984	15 861	17 887	22 231	20 930
..	..	..	..	..	..	3 205	3 409	3 681	4 357	6 297	9 410	9 563
..	..	..	..	..	..	1 356	4 453	9 084	18 493	23 405	29 618	25 410
..	..	..	..	..	..	1 131	3 850	8 131	17 058	21 533	27 129	23 024
..	..	..	..	..	..	225	603	953	1 435	1 872	2 489	2 386
..	..	..	..	64,4	63,4	62,9	63,7	63,0	63,9	64,0	64,7	65,2
..	..	..	..	68,1	67,8	67,0	67,7	67,1	68,3	67,9	69,1	69,2
..	..	..	..	60,5	58,9	58,6	59,6	58,7	59,4	60,0	60,1	61,1
..	..	..	..	20,6	21,2	22,3	21,7	22,2	22,9	23,2	23,5	23,1
..	..	..	..	17,1	16,8	18,5	18,0	18,4	19,0	19,7	19,2	19,5
..	..	..	..	24,4	25,9	26,3	25,6	26,4	26,9	26,8	28,0	26,9
..	..	..	21	..	..	17	..	..	19	..	..	15
..	..	..	9	..	..	10	..	..	7	..	..	7
..	..	..	..	..	..	19	..	..	17	..	..	..
..	..	..	..	..	..	23	..	..	23	..	..	..
..	..	..	10	..	..	9	..	..	7	..	..	7
..	..	..	5	..	..	6	..	..	3	..	..	4
..	..	..	4	..	..	4	..	..	..	..	..	3
..	..	..	2	..	..	2	..	..	..	..	..	2
..	..	..	35	..	..	34	..	..	42	..	..	40
..	..	..	38	..	..	38	..	..	43	..	..	43

5.	**Arbeid og arbeidsmiljø** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
5.22.	Ansatte som i høy grad kan bestemme selv hvordan de skal utføre arbeidet, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	69
	Kvinner	..	..	..	..	58
5.23.	Ansatte som daglig har så mye å gjøre at de må sløyfe lunsj, jobbe overtid, ta med arbeid hjem, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.24.	Ansatte som ofte eller av og til opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelse, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	33
	Kvinner	..	..	..	..	35
5.25.	Ansatte som utsettes for plaging eller ubehagelig erting på arbeidsplassen[15], 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	2
	Kvinner	..	..	..	..	2
5.26.	Ansatte som utsettes for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	5
	Kvinner	..	..	..	..	6

[1] Brudd i tidsserien mellom 1985 og 1986 (økning på 15 000 i arbeidsstyrken), mellom 1987 og 1988 (økning på 10 000), mellom 1995 og 1996 (økning på 10 000) og mellom 2005 og 2006 (økning på 7 000). Fra 2006 ble aldersgrensen senket fra 16 til 15 år, og alder regnes ikke lenger ved utgangen av året, men på referansetidspunktene for undersøkelsen (se også note 4, 5 og 6).
[2] Kort deltid er avtalt arbeidstid på under 20 timer i uka.
[3] Lang deltid er avtalt arbeidstid på 20-36 timer i uka, med unntak av personer med 32-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid. Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (ny beregningsmåte fører til en reduksjon i andelen med lang deltid på om lag 2 prosentpoeng fra 1989, og en tilsvarende økning i heltidsandelen).
[4] Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (ny beregningsmåte fører til en økning i andelen med heltid på om lag 2 prosentpoeng fra 1989, og en tilsvarende reduksjon i andelen på lang deltid).
[5] Brudd i tidsserien mellom 1987 og 1988 pga. endringer i spørreskjemaet.
[6] Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 (økning i ledighetstallet med 0,5 prosentpoeng pga. endret definisjon og undersøkelsesopplegg) og mellom 2005 og 2006, da aldersgrensen ble senket fra 16 til 15 år f.o.m. 2006, og alder ikke lenger regnes ved utgangen av året, men på referansetidspunktene for undersøkelsen.
[7] Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 (økning i ledighetstallet med 0,5 prosentpoeng pga. endret definisjon og undersøkelsesopplegg).
[8] Sykefraværsprosenten er sykefraværsdagsverk i prosent av avtalte dagsverk.
[9] Fra 2006 ble nedre aldersgrense for å bli medregnet som sysselsatt senket fra 16 til 15 år, og aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansetidspunktet.
[10] Bulgaria, Estland, Latvia, Litauen, Polen, Romania, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ungarn.
[11] Gjelder personer med opphold i Norge på under 6 måneder, eller som ikke bor i Norge, men reiser daglig inn i landet for å arbeide. Omfatter ikke selvstendig næringsdrivende. Brudd i tidsserien mellom 2007 og 2008 pga. revisjon i 2008 (økning på 3 117). For mer informasjon, se «Om statistikken» http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/
[12] Gjelder ansatte som ifølge avtalen kun skal arbeide i tidsrommet mandag - fredag kl 06 - 18.
[13] Fra 2006 gjelder alle indikatorene 5.17 - 5.26 for aldersgruppen 18-66 år.
[14] Stadig gjentatte arbeidsoppgaver slik at man gjør det samme time etter time.
[15] 1989 og 1993: Et par ganger i måneden eller oftere. Fra 1996: En gang i måneden eller oftere. Gjelder plaging eller erting av arbeidskamerater, overordnede er ikke inkludert.

Kilder: 5.1-5.10, 5.12, 5.15-5.16: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). 5.11: Sykmeldingsregisteret og utvalgsundersøkelse til bedrifter om egenmeldt fravær. 5.13-5.14: Registerbasert sysselsettingsstatistikk. 5.17-5.26: Arbeidsmiljøundersøkelsene og Levekårsundersøkelsene.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
..	..	..	61	..	..	64	..	..	58	..	..	68
..	..	..	52	..	..	55	..	..	45	..	..	59
..	..	..	..	..	..	9	..	..	10	..	..	8
..	..	..	..	..	..	5	..	..	8	..	..	6
..	..	..	30	..	..	29	..	..	35	..	..	28
..	..	..	32	..	..	35	..	..	40	..	..	37
..	..	..	2	..	..	2	..	..	1	..	..	2
..	..	..	2	..	..	2	..	..	1	..	..	2
..	..	..	4	..	..	5	..	..	4	..	..	4
..	..	..	8	..	..	9	..	..	8	..	..	9

6.	Inntekt, lønn og forbruk (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
Inntekt og lønn						
6.1.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet[1]. Median. Indeks 1986=100[2]	..	..	100	105	108
6.2.	Inntekt etter skatt for husholdninger etter husholdningstype. Median					
	Alle	..	..	174 000	194 000	196 300
	Aleneboende under 45 år	..	..	116 500	125 900	137 700
	Aleneboende 45-64 år	..	..	110 900	136 600	138 700
	Aleneboende 65 år og eldre	..	..	73 300	86 200	90 200
	Par uten barn under 45 år	..	..	225 100	264 500	273 100
	Par uten barn 45-64 år	..	..	232 300	280 700	283 200
	Par uten barn 65 år og eldre	..	..	143 900	172 700	177 000
	Par med barn 0-6 år	..	..	254 200	307 900	324 900
	Par med barn 7-17 år	..	..	279 200	336 400	351 800
	Par med barn 18 år og eldre	..	..	306 600	370 900	391 000
	Mor/far m/barn 0-17 år	..	..	146 200	171 900	185 300
	Mor/far m/barn 18 år eldre	..	..	194 800	219 700	223 900
6.3.	Bruttofinanskapital[3] i faste priser, indeks 1986=100[2]	..	..	103	108	112
6.4.	Husholdninger med gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. Prosent	..	..	5	5	5
6.5.	Husholdninger der hovedinntektstaker er 25-35 år med gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. Prosent	..	..	10	7	8
6.6.	Kapitalinntekt i prosent av samlet inntekt	..	..	6	5	6
6.7.	Kapitalutgifter (renteutgifter) i prosent av samlet inntekt	..	..	14	7	6
6.8.	Kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal. Alle ansatte[4]	..	..	..	..	..
	Av dette:					
	Privat sektor	..	..	..	..	..
	Offentlig sektor	..	..	..	..	..
6.9.	Husholdninger med bankinnskudd tilsvarende minstepensjon. Prosent	..	..	50	41	40
6.10.	Husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde. Prosent	..	..	66	64	65
6.11.	Husholdninger som har pensjon/trygd som viktigste inntektskilde. Prosent	..	..	29	28	27
6.12.	Parhusholdninger 25-54 år med minst to yrkesaktive[5]. Prosent	..	..	71	74	75
6.13.	Utlignet skatt i prosent av samlet inntekt	..	..	24	24	25
6.14.	Andel av total inntekt etter skatt per forbruksenhet[1]					
	Tidelen personer med lavest inntekt	..	..	4,4	4,2	4,2
	Tidelen personer med høyest inntekt	..	..	18,7	20,1	21,1
6.15.	P90/P10. Forholdstallet mellom inntekten til den personen i fordelingen som har høyere inntekt enn 90 prosent av alle (P90) og inntekten til den personen som har lavere inntekt enn 90 prosent av alle andre (P10)	..	..	2,6	2,6	2,6
6.16.	Gini-koeffisienten[6]	..	..	0,214	0,231	0,240

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
110	117	122	123	127	132	132	136	141	144	155	161	..
209 700	228 500	244 300	251 300	270 800	283 500	290 500	309 600	325 700	339 200	365 500	392 100	..
141 900	153 900	165 400	173 100	180 500	184 800	186 900	191 500	199 100	207 100	221 600	236 500	..
146 600	153 900	163 900	170 500	182 700	189 300	194 800	199 000	209 500	219 600	236 700	253 800	..
94 600	103 400	112 000	114 900	124 900	129 900	136 700	143 100	150 600	158 200	173 100	188 800	..
290 400	318 800	331 900	351 500	380 600	389 600	399 100	404 800	421 100	443 900	479 600	514 700	..
305 300	329 700	341 500	357 300	373 900	403 600	414 200	426 200	452 400	472 100	511 900	549 900	..
189 400	203 600	221 800	231 900	248 000	266 800	284 700	288 800	309 300	327 600	359 900	394 300	..
336 000	360 800	386 700	403 600	427 100	451 000	466 200	470 500	494 600	518 200	559 800	604 000	..
373 200	400 100	422 400	443 500	470 200	494 900	510 200	518 200	548 700	575 000	624 700	673 800	..
406 300	445 000	461 200	492 200	525 200	547 900	549 600	566 700	600 200	627 700	683 300	736 100	..
197 400	217 200	230 000	229 100	253 200	256 000	267 700	271 100	280 400	292 800	312 400	334 400	..
244 600	250 400	271 600	300 600	305 800	321 300	323 000	332 800	348 000	363 600	394 800	424 600	..
119	140	155	164	165	164	172	195	208	238	268	276	..
5	5	5	6	6	7	8	9	11	12	13	13	..
8	6	8	11	13	14	17	17	20	23	24	23	..
6	5	7	8	5	8	8	9	13	5	6	6	..
5	6	7	7	8	8	7	5	5	6	7	10	..
..	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,5	84,7	84,7	84,1	83,9	84,1
..	81,9	82,7	82,7	82,7	82,7	83,5	83,5	83,8	83,6	83,0	82,6	82,6
..	87,6	87,3	86,4	86,2	87,1	86,7	87,0	87,4	87,9	88,0	88,9	89,5
39	39	39	40	41	42	42	44	44	46	46	44	..
65	66	66	66	66	65	65	66	65	67	68	68	..
27	28	27	27	27	27	28	27	27	27	26	26	..
75	75	74	75	76	75	74	74	74	74	76	76	..
25	25	25	25	25	24	24	24	23	25	25	25	..
4,2	4,4	4,4	4,2	4,4	4,0	4,0	4,0	3,7	4,1	4,0	4,0	..
21,5	20,8	21,3	23,2	19,7	23,1	24,0	25,1	29,4	20,6	21,4	20,8	..
2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,6	2,7	2,6	2,7	2,6	2,7	2,7	..
0,243	0,233	0,236	0,257	0,223	0,258	0,267	0,276	0,319	0,235	0,244	0,240	..

6.	**Inntekt, lønn og forbruk** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**
6.17.	Personer med inntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median. Prosent					
	Under 60 prosent. EU-skala	..	..	10,2	10,7	11,1
	Under 50 prosent. OECD-skala	..	..	2,9	3,2	3,4
6.18.	Personer med vedvarende lavinntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median. Prosent					
	Under 60 prosent. EU-skala	..	..	..	..	..
	Under 50 prosent. OECD-skala	..	..	..	..	..
6.19.	Bruttofinanskapital[3] for husholdningene med lavest og høyest bruttofinanskapital i prosent av samlet bruttofinanskapital for alle husholdninger					
	De 50 prosent med lavest bruttofinanskapital[3]	..	..	5,8	4,4	4,0
	De 10 prosent med høyest bruttofinanskapital[3]	..	..	52,9	59,6	61,4
6.20.	Husholdning som har hatt betalingsproblemer siste år[7]. Prosent	..	..	..	..	..
6.21.	Husholdning som ikke disponerer privatbil av økonomiske årsaker. Prosent	..	..	..	..	..
Forbruk						
6.22.	Prosentandel av total forbruksutgift som brukes til:					
	Matvarer[8, 9]	19,8	17,3	15,3	13,6	13,0
	Bolig, lys og brensel[8]	18,3	20,7	26,4	22,1	22,0
	Reiser og transport[8]	18,7	21,9	18,8	22,2	21,8
	Kultur og fritid[8]	..	..	..	..	..
6.23.	Husholdninger som eier bil. Prosent	61,6	71,5	73,9	73,1	73,3
6.24.	Husholdninger med to eller flere biler. Prosent	..	..	..	..	18,6
6.25.	Husholdninger som eier fritidshus. Prosent	21,8	20,5	22,6	21,9	21,5

[1] EU-skala.
[2] Omregnet til 2008-kroner ved hjelp av konsumprisindeksen.
[3] Bruttofinanskapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen, og omfatter bankinnskudd og andre verdipapirer.
[4] Brudd i tidsserien mellom 2007 og 2008 på grunn av at lønnsstatistikken har tatt i bruk ny næringsstandard.
[5] Par med og uten barn, der hovedperson er 25-54 år.
[6] Ginikoeffisenten er et summarisk mål på inntektsulikhet. Størrelsen på koeffisienten representerer den andelen av totalinntekten som må fordeles for å få full likhet. Ginikoeffisienten kan variere fra 0 (fullstendig likhet) til 1 (maksimal ulikhet).
[7] Vært ute av stand til å betale regning for husleie, boliglån, elektrisitet og kommunale avgifter eller andre lån ved forfall i løpet av forrige år.
[8] Brudd i tidsserien mellom 1998 og 1999 på grunn av endring i vare- og tjenestegrupperingen etter innføring av nytt vareinndelingsprinsipp (COICOP).
[9] Matvarer kjøpt til hjemmet. Utgifter til restaurant- og kafébesøk inngår ikke som mat i undersøkelsen.

Kilde: 6.1-6.7, 6.9-6.19: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger 1986-2003. Inntektsstatistikk for husholdninger fra og med 2004.
6.8: Lønnsstatistikk alle ansatte. 6.20-6.21: Levekårsundersøkelsen EU-SILC. 6.22-6.25: Forbruksundersøkelsene.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
10,7	9,7	9,9	9,9	9,2	9,9	9,7	9,2	9,6	9,7	10,0	10,2	..
3,3	3,0	2,8	3,3	3,1	3,7	3,8	3,8	4,0	4,2	4,4	4,7	..
..	8,9	8,1	8,2	7,8	8,1	7,9	8,5	7,9	7,9	8,1	8,2	..
..	2,0	1,9	1,7	1,8	2,1	2,4	3,0	3,0	2,9	3,0	3,2	..
4,0	3,8	3,8	3,7	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,6	3,5	..
62,1	66,1	66,5	66,9	65,4	64,6	65,0	65,7	67,0	68,4	69,8	70,4	..
..	..	..	..	..	..	14	11	11	10	9	8	10
..	..	..	..	..	..	8	8	9	7	7	7	7
12,6	12,3	11,7	12,3	11,2	11,5	12,0	11,8	11,2	11,4	11,0	11,0	10,6
21,5	20,5	24,8	23,7	25,0	26,2	25,5	25,7	27,4	30,1	30,0	30,0	32,7
24,6	25,6	19,0	20,2	18,5	17,5	16,6	17,9	18,5	18,0	17,0	16,0	15,7
..	..	12,3	12,3	13,6	12,4	12,1	12,9	12,2	11,5	13,0	13,0	12,2
76,5	77,6	78,0	78,9	73,6	80,1	77,4	75,9	79,3	80,9	80,0	79,0	82,6
19,1	19,5	18,9	23,0	20,3	23,2	22,7	22,2	23,1	25,2	27,0	25,0	25,7
22,4	20,1	20,5	22,3	20,8	21,6	21,8	19,3	24,5	23,3	24,0	21,0	20,1

7.	Trygd, sosialhjelp og barnevern (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
Pensjon						
7.1.	Gjennomsnittlig alderspensjon. 2009-kroner	..	84 647	90 669	102 276	106 814
	Menn	..	93 377	105 267	120 646	126 534
	Kvinner	..	78 639	80 700	89 724	93 321
7.2.	Gjennomsnittlig alderspensjon som andel av gjennomsnittslønn[1]. Prosent	..	31,2	32,7	34,4	34,9
7.3.	Minstepensjon for enslig. 2008-kroner[2]	72 529	76 531	77 513	81 169	83 328
7.4.	Minstepensjon som andel av gjennomsnittslønn[1]. Prosent	..	31,2	32,7	34,4	34,9
7.5.	Minstepensjonister blant alderspensjonistene. Prosent	74,1	62,3	48,9	41,2	39,1
	Menn	..	36,9	22,3	15,6	14,1
	Kvinner	..	79,8	67,0	58,7	56,3
7.6.	Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alderspensjonister. 2009-kroner	..	..	144 366	..	..
	Menn	..	..	188 092	..	..
	Kvinner	..	..	115 053	..	..
7.7.	Uførepensjonister. Prosent av befolkningen 18-67 år[3]	6,1	7,0	8,4	8,3	8,4
	Menn	5,9	6,5	7,4	7,2	7,2
	Kvinner	6,4	7,5	9,5	9,5	9,6
7.8.	Antall etterlatte ektefeller 16-66 år med etterlattepensjon	42 856	41 175	35 718	31 877	30 895
	Menn	784	1 114	1 484	1 854	1 808
	Kvinner	42 072	40 061	34 234	30 023	29 087
7.9.	Antall mottakere av avtalefestet pensjon (AFP)	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
Trygd						
7.10.	Helt arbeidsledige med dagpenger i prosent av alle helt ledige	..	..	73,1	63,3	61,1
7.11.	Kvinner med fødselspenger. Prosent	54,7	64,5	72,6	72,7	73,0
7.12.	Menn som har foreldrepenger mer enn seks uker. Prosent[4]	..	..	..	..	..
Sosialhjelp[5]						
7.13.	Antall sosialhjelpsmottakere[6]	60 100	106 400	155 169	160 427	153 817
7.14.	Antall nye sosialhjelpsmottakere i løpet av året[7]	..	..	..	54 458	50 795
7.15.	Sosialhjelpsmottakere i fast-/heltidsarbeid[8]. Prosent	15,0	12,3	11,9	8,1	8,2
7.16.	Sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp seks måneder eller mer per år[9]. Prosent	18,0	28,3	39,6	40,7	41,1
7.17.	Sosialhjelpsmottakere 20-24 år i prosent av befolkningen i samme alder[10]	3,6	6,8	9,5	10,2	9,7
7.18.	Sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold. Prosent	..	..	27,2	41,3	42,8

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
109 455	118 578	121 444	124 537	128 651	135 158	140 405	146 239	151 495	155 471	165 676	171 756	177 663
130 023	138 459	142 233	146 281	151 466	159 484	166 158	173 527	179 929	184 799	197 106	203 410	210 229
95 301	104 853	107 031	109 411	112 728	118 135	122 262	126 869	131 179	134 284	142 732	148 393	153 282
34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0	38,4	38,6	38,7	39,1	39,9	40,4
85 232	94 080	99 271	100 547	102 905	106 791	109 006	112 404	114 941	116 604	124 460	136 297	143 568
34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0	38,4	38,6	38,7	30,0	32,3	32,6
37,3	41,1	39,8	37,7	36,1	34,9	33,4	31,9	30,5	29,0	27,6	29,9	28,7
12,9	15,0	13,7	12,7	11,8	11,0	10,3	9,7	9,1	8,5	8,0	8,9	8,3
54,1	59,1	57,0	55,1	53,1	51,6	49,6	47,7	45,8	43,8	41,9	45,3	44,0
163 542	174 412	184 061	191 267	196 098	207 564	212 490	218 044	238 957	229 300	253 159	..	..
213 496	223 145	234 382	245 008	248 744	264 647	270 825	279 193	315 014	288 574	320 188	..	..
129 466	141 069	149 374	154 137	159 660	167 957	171 789	175 184	185 347	187 007	204 797	..	..
8,6	9,1	9,6	9,9	10,0	10,2	10,4	10,7	10,9	11,0	11,0	11,0	9,5
7,3	7,7	8,1	8,3	8,4	8,5	8,8	9,0	9,4	9,2	9,2	9,1	8,0
9,9	10,5	11,2	11,5	11,7	11,9	12,1	12,4	12,3	12,9	13,0	13,0	11,0
29 956	29 288	28 034	27 087	26 511	25 914	25 246	24 632	24 209	24 009	23 310	22 905	22 277
1 910	2 236	2 089	2 001	2 059	2 056	2 041	2 112	2 124	2 280	2 225	2 430	2 336
28 045	27 052	25 945	25 086	24 452	23 858	23 205	22 520	22 085	21 729	21 085	20 475	19 941
..	21 573	25 628	31 576	32 558	33 475	34 140	35 613	37 395	41 282	44 251	48 428	..
..	9 106	10 722	13 377	13 995	14 395	14 756	15 634	16 805	18 948	20 739	23 054	..
..	12 467	14 906	18 199	18 563	19 080	19 384	19 979	20 590	22 334	23 512	25 374	..
58,1	52,9	55,8	57,5	59,1	58,9	62,2	63,2	58,0	48,0	42,0	42,0	55,0
73,0	74,0	75,0	76,0	77,0	78,0	76,0	78,0	78,0	78,0	79,0	81,0	80,3
..	9,2	7,9	8,2	10,1	11,7	11,6	12,8	13,7	15,7	17,3	16,5	17,2
146 454	132 417	126 083	127 128	127 914	128 814	135 381	132 067	128 964	122 402	109 608	109 349	117 727
48 182	43 233	44 194	45 567	45 588	44 388	48 560	43 356	41 043	37 746	32 993	38 267	44 515
7,7	8,5	9,1	8,8	8,6	8,0	7,4	6,4	6,0	6,2	6,2	6,5	6,3
39,9	38,1	37,4	37,6	38,6	39,3	40,1	41,1	41,9	41,4	41,6	39,6	40,3
9,0	7,8	7,5	7,6	7,5	7,7	8,3	8,3	8,2	7,6	6,3	5,9	6,8
43,1	45,3	45,8	45,0	44,6	44,4	45,7	45,9	44,9	44,9	44,3	43,4	45,7

7.	**Trygd, sosialhjelp og barnevern** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**
Barnevern						
7.19.	Ressurser i barnevernet. Antall årsverk					
	Kommunal barnevernstjeneste[11]	..	..	831	2 450	2 385
	Barnevernsinstitusjoner	..	..	1 362	2 442	2 552
7.20.	Ressurser i barnevernet. Årsverk per 1 000 barn 0-17 år					
	Kommunal barnevernstjeneste[11]	..	..	0,8	2,4	2,3
	Barnevernsinstitusjoner	..	..	1,4	2,4	2,5
7.21.	Barnevernstiltak per 31.12. Barn per 1 000 barn 0-17 år[12]	8,0	11,5	12,3	20,2	20,2
	Barn med hjelpetiltak per 31.12.	..	..	..	15,1	15,5
	Barn med omsorgstiltak per 31.12.	..	..	..	5,0	4,7

[1] Gjennomsnittlig lønn per normalårsverk.
[2] Grunnbeløpet fastsettes 1. mai hvert år. Fra 2007 er grunnbeløpet fra 1. mai lagt til grunn ved utregning av minstepensjon. For tidligere årganger er minstepensjonen regnet ut fra et gjennomsnitt for året.
[3] For år før 1991 er øvre aldersgrense 66 år. For 1999 er nedre aldersgrense 17 år. For år før 1999 er nedre aldersgrense 16 år.
[4] Ikke alle fedre tar ut foreldrepenger. Dette kan skyldes at far enten ikke ønsker å ta ut foreldrepenger, eller at han ikke har rett på eller mulighet til å ta ut foreldrepermisjon. For mer detaljerte tall se: http://www.nav.no/189218.cms
[5] For 7.13-7.18: Alle tall for 2003 og 2004 innholder også mottakere av introduksjonsstønad og kan derfor ikke direkte sammenlignes med tidligere år, eller med hverandre.
[6] Før 1986: sosialhjelpstilfeller. Personer som mottok sosialhjelp i flere kommuner ble da talt med flere ganger. Med den gamle tellemåten ville det ha vært 7 900 flere sosialhjelpsmottakere (sosialhjelpstilfeller) i 1986. Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp. Omleggingen i 1997 førte til omtrent 200 færre mottakere dette året.
[7] Personer som mangler fødselsnummer er fordelt på kategoriene «nye klienter» og «gjengangere» i samme størrelsesforhold som de med kjent fødselsnummer.
[8] Brudd i tidsserien i 1986 og 1997 (se note 6). Omleggingen i 1986 førte til om lag 0,5 prosentpoengs økning i andelen sosialhjelpsmottakere som var i arbeid i 1986. Noe av nedgangen i andelen klienter som var i arbeid fra 1991 til 1992, skyldes omlegging av statistikken i 1992.
[9] Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 6). Omleggingen i 1986 førte til en økning i andelen klienter som mottok sosialhjelp seks måneder eller mer, med om lag 3 prosentpoeng dette året.
[10] Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 6). Endringen førte til en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere 20-24 år med om lag 0,5 prosentpoeng i 1986.
[11] Fra 2001 inneholder tallet både besatte og ubesatte stillinger. I øvrige publiseringer inngår bare besatte stillinger.
[12] Fra 1992 er både teller og nevner barn 0-17 år. I publiseringene i KOSTRA og Hjulet inngår alle barn med tiltak i telleren, også de 18 år og over.

Kilde: 7.1, 7.3, 7.5, 7.7, 7.8, 7.9, 7.10 og 7.12: NAV. 7.2 og 7.4: NAV og Nasjonalregnskapsstatistikk. 7.6: Inntekts- og formuesundersøkelsene. 7.11: NAV og Befolkningsstatistikk. 7.13-7.18: Sosialhjelpsstatistikk. 7.19-7.21: Barnevernsstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2 526	2 563	2 619	2 716	2811	2898	2 923	2 942	3 022	3 135	3 288	3421	3 550
2 647	2 946	3 196	3 379	3743	..	..	..	..	..	4 568	4758	..
2,4	2,5	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,9	3,0	3,1	3,2
2,6	2,8	3,0	3,2	3,5	..	..	..	..	..	4,2	4,3	..
20,9	21,4	21,2	21,8	22,5	22,7	23,3	24,5	25,2	25,9	27,5	28,4	29,5
16,3	16,7	16,5	16,9	17,6	17,5	18,0	19,1	19,7	20,3	21,8	22,6	23,5
4,6	4,7	4,7	4,8	4,9	5,1	5,3	5,4	5,5	5,6	5,7	5,8	6,0

8.	Boforhold og boligøkonomi (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
8.1.	Husholdninger som bor i enebolig/våningshus[1]. Prosent	74	77	81	79	79
8.2.	Husholdninger som bor i andre småhus[2]. Prosent	..	..	..	..	..
8.3.	Husholdninger som er eiere[3]. Prosent	74	77	79	76	73
8.4.	Husholdninger som leier på usikre vilkår[4]. Prosent	..	..	..	..	..
8.5.	Personer som bor trangt[5], 16 år og over . Prosent	16	..	..	8	..
8.6.	Personer som bor svært romslig[6], 16 år og over. Prosent	18	..	..	31	..
8.7.	Boareal m^2 per person[7]	36	39	46	49	50
8.8.	Personer som bor i bolig med minst to bad, 16-79 år. Prosent	..	..	..	30	..
8.9.	Personer som bor i bolig med råte eller fukt[8], 16 år og over. Prosent	9	..	..	5	..
8.10.	Personer som bor i bolig utsatt for forurensning[9], 16 år og over. Prosent	..	..	..	..	..
8.11.	Personer som bor i område med kriminalitet, vold og hærverk, 16 år og over. Prosent	..	..	..	..	..
8.12.	Personer som bor i bolig utsatt for støy[10], 16 år og over. Prosent	14	..	..	13	..
8.13.	Husholdninger med høy boutgiftsbelastning[11]. Prosent	28	37	53	47	42
8.14.	Husholdninger med lav boutgiftsbelastning[12]. Prosent	..	..	..	..	..
8.15.	Husholdninger som oppfatter boligutgiftene som svært eller noe tyngende. Prosent	..	..	..	..	..
8.16.	Prisindeks for bruktboliger	..	..	..	42,0	45,9
8.17.	Antall fullførte boliger	38 092	26 114	27 120	19 214	17 905
8.18.	Areal fullførte boliger[13]. m^2	..	180	138	144	149

[1] Fra og med 2003 omfatter dette kun eneboliger og våningshus. Før 2003 var andre småhus inkludert.
[2] Før 2003 var småhus og enebolig/våningshus i samme kategori.
[3] Eier boligen som selveier eller gjennom andels- eller aksjeselskap.
[4] Har ikke leiekontrakt eller leiekontrakt som gjelder for mindre enn tre år.
[5] Aleneboende som bor på ett rom eller flerpersonhusholdninger med flere medlemmer enn antall rom i boligen. Gjelder 16-79 år for 1980-2002 og kilde var Levekårsundersøkelsene.
[6] Personer som bor i en husholdning som disponerer minst tre rom mer enn antallet personer. Som rom regnes ikke kjøkken, bad, WC, entre eller rom under 6 m^2. Heller ikke rom som bare brukes til næringsformål.
[7] Summen av totalt areal innenfor ytterveggene, i kjeller og loft er bare beboelsesrom regnet med.
[8] Til og med 2002: Andel med kald eller fuktig bolig 16-79 år. Med Levekårsundersøkelsene som kilde.
[9] Problemer med støv, lukt eller annen forurensning ved boligen på grunn av trafikk eller industri.
[10] Problemer med støy fra naboer eller annen støy utenfra, f.eks fra trafikk, industri eller annlegg. Før 2003 bare støy fra veitrafikk med kilde Levekårsundersøkelsene.
[11] Høy boutgiftsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør minst 25 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt. Før 2003 var det regnet som andel av forbruksutgift, med Forbruksundersøkelsen som kilde.
[12] Lav boutgiftsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør mindre enn 10 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt.
[13] Areal fullførte boliger er summen av arealet innenfor ytterveggene for alle etasjer.

Kilde: 8.1-8.3, 8.5-8.7, 8.9-8.15: Levekårsundersøkelsen EU-SILC. Før 2003: Forbruksundersøkelsen. 8.4: Levekårsundersøkelsene.
8.8: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1988. 8.16: Prisindeks for bruktboliger. 8.17: Bygge- og anleggsstatistikk. 8.18: Byggearealstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
82	77	78	81	76	79	59	59	59	59	59	58	55
..	..	..	..	..	..	16	15	15	16	15	15	16
73	76	77	80	75	79	75	75	75	77	77	77	77
..	..	..	..	..	..	..	8	..	..	9	..	
7	..	..	..	7		6	7	6	8	7	8	8
32	..	..	..	30	32	30	32	31	30	32	31	32
51	51	53	51	52	52	51	54	55	54	57	56	55
33	..	..	..	29	32	..	33	..	..	33	..	
9	..	..	..	6	7	8	7	8	8	8	8	8
..	..	..	..	..		9	9	8	8	8	8	7
..	..	..	..	..	..	6	6	5	4	5	5	6
16	..	..	..	13	12	13	13	12	12	12	13	13
43	39	39	43	40	48	27	24	25	24	26	26	24
..	..	..	..	..	..	36	38	36	39	37	39	40
..	..	..	..	..	..	47	41	41	43	42	42	40
51,3	57,1	63,4	73,4	78,6	82,5	83,9	92,4	100,0	113,7	128,0	126,6	129,0
18 659	20 659	19 892	19 534	23 400	21 744	21 405	23 609	29 544	28 554	30 970	28 617	21763
149	152	143	145	139	133	129	123	117	119	117	122	127

9.	Fritid og kultur (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
9.1.	Skjønnlitterære bokutgivelser. Antall	1 274	1 223	1 618	2 037	1 970
9.2.	Utlån per innbygger fra folkebibliotek. Antall	4,0	4,3	4,8	4,5	4,5
9.3.	Boklesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	19	19
	Menn	..	..	..	14	15
	Kvinner	..	..	..	24	23
9.4.	Dagsavisers nettoopplag per 1 000 innbyggere[1]	429	463	510	594	590
9.5.	Avislesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	84	82
	Menn	..	..	..	85	84
	Kvinner	..	..	..	83	80
9.6.	Antall minutter fjernsynsseing en gjennomsnittsdag. 9-79 år[2]	135	121	..	124	117
	Menn	..	..	..	128	120
	Kvinner	..	..	..	121	114
9.7.	Tilgang til PC hjemme. 9-79 år. Prosent	..	9	..	39	43
	Menn	..	..	..	42	44
	Kvinner	..	..	..	36	41
9.8.	Tilgang til Internett hjemme. 9-79 år. Prosent	.	.	.	..	..
	Menn	.	.	.	..	..
	Kvinner	.	.	.	..	..
9.9.	Antall kinobesøk per innbygger	4,3	3,1	2,7	2,6	2,6
9.10.	På kino siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	58	62
	Menn	..	..	..	56	61
	Kvinner	..	..	..	61	63
9.11.	Antall teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere	270	277	311	295	253
9.12.	På konserter siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.13.	Har benyttet kulturtilbud siste 12 måneder. 9-79 år[3]. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.14.	Egen kulturaktivitet siste to år. 9-79 år[4]. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.15.	Medlemmer i Norges idrettsforbund i 1 000	1 392	1 624	1 632	1 727	1 746
	Menn	922	1 027	998	1 074	1 079
	Kvinner	470	597	634	653	667

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1 914	1 936	1 892	1 922	1 903	1 952	1 946	2 015	2 275	2 337	2 192	2298	2527
4,3	4,3	4,2	4,1	4,0	4,0	4,0	4,1	3,8	3,7	3,6	3,6	3,6
17	18	19	20	22	23	23	23	25	24	23	23	27
14	13	15	16	17	17	17	19	19	18	18	18	20
21	23	24	24	26	28	30	27	32	30	27	28	34
591	587	583	568	553	545	531	518	524	483	472	452	407
84	81	81	77	78	77	77	75	74	74	72	68	65
85	84	84	79	78	78	78	75	74	74	73	67	66
83	79	78	76	77	76	76	74	73	74	72	69	64
119	119	141	138	156	146	141	142	147	148	152	142	148
122	126	147	142	152	151	145	147	149	149	158	148	151
117	113	136	133	159	140	137	137	146	147	146	136	145
50	57	67	71	75	76	77	79	83	85	87	90	92
52	59	68	74	77	79	79	82	86	88	89	91	95
47	54	66	69	73	74	75	77	81	83	85	90	89
13	22	36	52	60	63	64	66	74	79	83	85	91
14	26	38	54	62	64	65	68	76	81	86	86	94
13	19	35	49	57	61	64	64	72	77	81	84	87
2,5	2,6	2,6	2,6	2,8	2,7	2,9	2,6	2,4	2,6	2,3	2,5	2,6
60	68	63	65	69	66	66	68	67	67	67	70	73
59	67	61	64	67	64	64	68	66	66	67	70	72
61	70	65	66	71	69	69	68	68	69	67	71	73
293	308	314	322	313	332	338	351	332	379	381	392	370
57	..	..	58	..	..	..	61	..	..	..	62	..
57	..	..	57	..	..	..	58	..	..	..	62	..
56	..	..	60	..	..	..	64	..	..	..	62	..
90	..	..	92	..	..	..	93	..	..	..	92	..
90	..	..	91	..	..	..	92	..	..	..	90	..
89	..	..	93	..	..	..	94	..	..	..	94	..
32	..	..	32	..	..	..	31	..	..	..	31	..
27	..	..	27	..	..	..	28	..	..	..	28	..
36	..	..	37	..	..	..	35	..	..	..	33	..
1 783	1 887	1 837	1 648	1 757	1 849	1 884	1 966	1 676	1 702	1 738	1 771	1758
1 076	1 160	1 134	1 020	1 082	1 137	1 166	1 201	1 019	1 029	1 047	1 060	1050
664	727	702	628	675	712	718	765	657	673	691	711	708

9.	**Fritid og kultur** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**
9.16.	Antall overnattinger på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år[5]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.17.	Ikke vært på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år. Prosent[6]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..

[1] Inkludert søndagsutgaver. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis.
[2] Tall for februar til og med 1989, deretter årsgjennomsnitt.
[3] Kino, teater/musikal/revy, folkebibliotek, konsert, museum, kunstutstilling, ballett-/danseforestilling eller opera/operette.
[4] Med i/opptrådt offentlig med amatørteater/revygruppe siste to år, med i kunstforening, driver med/har stilt ut billedkunst/kunsthåndverk siste to år, med i/har opptrådt offentlig med kor/orkester siste to år eller spiller instrument regelmessig.
[5] Før 1999 var det antall dager på feriereiser siste 12 måneder, 16-79 år. Tall for 2008 er beregnet på enn annen måte enn tidligere, og er ikke helt sammenlignbare med tidligere tall.
[6] Tall for 2008 er beregnet på enn annen måte enn tidligere, og er ikke helt sammenlignbare med tidligere tall.

Kilde: 9.1-9.2, 9.4, 9.9, 9.11 og 9.15: Kulturstatistikk. 9.3, 9.5-9.8: Mediebruksundersøkelsene. 9.10, 9.12-9.14: Kulturbruksundersøkelsene. 9.16, 9.17: Ferieundersøkelsene.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
14,0	14,2	15,6	15,1	15,7	15,0	16,4	16,1	16,1	17,0	16,2	19,1	17,8
13,2	13,9	14,2	14,3	15,0	14,4	14,9	14,2	14,1	15,5	14,9	18,3	15,9
14,7	14,7	17,0	15,8	16,3	15,5	17,9	18,0	18,1	18,5	17,6	19,8	19,6
26	28	24	25	23	25	22	25	24	20	21	18	22
28	29	26	28	22	25	24	29	25	22	25	20	23
24	28	22	22	24	25	20	20	23	17	18	16	20

10.	Kriminalitet (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
10.1.	Utsatt for vold eller trusler om vold siste tolv måneder. I alt. Prosent[1]	..	..	..	5,4	..
	Menn	..	..	..	6,8	..
	Kvinner	..	..	..	4,0	..
10.2.	Urolig for vold eller trusler på bosted i den siste tiden. I alt. Prosent[1]	..	..	..	9,6	..
	Menn	..	..	..	3,3	..
	Kvinner	..	..	..	15,7	..
10.3.	Lovbrudd anmeldt. I alt. Antall	..	..	..	377 478	385 446
	Forbrytelser	..	..	..	267 925	271 205
	Forseelser	..	..	..	109 553	114 241
10.4.	Forbrytelse etterforsket. I alt. Antall	121 565	164 067	235 256	269 282	275 421
	Forbrytelse etterforsket. I alt. Per 1 000 innbyggere	29,7	39,4	55,4	61,6	62,4
	Økonomisk forbrytelse	0,3	0,4	0,8	1,3	1,2
	Annen vinningsforbrytelse	25,1	32,7	44,6	46,2	45,3
	Voldsforbrytelse	1,2	1,8	2,8	3,8	3,9
	Seksualforbrytelse	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6
	Narkotikaforbrytelse	0,5	1,0	2,1	3,6	4,7
	Skadeverk, forbrytelse	1,9	2,6	3,6	4,9	5,2
	Annen forbrytelse[2]	0,4	0,5	1,0	1,3	1,4
10.5.	Forbrytelse etterforsket. I alt. Oppklaringsprosent	22	23	23	24	26
	Økonomisk forbrytelse	66	55	46	63	62
	Annen vinningsforbrytelse	18	19	17	14	16
	Voldsforbrytelse	57	55	55	55	56
	Seksualforbrytelse	43	44	44	49	36
	Narkotikaforbrytelse	84	81	82	85	87
	Skadeverk, forbrytelse	21	20	23	20	22
	Annen forbrytelse[2]	56	54	53	61	66
10.6.	Siktede for forbrytelser. I alt. Antall[3]	13 585	15 986	22 873	25 112	26 363
	Menn. Per 1 000 innbyggere[3]	6,7	6,9	10,4	10,9	11,1
	Kvinner. Per 1 000 innbyggere[3]	0,6	0,9	1,3	1,5	1,7
	Andel 5-17 år. Prosent[4]	34,6	27,1	20,6	18,0	19,1
	Andel 18-29 år. Prosent[4]	47,4	50,8	52,0	46,8	45,6
	Andel 30 år og over. Prosent[4]	17,9	22,0	27,4	35,2	35,2
10.7.	Straffereaksjoner i forbrytelsessaker. I alt. Antall	10 595	12 951	16 470	17 754	18 175
	I alt. Per 1 000 innbyggere[5]	3,3	3,8	4,7	5,0	5,1
	Andel kvinner. Prosent[6]	6,5	8,6	9,4	12,1	13,0
	Andel ubetinget fengsel. Prosent	37	36	37	34	34
	Gjennomsnittlig fengselsstraff. Dager[7]	153	195	201	196	171
10.8.	Nyinnsettelser i fengselsanstalt. I alt. Antall[8]	11 625	10 712	10 861	10 863	10 394
	Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt). I alt. Antall	1 797	2 104	2 379	2 610	2 602
	Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt). Andel kvinner. Prosent	3,1	4,0	4,1	..	5,7

[1] Av befolkningen 16 år og over.
[2] Inneholder også miljøforbrytelser.
[3] Personer 5 år og over.
[4] Av alle med oppgitt alder.
[5] Innbyggere over den kriminelle lavalder. Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år i 1990.
[6] Av alle med oppgitt kjønn.
[7] Omfatter ubetinget del av kombinert straff. Tall rettet for årene 2002-2006.
[8] Regelendring medførte høyt antall bøtesonere i 2005.

Kilder: 10.1-10.2: Levekårsundersøkelsene. 10.3-10.8: Kriminalstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
5,5	..	..	..	5,0	..	..	5,1	..	..	5,5	..	..
5,3	..	..	..	4,6	..	..	5,3	..	..	5,7	..	..
5,7	..	..	..	5,4	..	..	4,9	..	..	5,4	..	..
11,0	..	..	..	7,9	..	..	7,9	..	..	6,7	..	..
4,7	..	..	..	2,8	..	..	3,0	..	..	2,7	..	..
17,2	..	..	..	12,8	..	..	12,9	..	..	10,7	..	..
402 252	415 472	407 277	424 918	417 166	437 250	420 762	407 377	394 301	400 322	398 199	386 251	397 581
284 695	293 799	291 924	306 526	299 714	319 523	303 824	287 821	275 684	277 016	271 712	264 199	277 121
117 557	121 673	115 353	118 392	117 452	117 727	116 938	119 556	118 617	123 306	126 487	122 052	120 460
272 653	292 258	307 063	314 027	310 447	298 500	301 699	295 192	280 524	267 448	..	..	..
62,1	65,7	68,6	69,7	68,6	65,6	65,9	64,1	60,5	57,1	..	..	..
1,4	1,4	1,6	1,5	1,6	1,4	1,4	1,4	1,5	1,3	..	..	..
44,0	46,3	47,1	47,2	44,6	43,2	43,5	41,8	38,2	35,4	..	..	..
4,1	4,2	4,4	4,9	5,2	4,9	5,1	5,4	5,5	5,2	..	..	..
0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	..	..	..
5,5	6,8	8,1	8,6	9,7	9,1	9,3	8,9	8,6	8,6	..	..	..
4,7	4,6	5,0	5,4	5,1	4,4	4,1	4,0	4,0	4,1	..	..	..
1,6	1,6	1,7	1,6	1,9	2,1	1,9	1,8	1,9	1,9	..	..	..
28	28	31	30	33	31	32	34	35	35	..	..	..
61	57	58	53	59	58	56	63	67	67	..	..	..
16	15	17	15	16	14	15	17	18	16	..	..	..
59	57	57	56	59	58	58	58	59	60	..	..	..
59	42	45	44	47	47	51	48	52	55	..	..	..
86	87	88	87	89	89	89	90	90	90	..	..	..
21	22	21	22	25	24	21	24	24	22	..	..	..
65	67	69	69	72	56	58	68	70	71	..	..	..
27 272	28 586	31 519	34 235	37 995	33 204	32 690	36 121	36 169	35 992	..	..	..
11,5	11,9	13,1	13,9	15,4	13,4	13,1	14,3	14,2	13,8	..	..	..
1,9	2,0	2,2	2,5	2,7	2,4	2,3	2,5	2,5	2,7	..	..	..
17,9	17,5	18,4	19,5	18,0	17,2	15,5	15,8	15,1	15,3	..	..	..
43,6	43,4	44,5	44,8	46,0	45,5	45,6	45,0	43,8	43,3	..	..	..
38,5	39,2	37,1	35,7	36,0	37,3	38,9	39,2	41,1	41,4	..	..	..
17 192	21 120	22 466	21 444	34 962	27 513	29 380	29 529	33 307	33 103	35 143	31 377	29 759
4,9	5,9	6,3	6,0	9,7	7,6	8,0	8,0	8,9	8,8	9,2	8,1	7,6
13,6	14,1	14,2	14,6	14,9	14,7	14,4	14,0	14,2	15,5	16,0	15,8	15,5
35	27	29	29	22	24	25	24	25	24	22	24	23
188	186	188	191	180	184	213	217	215	190	190	193	205
10 600	10 377	11 029	10 979	12 046	11 649	10 686	10 326	11 914	11 938	12 514	12 106	..
2 536	2 466	2 512	2 548	2 762	2 832	2 944	3 028	3 124	3 250	3 420	3 387	..
6,1	6,3	6,3	5,9	5,6	5,5	5,3	5,4	5,3	5,2	5,4	6,2	..

11.	Sosial og politisk deltakelse (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
11.1.	Personer 16 år og over[1] som bor alene. Prosent	12	..	..	17	..
	Menn	9	..	..	15	..
	Kvinner	14	..	..	18	..
11.2.	Personer 16-79 år uten besøkskontakt med naboer. Prosent	24	..	..	27	..
	Menn	25	..	..	28	..
	Kvinner	24	..	..	27	..
11.3.	Personer 16-79 år som er uten eller som sjelden[2] har kontakt med nær familie. Prosent	13	..	..	12	..
	Menn	12	..	..	12	..
	Kvinner	13	..	..	12	..
11.4.	Personer 16-79 år som er uten eller som sjelden[2] har kontakt med gode venner. Prosent	14	..	..	9	..
	Menn	16	..	..	10	..
	Kvinner	13	..	..	7	..
11.5.	Personer 16-79 år som ikke har en fortrolig venn. Prosent[3]	27	..	..	18	..
	Menn	31	..	..	22	..
	Kvinner	23	..	..	13	..
11.6.	Personer 16-79 år som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn[4]. Prosent	8	..	..	5	..
	Menn	7	..	..	6	..
	Kvinner	8	..	..	5	..
11.7.	Personer 16-79 år som ikke er aktive i noen organisasjon eller forening. Prosent	48	..	..	47	..
	Menn	42	..	..	43	..
	Kvinner	53	..	..	52	..
11.8.	Personer 16-79 år som er aktive i idrettslag. Prosent	15	..	..	18	..
	Menn	21	..	..	22	..
	Kvinner	10	..	..	13	..
11.9.	Personer 16-79 år som er aktive i politisk parti. Prosent	6	..	..	3	..
	Menn	7	..	..	4	..
	Kvinner	4	..	..	2	..
11.10.	Sysselsatte 16-66 år som er aktive i fagforening eller yrkesorganisasjon. Prosent	19	..	..	18	..
	Menn	24	..	..	22	..
	Kvinner	12	..	..	13	..
11.11.	Valgdeltakelse i stortingsvalg[5]. Prosent	..	84,0	..	..	..
	Menn	..	84,4	..	..	..
	Kvinner	..	83,7	..	..	..
11.12.	Valgdeltakelse i kommunevalg. Prosent	..	..	..	62,8	..

[1] 16-79 år i 1980-2001, 16 år og over fra 2003 (se kilde).
[2] Sjeldnere enn månedlig.
[3] I perioden 1980-2002 er ikke fortrolige innen familien regnet med.
[4] Enslige som har svart «vet ikke» på spørsmålet om de har en fortrolig venn, er inkludert.
[5] Fra og med valget 1989 er valgdeltakelsen fordelt på kjønn basert på utvalgsundersøkelser.

Kilde: 11.1: Levekårsundersøkelsen EU-SILC fra og med 2003, 1980-2002 Levekårsundersøkelsene.
11.2-11.10: Levekårsundersøkelsene. 11.11-11.12: Valgstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
..	19	..	..	22	..	24	25	25	22	22	21	22
..	19	..	..	23	..	24	24	25	22	22	21	22
..	20	..	..	21	..	25	26	25	23	22	21	22
24	..	..	..	23	..	..	25	..	..	..	30	..
24	..	..	..	23	..	..	26	..	..	..	29	..
25	..	..	..	23	..	..	24	..	..	..	30	..
..	14	..	..	..	14	..	..	..	..	..	17	..
..	16	..	..	..	15	..	..	..	..	..	17	..
..	13	..	..	..	12	..	..	..	..	..	16	..
..	8	..	8	..	6	..	..	..	..	..	6	..
..	8	..	8	..	7	..	..	..	..	..	7	..
..	7	..	7	..	6	..	..	..	..	..	6	..
..	16	..	..	..	14	..	..	..	..	..	5	..
..	21	..	..	..	20	..	..	..	..	..	7	..
..	10	..	..	..	9	..	..	..	..	..	3	..
..	4	..	..	..	4	..	..	..	..	..	2	..
..	5	..	..	..	4	..	..	..	..	..	3	..
..	3	..	..	..	3	..	..	..	..	..	2	..
45	..	..	49	46	..	..	..	..	..	45	..	..
45	..	..	47	43	..	..	..	..	..	43	..	..
46	..	..	50	49	..	..	..	..	..	47	..	..
18	..	..	17	19	..	..	18	..	..	18	..	..
20	..	..	20	22	..	..	21	..	..	22	..	..
15	..	..	15	15	..	..	16	..	..	14	..	..
3	..	..	4	3	..	..	3	..	..	3	..	..
3	..	..	4	4	..	..	4	..	..	3	..	..
3	..	..	3	3	..	..	2	..	..	3	..	..
18	..	..	16	16	..	..	15	..	..	15	..	..
18	..	..	17	16	..	..	15	..	..	14	..	..
18	..	..	16	15	..	..	16	..	..	17	..	..
78,3	..	..	..	75,5	..	..	..	77,4	..	..	..	76,4
79,4	..	..	..	76,8	..	..	..	76,6	..	..	..	76,1
83,3	..	..	..	77,5	..	..	..	78,4	..	..	..	76,7
..	..	60,4	..	..	..	59,0	..	..	..	61,2	..	..

12.	Økonomi (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
Realøkonomi						
12.1.	Konsum i husholdninger mv.	..	9,2	0,7	3,6	6,3
12.2.	Konsum i offentlig forvaltning	..	2,3	5,3	0,6	2,7
12.3.	Bruttoinvestering i fast realkapital	..	-4,0	-12,1	3,9	10,2
	Utvinning og rørtransport	..	-10,1	-2,5	-14,3	-5,7
	Fastlands-Norge	..	6,2	-8,8	13,3	11,3
	Næringer	..	10,9	-6,1	18,2	17,1
	Bolig	..	-0,9	-17,8	10,5	2,8
	Offentlig forvaltning	..	1,7	-4,7	5,0	5,0
12.4.	Etterspørsel fra Fastlands-Norge[1]	..	7,0	-0,1	4,3	6,2
12.5.	Lagerendring[2]	..	1,4	1,2	1,6	-2,1
12.6.	Eksport	..	7,2	8,6	5,0	10,0
	Råolje og naturgass	..	5,0	3,4	10,0	13,4
	Tradisjonelle varer	..	2,7	8,7	3,6	10,5
12.7.	Import	..	8,8	2,5	5,8	8,8
	Tradisjonelle varer	..	13,5	8,3	9,5	10,7
12.8.	Bruttonasjonalprodukt	..	5,4	1,9	4,2	5,1
	Fastlands-Norge	..	5,8	0,9	3,3	4,1
	Industri og bergverk	..	3,5	-1,2	0,5	4,3
	Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	..	3,7	8,5	9,0	11,1
Arbeidsmarked						
12.9.	Utførte timeverk i Fastlands-Norge	..	2,4	-1,7	1,1	1,6
12.10.	Sysselsatte personer	..	2,7	-0,8	2,5	2,0
12.11.	Arbeidstilbud[3]	..	2,0	-0,6	2,1	2,0
12.12.	Yrkesandel (nivå)[4]	..	69,8	69,9	70,1	71,4
12.13.	Arbeidsledighetsrate (nivå)	..	2,6	5,2	4,9	4,8
Priser og lønninger						
12.14.	Lønn per normalsårsverk	..	7,5	4,8	3,3	4,4
12.15.	Konsumprisindeksen (KPI)	..	5,6	4,1	2,5	1,2
12.16.	Konsumprisindeksen (KPI) justert for avgiftsendringer og uten energivarer	..	..	..	..	..
12.17.	Eksportpris tradisjonelle varer	..	3,7	-4,8	7,4	-2,4
12.18	Importpris tradisjonelle varer	..	4,9	0,1	0,8	-0,5
12.19.	Boligpris[5]	..	13,1	-7,1	7,6	8,4

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
3,1	2,8	3,7	4,2	2,1	3,1	2,8	5,6	4,0	4,8	5,4	1,6	0,2
3,3	3,4	3,1	1,9	4,6	3,1	1,7	1,5	0,7	1,9	3,0	4,1	4,7
15,8	13,6	-5,4	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	13,3	11,7	12,5	2,0	-9,1
24,8	22,2	-13,0	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	18,8	4,3	6,3	5,1	5,7
12,2	9,4	0,2	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	12,7	11,9	15,7	-1,4	-11,7
10,1	10,4	-1,0	-0,4	2,5	4,0	-11,6	8,4	19,2	17,1	25,5	1,7	-15,4
12,6	7,7	3,0	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	10,8	4,1	2,9	-12,1	-18,9
12,1	8,5	0,4	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	1,3	11,6	9,6	4,7	7,0
4,7	4,2	2,9	2,6	3,0	3,0	1,4	5,0	4,6	5,3	6,7	1,6	-1,1
0,8	0,4	-1,0	1,2	-1,3	0,1	-0,2	1,2	0,4	0,0	-1,4	-1,6	-2,1
7,8	0,7	2,8	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	1,1	0,0	2,3	1,0	-4,0
4,1	-5,8	0,4	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5,0	-6,5	-2,4	-2,0	-1,2
7,5	5,5	2,3	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5,0	6,2	8,5	4,2	-8,2
12,5	8,8	-1,6	2,0	1,7	1,0	1,4	8,8	8,7	8,4	8,6	4,3	-11,4
8,5	9,3	-1,9	2,5	4,5	3,0	5,2	10,9	8,1	11,5	8,2	-0,5	-13,1
5,4	2,7	2,0	3,3	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,3	2,7	0,8	-1,4
5,2	4,1	2,6	2,9	2,0	1,4	1,3	4,4	4,6	4,9	5,6	1,8	-1,4
4,4	-0,9	0,1	-0,6	-0,5	-0,4	3,0	5,7	4,2	3,1	3,2	2,6	-5,9
6,4	-3,9	-1,7	5,1	1,8	1,9	0	1,7	-3,8	-5,3	-5,0	-2,6	-1,7
2,5	2,5	0,7	-0,7	-1,6	-0,9	-2,1	1,7	1,4	3,1	4,3	3,4	-1,9
2,9	2,7	0,9	0,6	0,3	0,3	-1,0	0,4	1,1	3,6	4,1	3,2	-0,4
2,1	1,7	0,5	0,7	0,5	0,7	-0,1	0,3	0,7	2,0	2,5	3,4	0,0
72,7	73,9	72,3	72,5	72,5	72,5	71,9	71,6	71,4	72,0	72,7	74,0	72,8
4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2
4,8	6,5	5,4	4,6	5,3	5,4	3,7	4,6	3,8	4,8	5,5	6,0	3,6
2,6	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,5	1,5	2,3	0,8	3,8	2,1
..	..	..	..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4	2,6	2,6
-0,5	1,9	-0,5	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,1	11,4	2,7	2,4	-6,1
-1,3	0,7	-2,9	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4,0	0,5	4,0	4,1	4,7	-1,3
10,9	9,7	11,2	15,7	7,0	5,0	1,7	7,7	9,5	13,7	12,6	-1,1	1,9

12. **Økonomi** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
Inntekter, renter og valuta					
12.20. Husholdningenes realdisponible inntekt	..	2,0	2,5	2,7	3,2
12.21. Husholdningenes sparerate (nivå)	..	-1,8	2,3	4,6	2,6
12.22. Pengemarkedsrente (nivå)	..	12,5	11,5	5,5	4,9
12.23. Utlånsrente, banker (nivå)[6]	..	13,3	14,3	7,7	7,1
12.24. Realrente etter skatt (nivå)	..	3,1	5,5	3,1	3,9
12.25. Importveid kronekurs (44 land)[7]	..	2,2	-0,2	-4,4	-0,4
Utenriksøkonomi					
12.26. Driftsbalansen, mrd. kroner	..	26,1	18,4	33,2	70,7
12.27. Driftsbalansen i prosent av BNP	..	4,8	2,5	3,5	6,9
Utlandet					
12.28. Eksportmarkedsindikator	..	6,2	3,9	7,3	5,9
12.29. Konsumpris euro-området	..	4,6	5,5	2,6	2,1
12.30. 3 måneders rente euro (nivå)	..	9,2	10,3	5,9	4,4
12.31. Råoljepris i kroner (nivå)[8]	..	237	147	107	133

[1] Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.
[2] Endring i lagerendring i prosent av BNP.
[3] Summen av ledige ifølge Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet.
[4] Summen av ledige ifølge Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet som andel av middelfolkemengden.
[5] Selveier.
[6] Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner. Gjennomsnitt for året.
[7] Positivt fortegn innebærer depresiering.
[8] Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: 12.1-12.10, 12.14, 12.17-12.21, 12.24: Nasjonalregnskapet. 12.11-12.12: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og Nasjonalregnskapet. 12.13: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 12.15-12.16: Konsumprisindeksen (KPI). 12.22-12.23, 12.25, 12.28-12.31: Norges Bank. 12.26: Utenriksregnskapet. 12.27: Utenriksregnskapet og Nasjonalregnskapet.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
3,8	5,3	2,4	3,4	-0,3	7,9	4,4	3,6	7,6	-6,4	6,3	3,4	4,6
3,1	5,8	4,7	4,3	3,1	8,4	9,1	7,4	10,2	0,1	1,5	3,7	7,5
3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2	2,5
5,9	7,9	8,4	8,0	8,8	8,4	6,5	4,2	3,9	4,3	5,7	7,3	4,9
1,7	3,1	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,3	1,5	1,4
-0,4	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3
70,5	-3,6	69,5	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	316,6	372,1	320,5	449,1	311,8
6,3	-0,3	5,6	15,0	16,1	12,6	12,3	12,7	16,3	17,2	14,1	17,8	13,1
9,3	8,3	6,9	11,7	0,8	1,2	4,5	6,9	6,1	8,8	7,9	1,4	-8,9
1,6	1,1	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3
4,2	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,6	1,2
135	96	141	251	223	198	201	255	355	423	422	536	388

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

28.10.2010

Innvandrere, etter innvandringsgrunn, 1. januar 2010

Færre arbeidsinnvandrere

Færre kom til Norge på grunn av arbeid i 2009, men arbeid var fortsatt den vanligste innvandringsgrunnen blant ikke-nordiske statsborgere. Det var også nedgang i familieinnvandringen, mens antall personer med flukt som innvandringsgrunn økte.

44 000 personer med ikke-nordisk statsborgerskap innvandret til Norge for første gang i løpet av 2009. Det er en nedgang på nesten 5 000 sammenlignet med rekordåret 2008, men innvandringen var fortsatt en av de høyeste noensinne. Arbeid var innvandringsgrunn for om lag 42 prosent av de ikke-nordiske statsborgerne, en tredel kom på grunn av familie, mens henholdsvis 14 og 10 prosent kom på grunn av flukt og utdanning.

Redusert arbeidsinnvandring

Arbeidsinnvandringen sank omtrent 20 prosent fra 2008 til 2009. To tredeler av arbeidsinnvandrerne i 2009 kom fra de nye EU-landene i Øst-Europa. Av disse igjen kom over halvparten fra Polen.

I datagrunnlaget for 2009 var det 3 200 personer med uoppgitt innvandringsgrunn. Dette skyldes de nye registreringsreglene for EU/EØS/EFTA-borgere som fra 1. oktober 2009 ikke lenger trenger å søke om oppholdstillatelse. De fleste av de med uoppgitt innvandringsgrunn kom fra Polen, 1 400 personer. Rundt 400 kom fra Litauen og Tyskland. Av alle med uoppgitt innvandringsgrunn var 20 prosent eller 650 personer barn under 18 år. Hele 60 prosent var i alderen 20-39 år.

En liten nedgang i familieinnvandringen

Familieinnvandrere var også en stor gruppe i 2009. De utgjorde 33 prosent av innvandrerne dette året. Det er en nedgang i forhold til 2008.

Familieinnvandrerne kan deles inn i de som kommer samtidig med, eller for å gjenforenes med, familien sin, og de som kommer til Norge for å etablere en ny familie med en person bosatt i Norge. Av de 13 700 personene som kom i 2009 på grunn av familieinnvandring, var nesten 9 700 i kategorien gjenforening eller medfølging, og 4 000 i kategorien familieetablering. Av de sistnevnte ble 1 900 eller 47 prosent gift med en person uten innvandrerbakgrunn. Blant disse var nesten 600 fra Thailand.

I hele perioden 1990-2009 har 98 000 personer kommet på grunn av gjenforening eller medfølging, mens 67 000 kom gjennom familieetablering. Det er flest familieinnvandringer fra Polen. Deretter følger Thailand, Irak, Somalia og Pakistan.

Flere kom på grunn av flukt

Sammenlignet med 2008 var det i fjor 1 900 flere som kom til Norge av fluktgrunner. De 6 200 personene som kom på grunn av flukt utgjorde likevel kun 14 prosent av alle de ikke-nordiske innvandrerne i 2009. De fleste av dem kom fra Eritrea og Afghanistan. Oppgangen fra 2008 til 2009 har sammenheng med det store antall asylsøkere i 2009. Antallet asylsøkere ser ut til å bli betydelig lavere i 2010.

Virkningene av konfliktene på Balkan kommer tydelig frem når vi ser på personer som innvandret til Norge av fluktgrunner for hele perioden 1990-2009. Selv om de fleste kosovoalbanere og bosniere innvandret på 90-tallet er de fortsatt blant de største gruppene innvandrere med flukt som innvandringsgrunn.

3 av 4 fortsatt bosatt

I perioden 1990-2009 har 420 000 ikke-nordiske statsborgere innvandret til Norge. Av disse var 3 av 4 bosatt i Norge ved utgangen av 2009. Høyest andel bosatte var det blant de med flukt og familie som innvandringsgrunn. Over 80 prosent av alle med flukt og familie som hovedinnvandringsgrunn var fremdeles bosatt i Norge ved dette årets begynnelse.

21.10.2010

Befolkningsstatistikk. Svalbard

Mange kommer, og mange drar

Totalt har befolkningen på Svalbard økt med 39 personer i første halvår, fra 2 490 personer 1. januar til 2 529 innbyggere 1. juli. En sjettedel av befolkningen i de norske bosetningene på øygruppen er kommet flyttende i løpet av det siste året.

Den russiske bosetningen i Barentsburg har hatt en økning på 29 personer. I de norske bosetningene, Longyearbyen og Ny-Ålesund, var det en økning på 10 personer, fra 2 061 til 2 071. Her ble det født 18 nye svalbardborgere i løpet av første halvår.

Betydelig gjennomtrekk

I de norske bosetningene har det blitt 12 færre med bakgrunn fra Fastlands-Norge i løpet av det første halvåret i år, mens det har blitt 22 flere utlendinger. Flyttingene gir forholdsvis store utslag på folketallet i og med at den totale befolkningen i Longyearbyen og Ny-Ålesund teller vel 2 000 personer. Innflyttingene til det norske svalbardsamfunnet i løpet av det siste året tilsvarer 17 prosent av bosetningenes folketall. Da inn- og utflyttingene gjerne kommer til ulike tider på året, varierer derfor antall bosatte også en del fra halvår til halvår.

Færre barn og flere voksne

Fra 1. januar til 1. juli 2010 har det blitt 19 færre personer under 20 år i de norske bosetningene. Samtidig har det blitt 29 flere som er over 19 år. Dette medfører at antall voksne kom opp i samme antall som 1. juli i fjor. Tallene for andre halvår vil gi et svar på om nedgangen i antall barn kun er en sesongvariasjon, eller om det er en permanent tilbakegang. Uansett blir det født mange på Svalbard. Det vil si, det vanlige er at

mødrene reiser til fastlandet før terminen, for å føde der. Så lenge moren er registrert bosatt på Svalbard, blir fødslene likevel registrert i Befolkningsregisteret for Svalbard, på samme måte som andre fødsler i Norge registreres i morens bostedskommune. De 18 som ble født i første halvår 2010, tilsvarer 49 barn per 1 000 kvinner i alderen 20-39 år. Dermed er fruktbarheten på Svalbard på samme nivå som i landet for øvrig.

Noen flere russere i de norske bosetningene
Thailenderne er fremdeles den største gruppen av utlendinger i det norske svalbardsamfunnet, fulgt av svensker og russere. Den største endringen i sammensetningen av den utenlandske befolkningen er at antall russere har økt fra 25 til 33 i løpet av ett år. Samtidig som antallet fra Thailand har gått litt ned, fra 102 til 96.

Nordlendingene er mest bofaste
Av dem som bor i de norske bosetningene, har 56 prosent bodd der mindre enn fem år. Det ser ut til at folk fra Nord-Norge trives best på Svalbard. Gjennomsnittlig botid for disse er 8,5 år, mens tilsvarende tall for dem som kommer fra Sør-Norge, er 6,6 år De som har flyttet til de norske svalbardbosetningene, fra utlandet, har derimot oppholdt seg på øygruppen kun 4,7 år i gjennomsnitt.

164 av dem som bor i de norske bosetningene, har bodd hele livet sitt på Svalbard. De eldste av disse svalbardianerne er rundt 30 år gamle, men de fleste er barn. Over 70 prosent er fem år eller yngre.

29.9.2010

Hjortevilt. Registrert avgang utenom ordinær jakt. Foreløpige tall. 2009/10

Bil og tog drepte 20 hjortevilt daglig

Til sammen 6 400 hjortevilt ble drept av bil i jaktåret 2009/10. Det er 100 flere enn året før og det høyeste antallet som noen gang er registrert. Toget tok livet av 900 dyr.

I alt ble 10 600 hjortevilt registrert omkommet eller drept utenom jakta i jaktåret 2009/10, en økning på 5 prosent fra foregående jaktår. Trafikken var som vanlig den viktigste dødsårsaken. Til sammen ble 6 400 hjortevilt drept av bil og 900 av tog. Av de omkomne dyrene var det litt over 4 200 rådyr, 2 200 elger og vel 700 hjorter. Elgen er det hjortedyret som er mest utsatt for å bli påkjørt av tog, og i alt 700 elger ble drept på denne måten. Det er 200 færre enn foregående jaktår.

Farlig å være rådyr i Østfold
Rådyr er spesielt utsatt for bilpåkjørsler. I alt ble over 4 200 rådyr drept av bil og 140 av tog i løpet av jaktåret 2009/10. Av de ulike fylkene var det Østfold og Møre- og Romsdal som toppet statistikken over antall rådyrpåkjørsler, med henholdsvis 630 og 500 dyr.

Hedmark har mye elg og lange veg- og togstrekninger gjennom skog. Ikke uventet ble det også i dette jaktåret påkjørt flest elger i Hedmark. I alt omkom over 500 elger av bil- og togpåkjørsler i dette fylket. Mange elger måtte også bøte med livet på Nordlandsbanen. Nesten 300 elger omkom i møte med tog i Nord-Trøndelag og Nordland, en nedgang på rundt 100 dyr fra året før.

Over 1 200 elger omkom av andre årsaker
Samlegruppa *drept av andre årsaker* omfatter dyr som har forulykket, er tatt av rovdyr, avlivet av humane grunner og liknende. I 2009/10 omkom 1 300 elger av andre årsaker. For rådyr og hjort var antallet henholdsvis 1 100 og 700. Litt over 20 villrein omkom av en av disse grunnene.

Noen hjortevilt blir også felt fordi de gjør skade, og i alt møtte 168 hjortevilt denne skjebnen

Det ble registrert ulovlig felling av 59 hjortedyr i jaktåret 2009/10.

24.9.2010

IKT-bruk i husholdningene, 2. kvartal 2010

Ni av ti husholdninger har Internett

Andelen husholdninger med tilgang til Internett har økt fra 86 til 90 prosent. 83 prosent av husholdningene er oppkoblet til Internett via bredbånd. Mengden bredbånd over fiber og kabel-TV vokser. Samtidig har bruken av mobilt bredbånd økt kraftig det siste året.

Andelen husholdninger med tilgang til bredbånd økte med 5 prosentpoeng fra 2. kvartal 2009 til tilsvarende kvartal i 2010. ADSL og andre xDSL-teknologier er fremdeles de vanligste oppkoblingene mot Internett. 57 prosent av husholdningene hadde surfet på nettet via disse oppkoblingene i 2. kvartal i år. Dette er en nedgang på 1 prosentpoeng fra fjorårets andre kvartal da forrige undersøkelse ble gjort. Bredbånd basert på fiberteknologi er i ferd med å erstatte de tradisjonelle ADSL og andre xDSL. Andelen av husholdningene med oppkobling via fiberkabel og kabel-TV økte med henholdsvis 3 og 2 prosentpoeng i løpet av det siste året.

Teknologisk fremgang gir nye alternativer til internettoppkobling. Å surfe på Internett med mobilt bredbånd har etter hvert blitt populært. Andelen husholdninger med denne oppkoblingsmuligheten har økt fra 12 prosent i 2. kvartal 2009 til 22 prosent på samme tidspunkt i 2010. Undersøkelsen viser også at denne økningen var spesielt høy blant husholdninger med barn, hvor andelen har vokst fra 15 til 32 prosent i løpet av ett år. Andelen husholdninger med bare mobilt bredbånd øker også, fra 3 prosent i 2. kvartal i fjor til 6 prosent på samme tid i år.

Bedre tilgang blant dem med høy inntekt
Husholdninger med barn og husholdninger med høy inntekt har i større grad enn andre tilgang til hjemme-PC, Internett, bredbånd og bredbåndstelefon. Mens 93 prosent av husholdningene med samlet bruttoinntekt på over 600 000 kroner har bredbånd, er den tilsvarende andelen blant husholdninger med inntekter under 200 000 kroner bare 67 prosent. Sammenlignet med året før er økningen likevel størst for husholdninger med inntekt under 200 000 kroner, der bredbåndsandelen steg 9 prosentpoeng.

Stadig flere finner reiseinformasjon på nettet
83 prosent av befolkningen bruker PC minst én gang daglig eller nesten hver dag. Det er en økning på 8 prosentpoeng fra året før. Fortsatt bruker flere menn

www.ssb.no

enn kvinner PC hver dag, og personer med høy utdanning bruker PC-en litt oftere enn personer med lav utdanning. Nesten alle under 55 år har brukt PC de siste tre månedene, og de fleste har PC hjemme.

Når det gjelder bruk av Internett, ser vi tilsvarende forskjeller knyttet til kjønn, alder og utdanning som ved bruk av PC. 93 prosent har brukt Internett i løpet av de siste tre månedene. Det er en økning fra 91 prosent i 2009.

Mange har brukt Internett til å sende og motta e-post, søke informasjon om varer og tjenester, lese nettaviser i de siste tre månedene. Andelen av dem som har søkt informasjon om reiser og opphold, har økt fra 52 til 68 prosent. I 2010 har 90 prosent av internettbrukerne benyttet seg av nettbank. Det er en økning på 5 prosentpoeng fra 2009. Tre av fire har vært i kontakt med offentlige myndigheter via Internett, enten for å skaffe seg informasjon fra offentlige nettsider eller for å laste ned og sende inn offentlige skjemaer, det vil si en økning på 3 prosentpoeng fra fjoråret.

Flest kvinner kjøper klær og sportsutstyr på nettet

Andelen av hele befolkningen som i 2. kvartal i år kjøpte eller bestilte varer eller tjenester over nettet, var på 71 prosent, og er dermed tilnærmet uendret fra 2009. Av varer og tjenester som ble handlet på Internett, dominerte reiser og innkvartering. Hele sju av ti internetthandlere kjøpte eller bestilte nettopp dette. Det er en økning fra 62 prosent i 2009. Samtidig blir det å handle klær og sportsartikler på nettet stadig mer populært. 53 prosent av kvinnene og 41 prosent av mennene har kjøpt varer i denne kategorien. Det er en oppgang på 10 prosentpoeng sammenlignet med samme periode i 2009.

Mange mottar useriøs e-post

Nesten alle bruker antivirusprogram og 85 prosent av internettbrukerne har brannmur på PC-en, i tillegg har to av tre brukt filtreringssystem for e-post. Til tross for dette har fremdeles 28 prosent av internettbrukerne fått infisert PC-en av virus, og syv av ti har mottatt useriøs e-post (spam) i de siste 12 månedene. Halvparten av internettbrukerne sier at de ikke legger ut personlig informasjon på nettsamfunn. én av fire har avstått fra å bestille varer eller tjenester på nettet og to av fem har sluttet å laste ned programvare, spill, eller lignende på grunn av bekymring for internettsikkerheten.

Rettelse

I forrige utgave av Samfunnsspeilet (4/2010) var det en svært beklagelig feil i datagrunnlaget i artikkelen «Færre politistillinger i Telemark». Et av de største politikamrene i Telemark kom ikke med i datagrunnlaget. Feilen medførte for få ansatte i Telemark (både totalt og i politistillinger). Artikkelen er nå rettet og har fått ny tittel «Regionale forskjeller i antall politistillinger». Se nettutgaven av tidsskriftet for riktig versjon http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/201004/